

LEVENS GANC
door
IS. QUÉRIDO

L. J. Veen
Amsterdam

Titel:

[Levensgang](#) : [roman uit](#) de [diamantwerkerswereld](#) / door Is. Querido

Auteur:

[Israël Querido \(1872-1932\)](#)

Jaar:

[1905]

Editie:

4e dr

Uitgever:

Amsterdam : Veen

Omvang:

2 dl

Formaat:

23 cm

Trefwoord:

(GTR) [Romans \(teksten\)](#)

Onderwerp:

[18.11 Nederlandse letterkunde](#)

[19XX](#)

LEVENSGANG

LEVENSGANG ♣ ♣

Roman uit de Diamant-

werkerswereld ♣ ♣ ♣ ♣

door IS. QUÉRIDO ♣ ♣

VIERDE DRUK

EERSTE DEEL

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM BIJ L. J. VEEN

± 1906⁴

5e druk 1907
15 1907

INLEIDING.

Ik heb eigenlijk 't land aan alle soort voorwoorden, en beken dan ook, dat ik dezen roman de wereld in wou sturen zonder 'n syllabe toelichting, in mezelf diep overtuigd, dat zij die hem lezen zonder bedekte of persoonlijke vijandschap, zonder partijhaat of jaloezie, tevens iets van mijn andere werken kennend, gauw zullen vaststellen dat 't 'n boek is van gansch persoonlijke ervaring, conceptie en uiting. Zekere onbeslistheid echter hield de bovenhand, wijl ik ook voor 'n lezerskring kom te staan, die van 't onderwerp weinig en van mij niets weet. Daarom achtte ik ten slotte 'n voorwoord, waarin ik tevens enkele principiële punten in mijn werk samenvat, onvermijdelijk. Toch is mij de deftigheid van 'n voorwoord zelf 'n gruwel, en 't zal ook 't eerste en laatste zijn dat ik bij 'n roman schrijf. Maar naarder nog acht ik 't moedwillig verkeerd verstaan, of schuintjes aangekeken te worden, om iets dat met 'n verklaring verduidelijkt. Deftigjes dus wat pagina's voorop, en als de menschen er te gruwelijke zelfbewustzijnsdingen in verzekerd vinden, slaan ze die maar over. Ze zullen dan later bemerken, dat al wat ik zeg, allerdiepst en echt in me leeft, dat ik weet precies wat ik wil, dat ik 't doen zal, dat 't noodzaak-uiting is van dingen die jaren en jaren reeds in me woelen, gloeien; éven slechts in theoretische slagorde geschaard, om nog eens te overzien, voor anderen en voor mezelf, richting en doel, aanduiding van levenswil waarin mijn werk wortelt.

Over realisme in dit werk. Toen ik voor mezelf in m'n eerste denk- en voeljeugd eigen voorstellingen vormde van 't wezen der kunst en der uiting, had ik reeds besliste, nu sedert lang uitgesproken denkbeelden over 't scheppen van realistische kunst, zoogoed als over 't scheppen van zuiver verbeeldingswerk. Had ik ooit, in dien tijd, iets van de werkelijkheid om mij heen weergegeven, ik zou ze gebeeld hebben geheel zoo ik die zelf waarnam, zag, hoorde, aanvoelde, zonder bedekking of verzachting van wat ook. Want er is geen reiner moraal, geen dieper houvast voor de zockende oogen van den kunstenaar, en voor zijn brandend bevende hartstochtziel, geen

VI

overweldigender kracht dan Waarheid, al is ze ruw, heelemaal bloot, scheurend wreed. Om dat te voelen, had ik geen realistische „kunst-principes” noodig te lezen, want elke „school” en „schooluiting” in kunst haat en veracht ik allerdiepst. Zij die nu ’n vies neusje trekken zullen tegen sommige toestanden in dezen roman realistisch beschreven, of in psychologische analyse ontrafeld, in hun air van „hooger fatsoen” of „fijneren smaak”, hebben geen flauw besef van de innigste walging, die de schrijver zelf ondergaan heeft, bij de uitbeelding van sommige beestachtigheden en hartstochten in de geslachtsdrift wortelend; als psychische beweegkracht echter van allerlei soort handelingen en uitingen, voor geen enkel waar kunstenaar te negeren, te verzachten noch te vermijden, doorgevoerd en opgenomen in mijn gansche levensvizie bovendien, als vitaal sprekende onderdeelen van ’n ontzaggeijk geheel. In al mijn werk, heb ik dat gevoel uitgesproken, zoodat ik hier niet verder op inga. Slechts nog iets over de wreede grofheid der uitdrukkingen in enkele hoofdstukken, bij bepaalde situaties. Wij zijn met ’t literair bewustzijn zoover, ten minste bij zekere onpartijdige groepen, dat realistische uitdrukkingen alleen in hun oorsprong en omgeving beoordeeld worden, en zoo van-zelf hun natuurlijke en ware appreciatie krijgen. De opmerking echter is wel gemaakt, dat vuile uitdrukkingen, niet gebruikt door wellustigen en schooiers, maar door plat-sprekende onbeschaafde menschen, in ’n boek heel anders en gewijzigd gaan klinken, dan in het leven zelf. Dáár hebben, bij wezens uit allerlaagsten stand, ruw-vuile woorden vaak ’n heel gewone beteekenis, alleen gebruikt, wijl herhaling en gewoonte ’t oorspronkelijk bedoelen voor hun ooren uitgesleten heeft; voor hen slechts relief geven aan zekere gemoedstoestanden, zonder meer. Ik beaam deze waarheid volkomen, ga zelfs verder, en beweer dat er door kinderen, vooral uit ’t lompenproletariaat, en door allerlei menschen uit den onbeschaafden volksstand, allervuilste woorden worden gebruikt, waarvan ze de oorspronkelijke, zelfs naastbijgelegen beteekenis niet eens kennen. Maar protesteeren doe ik tegen de meening, dat zulke uitdrukkingen in boeken er heel anders gaan uitzien dan in ’t leven, en dus verkeerde gewaarwordingen opwekken. Want een kunstenaar zou geen kunstenaar zijn, als hij niet door uitbeelding van omgeving en karakter juist liet uitkomen, of zulke taal uitvloeisel is van broeienden wellust, of gewoonte-reflex van tongradheid, uit sleur en slechten invloed ontstaan, uitbarsting van mechanisch gehoorde en mechanisch nageprate woorden. Ook in dezen roman heb ik, voor zoover de karakteristiek van zekere zeden in de kompositie van ’t gansche werk dit eischte, zeer realistische toestanden moeten schetsen. Mijn geweten als kunstenaar is er echter in ’t minst niet door bezwaard. Integendeel, ik heb van de aanwezige stof tot weergeving van dierlijkheden, monsterachtige sarringen en stompheden maar zuinig gebruik gemaakt. Doch voorzoover mijn roman karakterizeert bepaalde zede-akties; objektief groepen wezens en toe-

VII

standen beeldt, heb ik mij niet te onttrekken aan enkele, bizonder kenschetsende uitingen, die ik zonder éénige moeite, zònder uitputting van de schande-kroniek, verhonderdvoudigd zou kunnen hebben. Dáárom echter was 't me niet te doen. Voor zoover dit werk de lijn van een zeden-roman volgt, heb ik gegeven wat op zijn weg kwam, niet meer dan hoog-noodig, in de richting van 't uitsluitend sexueele. Want meer dan alles heeft mij 't ontzettend slaafgezwog van de arbeiders geslagen op partikuliere werkplaatsen zoo goed als op fabrieken. En als zò'n gestriemd sentiment er in gevloeid is, dan komt dat allereerst, wjl ik zelf van mijn jeugd hand-arbeider was, te midden van alle soort vakken en werkgroepen geleefd, als 't ware onder hun levende belichaamde hartstochten gekropen, en de verschrikkingen van een ziels- en lichaams-martelenden handarbeid om den broode, in al z'n folterende, menschvernederende verhoudingen ondergaan en meedoorleefd heb, niet dilettanterig drie maanden, 'n half jaar, maar jàren op jàren. En buiten die persoonlijke ervaringen, die met de pijnlijkste wrong door 't merg van de ziel moeten geschroefd zijn, geloofde ik niet dat iemand zuiver, groot en scherp 't smartbestaan van de proletariërs alle richtingen uit, in geheel z'n diepte en omvang beelden kon. De diamantnijverheid, heeft b.v., waar zij onder den vorm van huisindustrie optrad, zich dus onttrekken kon aan openbare kontrôle en kritiek, feiten en toestanden gekend, door de huidige organisatie zeer waarschijnlijk zoo goed als geheel vernietigd, die, in hun menschverkrachtende laagheid, waard zijn gebeeld te worden, te gaan behooren tot de dramatische bijdragen uit 'n woeligen hoek van 't menschbestaan, en van de geschiedenis eener industrie, die den laatsten tijd, in haar sozialen kamp zoo zéér naar voren treedt. Men zal ervaren, dat niet alleen de fabrieken arbeidsslaven vermoorden, maar dat ook in 't geestdoodend, afjakkerend, ongekontrôleerd, eindeloos doorwerken en afbeulen van menschen en kinderen, op gesloten winkels en in huis, in de diamantindustrie 'n vorm van onmenschelijkheid heeft bestaan, die, wellicht erger nog dan op andere plaatsen, de verdierlijking, neerdrukking en ontaarding van arbeidersgroepen, los van organisatie, los van kontrôle teekent; waaruit blijkt, dat deze weliger, woester, bestialer tierden, naarmate zij meer in intiemen kring omsloten bleven.

Mijn opvatting van 't joodsche idioom, of liever nog, jargon, is uitgewerkt geheel overeenkomstig mijn vier-en-twintigjarige ervaring, dat ik in de gelegenheid was, dit van zeer nabij, in alle vormen te hooren. Als men hier en daar mogelijke afwijking in uitspraak en spelling bespeurt, besluite men niet bij mij, of 'n ander die dit taaleigen weergeeft, tot onjuistheden of tegenstrijdigheid, maar ga in hoofdzaak te rade met 't feit, dat in dit joodsche idioom twee elementen te onderscheiden vallen: dat van de Hoogduitsche en van de Portugeesche Israëlieten, wat voor den waren kenner, in gedachtengang, zinskonstruktie en zielkundige typiek soms aan-

VIII

merkelijke verschillen geeft. Toch stel ik op den voorgrond dat ik dezen technisch-idiomatischen faktor van eenigszins ondergeschikte beteekenis acht, omdat 't niet zoozeer 't dialekt is, dat de psychologische karakteristiek uitbeeldt, als wel zuivere en scherpe inleving in gedachtengang der, en groote en innigste vereenzelviging met de figuren, die den uitdrukkingsvorm volkomen moeten beheerschen, al erken ik zelf, dat doorvoering van een dergelijk idiomatisch element 'n kostbaar middel is tot volledige weergeving der fijnste psychologische typeik. En ook dit nog zij gezegd: veel minder dan de meesten meenen, is 't dialekt slechts een uiterlijke faktor in de realistische beelding van 't geheel, wijl 't soms heel diep verband houdt met plastiek, analyse van zielstoestanden, stemmingen en situaties, als 't er maar zuiver en echt mee is saamgegroeid. Tevens vestig ik er de aandacht op, dat ik 't jargon, of bepaald joodsch, niet altijd weergegeven heb zooals 't is, maar zooals 't in verbastering door verschillende Israëlieten uitgesproken wordt.

Over tendens. Deze roman beschrijft groepen uit de diamantbewerkerswereld van veertien, en twaalf jaar terug, hèt dekadentietijdperk, tot nu toe door niemand gebeeld ¹⁾, maar geeft ook, als psychologisch hoofdmotief, den ontwikkelingsgang van 'n arbeider, z'n leven, denken, voelen, handelen, te midden van druk en vernieling van al wat hèm heilig is. Zijn aanraking met, en zijn ontzaglijke liefde voor 'n meisje uit de rijke bourgeoisie, is er niet tusschen gevlochten, om principieel te beelden een zóó prachtige vrouw, als draagster van het individueel-mooie in de burgerlijke kunst en 't burgerlijke leven, — zooiets als willekeurig tendentieuze groepeerings van zekere schoonheidsbeginzelen uit 'n bepaalde werelbeschouwing opgesteld, — maar diep-zuiver en alleen gegeven als schoonheidsvize naar levenden, verwerkt met de hartstocht-typeik van twee naturen uit twee vijandige klassen, die elkaar om veel afstooten en later eerst begrijpen. Dat daarmee tevens geteekend wordt de langzame overgave van burgerlijk denken en voelen, (maar ook 't hardnekkige, zichzelf blijvende, onvermurwbare individualisme) door het in zich opnemen van de allereenvoudigste grondwaarheden van 't socialisme en maatschappelijke ellendefeiten, is duidelijk. En wien zal dat verwonderen, als men rondom ziet in ons land, en dan bemerkt hoeveel kenteringen in 't gemoeds- en denkleven plaats hebben gevonden bij hen, van wie men dacht, dat zij 't rotsvastst

¹⁾ Met „beelden” bedoel ik hier natuurlijk alleen: plastische, psychologische en dramatische kunst. Verhandelingen over het diamantvak zijn er den laatsten tijd vele. Men leze o. m. het technisch zeer goede werkje van Polak: De strijd der diamantbewerders, — en een ekonomisch grondige bijdrage in den Nieuwen Tijd van Jos. Loopuit, over den diamantbewerker als proletariër. Tevens voeg ik er aan toe, dat het niet op mijn weg ligt, technische verklaringen van zekere toestanden, voor zoover ze zich niet gewillig oplossen in de artistieke vize van 't geheel, te geven. Alleen dan heb ik me er niet van onthouden, als ik vreesde dat de vize door een te sterke technische bizonderheid geheel onbegrepen zou blijven.

IX

zouden geketend zijn aan 't burgerlijk ideaal van natuur, maatschappij en kunst. Dus ook hier niet anders dan groeivormen van innerlijk leven, in verband met maatschappelijke ontwikkeling.

Deze arbeider is volstrekt niet het type van den arbeider in 't algemeen; geen product van mechanisch-koud, ijdelnaakt theoriegezwets, geen zwaarwichtige noch steil-leerstellige principedragers van wereld-beschouwingen. Ik verafschuw hévig personen-typiek die gemaakt is om gedachte- of levensbotsingen te uiten. Zoo de botsingen er niet zijn als natuurlijke uitstorting van levenshartstochten, is werk en aandoening vals. De botsingen moeten er zijn met en dóór de personen, en niet de personen en karakters om de botsingen. Mijn doel was, geen aangekleede principen, maar leven te geven, schuchter, wifelend, juichend of weenend leven, en tevens, waar zooveel persoonlijke bekeeringen geschetst werden en worden van bourgeois-jongelui uit kunstenaars-, studenten-, of koopmans-wereld, in hun wending tot het socialisme, nu eens den zielsgang te schrijven van 'n proletariër zelf, zijn groei en bekeering, zijn worsteling uit anarchisme, naar socialisme, toestanden en gebeurtenissen, die voorkomen en voorgekomen zijn onder de proletariërs, en dus geheel tot het levende leven behooren. Dit zal niemand tendens-formuleering noemen, al ben ik-zelf sociaal-demokraat, met 't heiligste idealisme, dat in mij is voelend en strijdend voor z'n hooge moraal, z'n maatschappelijke vernieuwing van 't gansche menschedom. Ik heb nu 'n proletariër gebeeld in z'n diepsten leefdrang, z'n willen, voelen, weten, omvatten, z'n snikken naar hooger en meer, z'n pogen om te komen uit 't ontzaglijke duister waarin z'n klasse doolt, naar 't licht van nieuw leven, z'n hartstochtgroei bovendien als gewoon wezen, onder bepaalde invloeden, verward in, zich langzamerhand door andere invloeden weer losrukkend van anarchisme, en bewegend naar socialisme. In dezen psychologischen ontwikkelingsgang is voor mij partijleus niets, doch een objectieve aanvoeling en diepste doordringing der menschelijke hartstochten in al hun vormen, zooals ze in elken mensch en in elke menschengroep voorkomt, socialistisch of kapitalistisch, de hoogste, zuiverste en edelste wet waarop ik mijn romankonceptie gebouwd heb. Tendenzen, dat wil zeggen: principen in 'n ziel die niet zijn geworden tot levende vormen van voelen, denken en handelen in mensch of groep, acht ik in hun beelding rampzalig, in welke kunstuiting ook.

Hoofdzaak was mij, in dit werk te geven een zuivere en diepe synthese der werkelijkheid, een synthese, die harmonie vindt in 't reële en ideale, zooals dat in 't volle, rijke Zijn iedereen voelen zal, die eerlijk en sterk genoeg is het Leven te leven naar alle kanten. Vandaar dat in dezen roman gevonden zal worden wat de menschen afzonderlijk „realisme” en „idealisme” noemen, maar mij één is tusschen gansch de vormwisseling van ons bestaan.

In dit opzicht wijk ik af — of liever, wil ik door mijn aard

geheel van m'n socialistische kunstenaar-kollega's afwijken, die, door 'n besliste levensbeschouwing geleid, van uit die levensbeschouwing hun theorieën stellend over algemeen menschelijk voel- en denkleven, alleen in een beperkten kring hun werkzaamheid zoeken. Ook bij hen komt zekere onmisbare objectiviteit in algemeene typeering voor, maar vaak onware en hoogelijk eenzijdige, met schele oogen gefabriceerde realiteit, wat ik heel gauw breedvoerig zal bewijzen. — Zij verwijderen zich niet dan zeer schuchter van hun geestelijk of maatschappelijk middelpunt, en geven doorgaans, of sterke botsingen tusschen wijd-liggende godsdienst-ideologiën of geheel één of twee standen omvattende typiek en niet eens dikwijls, diep-zuiver doorleefde; aan één kant uitvloeisel van zekere maatschappelijke, aan den anderen van zekere geestelijke bekrompenheid en gebrek aan diep-zuivere scheppingskracht. Dit beweren behoud ik mij voor later te bewijzen, al erken ik, dat heden onder de kunstenaars in onze partij éénige ook als werkelijke kunstenaars op den voorgrond treden en goed werk leveren; al is er bij de meesten helaas te vaak, schandelijk maakwerk, ziellooze effekt-jacht in vers, betoog, lyriek, novellen en dramatiekerigheidjes, klaar bij dozijnen, romannerige verliefderigheidjes op literatuurtjes en boek-zielen, onder schijn van eerbied voor het Leven. — Wordt er van uit hun theorieën met minachting neergezien b. v. op 't gewroet van individueele of kristelijke anarchisten, theosofen, mystici van allerlei soort, echtdevoten, spiritualisten, vrijdenkers, uitsluitend „artistieke” Ikkerigheidjes, — de laatste jaren is me weer duidelijk geworden, hoe men, achter 'n Wij-vorm, even hevige Ikkerigheidjes kan luchten, hoe proletarisch in schijn ook — door zeker gebrek aan geestelijke levenskracht en zielsdiepte en door vooropgestelde kritische vooringenomenheid, ik acht 't voor mij 'n goddelijken plicht ze te doorgronden; gelijk 't leven van m'n zielsverwanten, zoo ook hen die lijnrecht staan in levensideaal tegenover mij. Zulke levensvormen weg te lachen met snorkend theorisme of kabaal, acht ik geheel in strijd met de stem van 't leven, die in mij zich laat hooren, fluisterend of uitzingend, weenend of juichend; in strijd met mijn zielsvoelen, in strijd met mijn denken, in strijd met mijn waarnemen. Met mijn voelen vooral, wijl ik ook nog 'n andere voorstelling heb van 't verloop der religie in organischen samenhang met de maatschappij dan 't materialisme van verschillende leiders en schrijvers der internationale of nationale partij.

Als romanschrijver sta ik tegenover 't leven en z'n wording, z'n alles vertakkenden groei, heel anders dan als kritikus van mensche-lijke uitingen. Ik zal b. v. kritisch 'n werk van Tolstoï, waar 't z'n sociale filozofie geldt of arbeid van groepen spiritualisten, kunstenaars, materialisten, kantianen, katholieken enz. bezien en mijn socialistische overtuiging er tegenover plaatsen met al de kracht waarover ik beschik; ik zal mijn schoonheidsbegeeren, mijn hoogste gemeenschapsliefde er tegen uitstorten. Ik zal dan aantoonen, b.v.

XI

waarom, volgens mij, ascetisme tot waanzin, charlatanerie of geestverslapping leidt; ik zal aantoonen, waarom theosofie als levensleer aan duizend kanten mank gaat, 'n gedrochtelijke loochening is van de hevigste en zuiverste passies in de menschelijke natuur; ik zal aantoonen, waarom ik elk godsdienstig stelsel haat, elken vorm van goddienerij en kristendom, zooals 't zich heden in de meeste organen der bourgeoisie heeft geopenbaard. — Zoodra ik als romancier tegenover Tolstoi-figuren, of tegenover spiritualist, katholiek, boudhist, kolonie-man, vrijdenker of anarchist kom te staan, wordt 't voor mij leven, zijn 't wezens met hartstochten, idealen, met goed en slecht in 't hart als wij allen, menschen; hebben zij 'n bepaalde levenslijn, die ik als eerlijk epikus, rein psycholoog en waarnemer heb bloot te leggen en aan te wijzen, wordt 't mallenwerk ze met eigen principen omver te loopen. Als romancier heb ik 'n produkt of produkten voor mij, die ik eerbiedig te bestudeeren, te ontleden, te volgen heb in al hun hartstochtslingeringen, als le v e n d e wezens die overal worden, groeien, leven, ademen, hōe ik er als ander wezen, met ander gevoel en overtuiging, persoonlijk ook tegenover sta. Als romancier heb ik essentiēel mijn recht als *kritisch* voeler op hen verloren. Dit vind ik juist zoo grootsch, zoo objektief, en verrukkelijk werken. Want ernaast mag even oprecht 't leven geuit worden van hen, wien wij door en door in voelen en denken gelijken, en die ook staan tegen alles wat wij zelf afbreken of opbouwen.

Alleen door zulke groote objektiveeringen en *epischen arbeid* is 't verval der burgerlijke samenleving aan alle kanten bloot te leggen; haar diep verval in kunst, literatuur, filozofie, wetenschap, met de ware schildering der ontzaglijke krachten waarover zij op elk gebied nog beschikt. Zoodra 'n Tolstoi voor mij komt te leven, 'n Maeterlinck, Schopenhauer, Thijs Maris, Ibsen, Nietzsche, van Deijssel, of daarvan zielsverwanten in alle schakeeringen, en ik heb hen te beelden in 'n roman, met òm hen alles wat er tegen indruischt of er vòòr spreekt, dan heb ik heel ander werk te doen; dan heb ik in te gaan op hun voelen en peinzen zooals zij 't doen; weer te geven de kracht of zwakheid, de innerlijke echtheid of valscheid van hùn zielen. En zoo bij alle andere l e v e n s, onverschillig welke richting. Dan heb ik niēt meer te spreken o v e r, maar v a n menschen en dingen; toch zonder neutraliteit, zooals het „experimenteele” naturalisme met schijnformuleering van „waarheid” alleen. Dat nu, met niet minder kracht de *rotheid in onze samenleving*, van huwelijk, moraal, godsdienst, liefde, handel, sexueel leven, de *ellende in alle soort vormen*, vanaf materiële tot geestelijke en schoonheidsontberingen, zal uitkomen, behoeft, als men goed gelezen heeft wat ik bedoel, geen nadere bevestiging. *Want heel mijn leven is gegeven om te beelden 't knechtschap der neergetrapte klasse*, zooals dat in alle bedrijven bestaat, van mannen, vrouwen, kinderen; aan de ellendebeelding der proletarische massa, maar ook aan haar idealen

XII

van goddelijkste, verhevenste Schoonheid, levensreinheid, en Recht.

Het arbeidsepos van lichaam, ziel, geest, midden in 't gewoel der menschen, dat epos te beelden met diepsten schepingsdrang, daaraan levensvormen geven, ze uitwerken in hun eigenste, diepste natuur en leefwil, dat zal 'n goddelijk werk zijn. Want voor 'n scheppend romancier is 't leven echt en hevig aan alle kanten, in alle vormen, in elke soort wezen, zelfs van de monsterlijke verdrukkers en neerhakkers af, al vinden wij hun daden allen, lage, dierlijke uitingen van menschverkrachting en onrecht. Zijn eigen wereldvizie zal zelf uit dat midden drama's koncipiëeren; zijn scheppingsdrang, die zijn eigen onbewusten weg heeft, zal 't leven geven in zijn eigen natuurlijke verwikkelingen. Er zijn in deze burgerlijke samenleving ontroerend groote geesten, idealisten, die nog veraf staan van 't socialisme, en die ik in hun sfeer toch zoo innig bewonder; waarvan ik den levenswil gepeild heb. Door beeldende kunstenaars onder 't socialisme worden zij dikwijls met schimp overladen, genegeerd of door theoretici verkleind, en ik zelf, die in levensbeschouwing hun doodsvijand ben, nader hen toch met groote oprechtheid en eerbied, zoodra ik ze als menschen beelden wil. O! ik heb getroffen in 't leven, naast ideaalvol levensopgeruimde, ook peinzende, schuwe naturen, die walgden van opgesmukte, moralizeerende romantiek en opgeblazen idealisme, die nooit bijna over menschenliefde spreken, druk en uiterlijk, zooals troepen onzuivere propagandisten en publicisten, er toch in hun stilste geluksuren de schoonste droomen van hebben, dieper en echter dan honderden die er dagelijks luid over praten, met „gloed” in hun oogen en „hitte” in hun stem; menschen vol donkere smart in hun ziel, somber, droomend, zwartgallig, maar met in zich de edelste liefde tot verreiniging van 't mensch-zijn, tot opheffing van dat leven naar 't Recht en 't Schoone, al verstaan ze de stem der gemeenschap nog slecht; al zijn ze zelf vaak slachtoffers van geestelijken waan en utopie. Deze zielen met tendensmeeningen te verslaan in 'n roman, is malligheid. Zuiver werk moet den beschrijvingsvorm van 't levensuniversum hebben; moet in z'n soort door de àl omvatting zelf universum, Wereldbeeld wezen. Maar daarover hier niets meer. 't Kan hier m'n plan niet zijn 't wezen en den ontzaglijken invloed van den roman op maatschappelijk-geestelijk leven, in onderdeelen te behandelen. Bovendien vind ik vormen of regelen aan 'n kunstwerk voorschrijven, al behoort dit ook tot 'n bepaalde soort, 'n belachelijk mal ding. Ik wil uitspreken wat ik zie en voel, niet wat men zou willen hebben dat ik voelen of zien zal. Ieder die in onzen, en eigenlijk in elken tijd, in de kunst aan komt sjouwen met nieuwe „deviezen”, nieuwe „schoolbeginseltjes”, knoeit, wordt onuitstaanbaar, breekt een of anderen dag den hals over z'n eigen schooltje-spelen, omdat iedere kunstenaar, die waarachtig te scheppen heeft, ruimte eischt voor eigen zieningen, eigen vormen, stijl en kreaties, eigen dialoog, drama, plastiek, zich in geen

XIII

enkel doktrinair kringetje laat opsluiten, want hijzelf sluit alles in hem. Maar daarover heb ik me voldoende uitgesproken in m'n „Meditaties”. 't Zal niemand moeilijk vallen te doorzien, dat de grootste kunstenaars, omdat ze nooit „school” maakten, ook eigenlijk alles ineens waren, realist, idealist, enz. In ons land is die indeelingsmanie bijna zoo sterk ontwikkeld als in 't buitenland. Maar toch wou ik nog met nadruk op 't volgende wijzen: In Nederland, waar alles zoo knusjes gaat, men elkaar tot in 't hartje van de alkoof kijkt, achter de ramen begluurt, of elkaar bijna op schoot zit, is 't vrijwel gewoonte, in 'n werk als dit, dat in zoo bekend en bepaald milieu blijft, onmiddellijk naar personen en portretten van die of die te zoeken. Men kan 't ook in mijn werk doen, maar men zal bedrogen uitkomen. Want ik acht 't een ongueren arbeid, staand beneden de waardigheid van elk zuiver kunstwerk, inplaats diepe, zuivere typeering van bizondere eigenschappen en handelingen in 'n toch algemeene „soort”, te geven klichés, gelijkenis-portretten naar 't leven. 't Zal me later niet moeilijk vallen uit overvloedige stof te bewijzen, dat 'n roman, die met z'n uitbeelding van karakters of massa's bepaalde personen of bepaalde toestanden beeldt, precies zooals ze leefden of geschied zijn, nooit wáár levenswerk geven kan.

Zuiver werk eischt diepe en toch algemeene karakteristiek, vraagt niet naar portretten van bepaalde individuen. Portretten maken, en al wat er verder aan knoeierij en technische onguurheidjes bijkomt, is 't werk van 'n machinaal-uterlijk oppakkend ding, niet van 'n l e v e n d kunstenaar. Diè geeft typiek van l e v e n d e lichamen en zielen, zooals hij ze uit de zielkundige diagnose van eigen waarneming en geobjektiveerde verbeeldingen afleidt; stipter volgend 't levensbeweeg op den voet, fijner rakend 't daad-doen in alles, reëler beeldend 't Zijn, innerlijk en uiterlijk, dan de meeste preciezerige netvlies-reportage, alias „zoo'n-erge-naar-'t-leve-typiek”. Als men in mijn roman zeggen zou: dat is die of precies die, zou ik mijn werk mislukt achten. Maar ik weet dat men 't niet zal kùnnen, omdat mij elk individu met bepaalde daden, handelingen of zeggingen volkomen onverschillig is voor mijn werk, al is m'n inleving van hun bestaan en doen, natuurlijk in algemeen technischen zin, v o l s t r e k t op hun realiteit gegrond. Zou ik b.v. onder de anarchisten 'n persoon met eigenschappen als Domela Nieuwenhuis, en onder de artisten 'n wezen als Van Deijssel willen uitbeelden, ik zou hun persoonlijk doen volkomen negeeren, en bij den een, naast de groot-epische beelding, van reële en economische levensvormen om hem heen, literair-artistieke en psychologische bij den ander, stiptelijk opsporen 't psychisch proces, dat karakters als 'n Nieuwenhuis zoo doet groeien en vergroeien, als 'n Van Deijssel, zoo geweldig, met zooveel goeds, laat beheerschen door zooveel steil gehouden individualisme, zonder te gebruiken tendens-klankbord, waarop mijn subjektieve afschuw zou terugkaatsen. Scheldt men 'n plant uit, 'n boom, 'n wortel-

XIV

groep omdat ze scheef gegroeid zijn? Men zal 't om die scheefheid 'n mensch evenmin doen, en allermint 'n groot werker als Van Deijssel. Alleen kan men tegenover die soort figuren min of meer subjektieve wapens gebruiken van kritiek en levensbeschouwing.

Zoo zal ik dus, hoewel in algemeenen zin 'n historische lijn volgend, nooit trachten hen te beelden, met hun daden, woorden of handelingen, maar de gróndtype daarvan, wat oneindig dieper en zuiverder werk is. Niet 'n bepaald wezen, maar mensch-karakter, kenmerken en levensgroei van soorten, wat heel iets anders is natuurlijk. Elke uiterlijke typeerkunst veracht ik allerdiepst (zie b.v. 't treurige werk vol „personen-typiek” van Willem Paap, „Vincent Haman”, om me maar eventjes bij één boek van die soort te bepalen, wijl ik 't spoedig eens breedvoerig ontleden zal) zooals ik neerzie op misselijke kunstgrepen, nabootsingstruks van allerlei stijlen en stijltjes, mode-kunst-uitingen, zoetige, glijerige geilereitjes op den wansmaak van zeker publiek, zooals ik ril van bloote woordfloddering, virtuozerige samenknutselingen van dramatiekerige traanlach-effekten, vunzige, oorspronkelijke, heelemaal àffe handigheidsdingen, zielloos, droog-dor, alle uiterlijke bijzonderheidjes netjes kompileerend geknutsel, dat, hoe preciezerig ook, toch nooit ziel en stemming kan beelden. Want in den grond acht ik al dat handige, affe, gepolitoerde, technisch sluitende, op effect jagende virtuozerige gedoe, waar onze kunst nù al van overloopt in alle richtingen, grootere ramp voor de burgerlijke als proletarische kunst dan de meest onhandige, technische misstappen van 'n werker, die soms nog stamelt of bijzonderheidjes overslaat, opstapelt, zich herhaalt, of wel eens dekomponeerend werkt¹⁾, maar uit wiens beelding toch de heiligste zielsliefde voor 't leven beeft, door wiens werk de groote emotie schreit of jubelt, door wiens arbeid heengaat 't hoogschallende, 't vuur-schroeiende van eigen schokkende zielsschoonheid, eigen vizie van leven, realiteit en verbeeldingsbestaan.

Zoo bedoel ook ik nergens in m'n boek 'n bepaald anarchist, juwelier, slijper, kloover of versteller te geven, al zullen velen zich met of zonder woede, in zekere figuren geteekend willen zien. Ik heb gegroepeerd en gebeeld algemeene kenmerken, die dikwijls liggen ver achter uiterlijke gelijkenissen, en toch is de zuivere lijn van historische zedentoestanden gevolgd. Maar nergens geef ik uiterlijke portretten; niet wijl ik 't niet zou durven, maar wijl ik 't geen kunst acht. Want waarom b.v. bereikt 'n Braakensiek, ondanks technische radheid, gevatheid en soms preciezerige detail-

¹⁾ De grootste kunstenaars hebben, in hun beste scheppingen zelfs, allerlei dekomponerende elementen, werden en worden nog wel in 't bijzonder om hun opstapelingen van woorden en vizies, achtervolgd en gegriefd, vooral Zola, Balzac, Beethoven, Tolstoy, Wagner, Shelley, Shakespeare, Hugo, wat ik spoedig eens met allertreffendste staaltjes zal bewijzen.

XV

leering, bijna nooit iets, en 'n Leander, Steinlen, Daumier vaak alles. De één beeldt 't grootzielsgeslagene, gemartelde, gekerfde, toch heilig en goddelijk gesynthetiseerde emotielevens, dat elke schepping moet hebben in zich als schoonheidsstuwing; de ander geeft uiterlijk-beeldend, opgelet, en zoo-maar-nagebootst werk, is toch heelemaal niet reëel, toch niet gevend de diepe, wisselende levensvormen, 't bewegende, levende groeiproces van elk vitaal schepsel. Steinlen e. a. juist zijn groote plastici, die de groot-epische motieven van 't leven, van hun zieningen aan 't lyrisch-eigene van individueel zielsgemartel of zielsbegeeren hebben vastgeklonken; zijn diepe psychologen, die nimmer geven bepaalde gelijkenissen, en toch blootleggen met alles doordringende macht, in karakter, mensch of massa, wat voor ieder uiterlijk kijker onwaarneembaar diep verscholen blijft achter muren van konventie, uiterlijkheid en schijn; wier beelding elke type eerst reëel maakt.

* * *

De geschetste episoden in dezen roman grenzen niet aan tegenwoordige toestanden der diamantindustrie. Ik wil dit nadrukkelijk zeggen, wijl wat ik beschrijf en weergeef door persoonlijke ervaringen gesteund wordt, door meeleven, volgen of zien, en juist de organisatie ontwikkeling van 't diamantwerkerslichaam van den jongsten tijd in z'n geheel buiten dien ervaringskring valt. Wellicht dat ik nog eens de latere ontwikkelings-periode van dit vak episch-historisch zal beelden. Alleen wensch ik nog te erkennen, dat, door de organisatie, deze industrie geestelijk en moreel, vergeleken met vroegere bestaansvormen, ontzaggeijk gewonnen heeft. Want haar wording en herleving uit 'n ongeorganiseerde bende, al mochten er pogingen tot vereenigen bij enkelen aanwezig zijn geweest, waar de heiligste wet was, die der innigste hebzucht en toomlooste gelddrift, is als 'n reiniging, 'n wonderbaren groei te beschouwen. Dat er ook nu nog ellendige toestanden bestaan, die de oude vormen van nijd en tweedracht bevestigen, zal niemand loochenen, maar toch is er in deze, van alle arbeiderskombinatie 't sterkst georganiseerde vakvereeniging reeds gebleken een machtig klassebewustzijn te bestaan, zijn er vele elementen onder, vatbaar voor hooge idealen van ziel en levenskracht, strijdend en vechtend voor gemeenschappelijk geluk.

Mij zijn bekend, persoonlijk en uit hun uitingen, diamantbewerders, vooral onder de eerst zoo geminachte slijpers, verstellers als snijders, individuen die, naast den eminenten organizator Polak, edel werk verrichten, vol ziel en levenswil, vol geestdrift, kennis en zelfopoffering.

Wat Polak én bekende propagandisten, naast zooveel stille, maar niet minder belangrijke werkers te zamen, ekonomisch en moreel al niet gewrocht hebben in de diamantindustrie, valt in dit voorwoord gedetailleerd niet op te sommen, is te veel. Alleen

XVI

zij 't gekonstateerd met vreugd als schitterend feit, dat de verbeteringen, sociaal, moreel en intellectueel onder de diamantbewerkeren enorm mogen genoemd worden. En met grootere waardeering zal men daarvan gewagen, naarmate men beter weet met hoeveel dierlijken laster, opstokerijen, onderlinge veeten en twisten hun Bond te kampen heeft gehad en nòg heeft.

Wijk-aan-Zee en Duin. Januari 1900.

EERSTE HOOFDSTUK.

Een dik-troebele lucht, zwaar drukkend van petroleumstank en benauwden menschadem, dreef door 't zolder-krot, waar de drie ronkende jongens Hols opgeborgen waren, 's nachts. Het was hun slaaphok op de nieuwe woning. Ze waren pas verhuisd bij Hols in dol-drukken haast, van Zandstraat boven, naar den Ouden Braak, beneden. Eerst was de schoenmakersrommel van vader Hols overgegaan. Toen, op 'n handkar, rottige meubeltjes, zwaar verbeukte brokstukken, vastgesnoerd in touw en rafels, tusschen overdwarse vaal-rooie en groenig-zwarte banen van uitgebleekt vloerkleed, waar bovenop stukken vuil leer, verrotte werkvoorschooten, beverfde leesten, pannen, emmer-spul en stoel-krukken, los-steunend in elkaar gehaakt met pootensparteling in de lucht krampachtig-verstijfd uitstekend, als gesnoerde kalfsklauwen op slachterskar.

De kleine gereedschapsbak, met koperen schroefjes, scharen, uitgebrande lijmpotten en roestige priem-pennetjes, was plechtig achterna gekomen, met de ordenaar, die stapvoets-slepend gedragen moest worden door Lies, op z'n staakje bollend, langzaamjesaan, door de stilste straten. Toch was Lies nog beloerd geworden door angst-oogen van den schoenmaker, die, vlak-wantrouwend naast 'r, z'n handkar was blijven duwen. De ordenaar met staakje, waarin al dertig jaar lang 't zelfde water broeide, was groot symbool van vader Hols' avond- en nachtwerk. Ze was de kleur-diepe lichtballon, gevuld met sterk water en giftig groen aftreksel van 'n koperen cent, waarachter ie al dertig jaar ploeterde; die trouw-antieke lichtbol, hem, 's avonds, achter z'n werktafel omschijnend, in een kleurzee van groen gedempt licht, z'n strakken werkkop omgoochelend in geheimzinnig diep-gelend lichtgeschommel, in gouïg geschaduw, trillend als een lichtnikker z'n kamer indrijvend. Die bol moest bij elke gebeurtenis het eerst verzorgd worden, - z'n avondzon, z'n ooglicht voor nachtarbeid. Liesje alleen had 'm moeten dragen. En daarom had ze van daag, meer sluipend dan loopend, naast d'r vader doorgestapt, angstiglijk dragend den bol vóór d'r buikje, op sidderend vierkant houten staakje, in één kramphouding, haar armen

verlamd voelend. Door borst en schouders had ze pijnstriemingen en iets heets-verdoovends voelen tintelen toen, maar toch had ze volgehouden, onder porren van d'r vader, haar lippen stuk bijtend van wilsinspanning. Zóó was de ordenaal, zonder 'n droppel groen zeelicht minder, de nieuwe woning in-gedragen. De meubelbrokken waren maar dwars-mal, op- en in elkaar, in het stikdonkere achterkrot - de woon- en slaapkamer - gestapeld, dat kelder-kil, z'n leegen, zwarten muil met houtrommel en nog wat toegestopt kreeg. Er was een duffe nachtstank, een luchtloos waas van schimmel weggescheurd en uitgeslagen, door luid gestommel en geschreeuw van verhuizers, door krijschgeroep van hier-en-daar neergesmak. Verwarrend, over elkaar heen tuimelend, zich ijler achter elkaar verdringend, waren de nacht-duffe gestalten van 't luchtloos achterkrot naar de keuken gevloeid. Het eerst was Hols' werkplaats in orde gebracht. Zelf had ie geen bal mee geholpen; dáár was ie veel te lijs voor. Alles had vrouw Hols moeten doen met haar twee leegloopers-zonen. Toen hij nou den heelen boel zoo zenuwachtig-haastig had opgejaagd, dat ze 't groen en geel voor de oogen werd, was de boel maar wild dooreen in het slaap- en woonkrot weggeduwd en neergestommeld. Uitgemaakt was 't al lang, dat de drie doodvreter op 't zolderhok zouën slapen, — een vuil krot-zoldertje, half door tengelmuur afgeschut, met 'n stik-bestoft, ster-achtig gebarsten lichtraam, op zij het kamertje in-hellend. Overal zat 't vol sappig-druipende vuilnisklonten, net fettige spin-lijven, schommelend tusschen vermolmd spinragweefsel, lijmerig uitgeschimmelde, bemorste balkpunten en dakreten, als insectenafrond gapend achter tengelhaar en inwaterenden muur. De ingang van het krot stond open aan de trap, waarvoor 'n verrot latten bibberde, bruin-kwasterig, half beteerd, wild bepenseeld met ingeweekte zwartselplekken en groen-breijige verflodders. Vocht wasemde sieperend langs de wanden, uit de kapotte dakpannen en open gaten onder 't gebarsten ruit, 't krot zuur in-stinkend als beschimmeld stijfsel, in stralige bochten uitspuited bij 't venster-raam in den hoek. Bij elken schok van dichtslaande straatdeur beneden, sidderde 't deurtje en kraak-piepten de scharnieren in angstige kreetjes na. De jongens hadden gezien, dat nergens anders plaats voor hen was. Moeder en vader hadden de stinkende bedsteê in 't achterkrot beneden, die, in stik-donkerte, uit z'n grimmig ingewanden-bouwsel twee slaapgraven open-buikte. Liesje sliep, vlak boven de oûen, met 'n laddertje opklimmend, in 'n uitgeschoten vunzigen hoek, vlak met d'r gezicht onder 'n riolende lekkende pleepijp van de bureen, in 'n klam-stank van overal doorweekte muurvocht wegdrijvend. Zóó was over den eersten verhuisdag de vroege somberte van een schreiend-gierenden Decemberavond neergeschemerd. Om acht uur al lag er alles te ronken van rommelwee en uitputting. De twee leegloopers Jan en Willem waren, innerlijk huiverig-driftig, met baldadige pestbui dat ze niks warms hadden gekregen, wee van

stofgestik, naar den zolder gestrompeld, bangerig voorzichtig, elke treë voelend van de nieuwe trap, tastend en bonkend in donker tegen vreemde buurdeuren en buitenstaande emmers. Ingaan moesten ze naast hen bij de Pietersen. Zóó had Hols, na vreeselijk getob, z'n woning gehuurd, met recht op de helft van den bovenzolder; als vergoeding meer, omdat 't plaatsje achter de keuken zoo rottig stonk, met z'n verpeste, in stront dicht-gesmoorde zinkput, zoo giftig openlei in nooit uitgebaggerde modder, en zoo klein ook, dat er alleen plaats was voor 'n tobbe. Hein, de jongste Hols, was eerst om kwart over zeven, negerig-zwart, door z'n diamantfabriek uitgebraakt. Vooruit al benauwd, had ie z'n moeder gevraagd, 'm toch in gods-naam niet te laten verslapen. Om vijf uur, ze wist 't, moest ie precies op. Dan had ie, met 't aanhalen van de trommels bij z'n baas en 'n knecht, nog nèt drie kwartier om naar de fabriek te hollen. Op de minuut was 't uitgeteld. Zoo lagen nu Jan en Willem te ronken, in snurkende, vreemd-hakende basgeluiden, als rasp-geschuif van diepe keelstemmen, tegen elkaar indreunend, met soms hoog-lichte neusfluitinkjes naädemend, als broze droommelodie op zwaar gegrom van lichaamsafmatting, omwalmd van zwart-spikkelende koollucht, zuurbenauwd broeiend uit spetterend nachtlampje, toen Hein, al huiver-gapend, van z'n krom-ingezakten slaapstoel opgesprongen was. Loom, in oogenwrijving en slaapontdooving, loerde ie op z'n kapot wekkertje naast z'n stoel, dat tergend-puntig stond te tikken, als in maatgang uitgestooten hikjes van 'n sarrende rat. In z'n onderbroek was Hein, zacht, met ingehoûen vaart opgesprongen. Op bloote-voeten-geschuifel greep ie, grabbelend in duister naar z'n wekkertje, 't oppakkend bij z'n glasbuik, in uitrekking en krachteloos vuistgeknijp 't hoûend vlak in het bibberende lichtkringetje van 't vlamspatjes wegbleekende lampje, in reuzen-gaap, achter zwaar oogennat, de wijzers sufferig bekijkend. Hij wou zich niet verslapen, dat verdomde ie. Al die pestige standjes van z'n vuilen baas, dat gevloek en valsch geraas van nachtbraken, hoerengeloop en luiwammerigheid, zoo flap maar uitgebraakt, wou ie niet meer hooren, Liever schrok ie tienmaal op één nacht wakker. Verleden week, op z'n oude woning nog, had ie zich twee uur verkeken. Hij had zoo duidelĳk mogelijk voor z'n eigen oogen gezien, dat 't vijf uur was. Wrevelig-haastig had ie zich toen aangekleed. Z'n draagband wou toen niet in den broeksknoop. In z'n woede-ruk, met armverlamming van 't zoolang achter z'n rug peutenen, had ie 'r zóo maar ergens 'n lus aan gedraaid, zoodat z'n schoûer den heelen dag gekneld had gezeten tusschen te hooge knoop en striemsnijdend kruisgetrek van z'n broek, pijn-strammend om de beenen. In 'n soort emmerkom had ie z'n gezicht beplast, en toen ie daar nou kant en klaar stond, hoorde ie 't waarachtig van de Zandstraatsklok drie uur slaan, — zwaar-sombere toren-dreunslagen, na verward klankgesleep en toongedraai van voorspel, waaruit ie nooit wijs kon worden. Zijn wekkertje had ie veel meer vertrouwd dan 't torengewaarte, dat in z'n klankdreu-

ningen en half-mal deuntjes-gerinkel, met z'n gebreek van glazen piano'tjes hoog in de lucht, hem 's avond en vooral 's nachts zoo beroerd stil maakte. Niet 't spelletje, 't deuntje, maar die dondersche bonzen, die klankschoten, die galmkreten van 't nachtgevaarte, zoo in de steegholte zich uitstortend over de daken. Z'n kapot wekkertje, dáár hield ie van, dát ging stipt als de zon, al was 't ook mank en grijsde 't in koperen vergroening. Maar dien nacht had z'n wekkertje hem beet gehad. Want de toren had drie uur gedreund, geweldig, schreiend-somber, als bronzen onweerstem, en z'n wekkertje toen, den klankreus hoorend, was plots hartverlammend stil geworden, ineengekrompen van schrik, had sidderend op z'n eenig vernikkeld pootje nagerinkeld met z'n lamme kleppertje. Naar bed gaan wou ie toen niet meer. Heelemaal gekleed, beverig van slaap- en gaap-gerek, was ie toen doodvoorzichtig op het voet-énd van z'n slaapstoel gaan zitten, in elkaar geknust, weeërig achter de eeuwige walming van 't stinkende lampje, al de kartelende invallen van de schaduws in 't hoekje beloerend, totdat 't lampeglaasje, zwart berookt, als roet-blauwig schoorsteenpijpje, alleen nog maar flauwe lichtvlekjes naar 'm toepijlde, en alles voor 'm in schemergrauw was weggevoeld.

Van-nacht was ie gelukkig op tijd wakker.

De kletterende regenbuien, pal boven z'n hoofd, als snaterende wijvenpraat, nijdig neerpikkende op 't inhellende lichtraam, door de windloeiingen joelender overal heen-springend, hadden 'm al telkens wakker gemaakt. Bij rukken woei uit de snijingen een vunzige pislucht door 't openliggende dak naar binnen, waar de burenhun beeremmers leegden omdat de plee's altijd verstopt waren en bleven. Voor de windloeiingen voelde hij zich soms erg bang, naar bang. Hij hoorde er altijd vrouwen- en kinderstemmen in klagen. Op de fabriek had ie 't eens zoo onnoozel weg verteld, en toen was de heele kliek zóó in lachen uitgebarsten, dat ie dacht de ergste grap gezegd te hebben. „Neem 'r een naar Meerenberg joggie, zonder retour"! — had 'm een versteller toegekrijscht. Maar nou nog begreep ie 'r niks van. Was dat nou zoo mal? Het was toch echt waar, hij hoorde ze duidelijk, stemmen hoog van kindergeklaag, en dan weer kermend er bovenuit, vrouwengegil, snerpend, huiverig. Moest ie daarom naar Meerenberg, hij? — hij die de stemmetjes soms hoorde, vol als zanggegolf uit orgelkeeltjes, dan weer héél ver en weeklagelijk om 't huis heen. Vannacht hoorde ie ze weer zuiver.

Zoo kwam 't. Eerst was ie, wakker geschrikt van nat regengespat op z'n gezicht uit 't dak, met z'n oogen pal dicht, gaan kijken, liggend op z'n buik, met z'n kop in den hoek van de krakende zeegraspeluw gedrukt. Heerlijk-kleurig-donker was 't dan om 'm, — daar begon 't, allemaal gekke koppen. Eerst rooie draaksmoelen, door diepe vlamcirkels omstraald. Dan weer, diep-groen-beverige vlekken, met midden-in trillend-gouën zonnebloem-harten . . . hé! prachtig geklateerd in zacht-violette randjes en achtergronden die verschoven, en iets gonzends donker rondom dat bleef. Dan weer

in één, nog dieper achter z'n gesloten oogen, zoo vreeselijk duidelijk als had ie ze kunnen grijpen, lui van de fabriek daar kwam Crispijn aandrijven, waratje daar was de baas, nou Greling, boe, wat 'n loodkleur Ze kregen, allemaal voort-schuifelend in andere tinten, een doodskleur, als gestold in wassen lijnen, blauwig grijs, met zwarte sluiers om d'r koppen, net slierten. Dat smoelenspel wisselde, sprong plots naar achter, dan vlak weer voor 'm, met als nieuwen achtergrond van blauwig-rood, of ver-groene schaduwen er voor, ijlend, ijlend, als schimmetjes tegen maanlicht-muur. In één dan weer dreigden de koppen, werden dieren, kronkelende slangen, puntmessen met vuurpijltjes aan de spits. Maar op 't end, altijd weer schrikkelijke koppen, met gespleten bloed tongen, tot ie wel huilen wou van angst. Dan hoorde ie beverig de windloeiingen. Ze maakten 'm zoo naar in hun sidderenden huil-loei om 't slaapkrot. De regenbuien waren blijven striemen tegen de ramen in hagel-gekleetter, alsof al de sterren in kokenden borreldans naar beneden geschoten werden, op zijn hoofd. Wat dreef z'n matras in water-gelek, klikklakkend uit de goot. Lummelachtig angstig voelde ie zich, zonder z'n oogen te kunnen openen. Verwenschen deed ie die koppenwemeling, die oogendiepten, die grijnzigen, niet wetende waar ze alle vandaan krioelden. Ze wemelden om 'm heen, ze benauwden, verstikten 'm. Binnen in z'n oogen, achter in z'n hoofd, had ie 'n gevoel alsof ze 'm heete naalden door z'n kop ingeprikt hadden. Toen, langzaam-an was ie zich minder, flauwer, neveliger gaan voelen, alsof ie stikte in watten. Z'n oogen bleven dicht, een vreemde koude sluimering trilde er dan boven z'n voorhoofd, en dan in één was ie opgesprongen; — wèg, wèg angst en koppen! Hij had zich verslapen dacht ie, In vijf minuten kleedde ie zich. Z'n werkboezeroen 't eerst om, lekker paf-warm; dan tegen 't bibberen, 'n wollige cachenez, en zóó, van boven half gekleed, plompte ie z'n handen in z'n emmer-kom. Een groene-zeepklodder tegen den emmerrand deukte z'n moeder er elken avond voor 'm op. Fijn kneep ie 'm, met wellust, tusschen z'n handen, tot er schuim was, dan over en weer glijend op zacht-bruisend schuim, de nagels weg onder witte klonten, en dan plas! de natte handen tegen z'n gezicht. Schuimdraadjes dropen langs z'n oogen, onder de wimpers aanplakkend, tot ie, stampend van brandpijn, z'n oogen nog dichter kneep, met wrijf vuist ze induwend, in vloek-wanhoop, blind van pijnsteken, zoekend naar den handdoek — voor-d'r-drieën. Z'n hoed zette ie luchtig op 't natte haar, en tot 't laatst dan z'n beroerde schoenen, die nauwklemmend, nat krimperig elken morgen erger z'n likdoornvoeten omknelden. Hiel-verdraaiend scheef, ze pakkend bij de lusloze elastieken, bukte ie diep, in kreun-zuchtende inspanning, met paarse gezichtsopzwellings, in één wanhoopruk z'n voeten er indraaiend. Zonder lawaai liep ie de trap af, onvast, geen weg nog wetend in de nieuwe woning. Op straat loerde ie even achter 'n klein reet-holletje van de halve bovendeur. Achter in de

keuken hoorde ie geslof, bordengeschuif en schuurgesis. Juist ging de deur half open. Nou zag ie Lies, doodsbleek, op bloote voeten de kamer ingaan, en 't tang-magere lijf van z'n moeder in een geligen lichtgloed door de petroleumstelvlam beschenen. Even schopte ie tegen de onderdeur.

— Moeder, ik bin 't, Hein, maak ope!...

Vreemdbewegend schaduwde 't tanig-magere lijf door 't nauwe gangetje, de deur in 'n ruk open-halend.

— Maak gauw dicht! — piepte ze, met spreihand haar naakten hals bedekkend, ssjt! je fader slaapt nog.... fi je 'n bakkie? — heeschte 't slepend na, terwijl ze, met Hein achterop, weer 't gangetje, in-slofte.

— Nee, geen tijd, geef maar m'n brood.

— Fât bi jij feer haastig gebakerd. Kijk die baas van jou só op de menuut sêg? — heeschte vrouw Hols weer, in de ochtendstilte de klein-lage keuken mal-lang doordribbelend, met nog langeren Hein als schaduw-huzaar achter haar aan.

— Dan maggie je fel fât meer geefe; is ie besoópe sêg, je bint toùg g'n pòjonne meer, fêl, sêg?

— Jezus-nog-toe moeder, begin zoo vroeg nie te zeure asjeblief; geef maar m'n brood, dan smeer ik 'm.

— Smeer jij 'm maar, toch is 't, godvirdikkeme-faar; al vijf jaar is ie 'r, en.... sal ik ferèkke, nog g'n twee achterfiele, fât let me!... Een vuurspat van woest lucifers-gestrijk brak door haar kijfvaart.

Hein stond weer wrevelig te wachten op 't keukendrempeltje, wiegelend op teen en hiel, z'n moeders kijfgedraal, van binnen gloeiend vervloekend, in stilte zich opvretend van drift. Nog was ze met z'n brood niet begonnen. Op 'n driekant vuil zwart-groen spiegelstuk kledde 'n vettige margarineklomp, met dwars-er-voor 'n goor mikkie.

— Ik wait hier hêg noch stêg, verdomme! — haperde vrouw Hols' stem, dofjes-klinkend, in benauwd-bukkend gezoek, met haar hoofd diep in 'n hokje onder den gootsteen. Voortkijvend in kort-vloekende gedempte zinnnetjes, huzaarde ze, tanig-smal in kort-rooien-onderrok, hoog-beenend door 't keukentje, dan in, dan uit den lichtkring van 't walmend petroleumstel waaierend, afdraaiend de pitten, vóór en achter, loerend door 't kijklensje, waarbij haar flauwgrijze, zwaar bekorste slaapoogjes met vuurschijn en flikkerend puntige goudflitsjes vol-liepen. Vanbuiten, voor 't kale keukenraam, grauwe ontzettend in de stilte de dag-nacht, in bleek schimmig gekuil van 't kleine plaatsje, waar, om buikig tobbegevaarte, schaduwstapels trilden, wolk-zwaar, den keukenrommel in bleekig licht-gehoek beduisterend. Vaal-geel fletste de kalkmuur van 't keukentje, onder de schoorsteenholte éven nog door zwakken lichtkuch van 't brandend petroliestel geraakt.

Hein kookte om z'n moeder's drementen. Gloei-giftig voelde ie zich worden. Wat kon ze'm toch gemeen sarren. Zou je niet zóo

wegloopen, en den heelen boel laten stikken? Dan maar geén brood.... cente.... cente.... dat was haar alles.... Jezus-nog-toe.... hij kon zich niet langer houen.

— Snij nou maar òp, smeer maar niet, dank je voor je boter, de dùwel komt er uit! — Midden in 't gangetje stond Hein, hoog-rood; driftig-hol schorde z'n stem de keuken in. Even schrikte vrouw Hols, toen snauwend-geraakt, met giftigen stem-overslag schorde ze terug:

— Soóó, soóó...? doe 't dan self, bè-je-bedonderd.... die mot mijn hebbe.... je ken me krije, féule snotaap, godf'rdikkeme, sie je dan niet, dat ik me hande folheb.... sèg, ken ik me roere in die donkerte.... sèg?

Grimmiger geelde haar kwaadaardig mager gezicht; met puntkin vloekend-venijnig vooruitgestoken, trilden vreeselijk haar kaken in zenuwachtige drift-bibbering van d'r holle wangen,

— Haal dan 'n lamp, snauwde Hein, zich in 'n hoest-driftbui verslikkend.

— Ja séke'r de lamp, dàt ken 'r nou net' es van af, sie je; dat belaserde stel kos tògg nies.

Dwars sneed ze door het halve mikkie in één nijdigen snee-ruk met mespunt tusschen de even opgelichte bovenkorst een klontje boter uitschrapend. Toen 't brood in een vuile krant pakkend, de punten haastig infrommelend bij zij, nog nijdig sarrend:

— Pakkàn, befàor de krant, breng 'm mee!

— Kan vader me nou nog geen stukkje zijl geve, mot ik nou altijd dat voddepapier meeneme,..... of 'n trommel....

— Fàblief, 'n sijltje, kènje-begrijpe....

— Maar niet èrg....

— Niet èrg, ja sèk'r, de sinte groeie so maar op ons rug, 't gaat só ook na-binne, nie meheir, fà? — fàtte kakkie! fèe van de riggel bi jelui, dat sèg ik, 'n sijltje.... ook 'n spiegelei meheir-kakkie...."

Hein hoorde al niet meer. In woedenden omdraai was ie 't gangetje doorgehoid, in-een de steeg in.

II.

Eerst bleef ie even staan. Rillingen van nattige ochtend-guurte bibberden langs z'n lijf. Moe-slaperig nog, wrevelig van gekijf, keek ie versuft 't grauwe slopgeduister in. Het loerde in z'n vanzige engheid van uit z'n hoog-smalle huizen op'm neer, in plettende vernauwing de lucht inkokerend, stinkende dampen en regenvalen nevel neerdrukkend, als kelderwasem aanslaand, de vuil-beklonterde keien, waartusschen plassen geulden onder waterbak door, die pisdampend zacht stond te rooken in donker genevel. De goten stonken er naar rot hout, verpeste koollucht en rioolmodder. Er boven dreef na-dampend scherm van regen- en stofgeflodder

uit Voorburgwal, die achter 'n huizenkronkel dwars over rumoerde, vóór 't stil groezelige 't leven dichtknijpende slop. Het lag er dwars uit den weg, als pad van melaatschen, kokerend hoog-smal, met groebel gevel-gevelek, in donkere duizelige versmoring van lucht, als vreemde poliep gulzig opzuigend straatvuil en stank, met grauwarm verkolend 't licht en de lucht tot grauwmorsig schaduwvuil. De krotten er in kromden somberend bang, nog éven net ademend achter groot magazijnvenster van doorlopende pakhuizen, waartegen de voorste uitgerot-moe aanleunden, als verzakte zieken tegen grooten manrug van portier, die in breede boogdaklijnen en hoogere omranding, z'n armen trotsch tot steunstut gesloten hield onder de borst, stug dragend heel het slopgewemel met z'n krakende lichtlooze verdiepingen op z'n eigen hevig geteisterden muur-rug. Het leven kroop daar traag, in sekonden naar minuten, in minuten naar uren, — met overal dwars-sombere brokjes lucht-insnijgingen, rommelend, vol diepe geluiden, afgesloten verechoënd in z'n eigen enge verknelde-ruimte, met alom drijvend en plakkend op gotenreepen, vuilnishoopjes, uitrottend, bezaaid met afgeslierte stronken, aardappelschillen, goor-spiralend om stinkende beentjes, tot vuile drab in één geklont, rondom moddergedrijf van verkleurde potstukken en glasscherven, onder donker bloedende bietsop en asch. Als bebloede vleugels van stukgereten vogels tusschen dakenknelling van 't steeghol lagen de rooiekoolstronken, in gistend vocht druipend wèg te rotten. Het slop lag er als schimmewijk, waaruit zouden opdoemen in allerlei gestalten, stille doodenmaskers, enkele bleeke kaken met oogenuitpuiling, waarin brandde het vreemde fosfor van ziektekiemen. Het was één groot riool, in plasregen drijvend onder glibbergrond van stinkenden modder. Overal klaagde ellende, doorsieperende rotheid, achter emmers in hoeken, onder planken, tusschen uitgepuisten gevelsteen, op half-vergane treeën, onder slijkkloten ver glijend, waarboven bleek lantaarnschijnsel, zwak vanuit den straathoek, een tragischen levenskuil belichtte, vol gaterige duisternis en schaduwend gesomber. De ochtendschemer groef en druilde er z'n licht in, vol grauwe spraakloos stille kilheid, stugglijend langs de òpkrottende verdiepingen, aandeinend in mistig lichtgeel, tegen donkerder kringen, boven 't bleek lantaarnschijnsel.

Met één hand trok Hein den kraag van z'n nauwen ulster achter z'n ooren op, lekker 't heet kriebelig-wollige tegen z'n nek duwend, z'n andere hand diep-wegfrommelend in rechtopstaande spleet van borstzak, achter ouwe voeringinscheuringen zoekend naar warmte. Loom nog in z'n beenen, liep hij den Voorburgwal op, die breed dreef in mistige, lood-grijze droefnis voor hem uit. Alles stond kleurloos te druilen in weekige, druipige tonen; één voor één donkerden de lantaarns uit; winkels en huizen potdicht, met schimmig bleeke gordijnen bijna neer, als half gesloten oogleden voor glazige kijkers. Bleek-groezelig in dampige schaduw, loomde de stad z'n ochtendslaap, de straat vaal-kleurloos bedroomend, in mat-gegevel uitboch-

tend half-cirkelend wijd, in de verte, droef-doodsch onder 't bladerloos takkengetril van stil-kale winterboomen. Op trottoirs stil-stappende aanloop van arbeiders, mal-druk opeengepakt in de winterende vroegte, met broodpak onder hun arm geklemd, of hang-schommelend, naast blikken bus, aan 'n touwtje van ondersten jasknoop. Bij vier en vijf liepen ze naast en achter elkaar, voortstappend-strak, zonder stem. In de lucht, loodgrijs, zacht-nevelig gesprei van wolkenkussens, schuivend-stil, neersomberend zwakken lichtval.

Vlugger liep Hein z'n weg af, zonder omkijken, met hoofd naar de steenen, die wemelend onder 'm weggleên, zich voornemend den eettrommel van z'n baas nièt aan te halen. Blij was ie toch dat de stortregen had opgehouden. Nog klemden z'n schoenen van gisteren, gloeierig-nat, omknellend z'n bebulde voeten als nauwe kokers, striemend z'n wreef inschroevend. Gedachtloos soms trapte ie in vaal-spiegelende plasdiepten. Kous-siepering zoog dan door z'n schoenen naar binnen, bij elken stap verder uitpersend zuigende modderblaasjes. Vanavond zou ie harder schreeuwen thuis, en zeggen, dat ie geen stap meer naar de fabriek zou doen, als ie met die kreng-schoenen, uitgelopen aan allen kant, niet uitgevreten zolen, moest blijven voortsjokken, zoo maar regen en modder onder z'n kousen opklontend. In plotselingen, kwaadwilligen moed nam ie zich voor, den heelen weg lang in modderplassen te kletsen. Rillend bij elken voetstap, slobberde hij zóó het nog korte endje af. Zijn baas zou dan óók zien dat hij die vodden niet langer dragen kon. Uit doe ik ze! nam ie zich voor, al dondert ie me zoo de molen af. Zoo voortsuffend, in voorbereidend bedenken van brutale antwoorden, met lollige voorstellingen in zich zelf hoe z'n baas wel de pest in zou hebben, was ie vlak bij de fabriek gekomen. Zware aanroffeling van raat'lend wagengehos uit dwarsstraat hield even hem staan, in rammeiend gedreun de ochtendstilte doorscheurend.

Een paar gaspitten van verstellicht schemerden al flauwgelig-rood achter dampige, groezelig bekraste ruiten van fabriek, becirkelend de vensterbogen in violet-bleeke krinkels, tegen onzekere dagklaring die stijgen kwam. Grijnzend, in logge sombering, triestte de fabriek de straat in. Tegen de vlakke ruitenregelmaat der verdiepingshooge opstapeling van bedwalmde vensters, waar-voor de winterochtend in kille nietwijkende grimmigheid goorde, treurde het licht als kaarsschemering naar binnen. Telkens wipten door de nauwe poort rechts, in groepjes, slijpers, pretmakers, soms tegen elkaar opbonzend met lawaaijerigen moedwil, om dan ruglings, zonder handbeweeg, elkaar naar binnen te drukken. Als uit hollen losgebroken mummies, bleek-geelden de mannen en jongens achter 't deurpoortje weg, in dreungeweld ophollend de ijzeren trappen, die wentelend-nauw opduisterden naar hoogere werkkamers. Meer en meer groepjes werkers gulpten door 't zwartmuilge poortje, verdwijnend in den donkeren fabrieksromp.

Zacht-dansend flikkerden, stil verspringend in reien, de nog kleine

blauwig-goûen vlammetjes achter bevend gekleurden ruitenwasem. In koue vreemdheid stootten de vensters af de al lichter grijze druiling van winterend ochtendgrauw, omheen de posten zwevend in mistige, trillende schaduwen, in lichtvegen neerhangend op enkele glasplekken.

Hein was nog niet binnengegaan. Nog sidderde geen machinebeweeg door den donkeren fabrieksromp. Hij wachtte z'n baas op, Loerend tusschen groepjes, aldoor grimmiger opgeslokt door den poortmuil, had ie bij het laatste, midden in, zijn baas, Smidt, gezien. Ook die had hem in de gaten.

— Wat sta je daar godv'rdomme nog te suffice, hè kraakoog.... Bi-je al weer niet uitgemaft! waarom hè je me trommel niet angehaald, god-za-je verdomme! Allo, na bowe!

Meegesleept werd Hein door Smidt, in z'n kraag, met pretmake-rigen ernst hem den trap opsjokkend, vlak voor zich, telkens 'n vuiststoot onder z'n gat beukend. Drie hoog klom hij zoo, met achter zich 'n stoet die den baas hielpen meepeuten.

— Schei nou uit, ik bin toch nie te laat! hijgde Hein.

— Je moer's kont, allo.... loop op en hou je smoel!

Met z'n vuist gebald, had Hein zich willen losrukken en omkeeren, en recht tegen dat vloekende wreed-lollige bendetje instormen. Tranen van woede sprongen z'n oogen in; hij had op ze kunnen springen en spuwen van gift; dat tuig, dat alleen om d'r baas-zijn hem zoo gemeen mishandelde. Toch durfde ie zich niet uiten, en huilerig heesch, van ingehouen woede stikkend, kon ie nog nét zeggen: „gróóóte jonges!” om boven, met één sprong de werkplaats op te hollen.

III.

Over de heele kamer gestommel en geschuif van banken. Haastig trökken de slijpers hun jassen uit, ze hangende aan spijkers tegen den bleek-vuilen muur. Zwaar galmend bonsde hun loop op houten vloer door de groote werkplaats. Overal woelig, schuifelend gedruisch, zenuwachtig gehaast en gegrom, elkaar toesnauwend op vloekerigen ruziezoekenden toon, van achter hun molens vuile grappen uitflappend, beantwoord door lachuitbarstingen, fel-klaterend, als stemmen-waterval de holle werkplaats doorklotsend. Peuterend, en wrijvend aan z'n jeukende, roodbranderig ontstoken oogen, keek Hein rond, nadat ie 't goed en 't horloge van z'n baas aan 't molenkastje had opgehangen. Op hun beenen knikkende rek-kers stonden naast hem, met voluitgeslagen armen, op teenver-heffing, zware gapen uit te krijschen, aanhalend elkaar en over-gapend, in artis-achtig wildedierengehuil. Rondem, heen en weer, liepen in lompen uitgegoorde jongetjes, uit 'n kast doppendozen aansjouwend, in zwaar trom-geroffel en lawaailol.

Rechts bij de deur 'n vreemd-stille werkgroep, met niets dan haastig tanggeschuif en snelle indraaing van doppen, in doffe

glinstering van stalen sleutels, waarboven-uit een reuzige rug-gekromde kerel loerde op schijfgecirkel, zacht-tastend met lichten vingertop rond zoet- en loopkring. Daarnaast, in kleinere buig-inspanning, een groenig-marmotgezicht, in kloppende hamering loodjes onder z'n schijfstoel wringend op z'n bank, met handen de schijf in schijn-gang brengend, voelend-zacht aan de dof-scherpe polijstpunt of ze goed kon loopen. Hein's baas sloeg nèt 'n nieuwe schijf in, met woedend gezoek naar hamer, die hij nergens zag liggen. Onrustig gewacht op 't gaan loopen van de machine.

De vertellers stonden met hun gezicht naar de ramen, omgloeiend-bedwalmd door de verstelpitten pal bij hun hoofd, hoog opvlammend in trillend geflakker en dansgekronkel, uittongend in vloeiende bochten, door teruggekaatste luchtstroom van boven uit slecht ventilatieraam. Plots begon in stampend sidderend geraas, 'n dreuning van bewegenden machinegang, als opstijgend uit den grond, de kamers vullend met eentonige kadans, drijfriemen en assen in wenteling zettend. Wild dooreen klotsten geluiden van staal op staal, met zwaar bank-gestommel achterna, echoënd achter stemmen-geraas.

Een broeiend bedorven zure lucht, flauwige gasstank, weeïge oliegeuren en stekende tabaksrook krulden langzaam een mistschermdoor de kamer. Door den heelen romp trilde nu machinedreuning, stampend, hamerend, waarboven menschenstemmen valsch-hoog uitkrijschten, in schreeuwende zangdeunen, afgebroken plots door heftige vloekingen van enkelen. Naast de asriemen hakte, in aparte korte grondsidderingen snel een mortier, als afgebroken snik van stervende, gehoord uit verre ziekenzaal, gedempt nasnikkend door afstandsgebruisch.

Allen zaten ze daar, de slijpers, in hun flets-blauwe boezeroenen, met halzen open, bij enkelen mouwen half omhoog, angstig loerend op hun werk, gerugd naar de verstellers, vol zweetinspanning, dàn voren, dàn bijzij de tangen in handigen zwaai-omdraai pakkend van de schijf, met knelling van onderstuk tegen de borst. In vingerhakende werkkrimp grepen hun handen al woester om zich heen. Het zweet gutste als vetdruppels op hun platklammen voorkop, telkens met driftigen elleboogsmeer 't kolendamp-zwartige stinkvocht wegsliertend. In zware angst-aandacht loerden ze op hun werk, voorovergebukt, met borsten tegen molenrand, of zwakke inzakking van bovenlijf soms, in al zenuw-haastiger beweeg van handen, tangen oppakkend van en neerslaand op gil-snerpend, merg-doordringend slijpgekras van schijf, de doppen snel uitdraaiend met sleutelontknelling, wegsmakkend in hun molenlâ.

Bangerig wreef Smidt z'n poeierpenseel over de schijfkringen, z'n tangen voorzichtig zoekend inzettend naar gangen, nijdig-gemeen vloekend tegen enkele steentjes waar niks opkwam.

Geleund tegen loodrand van verstelbank, stond Hein bij Greling, een woesten grooten kerel, omkwabd van yet, met bloot-vollen

speknek, uitgebilde vleeschcylinder, kogelend dragend zijn mot-tigen kop, waarop pok-inkervingen streepten; gedroogd-begorte tronie, als beplakt met stijfselbultjes, blauwig-grauw, half bepolychromeerd uit blokhout geslagen masker, onder den kleurval-schen lichtschijn van dag- en gaslicht-kontrast. Zijn zwart-dikke, aschgrauwe vingers tastten bedaard in de vlampit, de doppen be-voelend, in zilverige druppels meeschilfrend 't gloeiend soldeer. Snel kneep ie met z'n tang in nog harde zwart-bewalmdde doppen ernaast, die venijnig stonden te gloeien, ze vlug aantikkend als in vreemde bewegelijkheid van pianotechniek. Dan weer een heel anderen kant uit, greep ie snel een heet-smeltenden zwart-blauw berookten dop met z'n tang, neerstekend in verstelblok, vlak onder z'n neus, waar-tegen ie haastig 't diamantje induwde met dwarskant van vingers, den gloei-dop zacht-haastig bekoelend, in streel-bestrijkingen van z'n vingertoppen 't druipend schitter-soldeer vormend tot zilverig koepeltje.]

— Heb je baas nog niks voor je? vroeg Greling plots, in werk-aandacht dóór-pianoënd, aan Hein, de verstelpit met linkerhand afdraaiend, rechts zijn verstelde doppen in den bluschbak plompdend.

— Nog niet, — gromde Hein, hij pest me; eerst mot ik weer weg, ik bin toch te laat gekomme, zegt ie....

— Laa tie naa de godvirdomme loope,... is ie bezope!...

— Hein, kràkoog, kom hier! — krijschte rechts achter Greling Smidt's stem, die Hein met Greling had zien babbelen.... Ga's zien of in de buurt 'n drogist al ope hèt....

— Waar?

— Flikkert nie! — snauwde Smidt terug, haal me 'n stuifer wonderolie en 'n beetje bromkali.

— Mot 'k dan niet an 't werk? — vroeg Hein schijn-verbaasd terug, ook woedend dat ie uit de broeiend warme fabriekslucht, zoo lekker paf al òm 'm gloeiend, zoo soezelend-zwaar z'n hoofd omduizelend, de kouê natte straat weer op moest, en tergender nog, z'n klamme baggerschoenen kon aantrekken..

— An 't werk! — barstte Smidt uit, die wist dat ie toch niets voor 'm te doen had vandaag, an 't werk! bi je belazerd! — donder nou maar gaauw op, en kijk of ie ope hèt, en kom me 't dan zegge....

In bleeke rijng vaalde 't licht op de verstellers-gezichten. Doods-hoofderig bleek, met grijnzige lijnen, sloeg er schaduw- en licht-geplek om hen heen, voorover gebogen op hooge banken, met 'n sterk-rossigen weerschijn van gaspitten op de gezichten, als pitten plots uitstraalden. Gebroken door teruggeslagen schemerglans van buiten, ringden lichtjes binnen op de glazen, in puntige flitsjes en schijntjes goud-gerande lichtweerkaatsingen om hun hoofd, dan inéénschietend als gelige zwevende vlammen, vèr buiten de vensters brandend, zóó los midden in de lucht, achter raam-spiegelbeeld. Ze zaten er, de verstellers, als aangekleede dooden, machinaal in beweeg, met op

wangen en kaken schijnselgevelek, de oogenmoe-gegloeid, schel-uitlichtend het blauwe oogen-gekring van allen, uitsnijend in vreemde kinlijnen den strakken werk-ernst van gezichten, die zweetend glommen onder den doffen hitte-walm, vertrokken in spierverwringen van haast en zenuw-koortsige loering.

Vlak achter hen kroop het valere fabriekslicht tegen de bekalkte, vuil-grijze muren, bezaaid met teekengedrochten van man- en vrouwlijven; dan stootend tegen lage, uitgeteerde, bruine balken-zoldering, met terugslag van vocht-spiralen langs druipend uitgevreten wanden op den grond. Uit den houten volbeklodderden vloer wasemde rotstank van uitgespogen tabakspruimen, die als stront dreven tusschen papiervuil en speeksel, achter, op elkaar in hoeken geduwde vuilnis-hoopjes, met paadjes van eierschil, stinkende haringkoppen en vleeschdraden-geklont, in rottende beschimmelings tegen den grond aanbakkend. De lucht verzuurde er in heete stank-borreling, verpestend, scherp-uitrottend als bedorven visch-ingewanden, de kamers doordrenkend.

In melancholische zekerheid had Smidt, een na een, vier tangen van zijn schijf getikt, in routine-zwaai den dop onder z'n arm bekijkend, dan rechts, dan links grijpend.

Ingespannen, met vuurrood gewrongen gezicht, was Hein nog onder den molen gebukt blijven peuteren aan z'n modderbaggers.

— Geef maar cente, baas! — wrokte z'n stem onverstaanbaar half uit de diepte, — als ie dan ope hèt . . .

— Wat, sta je daar nòg! — krijschte Smidt, — god-zal-jou-verdomme, vervloekte krakoog, uitgeschete vijg, eerst zien of ie ope hèt, en dan terug komme zegge, verstaan? en dan . . .

— Dan loop ik toch tweemaal, — wrokte Hein koppig, den woedenden, met speekseldrift bespatten zin van z'n baas doorhakkend.

— Dondert wat! za-je nièt an 't bliandeere komme. Allo, nou lang genog gelabbekakt, mieter op nou!

Woedend had Smidt een dop uit z'n tang geslagen en in z'n molenlâ gesmeten. Krijschend hard vertelde ie toen aan 'n paar van z'n knechten, machien-gedreun en schijf-snorrend gepiep overschreeuwend:

— Gisteravond bin ik nog bij de dokter geweest. Ik had jullie toch gezeit, dat ik, toen ik de trap was afgegaan gistert, dat ik me zoo duizelig in me kop heb gevoeld, dat ik dacht, dat 'k zóo de trap afsodemierterde . . .

— Jullie begrijpt! — schreeuwde Smidt, machien-dreuning en gezang vlak bij 'm, met zwaarder geluid overkrijschend, dat ik doodsbenauid was, en toen ik thuis kwam, zee me vrouw, dat ik zoo beschete, zoo wit was as 'n tafelake.

Smidt was hevige asthmalijder. Nooit durfde ie over z'n ware kwaal spreken; angstbonzen gaf 't 'm als iemand er naar vroeg, uit vrees voor voorspellingen.

— En wat zee de dokter? — schreeuwde 'n knecht terug, goo-

chelend-vlug 'n vierpondertje lood op 't achterdeel van z'n tang zettend.

— Wéét ik veel wat die vent leuterde; hij lulmeierde wat over me borst en toen is ie an 't kloppe gegaan en an 't luistere....

— Hè je toe geen scheet gelate? — gierlachte met zwaar open mond en heftige na-lach-rocheligen een ander, die meeluisterend opving Smidt's verhaal.

Even keek Smidt 'm met z'n groote, bruine, uitpuilende koe-oogen aan, licht trilden z'n diep ingeplante neusvleugels; toen, in een krijsch-stem klonk 't weer:

— An me hemd hèt ie mit z'n hande niet durrewe komme, 't was zoo zwart as roet, met 'n zweetstank as de pest; wáárachtig, me vrouw had nog gewild, dat ik me verschoond had....

— Nou, — zeurde de eerste knecht weer ongeduldig, maar wat hèt ie gezegd, hèt ie je niks gegeve?

— Hou stil! — snauwde Smidt, met 'n scherpen ironietrek trillend om z'n mond, in bewegelijk gedoe van z'n dikke neusvleugels, — ik heb 't 'm gezeit dat 'k niet slape ken, dat 'k geregeld om drie uur in slaap val, doodsmoei, en raai es wat de kerel tege me zeit... dat 'k me vooral niet vermoeie mag, en dat 'k veel in de ope lucht mot! spot-sarde Smidt, zijn breeën mond samentrekkend tot mal lippengetuit, met klein stemmetje den dokter fijntjes nasprekend.

— Nou weet jelui 't! — donderde Greling ineen achter hem uit, met trompet-vibratie in z'n schalstem, -- nou laat je je huishouê verrèkke, en nou loop je, dat je je beene je gat uitvalle, en indien dat 'n mins....

— Ja, en wie geeft me huishouê dan te vrete? — viel Smidt snel in, den rhetoriek-zwaai van Greling stuitend.

— Wel godvirdómme, de dokter natuurlik! — ironizeerde Greling treiterig, dat zijn wát goeie minse die dokters; die hebbe alles voor 'n minss z'n heil over, en indien dat ze zegge, dat je dát nie doen mag, en dít nie doen mag, da je zùs mot late en zóó mot late, dan doe jt ommers, nie-waar?.... maar of je 't kèn!.... gilde Greling plots in een woeste krijschvlaag, alle ironietrekken door zware bloedopstijging z'n gezicht uitvegend, — of je 't kèn.... godvirdomme, dat vrage ze niet, dat geleerde tuig!

Een dikke pruim had ie giftig in z'n hand gespogen en met heftigen zwaai tegen 't raam aangekwakt, zoodat sputterend-bruine straaltjes om de klont op 't ruit sterden.

— Mellik, eiere! — ging ie voort, jawel, anneme, sla maar in!... en wie sal dat betááále, soete lieve gerritje, — galmde Greling boven alle gedreun en gedruisch uit, in een woest gillend overslaan van spreek- naar zangstem.

— Jongis! — krijschte Greling heeter over de heele kamer, vol koortsige lol-opwinding in paars gegloei van z'n mottig beschenen kop.... „Smidt het duizelinge, hij mòt van de dokter in de ope lucht,... stòppim op 't sekreet!

Een hooge lachwaterval; een schrill-chaotische stem-uitscheuring over de heele werkersrij, overgolvend het stampend gesnik van mortier en zuchtend sidderend gezuig der machines.

— Ope lucht, ope lucht!.... krijschten ze allen,.... stoppim op 't sekreeëet!....

— De dokter hèt 't gezeit! — lolde Greling dierlijk driftiger voort, in solo-aangeving van het refrein....

— Ope lucht, ope lucht! donderde weer over de heele rij.

— Ga mit je kont 't raam uit zitte! — grinnikte 'n versteller naast Greling, dan hei je lucht!....

— Mit je kont uit 't raam! — weergalmde 't in huil-zang heet-spottend om Smidt heen.

Ingehouden-woedend lachte hij mee; heel zijn intiem gesprek zag ie rondgesleurd langs alle molens; met 'n antwoord al klaar op de lippen, in vreeselijk gebeef van z'n bleeke neusvleugels, wachtte ie tot de stemmenwaterval over 'm heengebulderd had.

— Wat 'n tuig toch! — klonk 't plots, na 'n stille verademing van 'n paar sekonden, uit den mond van 'n vuurrood klein slijpertje, wat 'n tuig toch, om mit alles te spotte.

Stemmenstilte was er gekomen. Het somber machiengezing zoog weer door de ruimte. Voort ging 't slijpertje Rozalie:

— Als jelui nou begriipe zouê, dat die dokter eigelik gelijk hèt, en dat 't èrg goed voor Smidt zou zijn zich niet zoo in te spanne, dan zou jelui eerder de verrotte, verrotte maatschappij vervloeke, dan hèm uit te jouwe!... die maatschappij waarin we leve, en die ons hier en overal zoo uitzuigt.

De rijen barstten weer open, verward gekrijsch door-elkaar, één er bovenuit:

— Steek de sodemieter-moord, daar hei je die verneukte arnarchist!... hei, Montetuli, moet je óók op 't sekreet?

— Montetuli! — gilde spottend de roode Rozalie terug, jelui bint zulke osse, dat je niet eens z'n naam behoorlik uitspreke kan....

— Montetuli, rooie!... op 't sekrreeet!... — en in koor galmde hoog een valsch-vlijmende, klank-uitscheurende kreetzang, met zwaar dreunend sarrend refrein: 't rooie Rozalietje op 't sekrreeet....

De heeler slijperij kotste uit 't refrein, met er doorheen, geklank van schelfluitend lawaai en uittartend hoongelach. Rozalie zweeg, loerde stil op zijn schijf, vol pijnlijke wroktrekken, z'n voet tegen de bank in nerveuze ingetoomde woede snel schuddend. Snorrend vloog z'n schijf rond, in luchtverkoeling om zich heen blazend, met harder dreun en pieperiger vlijm-gekras dan de andere schijven. Een lichte siddering ging er door heel de molenbank. Ze hadden 't plots gevoeld.

— Hè rooie, je schijf zit los, je pokhout, sla uit, 't dreunt rooie!

Ook hij voelde 't nu. Plots greep ie kwaadaardig de invaart-gang wentelende schijf, met z'n hand stevig den stang omklemmend, tot ie gedwongen stilstond; toen werd de asriem afgegooid uit 't vettige oliegeglim van 't rad.

Het zweet brak 't mannetje uit.

Weer gestoord, nou weer door de beroerde balanceering van z'n schijf; god weet hoe lang ie nou weer snorren kon tot ie goed liep. Toch kalm blijven, drifte het in 'm, ze zouën anders nog meer lol hebben, dat tuig, dat ezelstomme gedierte.... Dat waren nou arbeiders, z'n kameraden.... Zou je ze niet levend villen. O! wat voelde ie nou juist, nou ze 'm zoo gemeen verwenschten, dat de heele boel rot was, de heele maatschappij.... alles, alles rot. Lol hadden ze als ze elkaar konden 'n hak zetten, hinderen in d'r werk, lol, dat tuig, dat tuig, dat gedierte....

Heviger wrokte 't stil in Rozalie. Met zware inspanning had ie, handbevend, de schijf uit den molen gelicht en voor 'm op de bank neergelegd. Z'n zwarte, kleine oogen waren met fijn uitgespatte bloedadertjes doortakt, weg-donkerend in wijd-trillende pupillen-diepte. Tegen 't licht zat ie, z'n kop in paarsige duisternis, met alleen twee verhitte ooren, zacht-rood doorschijnend verlicht, als fijn behaarde bladeren van donkerrood bloedende bladplant in fluweelige vouwtjes van oorschelp beschaduwd. In snel getik hamerde ie zenuwachtig gejaagd op de verschuivende loodstukjes onder den schijfstool. Z'n vuurrood haar krulde in groezelige neger-volte laag bóven z'n uitgebuild voorhoofd, tot vlak bij z'n, als met rosse zwam bestreken wenkbrauwbogen, z'n blank vel gevend 'n schitter-bleekige matheid, die koel-voornaam kleurde tegen 't vuil-blauw van zijn slijpersboezeroen.

Rozalie voelde zich de meerdere van allen op de kamer. Als ie sprak, had z'n stem 'n diep-warmen, smeltend-vollen klank, alsof er achter in z'n keel ergens 'n muzikale huil zat. Veel had ie gelezen, begrepen en geleden, meende ie. Meesterachtig uit de hoogte half preekend oreeren, kon ie altijd, omdat men, meende ie, over maatschappelijke ellende nooit uitgepraat kón raken. Maar hier, onder zijn vakgenooten, op die fabriek, sloeg alles verkeerd aan. Als ie in diepen ernst een of ander sociaal rotboeltje aan de kaak wou stellen, en hij zocht naar diepe, huilende weemoedsklanken van zijn mooie stem, en hij dacht ze daar al mee te pakken, dan lachten z'm plots falikant in z'n gezicht uit, dan dolden en sarden z'm dood. Wat zit toch in die hersens, vroeg ie zich dan af, dat ze nooit besef krijgen van hun menselijke rechten. O! 't huilde dan in 'm, en diep smoorde het kweel-timbre van z'n stem, heete tranensmart in z'n keel. Wat 'n gelegenheid had ie nou juist gehad om uit Smidt's geval te laten zien, hoe de arbeiders, zelfs die meer verdienden dan hij, aan gewone versche lucht gebrek hadden, aan dood-gewone versche lucht, die zelfs een dier vrij happen kon. Beesten waren 't, egoïsten, gluipers, die in de broek poepten bij 't minste geruchtje. Ze snapten niet eens hoe die verpeste fabriekslucht hun longen uitholde, hun zenuwen verlamde, hun oogen verpestte voor heel hun leven. Snapte Smidt dan niet, dat die duizelingen er moesten zijn bij zoo'n leefwijze. Wat vrát ie hier? — toch het vuilste, of veel te veel voedsel. Voelde die kerel dan niet, dat zijn zenuw-

achtige gejaagdheid, angst en slapeloosheid, z'n pestnachten, door overspanning en lichaamsafbeuling, door vraatzucht en ophooping van allemaal verkeerdheden verergerden? Wat had ie ze nog eens onder hun kokers kunnen douwen hoe 't eigenlijk kwam, dat al hun kinderen bleekneuzige klierkoppen waren, of wegwijnden aan allerlei rotkwalen; hoe 't kwam dat de armsten onder hun stonken als manden verrotte mispels; hoe ze zich soms doodvreten als dieren, en dan weer dagen honger lijden; hoe 't kwam, dat rot waren hun magen, darmen, hart en longen; hoe ze stierven als vliegen, aan de tering. Zeggen wou ie ze, hoe ze zich van geslacht op geslacht verpestten en verziekten, hoe ze overbrachten van ouwen op jongen, ziektekiem op ziektekiem. O! wat ranselde ie ze graag uit hun zelfgenoegzaam leventje met angstaanjaging van alles. Wat had ie die Greling, die Smidt, die de Rooy eens graag weer gegeeseld; wat had ie ze willen wijzen op de vergoring van hun gezinnen, op hun krotten, waar ze 's nachts elkaars stinkenden adem inhijgen; willen spreken van hun bedsteeën, plee's. Wat had ie ze de vuil-dierlijke armoe van neefjes en familie-rommel onder hun snotkokers willen douwen, van Smidt z'n neef, waarover ie nog gisteren verteld had dat ze daar met hun negen lui op één kamer slapen in de Looyerstraat. Eruit had ie moeten smijten, wat ie wist van de kittelende geilheid hunner vrouwen, hun konkelend bijelkaar-hokken, hun praal als-'t effetjes-maar kan, hun smeerleven, daags, 's nachts, 's morgens. Hadden zij zelf èrg hier, op hun fabrieksvreten, hun inslikken van brood op lood met hun roet-pooten, stinkend van oliesmeersel en diamantstof? —

En wat voelen ze van eigen vuil-dierlijk doorzwoegen, hun afjakkerende ploeteringen, twaalf, soms vijftien uur per dag achteréén, met vijf of tien minuutjes luchtscheppen ertusschen door, den heelen dag. Hoe uitgestompt moet 't toch suffen in die koppen, dat ze wel klagen, klagen, leuteren en na-zeuren, maar nooit gezamenlijk iets durven doen, inhakken op dat tuig van juweliers, dat ze zoo besteelt, uitmoordt en 't bloed uitzuigt; hij zou 't wel willen uitgillen, 't inhameren op die klaag- en scheldkoppen. Moesten 'r hier niet 'n hoop op die fabriek werken, omdat de juwelier 't wilde; omdat hij ze als 't ware verkocht heeft aan den fabrieksbaas? Ik lever je werklui, geef mij nou zóoveel per dag van hun molenhuur! Wat 'n laaghartige diefstal, . . . van lui met schatten in hun brandkast. En wie betaalt 't den fabrieksbaas? Toch zij weer, de wroeters, de sappelaars, die weer meer molenhuur moeten afdragen aan zoo'n kerel! En overal zijn die heeren kwartjesvindere, dat diep gezonken tuig, er toch op uit om ze te bestelen, ze de vuist in den nek te drukken tot ze paars worden van onmacht en angst. Iedereen moest toch inzien dat de alledierlijkste bloedzuiging van die patroons waarheid is, open feit, voor den stomsten kop na te rekenen. Wat hebben die sappelaars aan hun bestaantje als ze 's avonds van de fabriek stappen, doodop, uitgeput, halfblind van 't loeren, vervuild

en bestoven van fabriekssmeer, te òp om te kijken naar vrouw en kinderen, inzakkend op hun stoel als gesloopte zwakkelingen, van slaap en geradbraakte vermoeienis. En hoe laten ze zich trappen met de boord. Die moèsten ze toch koopen bij hun, véel, véel duurder dan ze kost op de markt. Ook al weer 'n bloedzuiging van 't laagst allooi. En wát geven ze dan nog? uitschot, gruis waarmee je niet voort kan, waarvan je veel meer gebruiken móet. O! wat die toch zuigen élken droppel bloed uit hun verdommenis; dat dwingt ze te werken op fabrieken waar zij 'n derde of 'n kwart van de molenhuur moeten hebben, van elken molen zóóveel per dag — groote god wat 'n diefstal — dat gapt en verneukt ze met hun brood; dat laat hun doodsappelen zonder end, al maar door, met voor hun alleen de stuipende angsten van eigen risiko; en vreet dan boven alles één percent op van hun ontvangsten, waarvan ze zelf nog betalen moeten aan hun knechten, voor zoogenaamd „meidegeld.” Schateren kon ie, van gift, als ie dacht aan dat listig bedachte naampje: meidegeld; ja, gèld voor hun meiden waarmee ze zich doodgeilen, en die zij bij elkaar, ploeteraars, moeten onderhouën van hun zweet-arbeid. En zoo gaat de bloedzuigerij voort, vreeselijk, al maar neerslaand 't gevoel van mensch in zoo'n werkers-groep, neertrappend 't sprankje bewustzijn van wil dat in ze zit. En zij, z'n kameraden, zitten daar te schelden, te vloeken, hun maandag te verzuipen, dieper, vieziger wegzakkend in 't drabbige grondje van hun bestaan. En de looiers ¹⁾, wat 'n slaven, wat 'n aanstekelijke werkpest, die voor niets anders voelen dan voor zuipen, zuipen in d'r eeuwigheid, met de flesch aan den molen, lokkend, uitdraaiend, verspillend hun tijd, verdierlijkt in 'n eeuwigen roes van dronkemanskoorts, brutaal-log zich neersmakkend op de walgelijkste zwijnderijen.... Wat zag ie niet vlak naast z'n molen elken dag gebeuren, op zijn kamer waar 'n groepje zit, de een al rotter dan de ander, 't aasje bloed van onafhankelijkheid, dat soms nog bij 'n enkele in z'n donder kroop, door aanhalerig-lokkende voorbeelden verstikkend in kiem.

Ja, een ontzettende angst had ie ze willen aanjagen voor hun eigen bestaan. Allen wou ie alleen den rouwkant van 't leven laten zien, de smart, den haat; ze striemend en stekend, pijnigend en tartend ze laten voelen hun eigen slavernij, omdat ze hèm, hèm nog bespotten. Allen wou ie ze vaststrikken in het weefsel van zijn haat en pessimisme; laten voelen dat hun heel bestaan geen bliksem waard was, zóó; laten voelen, dat de heele boel vernietigd moest worden, alles, tot den grond toe, afgehakt, uiteengescheurd, zooals zijn Bakounine wilde, en dat, als alles uitgemoord, geplunderd was, er eerst vrijheid kon komen. Zie je, maar geen gedroom, dóen, dóen, haten, verpesten de heele menscheid die er nù was. Maar eens zou ie 't dòen, zeggen; en als 't

¹⁾ Looiers: scheldnaam voor maandaghouders en alkoholisten op de fabriek.

niet kon aan allen, dan zou ie enkeling voor enkeling z'n leefgift inspuiten. Goddelijk, schuimend van wellust, genoot ie, als ie zag, dat wéér een begreep, dat van die maatschappij geen zier meer te wachten was. Eerst moest er bloed vloeien, als ze dat maar snapten. Hevige benauwingen voelde ie soms, als ie daaraan dacht.... 't schokte plots in hem op Een gist-brand vanbinnen voelde ie dan hè, hè, wat zou ie mee helpen hakken, vooraan, op die patsers van bezitters, van mensch-verdrukkers. Zijn vreugde knelde 'm gloeiend van binnen bij de gedachte alleen. Zenuwachtig greep ie, drukte ie iets tegen zich aan en dan voelde ie iets huilen in 'm, dat ie 't misschien niet meer zou beleven, dien massa-opstand, dat bloeddrama, dat dampende slagveld van wraak-gillende-slaven.

Zijn schijf was eindelijk klaar, onder het gedachteloos verklop van de loodjes. Zwaar hamerde ie op 't pokhout bij het inslaan. Hij zat. Wat 'n tijd weer verloren. Maar nou zou ie ook geen haast meer maken, verdienen kon ie toch geen luis.

Toen ie heelemaal klaar was, stak ie 'n pijp aan, en draaide zich langzaam om naar de verstellersbank.]

Over Greling keek ie naar Pieters, die juist gedaan had gekregen om de slapte. Een pijn-weeïg gevoel kreeg ie, toen ie 'm daar zoo zag zitten, met de armen onder 't hoofd, lodderig-doelloos de lucht inkiijkend. Een onrustige, driftige verbittering hamerde door z'n meelij-ziel. 't Meest trof 'm z'n teringbakkies.

Pieters zat daar versuft, levenloos, starend de lucht in, de wang steunend op z'n rechterhand. Pal viel 't licht wijd z'n doffe oogen in, die vochtloos ijzigden in stroef gekijk van de wègkrimpde pupil. Beschimmelde broodkorsten, de lucht doorzuigende rotte haringkoppen, en valig, oranje sinaasappelenvuil giftten om hem 'n tranigen reuk uit. Z'n grauwbloedloze lippen leken verkleurd koraal, waarboven z'n wang-handsteun opkussende in paarsigen vleeschbult. Boven de ingedeukte kaak zwierf 'n rood ongewis vlekje, als er zacht opgeschminkt. Uit z'n voorhoofdsrimpels, diep als perkamenten scheuren op galgelige huid, schuwde eindelooze loomheid. Heel z'n gezicht scheen 'n uitgedroogde noot, gekerfd door een stil lijën. Versuft bleef ie staren; om hem heen gloeiden de gaspitten met zengenden hittestroom heet in z'n gezicht, als de schroei-geur van geblakerde strijkbouten. Steen-kil bleef ie voor al de dreuning en schreeuw-zangen om hem. Heel de inwendige uitstortingen van 't woel-gistende fabrieksgewemel dreven achter en voor 'm weg. De fabriek hijgde vanbinnen, als tappend uit en zuigend op het bloed uit de lijven der ploeteraars, als zuigend op hun zweetige koorts en zenuw-gejaag. De fabriek hijgde, in opbruisende vliegende geluiden, rond ploeterende slaven, in werk-zweet loerend, uitbrakend in vloekrazernijen. Overal hamerende klotsingen, stijgende klanken, terug-gedromd door laag balkgekruis van zoldering, als zwaar, angstklemmend gehijg van groot wild beest, neerzuchtend, in weeën, in somber geklaag en gebons, in stampend gedreun,

terugvallend weer tusschen nieuw gewoel en onderdrukt-zingend gekerm van in arbeid verstikkende kerels. Broeierig benauwd wasemde het bij de pitten op de koppen der werkers. Zweetende korrels plakten in droppeling van ploeter-inspanning op de gezichten. Overal brandend gejaag, haast, angstige onzekere kijking op de mat-zilveren doppen. Vloek-woede-lijnen sneden om monden, als iets te lang een steentje had geloopt. De hevige benauwing voor bederven zat erin, bij allen die klein maakten. Als ze éven één, twee sekonden langer aan iets anders dachten dan wat stond op hun schijf te krassen, in vier tangen tegelijk, en er verliep iets, dan was er inspanning, werk voor niets, geloer, zenuwangst voor niets; dan was er wég kostbare stof, in ijl-stuivend en glimmend gepoeier, van verloren diamant. In zuchtend gekijk, met oefen-greep, vlugsterk, pakten ze op de tangen met sleutels, telkens dop aan koperen steel verbuigend, om verder of dieper de schitter-facetten te slijpen, in vlieg-haast, goochelend 'n spel van snel-dood-vermoeiend beweeg, met tang-geklank op schijf, zacht-zoekend, in licht-meessiddering van hand, rond loopkringen naar maat.

Smidt zat, na 't voorgevallene, stil voor zich uit te briljandeeren, z'n hoogen dop door steelverbuiging van koperen wrong telkens lager buigend, bij elken omdraai ervan zwaar-scheef meetrekkend z'n mond in reflex-kramp. Bleek keek ie, in korten slag van sleutel-neersmijting, bij elke tangoplichting, naar den grond. Hij voelde wel dat zijn borst weer beroerd was; hij voelde 't altijd naardraaiend aankomen, z'n asthmabenuwing. Vanmorgen had ie al z'n sigaretten gerookt, maar 't hielp niets, niets. Met den dag verergerden zijn aanvallen. Zoo ook nu weer voelde ie zich staar-bleek worden, stikkend-gesmoord-kortademing, met vreeselijk bang-hoog-toeschietend hartgeklop. Doorwerken wou ie, zichzelf misleiden dat 't nare gedraai er niet was. Maar jawel, daar kwamen de benauwde gedachten z'n hersens indringen, ingloeien, z'n zien rondtollend in allermalst gewring en gehos van voorwerpen voor z'n oogen. Zijn schijf zag ie al dansen, dan trilde ie van binnen, dan buiten z'n molen, in al wijer, violet-nevelige kringen. Nou weer dat zware pestgevoel achter z'n oogen en hoofd; rooie en zwarte sterretjes zijn gezicht omvonkend, speldekoppen van vuur net, telkens verspringend in vreemd gouig hekwerk, alsof ie achter tralies keed keek. O! o, daar kwam de benauwdheid, smorend-bang, bevend-misselijk. Hijgen moest ie, door zwaar-stikkend schroefing en insnoering van z'n keel. Bang-wreed begon ademgehijs, luchtgesnak. Nog éven, in koortsige opgewondenheid, had ie bijtijds al z'n tangen van de schijf gegrepen... toen, bonk... viel z'n kop zwaar tusschen z'n handen wég, met ellebogen over den molen gebukt. Vóór hem snorde z'n schijf, koele lucht om z'n hoofd wentelend.

— Jongis, Smidt het 'm weer beet! — krijschte de Rooy, en in geweldig-rauwe zangkreten steeg om Smidt heen, een uitbarsting van angst-dollend meelij.

Bibberend, doodsbleek-vervaald van keelinsnoeringen, dichter, knellender, z'n gezicht verstuipend, hijgde ie zwaarder. Reutelend rochelde zuchtgeschrei uit zware borstzwellingen en -inzakkingen; zijn kòp verwrong in wilde spiertrekken, achter klam ijskil zweet, z'n oogholten omduisterend in donkere zakken.

— Lâ godverdomme Hein hierkomme! — riep een bijzij.

— Is 'r niet! - kreet 'n ander.

— Is ie ir niet.... die vervloekte krakóóg, die rotneus! - gaapte een weer, z'n hoog-bloot opgestroopten rheumatischen arm met scherp-bijtend salmiak in bloedrood gewrijf besmerend.

Toen, dichtbij, geraas van hulp om Smidt. Onder den eersten bluf-lol was meelij-angst verborgen, die uit kwam barsten nû. Overal golfde raad en stemmengekrijsch, in wanhoop, zonder te weten wát.

— Late we'm na de kantien drage, mit 'n slok bier is ie 'r op!

— Nei, water, bespuit 'm s'n smoel!

— Mieter op, geen water, plat neerlegge op s'n kont....

— Wátte..., bier zeg ik.

Smidt hijgde geweldig. Z'n oogen puilden, in doorloopen bloed-pupillen-verwilderung, uit z'n verwrongen kop, monsterlijk gerammeid door doodsangst. Opgeloopt was z'n nek; als blauwe knoesten kronkelden z'n aders. Zijn hoofd zwol in al sterker spanning van huid. De borsthijgingen kermden en zwollen, zonder mond-geluid van binnen in rochelend, als 'n blaasbalgkramp naar lucht. Om zich heen greep ie plots, handen de lucht in met diepere inzakking van hoofd, tot vlak bij den ijzeren rand der kouê voortijlende schijf. Toen, in hevige benauwing samenschokte in krampende beenbeving z'n heel onderlijf wég. Vreemd-evenwichtloos bleef ie hang-zitten op z'n bank. Alles hoorde ie. Nee, nee! schudde ie angstiger ineenkrimpend nog, bij lichte aanraking van kameraden, die wilden dat ie z'n broek zou opendoen. Plots weer snakkender kreten, kermender binnen-in-gehuil van blaasbalgborst, z'n oogen draaiend tot rooie lenzen, uitpuilend boven wangkuil en groenig slijmschuim van lippen.

— Smijt dan toch de bluschpot over z'n kop!

— Nee, nee! angstte 't woest weer in de oogen van Smidt. Dikker schuim klodderde z'n mond uit; z'n blauw-grauwe lippen brulden iets, bestrepend en wegspattend 'n wittig vocht, dat z'n puntbaard omkleefde.

Week werden de ruwe kerels, een na een, van zooveel gemarteld en angst-gekrimp. Om Smidt heen, met den langen Greling voorop, grepen ze den bluschbak, onder de gefluisterde verzekering van den mottige, dat 't 'm op mòst luchte.

— Hier, daar hei je lucht! -- riep ie geinig-bleek. Snel hadden ze den bak met vuil water over z'n kop leeggegooid.

Allen schrikten naar achter; Smidt was dwars van z'n bank geploft, 'n geweldig gesmoorden zuchtkreet uitkrampend.

Sidderende schokken golfden door z'n lijf, overal getril en gestuiptrek. Niemand durfde 'm aanraken.

— 'n Dokter mot 'r gehaald; waar is die vervloekte krakoog toch! — riep een met zijn poeierpenseel tusschen de tanden.

Anderen keken naar Pietje den potjongen van de Rooy, die op 'n krukje achter den molen boord zat te stampen.

— De Rooy kèn Piet effe... god-sal-me-laser-strale... daar heit ie 'm weer...

— Die kèn niet wèg... stuif niet sodemieter, stuif niet sóó, giftte de Rooy tot den potjongen, 'm 'n korten-woede-slag pal op z'n achterhoofd gevend, omdat ie telkens nieuwsgierig-speelsch, zachte poeierwolkjes uit den mortier liet wasemen.

— Hein, Hein, nog niet....

— Hou je smoel, hij komt al bij!

Angstig verstomde 't werkgegons; de machien-dreuningën vibreerden en zogen de lucht in heviger stilte-benauwing 'n moment; snijdender hakte het sidderend gestamp van verborgen motoren door de groepen.

— Zoo érg had ie 't nooit! — zeiden ze bang tegen elkaar, in verbouereerdheid om hun eigen daad.

Stil lag Smidt; telkens trilde eenige sekonden lang hevig z'n lichaam. Z'n gezicht lag scheef-boven onder z'n kletsnat boezeroen, dat donkere vlekken afdroop op den grond. Het grijzige zweet parelde op z'n steen-bleeken voorkop.

Z'n rechterhand spreidde wijduit onder de molenbank, drijvend in vuil uitgekotst pruimsap.

De rooie Rozalie stond klein-voorovergebogen bij 'm.

— Wie hèt nou gezegd dat 't louê water goed voor 'm is — klonk vol z'n stem door de stakende werkgroepen.

Ze keken 'm vreemd-verbluft aan. Geen van allen begreep, dat ze iets gevaarlijks hadden gedaan. Lucht wouën ze den kerel geven, dat was alles, en toen hadden ze, om verandering in dat snakken te zien, naar iets gegrepen. Hun dierlijke ruwheid was dolle benauwdheid geworden, toen ze 't Smidt zoo erg zagen krijgen. Greling vooral voelde zich woest beleedigd door de sarrende vraag van den Rooie.

— Nee jij! — barstte ie uit — kletse ka-je, maar geen poot uitsteke, nie!

Rozalie lach-sarde éven kalm-meêlijdend. Toen, Greling negeerend, zei ie weer tot de anderen:

— Had jelui nou die dolle schreeuwelelik daar niet kenne tegehôuê? — Zwaar klonk z'n stem, kweelend droef, vol verwijt.

Ze zwegen. Langzaam bedaarden de sidderingen bij Smidt. Brutaler, wraakgieriger werd een, die Greling 't meest geholpen had.

— En jij dan, voorwat hê jij Greling dan niet tegehôuê?... bi-je beflikkerd!... voorwat motte wij dat doen?... we dochte nog wel, als 't goed was, maar jij, jij wist beter, god-sal-me làsere!... ik sal doodvalle as 't niewaar is.

Iets voelde Rozalie van dat verwijt, maar zóó had ie zich weg-gedacht in z'n haat-gepeins, en toen meegeleefd met den teringlijder

Pieters, dat ie de benauwdheid van Smidt nieteens had zien aankomen. Toen 't erger werd, was 't lawaai zoo helsch, dat ze z'n klein lijf heelemaal weggedrongen hadden.

Alles schoffelde weer langzaam naar z'n plaats. Van den overkant holden ze weer met veel rumoer terug over de dwarstrap, achter de riemen, midden in de kamers. Schreeuwend liepen ze weg met zware vervloeking tegen de werkgevers. De molens draaiden door, de pitten hadden gebrand, alles verlies voor hùn... Prikkelender werd de stemming, woester 't gemor en vloek-gedreig, vol haatklimax stijgende in uitbarstende verbittering over hun ontzettend, verrekt gesappel.

Langzaam was Smidt bijgekomen. De Rooie was bij'm blijven staan met Greling, den versteller, twee die elkaars bloed konden drinken.

Lijk-bleek keek Smidt om zich heen, in oogengevraag aan Rozalie en Greling waar ie nou was. Zonder elkaar te waarschuwen, hadden Greling en Rozalie hem bij kop en schouders opgevischt, en toen, met z'n rug tegen z'n molen, op de bank gezet.

— Verdomme, wat bin 'k nat! — stem-beefde Smidt dofzwak — ik druipt.

Meer sprak z'n mond niet; heesch zwakten z'n woorden weg van uitputting. Het natte blauwsel van z'n boezeroen was doorgelopen langs z'n handen. Z'n hoofd had ie met 'n mouwveeg afgemaakt; blauwe strepen vlekten nu dwars-gek over z'n steenwit gezicht. Stom bleef-ie, zacht-nakijkend, zitten, spraakloos-uitgekrampt 'n poos, in moê, licht op-en-neer gehijg van borst. Toen weer flitste plots door z'n roodgepijnde oogen, werbesef. Weer stem-beefde ie zwak:

— Wat bin 'k zwak, Jezis-nog-toe!

— Da's niks! — vergoelijkte Rozalie, die bij'm gebleven was — je was wat benauwd... nou hè...

— Godvirdomme nee!... me werk, me werk, Jezis-nog-toe, nou is 'r stront an de knikker..., om elf uur mos 'k levere, Jezis nog-toe! — hilde z'n stem zwak in tranenverstikking.

In kinderachtigen angst, vol huil-schrik, machteloos, in vreemd beweeg van z'n uitgemarteld lijf, trok ie aan z'n baard, zenuwachtig-verwrongen smeek-kijkend om zich heen. En plots toen, alsof 'm iets inviel, vroeg ie waar Hein was.

— Nog niet terug — zei Rozalie.

— Nog niet terug?... die gaat d'r af. Zie je, ik had m'n wonderolie motte hebbe en m'n bronkali, dan was 'r niks gebeurd.

De benauwing van voorspellingen te hooren weer, drukte 'm al. Hij wou 't gooien op iets, gooien op 'n bijgeloofje, waaraan ie hechte. Nog té beroerd voelde ie zich om zelf naar kantoor te gaan. Hij zou 't Rozalie vragen... beleefd... zoetjes an...

— Rozalie! toe, ga jij effe voor me naa kantoor, en zeg wat d'r gebeurd is, maar niet zegge wàt, want èrg was 'k tóch niet; misselijk 'n beetje en draaierig 'n beetje.... en dat 'k zelf wel

kom as 'k ken komme En as die 'n groote smoel zet, die jood, dan lâ je je niet afbluffe. Toe, wi-je? ik beef nog zoo, ik durf niet op straat, ik bin nog zoo moei in me leje . . . wi-je?

Rozalie, gul van aard, gauw diep-meelijdend, met smart, voelde den vlei-toon van Smidt, en daarachter den angst, den vreeselijksten angst dat ie weigeren zou. Hij ging.

In wankelstap was Smidt naar Greling gegaan, hem licht-verbaasd vragend of hij z'n tangen nog had afgenomen. De werkers letten al niet meer op 'm, van dat z'm hadden zien staan en spreken. Van alle kanten klonk weer zwaar, rauw gezang, verdoofd bijwijlen door hevig gebons, in maatgang, met looden tegen de banken, de machien-dreuning als opjagend in zwaarder gezuig, hakkender gestamp, scheurend door 't geraas en geweeklaag der liederen. Dan plots stortte weer stemmenval, heel hoog, uit den hoek, met de laag-grommende bassen van overzij er tegen aan, treurdiep smartgezag van fabriek, om in opera-achtige koormengeling, smeltend met lichte kopstem-dempingen onder zware bogen van bariton-timbre door te duikelen.

Er achter, gewirrewar van heesche kreten uit dieper liggende kamers, gesmoord boven de molens uitstijgend, in dwarreling van maatloos ingezette gil-zangen en somber loeiende liedjes.

Melankoliek slingerde dicht bij Smidt weer stemmenval door de kamer:

— hij is gaàn faáááare, zoo ferr van hierrrr . . . waarboven als polsslag van fabriekskoorts, de motor z'n snellen sidder-snik uitstootte, in verborgen ijzer-gekaak neerhakkend z'n bek als gemarteld machine-dier. Stil-zoet gleden de drijfriemen over de asraderen, zuigend-verzalvend in zilverig geglim van olie-ig staalsmeersel. De weeë lucht verdikte onder de zurige geuren en lauwig rotheid.

Door de vierkant-kleine vensterruitjes druilde de lucht, zwaar, in somber lichtgeveeg. Lichte vlamme-gordeltjes, dansend puntig tegen de vensters, kringden kleuren op 't glas, in donker gesmoorde tinten als van gebrand staal. Naakter, killer sloeg 't licht tegen den kalkmuur, met z'n zwart-beteerde omranding de werkers vervalend in groezeliger bleek van grauwen dag.

De ijzeren kaak van motoren bleef snikken, boven zuigzag van machiendreuning uit.

TWEEDE HOOFDSTUK.

't Was Zondag. Grauw-stil treurde Decemberochtend over de huizen-achteruitjes. Hein zat op z'n zolderhokje alleen, vlak bij 't kleine raam, 'n boek op z'n hoog-opgetrokken knieën, met voeten achter de stoelsport. Gezellig ineengeknust, met de handen diep in z'n zakken, staarde ie roerloos 't raampje uit.

Sombering treurde vóór 'm. Achteruitgedruk van huisjes en daken,

scheef-kort over-elkaar heen kijkend, in roetig gevelek, met de steeg-huisjes dwergend klein krimpens aan den voet van 'n groot-pakhuis. En overal in de grootere slopkrotten, de pleeraampjes vies-nauw precies onder elkaar, ompuist van steengezwellen in vergoorde muurtjes, als vreemde hol-oogjes neerblikkend naar beneden, met naar-binnen-slaande oogleden, dood-triestend strak. Half verrotte droogstokken, klepperden met goed, lappen en kousen, wollig verdwarrel achter blauwigen rook van stomp-kort schoorsteengepijp. Vol ontzettende stilte triestte peilend-nauw 't plaatsje in de afgekokerde dag-grauwheid, zakkend langs bekorsten, vuil-donker-bruinigen steen, als uit de lucht geboorde trechter, in kokervormige, wijergulping naar de hoogte, dragende lichtsmachtende achteruitjes van boven-verdiepingen. In looën donkering schemerlichtte achter krottenkring de lucht, stug-somber omspoelend dakgevels, kleur-vaal, zacht pannerood, dat weende in de ochtendtriesting, met z'n huisjes, als versteende kerkertjes en vervunsde ingezonken strafcellen, verbrokkeld-scheef weggesmoord uit 't leven.

Hein staroogde naar niets. Een uur zat ie al zóó, in één houding, met z'n boek op de knieën, droomend wijd-open-oogend voor-zich-uit, zonder te zien meer de slopsombering om hem heen. Het boek had ie geleend van 'n oud-onderwijzer, die 'm nog altijd aansprak als ie 'm op straat tegenkwam. 'n Geschiedenisboek was 't; daar hield ie razend veel van. Als kind had ie altijd de heldendaden van de Ruyter en Tromp wel honderd maal achterelkaar gelezen. Gloeiend opwindende gedachten kreeg ie dan. Meevechten wou ie, èlk oogenblik. Engelschen slaan, Franschen slaan, Spanjolen slaan. Het leven van 'n held, hè!... en held worden! hè!... Z'n keel was dan dichtgeschroefd van gevoelswee en vreugde. Zooveel geestdrift had ie in zich, dat ie er niet door eten kon, niks, niks, geen hap. In zich voelde ie dan 'n tintelende hitte, 'n warme blijheid door heel z'n lijf, in z'n hoofd èrg. En dan al maar wou ie loopen en denken hoe ie vechten zou voor alles wat goed was. Maar wát goed was wist ie niet juist. Dat zouën ze 'm toch allemaal wel later zeggen, als ie maar eerst kon laten zien, dat ie echt 'n held wou zijn. In verhitte koortsopwinding van 't loopen kwam ie dan thuis, waarop hevige ontnuchtering en uitscheldende verkleining van z'n heldengevoel, door z'n moeder, neerplofte. Vreet jonge! — zei Jan, z'n oudste broer dan, en z'n moeder jouwde'm uit voor dief, dat ie wel centen gegapt zou hebben om te snoepen, en daarom niet vreten kon. In drift had ie heftig willen uitbarsten dat ie nooit gapte en dat ie niet kòn eten omdat ie zoo blij was, zoo licht en toch zoo zwaar, zoo krampachtig lekker-vroolijk van binnen. Maar niets zei ie dan, omdat 't 'm zoo hevig stuitte, en omdat ze zijn blijdschap toch zouën weglachen. Dat voelde ie ook veel beter passen bij z'n heldenkarakter. Zoo zouën Tromp en de Ruyter en Napoleon ook zeker gedaan hebben. En hij zweeg nog vaster, met grooteren wil van innerlijke gewichtigheid. Maar

telkens en telkens werd z'n hartstochtelijker, naar liefde snakkend, geestdriftig gemoedje, èrger in 't sarrende kringetje thuis gemarteld. Als ie hoog-rood was van aandoening om de prachtdaden van al z'n helden, dan zeïen ze dat ie de vuilste dingen had uitgehaald. En toen ie eens heel moedig, vooruit al vol kinderlijke angst-onderwerping had gevraagd wat ie worden zou, had z'n moeder nijdig-vloekend gezegd: Fàt je fort komp 'r niks oppàn, asje maar sinte inbrengt. [Heel gauw had Hein toen geleerd z'n kindergeestdrift al dieper en dieper in zich wèg te schuilen.] Zoo zonder te weten hoe 't kwam, begon ie te voelen, dat ie aan heel andere dingen dacht dan z'n vader, moeder en broers, en dat ie nou maar alles in zich moest houên, stil, om als ie alleen was, er aan te denken, in gloeiliefde vanbinnen, met schokken van blijdschap, als z'n zieltje aanbonsde tegen iets dat z'n heldenopvatting heelemaal weer opvuurde. Z'n vader had 'm zóó van school tegen z'n twaalfde jaar op de fabriek gestopt. Dat afscheid van school was hem als werd ie van 'n feest vol schitterlicht plots in 'n grafkelder gestopt, in 'n donkeren nachtkuul. Nièt omdat ie zoo graag leerde, of zoo erg van de school hield; van rekenen wou ie niks weten, van schrijven ook niet, van taal ook niet, maar wèl, brandend veel van aardrijkskunde en geschiedenis; dat was hem alles, alles! 't Waren de koloristische schitterpunten van élke week. De uren van die twee vakken waren heel anders dan alle andere. Hij-zelf voelde zich vanbinnen daarbij heelemaal veranderen. Die dagen hadden hun aparten pracht-gloed en kleur. Al wat er op dat gebied door wien ook geleerd werd, geloofde ie zonder haperen; álles, álles direkt maar. En iedereen deed dat, dacht ie er toen bij. Het was z'n liefde, z'n adem, hij kòn er niet meer buiten. Winter- en zomerpracht, sneeuw en zon voelde ie alleen als ie van z'n helden droomen mocht, en z'n verre, nooit geziene landen mocht volproppen met heel vreemde menschensoort, vol kleuren en rare gezichten. Vogels zag ie dan zoo maar om zich heen vliegen, zoo echt, zoo echt; hij wist zelf niet hoe 't kwam, . . . maar alles wist ie van die verre landen. Daar, in die streek had je de papegaaien, prachtig, met kakelende stemmetjes zoo vlak boven je hoofd, op 'n tak bengelend, schommelend, in kleurenmist van veertjes. En dáár weer, de slangen met de ratelgeluiden. . . . Maar 't heerlijkst, zie je, 't spraakloos heerlijke, waren zijn woestijnvoorstellingen, plekken waar je van dorst omkwam. Zijn bosschen en woestijnen! De zon zag ie toen nooit duiken achter daken van Amsterdam, maar achter 'n vlammen woudzoom, achter vloeienden horizonrand, heel in de verte. En dan keek ie later op plaatjes of 't gegaan was, net zooals hij 't gezien had. In 't drukste schoolkindergewemel en menschengedrang hoorde hij plechtige woestijnstilte, suizelende rust, murmelingen van kleine plasjes, en zag ie, dwars erdoorheen, landerijen met vonkend gespat van goud-aderende watertjes. Voor tijgers, beren en leeuwen had ie heel lang gesidderd van genot. Bang en moedig voelde ie zich

tegelyk, vol jubel, vol klater-geluk, maar toch niet altijd even moedig, staand. O! hoe hevig verlangde ie zich daar, in die streken, ergens te zien dolen. Al dat geleer vond ie saai, kinderachtig. Niks wou ie 'r meer van hebben; dan maar geen loffelijk ontslag! dan maar geen prijs! Maar de Ruyter en Tromp, Jesus die Tromp!... zoo maar bij de bavianen, half geworgd, hè goddelijk!... En dan kwam, uren na uren, 't fantasie-gepeins, hoe Tromp zich wel zou hebben gevoeld, toen ie daar plotseling, door 'n bende zeeroovers bij z'n strot gegrepen en in 'n donker hol gesmeten werd. In z'n eentje klemde ie zich z'n hals dicht; z'n handen waren dan de roovers, en hijzelf Tromp.... Hij worstelde zich los uit z'n eigen omsnoering; hij vocht en beet en trapte zich zelf. Zoo begreep ie 'n beetje zichzelf en Tromp. Weenend, vol geheime ontroering, alsof er ritselende vreemdheid door z'n kinderzieltje ging, had ie vol beving, vooral 's avonds, gedacht aan de nachten van Tromp, in die donker dreigende wouden. En als ie dan wakker werd 's morgens, dan zong ie, sprong ie, zei de dolste dingen, uit blijdschap dat Tromp nu ook niet meer in 't donker lag. Dan stoeide ie, en begon met ieder en alles straat-streken uit te halen, gemeen, zonder kwaadwilligheid, eerst kalmmeend als 'n smeris 'm had afgerost. Dan was er plots bevende en beklemmende zenuwachtigheid in 'm gekomen. Bang werd ie nou zelf voor al z'n wilde vizioenen van dieren, woudhelden en reuze-woestijnen. In huil-angst knelde z'n hart toe, als ie dacht aan z'n leeuwen, tijgers, en aan de ontmoeting met zeeroovers. Het zweet brak 'm uit, want hij voelde dat ie geen boter genoeg zou hebben om de wanden van zijn schip te beklodderen, als ze enteren zouën. Dan hadden ze 'm te pakken! Huilend wou ie dan ergens bijkruipen. Maar Jan trapte 'm dan op zij, hem pieterig uitlachend, met zooveel maal ouwere wijsheid, in minachting voor 't kleutertje. En z'n moeder ranselde 'm tot flarden omdat ie zoo treiterig griende om niks. Nou weet je waar je om grient, had ze gezegd. Zoo leefde ie maanden voort, stilletjes, gedrukt, na de ranselingen en vertrappingen van smeris en huisgenooten, tòch in 'n koortsige wereld van schuwheid en angst, overal stootend z'n zieltje tegen haathoeken en punten van ruwe liefdelooze onverschilligheid.

Toen begon er als vanzelf plots 'n zacht-innig spel in z'n zieltje. Langzaam kwam ie weer in z'n wereldje terug. Al wat z'n helden hadden gedaan, geloofde ie weer. Aan allen vroeg ie in de diepste ontroering vergiffenis, met stroeve verwijtjes aan zich-zelf, hoog op, zoodat ze 't hooren konden, dat ie laf en bang was geweest. Op school had ie pas weer bij 'n buurmanneltje de lucht van 'n nieuwe teekendoos, en den kleurgeur van 'n prentenboek geroken. Hij was 'r van streek van, half bedwelmd door. Die enkele geur had 'm zóó ontroerd, zóó aangedaan, dat ie heelemaal zich-zelf werd. Hij zou zou weer heelemaal held worden en geen joggie zijn. Hij voelde dieper nog, dat ie was geweest 'n vent van niks, 'n blaaskaakje. Z'n moeder had gelijk dat z'm ranselde, en Jan dat ie'm trapte, en

de smeris, allemaal, allemaal!.... Walgen van zich-zelf deed ie. Nou, ineens, voelde ie 't weer in 'm, na dien geur, die jubel-klatering van geestdrift. Waar ie was of kwam, zou ie weer 'n held zijn of worden. Hij zou laten zien dat ie moed had. Toen was de tijd gekomen van zichzelf inpraten dat ie op de fabriek ook wel zou leeren, wel heel wat anders dan ie wilde, maar toch leeren. Toch had ie in z'n angstverbeelding, als 't 'm daar op de fabriek niet beviel, gedacht aan wegloopen, naar Australië of Egypte, waar ie den weg wel wist. Hij zag zich al zitten op 'n paard, met allerlei kleursjalen om, als 'n Arabier of Bedouien, al kon ie nog maar niet begrijpen waar en van wien ie tegen dien tijd 'n paard zou koopen.

[Met 'n overborrelende ziel, vol gistende overspanning, gekleurd met 't verre en vage gestoei van denkbeeldjes en fantazietjes, dringend voorbij de grenzen van z'n gloeiende kinderverbeelding, in een krioelende wemeling van gestalten, uit 'n wereld van warme diepe teerheid, ademend en spelend onder 't licht van zijn egoïstisch kindergedroom, was ie plots gestort in de zwarte grijnzing, de dreunende wereld van fabrieksbeweeg.] Ze hadden 'm toen geplaatst als leer- en loopjongen bij baas Smidt, in een beestachtige omgeving van proletariërs die zich voor hem uitstortten in de rauwste begeerten van hun doen.

Vijf jaar was ie er nu. Z'n baas had 'm als jongetje gekregen, en bleef altijd 't jongetje in 'm zien. Voor z'n vijf jaar groei was ie blind. Heel het denken en voelen van Hein liet 'm hard als steen. Hein had zelf gemerkt dat de egoïstische uitingen, de wreede sarrende hardheid van z'n baas zoo vèr gingen, dat ie soms niet eens 'n levend wezen in 'm zag. Hij moest voor hèm leeren, voor hèm loopen, voor hèm zijn, heelmaal werkend in zijn voordeel en niets anders. Daarom had Smidt alléén den „slungel” genomen. Smidt had gezien, dat ie misschien 'n goeien in-kruis-slijper van 'm kon maken, en zoo was ie 'm, als half werkman, beginnen af te richten en te exploiteeren, alleen maar om direkte uitzuigerij, er koud voor blijvend, dat Hein, door z'n uitzuigingsmanie maar eeuwig 'n stuk-werkman zou blijven. Hein zelf had dat ook gevoeld. Geweldig was in hem de afschuw voor z'n baas, maar toch durfde ie nog niets doen om z'n moeder; die rekende zoo schrikkelijk op z'n wekelijksche duiten. Erger had Rozalie 'm onder den duim. Die woonde tien minuten van de Braak. Ze gingen altijd uit de fabriek samen naar huis. [Op 't kokende fantazie gegolf van Hein's gedenk, giftte Rozalie z'n ziedend cynisme uit.] Toch raakte ie nooit diep de gemoedskern van Hein. Wel bracht ie opstandingen in 'm, tegen alles, maar ook voelde Hein, hoe weinig ie eigenlijk afwist van al de dingen waarover Rozalie 'm sprak; dat ie in alles overdreef, dat ie door vurigen haat opgegloeid was, en dat ie van z'n eigen kameraden niet kon houën. Door een soms nuchtere kritiek tegen 'n gemoedsuiting, even hévig als de zijne, maar van een heel andere stuwing, ontdekte ie, zonder dat ie zelf goed begreep hoe ie 't lapte, allerlei botsingen

en malligheden in 't gepraat van Rozalie. Zoo voelde ie met 'n schrik, dat ie van de menschen niet hield, van geen sterveling, ook van z'n eigen werkkameraden niet. Uit al z'n woorden voelde ie 'n angel steken, die alles maar wegprikte wat binnen in hem, zoo stil, zonder voorlicht-wording, zoo mooi gegroeid was; alles wat ie in z'n brandend kinder-verbeelden zoo teer omdroomd, omsloten had, met de nevelfijne muurtjes van z'n onbewusten levensdrang.

Toch had Hein soms wel met Rozalie op, omdat ie 'm veel zag geven, z'n laatsten cent soms. Dat trof 'm diep, blijvend. Als ie zoo iets van Rozalie gezien had, dan luisterde ie weer veel langer naar zijn mooie stem, naar die weeke vibratie er in, dat trillend dwepende, smeltend zingende in z'n woorden, en trachtte ie, met grooter overgave, door te dringen in z'n heftige vervloekingen, en scherp-bewegelijk gefit. Maar hijzelf voelde zich nog te onzeker, om Rozalie gelijk te geven, om hem anders dan beklemd-bang te volgen op 't slingerwegje van z'n menschenhaat. Wél was ie, in heel heete buien, net als Rozalie, vóór ophanging van 'n heelen hoop menschen, van lui die je zoo laag vernederen konden, die je met zoo 'n viesheid in d'r oogen aankeken. Ja 't „menschdom” vond ie ook heel gemeen, maar als ie dan schuchtertjes dacht aan zijn paar jaartjes, 't mal-wijze van zijn snorkerijen, dan kittelde een lachgevoel in 'm op, en dan wou ie Rozalie wel ineën vragen, of dat gemeene menschdom zich dan zelf gemaakt had.

Zoo had ie met z'n denken rondgezwalkt, voelde ie zich gekneld tusschen de hevigste opgloeiingen nu en dan, de innigste geluksdenkinkjes van z'n jeugd-verbeelden, dat kleurig vonkelend spelletje met iets onbekends in hem, en de afbrekende groote menschen-verachting, de hatende zwartgallige bitterheid, door Rozalie in hem opgelaaid.

Maar in een jaar was er veel veranderd in Hein. Allerlei kleine toestandjes thuis, geniepig, plat, hadden zijn idealistisch natuurtje half-dood gedrukt. Broers en ouders had ie leeren bekijken als arme luitjes, valsch, huichelend en hebzuchtig. Met 't instinkt van 'n jongen, die door nood en hongerlijên praktisch en verstandig wordt, had ie gevoeld hard te moeten werken, om voor zichzelf iets te kunnen zijn. Inéén zoo, was ie zich veel ouër gaan voelen. Z'n afhankelijkheid van alles zag ie eerst nou heelemaal in. Het leven thuis met z'n ouërs en broers was 'm 'n gruwel geworden. De platte hebzucht en gierige roofvogelachtige inhaligheid van z'n moeder haatte ie. Elke week martelde z'm erger, door klemmender, woester te vragen, of ie eindelijk opslag had. Z'n vader gromde mee, zwakker, 'n week protestje, vlak onder de zware vloekverwenschingen van z'n moeder. Uit kijfangst voor haar, herhaalde ie alles, wat zij pas had gezegd, liet ie zich door haar de woorden in den mond lepelen, kwijlde na háár toon en manieren.

't Heele slop wist dat vrouw Hols de broek aanhad, met wasch in en werken uit huis 't geld verdiende. Jan en Willem, steenharde

egoïsten, leefden voor hunzelf, arm, veel verzuimend, vol vraatzuchtig mee- en weggehap van enkele weeldekorrels door hèn thuisgebracht. Alleen Liesje was goed voor 'm. Dat kleine bleeke kind, dat 'm zoo diep in de oogen kon zien, zoo vraag-dralend met d'r kijk, dat zusje, waarvan ie de oogjes kende als blauw, fijne meertjes van licht, met dat zacht-streelend geglans erin dat 'm zoo lokte. O! dat kindje kon zoo kijken, hèn aankijken en stil vragen naar alles. Maar ze verteerde half, ze verschimmelde in dat pestkrot. Ze werkte als 'n hond; den heelen dag boenen, sjokken, wasschen, sloffen met emmers, grond dweilend; met haar klein tenger lijfje over dikbuikighooge tobbes ploeterend, op 't stankplaatsje, in tocht, rotlucht en rook vergorend, zóó den heelen dag bezig aan de vuilste en zwaarste huishoud-dingen. School was ze nooit gegaan; ze kon niet lezen en niet schrijven. Vrouw Hols zou 'r voor geen goud willen missen, om zelf er uit te kunnen, voor werk en bedelarijtes. Ze deed meer dan 'n „volwassene”. Huilen kon Hein als ie 'r zelfs Zondags zag ploeteren, nasjouwend nog rommel van werkplaats en wasch, in haar vuil uitgelompt vaal-rood jakje, vol gerafelde lap-scheuren, zwartig bemorst, als was ze gekneusd door een baggermachine uitgeworpen. En dan dat schrobben van de plee, vlak met haar neusje boven den strontkoker, in dat vuil-donkere hokkie gekneld, uitgeput-hijgend met elken schrob mee, 't fijn-bleeke kopje. O! 't had 'm nog van morgen getroffen, dat kleine gezichtje, zij, kindje van elf jaar, met werkvrouwenernst en gezichtsstramheid rondrentelend in dat krot, altijd maar klotsend in haar vrouweklompen, door 't gangetje naar 't plaatsje, telkens op d'r kousen zacht de kamer ingaand, met klompen op plaatsdrempeltje mal-leeg achterlatend, dóorploeterend als 'n echte vrouw, met d'r boezelaar van grauwen zak schuin omgeslagen, en rokjes hoog opgesjord bij haar gatje. Wat stonk ze dan naar weeig blauwsel en bleekpoeierlucht. Bleekzucht had ze, die stroef haar gezichtje rimpelde, en de vinnig-rooie pijn-oogleedjes, fel ontstoken, als ingebrand deed schijnen in 't matte huidgekleur.

Ja, voor dat kind voelde ie veel, erg veel, en zou ie altijd geld willen verdienen, om 't wèg te trekken van z'n moeder, die uitzoog uit haar, 't laatste droppeltje kracht.

II.

Ook vanochtend was ie haastig naar z'n zolderhok gevlucht. De matrassen had ie zelf uitgelucht. Het stonk er, maar toch niet zoo èrg als beneden, waar z'n moeder panharingen had gebakken, waar de kamers dampen van ranzigen oliestank, de keel bepiekend met baklucht, die uren op uren in 't achterkrot hangen bleef in rooken roetwalm uit laag-neerslaanden, verstopten keukenschoorsteen. Nog even had ie gezien dat moeder Hols, in haar kerkplunje, 'n restje van 'n wasch met Lies opstapelend vouwde rond de tafel.

Z'n vader had even zacht geprutteld, wrevelig dat 't nou nog gedaan werd, op Zondagochtend, en dat haar klanten dan maar wachten moesten tot Maandag. Maar toen had z'n moeder 'n kol opgezet, en'm zóó met vloeken naar de hoofdmis verwenscht, dat ie gauw was heengedruild.

[Toen had er door 't donkere kamertje niets meer geklonken dan 't stil-rijke gekraak van haar Zondagsschoenen, onder 't nog stiller geklos van Liesjes klompen, achter.]

Hein zat nu boven, met kouë handen en steen-voeten, inééngeknust. De regen was blijven kralen uit lood-grijze dampvlucht. Z'n boek had ie op den schoot, uren al, zonder te lezen.

Roerloos zat ie nog.

'n Oud herinneringsspel van voor vijf jaar had 'm, zoo zonder dat ie wist hoe 't kwam, al z'n heldenliefde als kind vóórgerold. Hoe anders was ie alles gaan voelen. Wat 'n martelende vernederingen had z'n kindertrots en blijheid al dien tijd al niet doorgemaakt. Maar wat ie daar vanochtend vroeg weer gelezen had, dat breeë verhaal van Huss, z'n marteldood, o! hoe hevig had 't z'n kinderverbeelden weer geraakt. In jaren had ie zoo'n schok niet gevoeld!... Eerst waren er, als heel van ver, dwalende lichtjes door 'm gezien, blauwig; ze versprongen voor z'n oogen, de vlammetjes krompen fijn wèg, en toen plots was 'r iets ontploft in 'm. Inéén had ie 't gevoel van 'n reuze-liefde voor 't martelaarschap; 'n brand was in 'm gevonkt en gevloeid. Bij 't lezen van Huss' dood voelde ie zich wegkrimpen. Vóór zich, net als vroeger, zag ie 't drama gebeuren. Weer heelemaal gloeide en lik-tongde het vuur van z'n jeugd-geestdrift in 'm op. Z'n hoofd hamerde, alsof er spijkers door z'n schedel geklopt werden. Z'n haren voelde ie pijnlijk strakken, z'n ooren suisden in wentelgedruisch. Heet opgewonden zat ie, met dik gehuil in z'n oogen, tranen die meeglinsterden in de verstarde strakheid van z'n starend niet-zien.

Ja, nou zag ie Huss... wat 'n goddelijke kerel, hou moed... hou moed... zeg maar niks.... God zeg toch niks, ze slaan je... laat je niet bang maken, ik kom je te hulp... ik kom.

Dat schreeuwde ie zacht in-zich-zelf toen ie 'm daar zoo zag staan, omsingeld van buikig gemonnik, van beest-zwelgers, met haat-gedrang en woede-gift zich om 'm heen rijend.

Hè, wat rechtop bleef ie staan Huss... zijn Huss... Ja, wacht, luister, nou zou ie zeggen, dat God hem nooit zou teisteren, hem zou laten vervloeken, en dat ie al wat ie zei uit 't diepst van z'n ziel had opgegraven, om te uiten de waarheid van z'n gevoel. Ineengekrompen van schrik was Hein, bij 't dóórvoelen, diep, diep inleven van zoo'n moed, zoo'n goddelijken, zachten trots. Hij zag 'm, Huss, maar rechtop; om hem heen de turende lawaaiende priesterklik die hem wil verscheuren, die hem sart, hem uitjouwt, verdoemt. Alles zag ie, levend voor zich gegroept, priesters, ridders monniken, vorsten die 'm willen dwingen, striemen, uit elkaar rukken... O! wat 'n goddelijken eerbied voelde ie voor zoò'n kalme kracht, voor

zoo'n vaste taatheid. Voor zóó een wou ie knielen, dien wou ie zoenen, bijstaan. Maar 't ergst had ie bij z'n dood gerild. Klemmend, in zich-zelf tastend, vroeg ie zich af, of hij dit wel zou durven, hij... Zou hij die vlammen op zich hebben laten aanwaaien? Zou hij durven staan in een gordel van lekkend-gekronkel, in vuurcirkels, in de knetterende vonking van zoo'n vlammenpoort? Zou hij zóó z'n gezicht, zóó z'n lichaam blakerend durven laten omvloeien? Hemelsche Vader, wat 'n moed, wat 'n kracht! Smachtend hokten de tranen stikkend in 'm op. Waarom moest zoo'n man op den brandstapel verkolen, gebonden, gestriemd aan 'n paal? Wild joeg in 'm smeekend: Ach Huss, ach Huss, hoe heb je 't toch gedurfd. In zich voelde ie diepen weemoed, 'n bang, koesterend nabij-gedring van zoo'n reuzeziel. Waarom was God Huss niet te hulp gekomen en waarom mocht ie eerst niet nog wat zeggen tot 't volk dat 'm zoo martelen ging? Wat gemeen, wat liederlijk. Was dát nou eerlijk?... Nee, nee! — gierde en huilde een smartstem in 'm... Huss, groote lieve Huss, leven had je moeten blijven, leven, en niet je laten verbranden, woest en wild joeg 't voor 'm, z'n kind-verbeelden... Wat voelde ie die wild krampende verstikking na, het vleesch-gegis van de lekkende vlamtongen om z'n hoofd, dat worstelen en hijgen naar adem... Wat dol, dol graag had ie naast 'm gestaan en gezegd, roerend, uit de diepte ergens, waar ie 't zoo wee voelde: „Vader, Vader, zegen mij, je bent groot, o zoo groot, en zoo goed... Ik zal je stille tranen in mijn ziel opvangen... Ze zullen er stil blijven gloeien, als pijndroppels van hevige smart. Ik zal om je huilen, dagen en dagen lang, maar sterf niet Vader, sterf niet zoo smartelijk. Laat de wind de tongvlammen uit je oogen waaien... laat God je ompantseren met schilden die de pijn breken... laat toch het vuur niet schroeien je oogen, je gezicht en haren... laat 't je niet verkolen tot stomme asch.

Maar alles was zoo anders gebeurd. Mateloos geslagen, zonk ie dieper in z'n staar-weemoed wég.]

In gloeikoorts van liefde, was Hein meegesleurd in 't bestaan van den martelaar. Waarom, — snikte 't nog telkens smartelijk in 'm na, — waarom niet op 't laatst nog één woordje gezegd?

Al z'n hartstocht, z'n brandende leefliefde, z'n kindgeluk, z'n fantazie-gedroom van verre en grootsche dingen uit z'n jeugd, had ie nu, in vaster gevoel, dieper begrip, om den brandstapel van Huss teruggeleefd. Het gevoel van z'n kind-verbeelden was weer in 'm opgestegen, blakerend z'n zien, in zachte bedwelmende koortshitte. Al heeter werd z'n hoofd. Er bonkte en rukte 'n geweldige aandoening in los. Bij de gedachte aan Tromp en de Ruyter van vroeger, voelde ie 'n huil-huivering... Niks had ie meer overgehouden van dat malle held-gedroom. Nou eerst zag ie wat grooter was. De moed, 't gevoel van 'n Huss, hè, dat was nog wat anders dan vechten met wilde dieren. Dát was 'n held! Zou hij ook zoo kunnen zijn? Zou hij ook dien folterangst hebben

vergeten voor andere mensen, voor eigen vasthou aan dingen die je dacht? [Zou hij ook de ruwe klauwscheuren van vijanden zoo zacht hebben geweerd uit 't floers van z'n ziel?]

Daar kwam weer die hitsende wilde levensdrang in 'm uitbarsten, die geweldige prikkelende streefzucht naar ontwikkeling, naar voelen, begrijpen. Gauw had ie leeren inzien dat ie niks wist. Z'n beetje schoolkennis was verward weggerafeld achter de toestandjes van z'n vak en 't afmattend heen-en-weergesloof van allerlei vuile vernederende boodschappen-dienstjes. [Alleen twee gevoelens waren rechtop in 'm blijven staan: gloeiende geesdrift voor dingen die ie liefhad, en menselijke eigenwaarde.] Dat voelde ie bij alles, kwam altijd uit. Krenkingen, hoonend woordgesar kon ie niet verdragen... van niemand. Diep, diep pijnigde 'm de gemeene pret van z'n baas, de spot op z'n oogkwaal, van Liesje die 'm besmet had, en de vuile leugens, beest-grappen en smeerlapperijen van de knechts onder elkaar.

Z'n ziel was nog vol van onbewuste jeugd-poëzie, overdauwd met de herinneringen aan 't kleur-felle, 't chaotisch-stuttend, opstapelend grillige van z'n fantazie-gestoei, dat 'm zoo vreemd, zoo diep had laten ademen in 'n wereld van prachtschijn. [Telkens nu smolt in z'n ziel 'n kleur wèg uit die onwezenlijke tooverwereld; heel langzaam brokkelden in 'm af de grillige groeiselen van angst-pracht-zienigen, doezelden vaag uit, vizioenen en droompjes, die ie in z'n jeugd zoo sterk verwerkelijk had.]

In tijden had ie niets meer gevoeld zooals in z'n jeugd, meende ie. Dat leven lag achter 'm als een wèggedreven wereld in zon- en lichtfonkeling, in iets eindeloos blij-jongs en vols.

Bij 'n paar gekleurde plaatjes van Alpen die ie laatst eens gezien had, was er even weer zoo'n geluksschok van vroeger door 'm gegaan. Dat prachtige blauw van de lucht, dat diepe, volle gekleur, dat 'm zoo ontroerde, en die ontzettende zwaai van 'n arend erop, had 'm vreeselijk gepakt. Als golvende dampgordijntjes, betrild door onzichtbaar windgeween, zoo was hem de vreemd-grilpuntige alpenlucht voorgetooverd, éven in vloeiend violet geschakel van de verijlde bergwazen. [Iets raars was 'r weer in 'm gebeurd, iets wat ie in z'n kind-jeugd alleen had.] Het plaatje had ie even aangekeken, in z'n kop opgenomen en toen, de lucht instarend, was 't plots voor 'm uitgestort, dat spel van al 't werkelijk geziene weer terugdroomend in 't mateloos hemelruim. Daar had ie 't weer gevoeld, dat wègzinken uit de wereld van 't gewone, dat heelemaal oplossen in vreemde, drukkend-angstige klemgevoelens, dat zien van dingen in de lucht, die 'm bang en raar maakten, verlegen om z'n eigen malheid.

Eerst had ie er even vreeselijk van genoten, want zóo, nèt zoo was 't vroeger gegaan. Gloeiend van binnen, met blijdschapsrukken ergens bij z'n hart, heelemaal weg in z'n kijk, open droomend de geweldige lichtkoepeling in, waar ie dan alles voor 'm zag gebeuren in kleurgolven en -lijnen, nog duizend maal mooier dan op de plaatjes.

Die rotsen dan, paars-hoog, wemelend vèr, als aaneengeklonken, in elkaar gedrukte, verstomde reuzen, flitsend van kleurkanten, duizelend hoog, inzuipend 't stroomende zonnelicht. Daaronder weer, in lichtval van horizon, achteruitgewoelde bulten, zachte tintelglooiingen, vuurstrepend randgekartel, omkoepeld door oneindig lichtgeboog van hemeldiepte, met scherp bevonkte lichtvegen, zwevend en drijvend in lichtzee, langs wijde kleurkolken, waartegen, stipjesachtig, vèr, aangedrukt stonden hutjes, zoenend de rotsklauwen. En dan weer die sneeuw-tinteling, die ie zag als ie even boog z'n hoofd; dat blank lichtgekaats bij nacht, onder bleek maanlicht-gewaas; de bergen, rijzend als kathedralen, hangend in mistsluiers, schommelend op schuimsel van zilverzee om rotsgegolf, strekkend-uit in stille eindeloosheid van maannacht, verdwijnend achter rijen zilveren reuzeruggen, omkringd in al fijner cirkeldamp en lichtgevlak van maansneeuw, ijlend verder met gekaats van achtergrond, wiegelend en opdampend in één sluimering voor oogen.

Maar dan in eens had ie zich leeg gevoeld, mal, verlegen. Wat deed ie toch, wàs dat nou zoo daar, wat zeurde ie toch met z'n flauw luchtgekijk, moest ie zichzelf niet uitjouwen, hij, 'n slijpertje? Maar hoe komt 't toch in me, vroeg ie zich dan, hoe was 't gegaan? Daarop kon ie nooit antwoorden; 't kwam altijd erger als ie verdriet had en als ie 't leed doorleefde van anderen. En van ochtend bij 't lezen van Huss' dood, wat had 't toen weer in z'n hart gebonsd. Dat vond ie zóó schoon, zóó rillend moedig, dat z'n jonge geestdrift 'm gek maakte van zenuwachtige verukking. Alles scheurde weer in 'm open... Z'n ziel vloeiide dicht met stroomen van geluk en levenslust. Na de smart van z'n dood gevoeld te hebben, was alleen 'n denken aan z'n triomf in 'm overgebleven. Klein, pieterig vond ie al dat gekijf van Huss' mannen onder elkaar. Als ze de ziel van hun meester hadden gevoeld zooals hij, hij mannetje zonder ervaring, ze zouën elkaar niet bespuwd hebben, maar gevochten alleen voor wat Huss zoo heilig wou in z'n leven. Dat zou hij gedaan hebben, hij. Want sterk, machtig sterk voelde ie zich in dat wat ie zelf begreep en door-voelde. Maar waarvóór zou hij nu strijden? Ja, Rozalie had 'm wel gezegd dat in 't leven alles neerkwam op vernieling, dat er nooit vrede op aarde zou zijn zoolang de menschen elkaar konden dwingen. Dat had ie begrepen uit bouwselen betoog van Rozalie. Maar hij zelf dan? Als ie goed naging, deed ie juist nooit anders dan de menschen op d'r kop zitten. Hij zag nog Rozalie's gezicht als door 'n kachelvlam belicht, zoo rood duivelde z'n kop, toen ie 'm van-de-week, bij 't naar huis gaan, over de menschenvernieling had gesproken. Toch had ie lang gehuiverd, Hein, van den grooten haat die uit Rozalie's woorden vlijmde, bij het giftig gespat van al z'n praten, als ie sprak over de oprechtheid of eerlijkheid van de menschen. Hein zelf had nooit veel begrepen van die woorden oprechtheid en reinheid. Z'n vader vond ie tot z'n dertiende jaar goed, wat hij dacht dat goed was. Maar toen ie 'm

eens toevallig 'n spatje had zien nemen, en, thuis gekomen, door z'n moeder ondervraagd waar ie zoo lang gebleven was, vertelde dat ie 'n poos had moeten wachten bij 'n klant, toen vond ie 'm niet goed meer. Want zoo had ie honderdmaal wel, in allerlei streken, gemerkt dat z'n vader huichelde, en vreeselijk de kat in 't donker kneep. Z'n moeder vond ie heelemaal valsch, omdat ze, op iedereen schold, waar ze niks van kreeg, en zoodra ze stond tegenover diezelfde lui, flikflooiërig werd, met vieze stuitende onderdanigheid in stem en gebaren, zoo bar kruiperig en valsch in glimlachende vriendelijkheids-vernedering, dat ie er bang voor werd. Ook haar vloeken, dat toch doodzonde was, haatte ie, en kwam de pastoor, dan trok ze 'n honigzoet snoetje, zachtjes-zalvend, in lijmerige gerektheid 'n heel klein woordje meepratend, vol gehuichelde geloofsliefde. Jan, z'n oudste broer vond ie liederlijk en vuil, omdat ie altijd vet was als 'n schutter, elken dag bijna ronkend verzoop, in schooier-aftroggeling van alles wat ie had. Willem, 'n paar jaar ouër dan hij, was stomp-voor-zich-uit-levend egoïst, onbarmhartig koud voor alles als steen. Zoo was ie aan alle kanten gestooten, zichzelf voor oprecht gaan houden, omdat ie, wat ie voelde en dacht, altijd zei en nooit grof liegen wilde. In kleinigheidjes had ie wel veel gejojkt, maar altijd voor zichzelf. Toch vond ie ook dat vuil in 'm, en voor nam ie zich, bij elk jokkentje zich gemeen onderhanden te nemen. Van den pastoor had ie 'n innigen walg. Z'n moeder dwong 'm altijd vriendelijk te zijn, maar 't lukte nooit bijna. Vroeger had ie zich ingehouën, maar later was ie zich pardoës gaan verzetten tegen dien zwarten dikzak, door z'n moeder op 'm afgestuurd. Niks wou ie 'r van hebben. Ranseling op ranseling kreeg ie toen van z'n moeder, maar hij liet haar d'r handen stukslaan op z'n elleboogpunten, zonder dat ie toegaf. Den pastoor haatte ie, omdat ie 'm altijd zoo geniepig, zoo venijnig toesprak, altijd fijntjes in de ooren kneep en nooit anders dan gewantrouwd had.

Z'n eerste leering, na de generale biecht, om de heilige kommunie te doen, had ie al vervloekt, om 't saai geleer uit die dorre vragenboekjes. Wel dacht ie nog dikwijls aan de kommunie zelf, en het ontvangen van onzen Heer, en aan dat mooie witte gesluis van de kommuniemeisjes, zoo vlak bij 't geheime altaar. En dan die mooie, witte bloemen, hoog-getakt, met die lokkende, open hartjes, en dat zachte gezang en gefluister van al die kinderstemmetjes, met de geleidsters eromheen, die wijzer over 't witte gewolk der kindertjes heengebogen stonden. Hij wist zelf nooit goed wat 'm in die dingetjes zoo getroffen had, maar heel iets anders was in 'm als herinnering blijven leven dan bij de andere aannemelingen, die altijd maar over de pret van eten en rijën hadden gepraat.

Niet een had zoo'n diepen angst-eerbied gehad voor de eerste hostie als hij. — Uit angst dat ie 'r op zou bijten, en dat 't verschrikkelijke zou gebeuren, door den kapelaan voorspeld, had ie,

met vreeselijke inspanning en wegdraaiing van z'n tong, de hostie geslikt en langzaam door z'n keel gewerkt. Ook die eerbied-angst was 'm bijgebleven, maar meer nog z'n verrukt-oplusterend gevoel, als na de eentonige litanie-gonzing, de altaarschellen gingen, dat zilver, zingend geruisch door de bidstille, in een weemoedigen sliertklank, als zacht gezucht van 'n engelenkoor, wègfluisterend achter het altaarduister. Maar nog erger was in 'm gebleven de haat tegen de biecht, die vernederende knieling in dat beklemmende kamertje, waar de priester, half onzichtbaar talmde achter 't gazen raampje, doordringend-bemoeizuchtig vragend, aanmanend, zóó week-streng, dat je altijd, bang voor 't hellevuur, 'n zondetje moest bekennen, al was 't maar een van de vorige biecht. Nooit had ie zich rekenschap van z'n knielend gepraat gegeven toen. [Gestaard had ie dikwijls op 't blauwe kruislint van den priester, zonder te hooren naar z'n stem, alleen luisterend naar z'n eigen schamende vernedering, zich pijnigend, hoe te uiten, dat ie weer een vloekje had gezegd, zoekend, onder somber-zalvende drang-geluid van pastoor, naar èrger, naar doodzonde-vloeken, of leugens, zich al wemelender verliezend in 't duistere geschemer, vlak achter zwaartelijf van den priester, waarop schemerde 't blauwe lint.]

En dan had ie gedacht, op 't zelfde moment, hoe z'n moeder 't er afbracht, die, zóó van de biecht, heviger raasde, doodzonde vloekte, vreeselijker loog. Omdraaiend en weggaand pakte 'm altijd weer 't plechtig geschuifel van misdienaars, 't ritselende vreemde, 't gedrukt-gedempte van ruiten en kleuren, 't bange van den ongeziene God. Maar dan had Rozalie 'm verteld van 't godsdienstgemoord en van al de misdaden door de kerk, door 't geloof ontstaan. Wèg was dan weer z'n angst voor 't geheimzinnige. Z'n heilige verbeelding, z'n diep, alles-opslopend gevoel was er door geschokt. Op handen en voeten trilde ie, als ie er van las . . . van de Inquisitie en van den Bartholomeüs-nacht. Nee, nee, wat God niet wou zeggen, dat zou ie ook niet voelen. Maar de goeie God, die 't menschgemartel van Inquisitie zoo maar had laten gaan, zoo rillend-bloedig als ie gelezen had, en al die oorlogen om 't goeie geloof, dien God zou ie niet liefhebben, want God zelf is anders. [Die hij dacht dat bestond, en waarvan ie nooit sprak bij anderen was onbegrijpelijk goed en groot, en nog laatst was ie uit zich zelf 'n kerk ingelopen, en uit z'n ziel gaan bidden.] Het orgel had eerst gezongen. De klanken waren als zwellende heerlijkheden door z'n ziel gestroomd. Hij wist niet wat 'r met hem gebeurde. Was dat Gods stem? O, wat hield ie er dan van! Die klanken, die zangen . . . ze groeven 'm leeg, verbrijzelden diep in 'm een vreemde droefenis. Maar daar achter, in die droefenis, hoorde ie iets murmelen, iets klagen in 'm, voelde ie iets diep wegsmelten, huil-genot, treurig weemoedsgeluk, diepe smart-vreugde, als loste ie op van binnen. Een breeë, weenende verteederling was over hem gerild. Z'n hersens had ie voelen verstijven, zóó smachtend was 't koraal-

gezing op 'm aangegolfd, met dien sidderenden dreun van laag-naar-hoog kruipende tonen. Toen had ie de grootheid van God gevoeld, zooals nooit te voren. Toen was ie gaan bidden, zacht, in volle wankel-ontroering van binnen, zich uitstortend vol, voor God. Gebeden had ie, ook voor z'n Liesje. Gloeiende beneveling was er voor z'n oogen gestort door de demping van 't duistere gefluister der nissen. Overal had ie gehoord fluistering, 'n heilige stem, 'n wondergeluid, levenwekkend diep en ontroerend zacht. Met tranen had ie zich in de diepste, diepste overgave, onder de innigste breek-snikken van een jonge ziel, aan Hem overgegeven dien hij niet kende.... niet zag.

Toen was ie op straat gekomen. De wind was gaan vloeien, koud tegen z'n warm hoofd. Over z'n heel lichaam had ie prikkelende hitte onder de huid gevoeld. De lucht-luwte was in wasemende kouvlagen om hem gebleven.

'n Half uur had ie zoo tegen den wind ingeloopt, en zich weer wakker, klaar, licht gevoeld. Wel was ie dien dag éven bang geweest dat Rozalie 'm vragen zou wat ie gedaan had Zondag. En toen, zonder dat Rozalie gevraagd had, was Hein 't 'm komen zeggen. Wat had ie gegrinnikt!... Ook hij-zelf was gaan inzien hoe mal ie gedaan had... hij die toch niets wist van 'n God.

En Huss dan,... zou Rozalie daar ook om grinneken? Maar God!... al dat heerlijke dat ie gevoeld had, zoo zacht, zoo droef, en toch zoo goddelijk, toen in die kerk... Was dat allemaal valsch in hem? Neen, dat loog Rozalie, dat loog ie gemeen! God begreep ie, kende ie niet, dat wist ie wel. En als Rozalie 'm spottend vroeg: Waar zit jou God toch? — dan voelde ie zich vreeselijk bedremmeld, erg naar, omdat ie iets moest wijzen wat ie nooit kon zien, ook niet in z'n gloeiverbeelding, en wat ie toch zoo diep had gevoeld dien dag.

Maar was ook dat gevoel den laatsten tijd niet erg in 'm verwaagd? Hij moest 't zichzelf bekennen, dat ie lang niet zoo geschokt meer was, als 't uur in de kerk zelf. Wel had ie zich net zoo heerlijk geschokt gevoeld vanbinnen, voor alles wat op zijn geestdrift en liefde plofte, maar als ie er God bij dacht, begreep ie niets meer van z'n aandoeningen. Rozalie had 'm zooveel laten zien van de ellende onder de menschen, van 't kermen der armen, van hun lijden en wroeten, door de heele wereld, en toen was 't harder, scherper en dreigender in 'm gaan vragen: Was God dan goed? — Benauwd drongen de gedachten in 'm op. Soms, midden door z'n jonge liefde, z'n hart, z'n ideaal, in kronkeling van spot, venijnden de uitbarstingen van Rozalie. Als die niet bij 'm was, voelde ie, dat ie met z'n godsgeloof malle dingen deed. Maar stond Rozalie naast 'm, en zag ie z'n rooien kop, z'n zwarte schitterpupilletjes vonken en dreigen, dan hoorde ie alleen z'n huilstem, koud blijvend voor z'n heet, hitsend gepraat.

III.

Plots ging 't zolderdeurtje naar binnen open... Jan stond voor 'm.

— Hé, jij thuis... wat kom jij nou hier doen?

— Wat... raakt... jou... dat... piepte Jan met 'n schril-lollijg stemmetje, voor zich heen loerend, de plaats op.

— Jezis kerel, wat stink je al naa jenever,... hè je nou al gezope?

— Blikskatersbaasie, wat ruik... je dat goed, — lolde Jan dronkemansvroolijk terug. Ja, ik heb nou... al gesope,... so as meheer... blijft te seg... ge... Maar jij dan,... wat doe... jij blikskatersbaasie,... mit 't... boekie op de schoot....

Toen, in plotselinge stemkalmte vóóroverbuigend, vlak bij Heins gezicht, wijd-uit beenen gekromd, vroeg ie gesmoord:

— Hê je... 'n maffie voor me...?

Met kromme beenen bleef ie staan, een hand in den zak, de andere licht kloppend op Heins schouder, lol-lacherig wachtend tot ie antwoordde.

— 'n Kwartje?... je weet toch dat moeder me geen zier meer dan 'n dubbelje geeft!

— 'n Dubbeltje dan,... piepte Jans stem hooger, in nog krommer been-inzakking voor Hein staand.

— Klets niet kerel... denk je nou dat ik jou m'n laatste dubbeltje geef?... je verzuipt 't toch.

— Heere-me-tijd... wa fesoenlik bi-jij toch. — 'n Zware boer galmde z'n mond uit, vlak in Heins gezicht.

Verstomd keek ie 'm aan. In Jans flauwe oogen, glazig, zonder kijkkracht, scheen alles uitgedoofd. Z'n dikke wangen, als bezwamd met fosfortint, bolden in zinnelijke plooiën, om vaal-rooie, gezwollen onderlip. Z'n scherp puntige wipneus had openliggende neusgaten, waaruit viezige haartjes prikten, hoog-ingedrukt, als donkere holletjes tegen z'n verzopen-paarsig gezicht. Z'n wit-blonde haren sluikten in geplakte krullen langs de slapen.

Hein voelde neiging 'm de trap af te smijten. Hij begreep den drankhartstocht van Jan niet. Weifelend vroeg ie zich af, of ie 'm 'n dubbeltje zou geven, of uitjouwen. Nee, niets zeggen maar, alles toch boter aan de galg.

— Late we maar naa benede gaan, we moete toch ete, nie?

— En me duppie dan? — bromde Jan, in één beenbuighouding sar-lachend voor 'm staan blijvend.

— Hier, verrek kerel! — wrevelde Hein, in z'n vestzakje grabbelend, 'n dubbeltje, omwoeld met voeringwolletjes en tabakskrulletjes eruit halend. Ik geef 't je, omdat 'k nog een heb, maar ik vind je toch 'n vuilak.

— Hu, wat... te... kakkie...

Hein zei niets meer en liep naar de deur. Dat zwijn had ie wel kunnen vermoorden, zoo walgelijk vond ie 'm.

Bij Hols stond achter half gedekt, op 'n goor-vermodderd, met

gaten doorbeten, verlapt tafellaken. Willem zat, met z'n handen onder z'n achterste, op 'n stoel te wiebelen, telkens als moeder de keuken inliep, haastig 'n kruimbrok plukkend uit 'n vuil stuk brood dat op tafel lag. Uit de keuken wasemde Liesje telkens wèg achter een groote soeppan die ze aan kwam sjokken. Ook de schoenmaker zat. De lamp brandde half, een zwak duisteren dag-avondschijn blauwig over de steen-witte borden drijvend. Van buiten groezelde 't grauwe daglicht van 't plaatsje 't donkere hoekraam van 't lichtlooze achterkrot in. Liesje trippelde opgedirkt in Zondagsjurkje heen en weer, van de keuken naar 't kamertje, telkens opgejaagd door armporren van de krijschende vrouw Hols.

— Breng nog één lepel.... nog één plat bord en 't groote mes, sijkster! — grijsde ze in zangdeunig-verwijt, met scherpe stemstijging. Liesje hijgde in zweet-drukte op en neer. Moeder Hols was met 'n smak van zware moeheid, diepzuchtend, in een kreunenden leunstoel neergezakt, met twee handen naast elkaar op d'r schoot. Bij haar neersmak had de tafel even nagesidderd met lichte rinkelring van opgedrongen bordjes tegen groote soeppan.

Jan was, lachend-lawaaierig, in z'n vuil-bevlekt overhemd, vlak naast z'n moeder gaan zitten, haar telkens met z'n vork prik-kittelend in d'r zij. Lacherig-boos zeurde ze dat ie op zou houê met dat gelammeteer. Maar Jan, dwaas-komiekkerig, lolde heviger door, maakte 'r, als 'n kindje op luierstool, kittelend aan 't lachen.

— Kie... ke... de kie..., kie... ke... de kie...,... sleepte ie 'r uit, met dronkemansgeschuur van schorheid in z'n piepstem.

Liesje kwam met de diepe borden en lepels. Geschuif van stoelen, stommelend op naakten grond. Willem zat naast Hein de barsten in z'n bord in spoglijnen nà te trekken, met korte, zwarte vingers, alles om zich heen vergetend.

Een zwak licht druilde van buiten tegen de half-opgestoken hanglamp, valsche lichtplekken in de krot-donkering sprenkelend. De schoorsteen, zwart-stomp, stond laag te duisteren, met vanboven om den rand flauw lichtgebeef van lamp, op donkerrood bemanteld Jezusbeeldje, in zacht kleur-gevelek van borst en voeten beschenen.

Jan was, toen z'n moeder van kittelgevloek was bijgesprongen, even de plee, naast de bedsteê ingesprongen, die wijd open 't eetkrot instonk.

— Jesis, maak de deur toch toe Jan, fatte pesstank!... gilde vrouw Hols, viesjes met spreivingers haar neus dichthoudend.

— Wat sou dat? — lachte Jan, in pieperig geschuur van z'n stem, achter de half open pleedeur terug, — 't mot 'r ommers allemaal weer in,... 'n peststank... niettes... ommers... ik ruik g'n snàrs.

Ze lachte in haar schonkige magerheid, schuddend. Jan was haar huisnar. Ze vond 'm altijd zoo lollig, zoo opgeruimd. Hein zat, zat zonder 'n woord te spreken, met z'n hand onder de kin. Z'n strakke kop keek vreemd rond in de herrie om 'm. Het arge-

loos gekijk van z'n heel-lichtgrijze oogen-geschitter en de vroolijke pupillen die als dronken dreven in fijn lichtgerand gedraai, vol ziel en levenslust zeien niets van zijn onrust binnen in. Op z'n grooten neus, te breed neergeplant onder de diepe oogkassen, teuterde 't gelige druillicht, z'n lichaam half in schemer zettend. Hoog schaduwde z'n lijf boven Willem uit, die klein-ineengedrukt, nog naast 'm zat te wiebelen. Op Heins plat-laag, leelijk naar achter gebuild voorhoofd, rimpelden streepjes rood gevlam van teruggekaatsten, door tafelbrokken tegengehouen lichtschijn uit kachelgloed. Liesje zat nog niet. Net kwam ze aansjouwen, 'n zwaar-ijzeren pot met kookend-heete aardappelen voor haar buikje, heelemaal achterover heupen en hoofd, in moeielijke strekspanning van armen, met beroekt, rood-vochtig gezicht achter wasemgewolk.

Moeder Hols wou, al had Liesje ook al twee maal naar binnen geschreeuwd dat zij ze al afgegoten en geprobeerd had, zonder zelf op te staan, nog es zien of ze al gaar waren. Met d'r handen greep ze 'n aardappel, er 'n stuk uithappend, langzaam proefsmakkend, zonder te kijken naar Liesje, die, hijgend van inspanning door zwaarte van ijzeren pot, vóór d'r stond te wachten.

Hein kon 't niet langer zien, dat gemartel. Vlug sprong ie op haar toe, om 'r den pot af te nemen...

— Pas op, kokend, Hein! — zei ze zacht-stemhaperig nog van inspanning.

— Waar mot ie moeder?

— Faar ie mot?... niet op de tafel asjeblief,... maar zet 'm nou maar effe hier op... so, onder de lamp... facht, so... op da plankie...

— Stik, verdomme! — riep Willem ineen, nijdig.

Per ongeluk had Hein z'n oor met den gloeienden panrand geraakt.

— Nou, set nou neer! — krijschte Willem, woedender, want Hein was, bedremmeld, niet wetend wat ie gedaan had, na Willem's vloek, met de pan in de handen blijven staan.

— Toe, lamkloot, set neer! — zei vrouw Hols nu woedend mee,

Toen Jan er bovenuit, langzaam, spot-treiterig;

— Belief... u 't... neer te sette? en meteen gaf ie Hein met alle macht 'n klap op z'n gat, hard-valsch, zoodat ie tegen de tafel opbonsde, loslatend den pot tegen de soeppan. Even verbleeking van steen-witte borden, de wasem dampte zacht om de lamp, die aansloeg onder lichte beving van vlam, blauw-teer elektrizeerend 't glas.

— Hou je poote thuis! — stoof Hein op, of ik geef je 'n mep!...

— Je geef niks, ongeluk! — nijdigde vrouw Hols er tusschen in, snel Jan voorttrekkend.... bè je belaserd... da kleine sijkstertje doetùt ferempel veel beter as jij... let f'rdikkeme op je eige en laat 'm gaan.

Met 'n ruk had ze den pot teruggegrepen onder de lamp en Liesje in de handen geduwd.

— Hier Lies, breng maar feer fè-eg.

— En tòg zal ik nie toelate dat 't schaap zoo uitgesloofd wordt!

Rood, vuur-rood werd vrouw Hols bij die woorden. Haar uitgespunte kin trilde nijdig weer vooruit, licht ingehouën kakengebeef van drift. Met 'n korten woedenden vuistslag op tafel rinkelde ze schrik om d'r heen, vloekend dat, as Hein feer soo'n pertale schooierij sou segge, s'm pardoes 'n drijver zou geve, dat 'm hoore en sien fering.

Vader Hols bromde haastig, ontdaan, uit z'n sufhoekje wat mee van pertaliteit.... uitsloove.... driemaal in verlegenheidsdrift z'n vork opnemend en neerleggend. Liesje keek, angstig-bedrukt, met smeek-kijk naar Hein. Alleen Jan lachte schel boven alles uit, z'n handen z'n schoot inkrampend van lol, plots ze dan hevig slaand tegen z'n knieën, onder al heviger gelach stuipend-onmachtig hoestend naar woorden.

Nog woedender bruiste 't in vrouw Hols.

— Da's me, sal 'k doodfalle, ook e merakel... faorom lach jij je-eige nou e beroerte, sèg?...

— Die... Hein... schor-lachte ie door, met achterover z'n kop, uitschuddend z'n lol in zwaarder lachaanvallen. Eindelijk, onder hijg-schokken, schuurde gedempt z'n stem:

— O jé... dat is me 'n hartje... die Hein!... Lies sloof... jullie uit... nie?... maar hij... hij laat 'r... voor se eige doodloope an booschappe... nee... hij is goed... gôverdomme goed,... op die manier... heb... ik ook meelij mit 't schaap! — her-lachte Jan weer hik-boerend tegelijk.

Hein bleef stom. Liesje hield borden bij, voor vader eerst, en zoo op 't rijtje af, naar leeftijd.

'n Warme wasem van soeplucht over de tafel. Smoorheet blakerde 't kacheltje in 't eng krotje om zich heen. Willem zat met z'n rug pal in de hitte. Vader zei geen woord. Jan dood-langzaam, met hoog-rood gezicht, tastte voorzichtig met wijsvinger in z'n bord, zoekend fijne beentjes. Z'n wittig-blond haar golfde koud onder den lampschijn, waarvan, in geultjeslicht, geplakte krullen bij z'n slapen afhingen.

— Da's nou mijn vork! — lolde ie — daar doe ik nou... alles mee... daar eet... 'k mee... en daar... veeg 'k... me kont mee af... hi... hi... hi! — piepte krassend z'n dronken, schurende lach z'n strot uit.

Ook moeder Hols lachte, in geschud van haar magere schonken. Lichtrimpeling lijnde glijend éven over schaduwdiepte van haar rechterwang. Goed vond z'm, de mop van Jan, merakel goed.

Heel benepen tusschen Willem en Hein werd Liesje geplakt, met 'n plat bord voor zich, omdat er maar vier diepe waren. Hein at niet; z'n bord had ie 'n endje van zich afgeschoven, denkloos kijkend

naar de vreemde eetbewegingen van de anderen. De dierlijke gulzigheid van z'n moeder hinderde 'm vandaag erger dan ooit. Misselijk voelde ie zich worden onder haar krakende en scheurende, been-kluivend-merguitzuigende vraatzucht. Willem, dikke egoïst, at zonder opkijken, met z'n neus bijna in 't bord, in slurpend geslik en naborrelend darmgerommel. Alleen Liesje zat schuchting-bleekig, met gouwen lampgloed op haar zacht, ingevallen gezichtje, half lepelend etend, telkens kijkend naar Hein in bang oogengevraag, waarom ie toch zoo stil bleef en niet at. Haar fel rooie, ontstoken oogranden droefden haar zacht gestaar van blauw-prachtige kijkers nog vochtiger naar 'm toe. Jan zat, al maar schuin overhellend naar z'n moeder, in likkende en boerende lacherij, lodderig, telkens schuiner tegen haar aanbonzend, dronkemans-krachteloos naar steun zoekend, haar bezig te houen over de stalhouerij van Tink, waar ie voor niks de heele week mocht meerijën met Piet, en dat ze 'n paar prachtige, nieuwe beesten gekocht hadden.

Net had Lies haar bord leeg, toen vrouw Hols haar ópporde.

— Kom sijkster, nou de kool, en 't koekepannetje spek, fesigtig hoor!

Wèg drentelde 't kleintje weer 't keukentje in, in drokkig gesjouw en gebuk. In de kamer hoorden ze al de sissende borreling van gebraden spek, bij 't koekepannetjes-afgeneem van Liesje, die de steellooze gloeijzeren punt zoo maar, in gauw-brandend-neergezet had aangepakt.

— Sijkster, fesigtig! — kreet de stem van vrouw Hols nog eens naar binnen, — neem me niet-fèrkwalik... fesigtig...

Woedend was Hein dat z'n moeder 't arme kind bij d'r scheldnaam riep. Wat kon zij 't helpen, dat ze soms nog in bed waterde. Maar hij kon, kòn niets meer zeggen, 't smoorde in 'm rumoerig.

Liesje zat weer platgedrukt-eng tusschen Hein en Willem in.

Breed opstapelde Jan z'n kool, al hooger, op z'n diep soepbord, en toen langzaam z'n vork op eet-bergtop drukkend, perste ie weer fijn den rand bij elkaar, in nieuwe ophooging van kool, al meer, lacherig-tartend z'n moeder vragend: hoe ze toch „an soo'n ruime maaltijd kwamme”.

— Nou, fât sou 't? — trotste vrouw Hols terug — fréét jij maor sou ik segge, hé?... Sou je denke as dâ 'k f'r nies bij de Gooses bin?... Hoe kom 'k an me heele bedoeninkie hè?... Je fâder verdient 'n skeet, sou ik soo segge... fâtte?... en Gooses is ommers ook 'n kattilieik... Nou dat ie feedunaar is, stopt ie me alles in me hande. De huishoustir?... 'n best mins... en de jongejuifers zijn engele foor me... as 'k de fasch breng soene se me rejoal... 't is 'n merakel... en nou feér hebbe ze me bôrde meegegeve enne 'n soepetrien enne turrif, enne... nog meer brand...

— Ouê... rommel... ommirs... alle... vier... binne... ge... barste!... uitgebrande... kole... ommirs... lol-hikte Jan.

— Dat lieg je... swijn... dat lieg je ferdomme... jij sou nou g'n kool fréète en g'n spek... as ik haarlie nie had... 't binne ommers beste kattilieike... èn fât stook ik 'k'r van.

Vader Hols zat met z'n beenen verward onder die van z'n vrouw, die, zonder te weten waartegen, zwaar stommelde onder zich wèg. Glad glom z'n gezicht, baardloos vlak, met z'n vrouwelijk scheiinkje midden in 't korte, bruine haar; gladder glom 't om z'n klein-fijnen mond van uitgesneën lipjes, om z'n klein, puntig neusje als van 'n poppensnuitje, met 'n valschen uitgestreken schuwtrek, overal verspringend in z'n sluw vrouwegezicht.

Willem at door, zonder opkijken, met z'n donkeren kop, ingevlekt van schaduw en licht, als van 'n puck saamgedrukt in voorhoofd en hals-nek, wipneus en dikke, neerbuigende oorlappen. Jan was nog bezig met z'n eetberg. Eindelijk riep ie: Moeder gooi nou... maar op... me spek, ... maar mooi... hoor, pal d'r op!

Vrouw Hols glom aan handen, mond en venijnige puntkin. Het spekvat dreef trillend op haar lippen. Ineengedrongen, toch breed-uit zittend, scheurde ze met d'r mond groote spekkloten uit haar hand, haastig er onder door 'n vork aardappelenbrij induwend, achtereen, slag op slag doorhappend. Telkens loerden haar scherpe oogjes naar Hein of ie nog niet begon, er tusschen door lachend om Jan, inslikkend dan ineens maar alles, met vethandige glimvingers haar lippen in dichtknijping afvegend. Giftig voelde ze zich worden bij 't zien van Heins koppig volhouën. Geen woord had ie nog gesproken na 't gebeurde. Bij elken nieuwen opscheep duwde ie z'n bord verder van zich af. Ze kookte ervan... ze had 'm wel plat op z'n snoet willen slaan. — Jan begon 'r te vervelen; kleiner kringden z'n oogjes in onzeker gekijk voor zich uit; telkens herhaalde ie z'n zinnen, in half hakkend woordgelispel over dikke lipstruikelingen.

Donkerder werd 't buiten; de regen stroomde weer in kletter-geraas op 't plaatsje.

Vrouw Hols had de lamp opgedraaid. Er was stil geklank van lepels tegen borden alleen. Doezelhitte broeide in 't enge stank-hokje, met rook- en eetlucht, uit de duistere hoekjes achter bij de bedsteën die openluchtten, 't krot in. Vreemd lijf-geschaduw zweefde door eetbeweging over de donkere muren, vaag midden-in, traag belicht.

Eindelijk had moeder op. Allen zaten stil. Zwaar boerend, met lipgekrul, legde Jan z'n vork op tafel, in mal gezichtsverwring scheel starend naar z'n scherpe neuspunt, met z'n tong pogend 'n aardappelkluitje ervan af te likken, dat ie, van uit z'n gemakshouding kijkend naar z'n wipper, er als 'n bonk op had zien schemeren.

Hein was stom gebleven. Hij voelde zich naar. Was ie maar op z'n hokje blijven zitten, alles zoo warm in z'n gedachten ordenend, al wat ie voelde uitzeggend, stil in zichzelf, met mijmerende woordlooze klaarheid. Ellendig vond ie 't van zich zelf, dat ie zich had laten wegroepen door dat dronken zwijn. En wat had moeder 'n lol van z'n grappen. Geen wonder, nèt zoo was zij, al dronk ze nièt.

Hein was opgestaan. De lamp walmde zwak boven de tafel in roetstippeling op de borden, met dompige stiklucht. Te vadsig zat moeder Hols om iets te doen. Heen en weer schuifelde Hein van

de deur naar de tafel, angstig half, dat z'm zouên vragen waar ie heen ging. Maar eruit wou ie, eruit, loopen ergens, 't kwam er niks oan waar, als ie maar lucht kreeg.

't Stonk vreeselijk in 't krotje, de lucht was er te snijên, met 't klein-gloeïende, paffende kacheltje achter en den peststank vóór. Hij wou wel op 't donkere plaatsje staan, middenin, onbewegelijk tusschen de tobbes, onder de regenklettering.

Plots liep ie naar de deur, in flauw „gedag”-geroep 't gangetje doorhollend.

Eruit was ie goddank, ... lucht, ... lucht!

DERDE HOOFDSTUK.

Half tien sloeg 't net. 'n Blauwig-donkere mist dreef over stillen kant van Rembrandtsplein. 't Plantsoen vaagde in donker gewolk van boomen, waarvan takken soms in grilgrepen door den hangenden mitsnevel uitpuntten. Uit de lantaarns kringden, in zwart-goud gevlert, groote lichtcirkels om 't week-blauw teêre van mistwaas, als bewogen door erin deinenden, vreemden vogel, die opjoeg, in sidderenden wiekslag, glans-kransen door de nevelsfeer. Achter de verdonkerde boomgroepen schitterde de elektrische „Mast”lamp, onder paars-betriden kroonboog, als reusachtig bemelkte parel, koel lichtend door den nevel in vloeiende lila-omschijnselen; als diep-kleurige goudvischkom, met erin, 't allerfijnste lichtgezwem van paradijsbetinte vischjes, wègsmeltend in kleurbloed. 'n Lichtkriebeling wemelde in de koel begloeide reuzeparel, waaruit schuifelde, in zilveren brand, koud neersneeuwend over 't voorplein, violet gestraal, hitteloo's 't nevelwaas doorpriemend.

Eronder starde 't bewasemde ruitengeschemer van Mast, drijvend en flakkerend in avonddonkering als geheim aquarium, waarachter gouden gaslichtflikkeringen inéenschoven als dansend vlammetjes-gordijn door den elektrischen nevel vóór, schaduwend café-beweeg om-rompend.

Overal zware wegzakking van huizengeblok, wègdoozelend in paarse mistdiepte. Alleen onder de bemelkte parel, de smeltende goudvischkom, uitstraling van ragge boogschaduw, zacht-kartelend afdak van sneeuwlicht, dat vaag, in stil-zwevend gevlak, neer-dwarrelde in dampend lichtgevolg, boven violette duistering.

Dieper achter de waseming der licht-schitterende caféruiten, die vibreerden in mist als zacht-bekraste vitrails, waarop fijn teekengeweeft van beglinsterd zeepschuim schommelend open- en dichtbeefde in lichtgeflakker; achter de gouden trilling van gloeikroonlicht in 't klotsend aquarium, spoten de lichtkolommen als spiralen dooréén, spelend, in gassig, goud-rossig-rood, met 't melk-blauw sneeuwend elektriek. Eene lichtworsteling was er, onder de uit den hemel

gezakte lichtparel buiten, met 't gas-rossig, dansend gevlam binnenin.

Oneindig sneeuwde de lichtkom door, over de snelvliegende goudvischjes heen, die in wentel-schokjes, snel, als paradijs-betinte zwemmertjes, staart-stootend tegen de parelende lichtwanden, smeltend versneeuwden.

'n Mysterie van pracht dreef in de vreemd-gloeierende parel. Als sidderend onder aanraking van ongeziene hand, vonkte en spatte er telkens uitvegend lichtgezwef in, éven omliggende huisrompen in diepe verlenging van paarse kringen sluitend, met eronder, de winkelramen in rossigen schemerdamp. De gouê gaslichtschijn van 't verzinkend café tegen de kouê gril-vormen buiten, onder paarse zilverzee, stapelde een lichtbouwsel vóór de kleurademing binnen, teruggekaatst rond de ramen in ijl spel van brooze landschappen, wild bespat in porseleinen teêrheid, doorschijnend als groote paarlmoervlokken, dampend, éven donkerder, tegen verlichten mist, in kouêr geakaats van blauwige licht-sneeuw, om mattig, goudbrons café-gevlam.

Duister, in zwarte golving, donkerde de pleinsombering aan stillen kant, met 't ontzaglijk Rembrandt-silhouet van standbeeld druipend middenin. Het trilde in violette kontoeren door den mist, omzweefd in nachtkluwselen; het vaagde er, in reuze-droom starend, als uit schimmenstad los middenin gezwefd, somberend tegen de melkparel, die de ruimte vóór al met sneeuwschuim opjoeg.

Door den mist heen klonken de trams en vigelanten rommelig als gesmoord geroffel, bangerig, van iets dat aankwam en verdween zonder lichaam. De trambel, in slingering van klanken, langzaam aanhoudend in galm door de straten, naslepend z'n gillende echo's, duizelde hel tusschen donkerig geschuif en gestommel van wezens.

Rozalie en Hein liepen aan den stillen kant langs 't parkhek, kouêlijk tegen elkaar gedrukt.

— Zijn we d'r nog niet, Rozalie?

— Dadelijk, éve de Reguliersdwarsstraat in, tot op de helft.

— Waarom begint 't toch zoo laat? — vroeg Hein weer dof achter z'n wollige cachenez, driedubbel boven z'n mond omgerold.

— 'n Uitzondering, — zei Rozalie strak.

Hij had Hein 's middags gedwongen mee te gaan naar 'n bijeenkomst van anarchisten en luisteraars. Er zou nogal gesproken worden. Hij zou 'r veel kunnen hooren, en men dwong 'm volstrekt niet zich bij de groep aantesluiten. Alleen wou Rozalie, zoo lekkertjes voor zich zelf, de uitwerking er van zien op 't hartstocht-leven van Hein, dat dan, door 't geprikkeld en gestoei van z'n verbeelding, nog heviger kon oplaaien. Rozalie had 't gemoed van Hein gepeild, langzaam, met de omzichtigheid van 'n dokter die 'n al goed sluitende wond onderzocht, tangetjes en bang makende glinsterlancetjes daarbij verbergend, wetend dat 'n angstschok en haastig teruggekrabbel alles weer kon openscheuren. Heins koppig-naïef tegenstribbelen maakte 'm voorzichtiger dan ooit. Want achter al 't angstig weg-

geschuw van Hein, voelde ie toch dat ie in hart en nieren een revolutionnair was, als men hem maar niet alles ineens op 't lijf smakte. Vandaar dat ie 'm de eerste maal van z'n leven mee nam.

Rozalie was geen massa-propagandist. Hij was alleen goed voor 't lokken van onvaste enkelingen. Had ie eenmaal zoo een beet, dan sloot ie 'm in fijn berekend sofismenspel. Z'n woorden en argumentjes liet ie quadrieltjes maken om z'n slachtoffers, in luchtig gekankaneer en gebuig wegdansend, als ze z'n meerderheid voelden, nauwer, pressender ze omknellend als er tegenstribbeling kwam. Met wellust, wreed en dierlijk, kon ie opgewonden joggies uit 't gewone leventje rukken, ze alles tegen maken. Z'n zieltjeswinnen was geniepig, gluisperig soms, en dan weer woest-oprecht. Z'n grootste lol was 't, uit 'n kring van onschuldig blatende schaapjes, er een tot gier te vergoochelen, die dan later z'n heele familie kwam stukscheuren. Zoo greep ie in 't openliggend indrukken-spel van Heins ziel als in week was. Zoo had ie 'm ook nu, tegen z'n zin, meegezeurd. Niets zou ie 'm zeggen, niets voorbereiden, als ie maar eerst de vergaderingshitte en den ophitsenden debathartstocht gevoeld had. Als maar eerst iets in 'm ging koken onder die vreemde menschengroepen daar.

Stil stond Rozalie plots voor 'n klein, verlicht cafétje. Hein had niets gezien. De nauwe straat donkerde voor 'm in blauwige mistdiepte, met enkele lichtdampende kringen van verre lantaarns, al strakker en bleeker de straat uit-kwijnend.

— We zijn 'r, — zei Rozalie beklemd, de mist-kou vóór zich wegkuchend. — Loop nou maar overal mee waar ik ga.

Een vreemde, drukkende ontroering draaide voor Heins hart. Hij wou wel terugkeeren, zoo beklemd, zoo angstig-zenuwvol voelde ie zich. Hij wou wel 'n uitpraatje bedenken, zeggen dat ie veel te vroeg op moest om zoo laat thuis te komen; hij zocht naar iets, ... maar toch schaamde ie zich.

— Wat draal je nou? — vroeg Rozalie driftig, die al lang in 't cafétje stond te grabbelen, achter 'n groen, in koepelvorm gehangen gordijn.

— Ik zie geen hand voor oogen! — loog Hein, bleu-geschrikt, de nijldige verbazing uit Rozalie's driftstem voelend.

— Hier, dat drempeltje op, vlak voor je neus jonge!

Hein stapte 't café in, pal achter Rozalie, die met 'n grabbelenden wanhoopsruk 't groene gordijn had weggeschoven, dat schurend in ringgeschuif langs de roe kraste.

Even zag Hein niets; toen, achter zware rookdampingen, om kleine, smerig-houten tafeltjes, mannen en jongens, in half luid spreekgelach. Twee groote petroleumlampen, met breed-blikken kap-afdak, gloeiden in dik zonnebranders-gevlam, kokende lichtstroomen over 't nauwe lokaaltje gietend. Vlak bij 'n deur, schuin uitgebouwd, 'n toonbank vóór klein, ruw beplankt buffet, waarin 'n meisje met melkboeren-hondenhaar, op hooge kruk onbewegelijk

neergeklompt zat, toch nog laag wegzakkend achter te hooge toonbankberanding. Smeulend broeide 't cafétje; 't kleine kachelkje, met reus-armige pijp dwars door 't lokaaltje, blakerde smoorhitte. Tabaksdamp zwierf in nevel-gewolk, stil-langzaam uitdrijvend, stijgend en verkronkelend onder 't lamplicht tot wazig-gouën kringen, tegen laag-bruine zoldering.

Rechts zat 'n werkman, met de armen op de knieën, uit bruin doorrookt pijpje lichte rooknulletjes tegen den grond te blazen, snel achterelkaar, met mal-klein lipgetuit, luisterend naar 't in-z'n-oorgefluister van een buurman. 'n Warm geraas overal van doorelkaar schreeuwende en sprekende stemmen, met stoelgestommel lang en onafgebroken op den naakten, bezanden grond, doorklinkend achter samenbroeienden damp van veel menschen, in woelige oppropping wachtend in klein cafétje, lawaaiend onder verlichte hitte.

Hein was óver Rozalie aan 'n mank tafetje gaan zitten. De rookdamp, scherp-prikkelende rhum-lucht en 't stemgetier, deden 'm even verlegen hoesten. 'n Lang woldraadje van z'n cachenez was kriebelend op z'n tong achter in z'n keel gekropen. Te stikken dacht ie onder die kriebelingen en de prikkelende aanwaaiing van bijtende jeneverlucht uit 't rottig-kaal buffet, die telkens sterker toestroomde als 'n deurtje erin met dof-knarsenden slag dichtwoei.

— 'n Glaassie water asjeblijft! — riep Rozalie de onbeweeglijke juffrouw toe.

Haastig sprong ze van haar kruk 'n bierglas met water op de toonbank schuivend. Terberg, de eigenaar, plakte 't snel in nagemaaften kellnerswaai, vlak voor Heins neus, een golf water over z'n jas en broek onhandig uitplassend.

Terberg bediende zelf soms, was kameraad van de klanten, 'n uitgestooten, eeuwig werklooze timmerman, anarchist en revolutionnair bij tijên, al naar 't broodje ging, met zware allure van geheimzinnigheid in 't knippen van z'n scheeve oogen, 't dreigend vingergewaarschuw van „oppassen” en in 't zacht iedereen wat in 't oor fluisteren bij 't weggaan.

Om den rook, en de prikkellucht van drank en tabak niet zoo walmend in te zuigen, had Hein zelf mannerig 'n groote sigaar opgestoken, met 't afgebeten puntje tusschen z'n vingers spelend. — Plots reusde 'n kerel als 'n boom naar binnen; brood-mager, uitgerold, als twee opelkaar gegroeide kantoorklerken, 'n kouën luchtstroom uit de straat meesleurend.

— Daar hè je nou Piet Veeges! — hoorde ie Rozalie over 't tafeltje bukkend, 'm zacht toefluisteren.

Bij z'n komst sprong de helft der lui op.

Een oorscheurend geraas en geschuiifel, met ertusschen-door geschreeuw, handgedruk en begroeting aan Veeges, die, half bedwelmd door de hitte, even was blijven staan, wat wolken voor zich uit blazend. Na wilden teruggroet nam ie z'n bril af, en bleef in kippig gekijk voor zich staren, zonder te zien. Z'n gezicht was plotseling vervreemd

door diepe-rooie neusdeuklijn van bril. Z'n sterk bewasemde glazen wreef ie met 'n zeemleër lapje, telkens één glas voor 't linker oog zettend, met sterke dichtknijping van 't rechter, eindelijk den bril, in langzame wendingen spiegelen tegen 't licht, op z'n neus duwend, pal in 't bloed-rooie gleufje.

— Jonges late we naa boven gaan, 't is al kwart voor tien, 't wordt anders zoo duivelsch laat — en zonder antwoord-afwachting, met 'n knik aan Terberg, liep Veeges naar achter bij den hoek, 't wenteltrapje, in één vaart ophollend. Allen drongen nu naar 't nauwe òpgangetje; telkens dreunde 'n òpratend, zwaar gehos boven 't bibberend buffet, waarvan de karafplanken zwiepten, in licht gerinkel van glaswerk na-pianoënd.

Leeg holde 't lokaaltje nu onder hevige lampgloeijing. Op vuil-kleine tafeltjes stonden geleegde bierglazen omklodderd van schuim, en koppen omgekeerd, kleverig op smerig bemorste schotels, in de leege walmdiepte, waar als door 'n vluchtend leger de roodachtige banieren van zwaren rookdamp in allerlei vormengewring waren achtergelaten. De stille, week boerenhondenharige juffer bleef achter, alléén, suffend onbeweeglijk op d'r hooge kruk, omrookt in rossig-gouig wolkgekrans, zacht oprillend, als achter haar 't kelderdeurtje in doffen slag dichtwoei.

II.

In 't bovenzaaltje hadden zich groepen om 'n lange smalle tafel gezet, die met smerig, uitgevreten, groen laken overlapt, er stond als mal, uitgerekt biljart, in lachspiegel gezien. Er achter rij-den kleine stoeltjes en krukken. De hoorders zaten met ernstige gezichten in spannende afwachting, onder vaal-zuinige verlichting van één lamp, die spetterend in gelige vlamkrimpingen 't lang-kille zaaltje bescheerde. De doodsch-kale wanden van grauw, verkleurd behangsel waren beplakt met hier en daar 'n Steinlen-teekening, uitgeknipt, en rechts op den muur 'n zwart-belijnde, groote, symbolische plaat, waarvan, buikig, zwak-gelend, 't middengedeelte alleen, vol streepgekrabbel, vreemd ondoorgroondelijk, in zwakken lampschemerkring viel.

Zwijgend gerook dat, langzaam, als optrok door den grond de rookbanieren van beneden. Zacht geroezemoes rumoerde door broeielevel, samenwolkend zwaar achter karigen lichtkring. Even vuurdampden verlichte koppen plots uit alle hoekjes, begloeid door lucifersvlammetjes, die in sissende vuurstrepen, één na één, òpflikkerden en weer uitdoofden tusschen rompen-donkerte. Walmwolkjes verdikten zwaarder in waas bij 't trapje, rondrijvend in spiraal-gecirkel, lui hangend boven koppen-geduister. — Plotseling stond Veeges op, zonder aankondiging. Z'n lang, mager lijf hoekte juist onder den valen lichtkring van lampschemer. Gouige lichtflitsjes spiegelden op z'n bril, die z'n oogen in wemelend gekrans omspatte. Niemand kon, als ie sprak, in dat kijkwereldje zien. Z'n zwarte,

lange haren streepten als zwarte bandjes, fijn-gekamd, nat-glimmend, z'n nek in. Z'n spitsneus en haak-kin scherpten z'n woorden bijtend naar voren. Z'n tong spitste, z'n gebaren, fijn voornaam, kalm of gejaagd meesliertend onder bruisend of kalm woord-gevloei. Met z'n dunne vingers teekende ie groote cirkels om zich heen, zich omvonnend in een aureool van rhetoriek. Met kuch-glimlach dan hield ie altijd even op, als ie voelde dat ie ze beet had, z'n hoorders. Stapelend daarna, droeg ie aan, paradox op paradox, roerend in de luister-verbazing met z'n dunne cirkel-trekkende vingers. In half-lichte meeschudding van bovenlijf, heeschte ie z'n woorden deklameerend uit, met zacht-gedempt klankgesprei van stem, er zelf naar luisterend, in schijn-lustelooze onverschilligheid den indruk volgend op den voet. Bij instemming en gloeiing van 't publiek, ging ie door, al heescher, maar heviger in 't zelfde rhetorische gekittel, afbrekend verward, tastend, en lokkend in andere denklijn als ie ontstemming of koelheid voelde. Zoo sprak ie nu ook over 't geslachtsleven, 't huwelijk en de vrije liefde. Hein zat vlak onder 'm, als door 't noodlot naast 'm gedrongen; Rozalie er tegen aan, tusschen twee stoelen opgedrukt. Veege's woorden druppelden in Heins oor.

Zacht heeschte z'n stem door 't zaaltje met dof klem-accent er achter:

— Onze moraal wil elke soort huichelarij verpletteren, neerhameren. Wij anarchisten willen niets van 't huwelijksleven. Wij hebben een vrouw geheel om haar zelf lief; wij zoeken haar geheel om de eigenschappen die ons heelemaal persoonlijk lief zijn. Wat zal 'n priester willen doen op dat intieme gebied van onze eigene individuele begeerten, uitsluitend rakend gevoelens die men alleen als persoon kan verstaan. Wij verlangen, wij eischen den vrijen echt, omdat wij ons alleen zóó het samenzijn van man en vrouw kunnen voorstellen. Leugen, dierlijkheid, bedrog schuilt er achter de kuisheid van 't maatschappelijk en kerkelijk fatsoen. De Kerk grijnst ons toe, de maatschappij lacht ons uit, ons droomers, of moordenaars. Spekulation op de ziel bij de eerste, spekulation op de duiten bij de tweede. Maar al de maatschappelijke en kerkelijke gebruiken haten, vervloeken we, omdat ze ontuchtig zijn in onze oogen. En kunnen wij den wethouder toestaan wat wij den priester weigeren? Met welk recht dringen zij zich tusschen man en vrouw? Met welk recht eischen zij iets van ons, alsof wij hulpelooze idioten zijn, die huwelijkstrouw en gehoorzaamheid beloven moeten? Wie zijn ze, die verdorde, uitgedroogde wezens, die daar voor je zitten, je ziel, je heiligste verlangens registreerend in dooie perkamenten, je ondervragend naar wat het hoogst in je brandt? Wat weten deze uitgesapte mummies van ons Ik, van ons diepste begeeren, als ze ons koud-machinaal vragen, of wij elkander heuschelijk willen? Zijn wij dan redelooze dieren die elkaar uit de laagste driften alleen bespringen, in de oogen dier sinjeuren? Weten wij zelf niet 't best

wat we willen? En zij zelf, wat zijn zij, wat weet men van hun binnenste leven, hun handelingen en begeerten? Waarom dan toch die lage huichelachtige wetsinmenging? En de Kerk?... zijn de priesters niet zelf huichelende demonen, die onder hun zwarte rokken een brandenden angel van schroeiende hysterie verbergen; op de biecht hun vragen zoo instellen, dat zij reeds met de onschuld der meisjes ontuchtigen, die zoo inwerken op de intiemste gedachten, dat zij de afgeperste wellustigheden heet oplikken als honden bloeddruppels in een slagerswinkel, altijd begeeriger naar meer; die met hun verdekt sarrende toespelingen op 't geslachtsleven, meisjes en vrouwen achter hun heiligheidsmom bedwelmen, den biechtstoel vergeilend tot bordeel, onder wierookpraatjes van zonde en deugd. O! de wereld, of liever 't satanisme van 't noodlot, heeft ons geopenbaard wat voor beestachtige hartstochten en verfijnde schurkerijen daar, in die kokende wellust-hersens, worden uitgebroeid. Wij weten wat gebeurd is en nog gebeurt in de kerkmissen, waar de ontuchtige schijnverdooving van lijflust bij de priesters dierlijker herleeft, en zich wreekt in een vreeselijke vragenrazernij en folteringen van 't biecht-slachtoffer. Zij weten zich te vergloeien aan het schaamrood van de jonge vrouw, die door haar gezonde natuur verlangt, en hier uitgeperst, bedwelmd, verlamd wordt door de snelle ingewikkeldheid van hun vragenreeks. En hoe weten zij, bij s ò m s sterk verzet, achter schijn van zielsreddende vroomheid hun driften voor 'n oogenblik te dempen, zooals 'n slang even wegstoot 't voorwerp van haar lust, met de schriklijke trilling van haar giftangel, als dit bij ongeluk op haar oogen gaat zitten.

Een oogenblik was Veeges' stem uit de heeschheid losgescheurd, er klonk 'n ontroerende, bevende diepte in. Z'n gezicht was gaan gloeien, z'n dunne lippen bleekten bevend-nerveus, 'n paar uit den nek gevallen haarlokken, om z'n ooren slingerend, gooide ie met 'n dweepachtig apostelgebaar van z'n hoofd naar achter.

In diepe spanningsaandacht hijgde menschadem van hoorders door 't zaaltje. De rook was bijna weggewolkt; men vergat te dampen. Losse neveltjes zwierven nog als weggekuchte ringetjes vaag rond, in halve hoekenduistering. Ernstige koppen, dreigend, verbaasd, nijdig, opgestoot, vuur-rood van meeleven, keken aan, in één blikdrang den spreker, lijven gebukt weer in één strakke naluistering. Overal gloeide opwinding, meehijgend, onrustig spottend en woelend om Veeges. Er brandde onder die honderd man een snikkende, ingevreten drift die uitbarsting zocht, ontploffing, die zich neer wou smakken in wild passie-gedrang op alles wat in den weg stond.

De stem-stilte éven, was drukkend, strak, vol pijn-duur.

Toen, langzaam, zette Veeges in, met weer sleep-heeschend geluid in zachte aanwenteling van nieuwe woorden, in ironiseering van huwelijkslaagheden en geslachtswellust der rijken. Geeselend, in gierende uitvallen, lei ie bloot de rotheid der burgermoraal, vonk-spatte ie over burgerlijke deugden en burgerlijke kuisheid. Vuriger, op-

windender raakte ie aan, de oorzaken der hoererijs in alle beschavingsskringen. Fel klaterde ie neer z'n betoog-hagel op de koppen der onthouers, die in hun zwetsende dweep-malligheids, 't lichaam en den geest verkrachten.

— Huichelarij, grijnzend, sarrend masker van leugen en ploertendom! — riep ie heftig, z'n stem uit heeschheid scheurend, — al die deugden en vormen beteekenen niets, letterlijk niets! Heel het leven is 'n gemaskerd bal, waarop ieder zich verbergt achter sluwe, onkenbaar makende trekken van schijn. Maar rukt aan flarden dien rommel, smeert hun de idealiseerende trekken uit de opgesmukte tronie, tast hun in 't merg, de kern, en allen beven, beven, want niets blijft in hen over, niets zuivers, niets eerlijks, niets echts. Wij barsten uit, wij geven ons, zij besnuffelen elkaar. Wij worstelen, vechten voor onze verlangens, wij krijschen, kermen, vloeken, maar echt; zij beknutselen de hunne, en vreten zich zat achter den verborgen wal van hun dierlijke hebzucht. Maar ziet! . . . tracht achter die tronie van de wauwelende, temende, menschlievende bourgeois door te dringen; tracht, vóór dat zij hun gelaat weer in plooi hebben kunnen zetten, hun te zeggen wie ze zijn, wat ze denken, begeeren, eischen. Laat ook zien dat ook wij neergeblijkt hebben in hun vuns hart, verklaart ze hun eigen wegge-moffelde, verscholen laagheid, zoodat ze niet durven hun bleekte tronies te bedekken met maskers, als ze óns zien. Laat hun weten dat wij zoogenaamde idealisten, droomers, hersenschimmigen, en ook wel moordenaars genoemd, onze vrijheid in alles verlangen, en dat de kamp voor haar tegelijk 't sein is, om de banden stuk te rukken, waarmee bourgeoisie, klein-burgerlijke hervormers als sociaal-demokraten en radicalen, ons willen knevelen aan hun traditie, hun sleur, hun macht. Laat weerklinken mannen, nadrukkelijk en hévig: Weg met alle gezag! eeuwige strijd tegen troon, beurs en altaar! —

In heviger, stijgender geestdrift was de massa meegegaan. 'n Groote ontroering en verbijstering, uitdrukkend afschuw en weemoed tegelijk, hitste op de paars-rooie dreigende koppen. Op de laatste woorden van Veeges volgde een donder-applaus en dreunend voetgestamp. Van alle kanten raasden stemmen, met bemerkingen, door elkaar. Haat-hitte, snikkend opgepropt tusschen lippen, vonkend en spattend uit oogen, barstte uit 't woelige klubje. Stemmengewoel en nog-ingetoomd-gedempte passiehaat dwarrelden, rukten en gromden er bij vlagen als een, in 'n grot opgesloten orkaan. Gezwollen rood gloeiden de koppen. Handen in zenuwgreep pakten stoelruggen en banken om zich heen. 't Schemerzaaltje tril-hijgde mee onder den heeten adem der begeesterde wezens. Tusschen spreekgeraas klonk soms gedempt gelach, onder zwaar voorovergebuk van lijven boven stoelruggen naar voorste rijen, in nekverwring over smalle tafel heen.

Rozalie zat verkneuterend naast Hein. Telkens had ie 'm met z'n voet aangepord, als ie onder Veeges' rede meende dat er iets toepasselijks kwam voor Hein. Maar hij had die voetseintjes niet gevoeld.

Verbijstering was over 'm gestold. Vanbinnen voelde ie z'n hoofd als tusschen striemende windsels geperst, zoo ingeregen snoerde er iets in 'm. Zwaar deinde in golfslag 't geroezemoes om 'm heen. Iets kokends voelde ie in z'n brein gegoten, iets dat 'm verteerde van vloeiende warmte. Net was 't 'm alsof ie brandewijn, flesschen vol, opgeklokt had. Z'n lippen voelde ie aan, kurkdroog, korrelig van vleeschbultjes. Z'n tong zoog dik, kleverig, loodzwaar in z'n mond. Heel z'n lijf voelde ie gerold als in 'n zak, zóó in verward gevouw zat alles om 'm heen. Er broeide iets vreeselijk vaags, iets zacht-suizerigs, iets suffig-òmgoochelends om 'm. Z'n nauw half-hempje had ie al honderd maal van z'n maag weggeschoven; éven dacht ie dat dit 'm hinderde. Maar de plettende maagsnoering bleef, het soezig, droom-wakende suffen ook. De branding van binnen naar buiten nam toe, alsof ie met vitriool bespoten werd. Toen Veeges afgebroken had, was Hein wezenloos blijven zitten, in zwaar gestaar naar één punt waar ie niet af kon kijken, telkens voelend vreemde, heimweeachtige schokjes naar alleen-zijn.]

Rozalie beviel die stomme wezenloosheid van Hein wel; die verbijstering vond ie prachtig. Nou was 't gedaan — dacht ie — met de driftige uitvalletjes van Hein; alles in 'm was ontzenuwd, geschokt. Z'n weeke gevoeligheidjes waren wèggespoeld, voor eeuwig. Met sprakeloozen lach-kijk, uitsperrend z'n gaap-mond van overvolle lol, stootte ie Hein aan. Nog keek ie niet op. De verdooving klemde en zoog al heviger. Sip zat ie, beteuterd.

Veeges was midden in 't gejoel om 'm, rustig blijven staan. Voor hem was 't maar even 'n triomfhalte. Mager hoekte ie in z'n lange ongenaakbaarheid, rechterhand op stoelrug geleund. Glimlachend fijntjes loerde ie achter 't goud-geflits van z'n bril. Geen sterveling kon die oogen zien lachen, kon zien in dat staalgrijze gekijk. Lang, gelukkig, ruim in zich-zelf, haalde ie adem. Nog was ie niet klaar met spreken. Langzaam daalde weer de stemmengonzing, 't stoelgeschuifel nog maar even opdreunend in stillere groepen die terugdrongen naar hun plaats.

Weer kwam de luisterstilte aanzweven in spannende overgave.

Veeges wachtte nog, kalm, fijn glimlachend, in oogen onzichtbaar achter brilgekring. Nou zou ie iets zeggen waarover ie veel strijd verwachtte. Niet bang was ie dat ie geen woorden zou vinden, maar ongerust om de opwinding waarin ie z'n hoorders gebracht had. Hij zelf voelde nu al de ontvlambaarheid aandreigen, door de prikkeling van z'n eigen betoog, als ie nu iets zeggen ging dat striemend voor allen was, of iets dat z'n eigen doen moest verklaren. Toch zou ie 't wagen.

Spannende luister-stilte suisde weer zacht door 't zaaltje. Alle koppen neigden in blijên woordopvang.

Daar klonk de stem, heeschig geschuur eerst, als stijgend uit 'n half-werkende fonograaf.

— Wij willen in alles revolutie, in alles. De omverwerping der

maatschappij, in alle lagen, alle klassen. Wij vechten voor vernieling van 't menschelek leven, waar dit tot onheil strekt aan de vrijheid van anderen. Alles wat vóór gezag, vóór belemmering van persoonlijke vrijheid is, wordt onze prooi. De samenleving van nu wordt gestut door 't beginsel van gezag, wordt gestut door de meerderheid, wordt gestut door 't bloedige, beestachtige beginsel van 't recht der sterken op de zwakken. Alle maatschappelijke toestanden, zeden en gebruiken van heden, beantwoorden aan oneindige reeksen kleine en groote vormen van traditie en onderwerping uit 't verleden. Zoo willen wij ook vernietiging van den bindenden vorm der huwelijksmoraal, waar er sprake is van veelwifverij en veelmannerij. Elke man en elke vrouw moet vrij zijn in de keuze, en de natuur zelve leert ons in de gansche verscheidenheid van haar bouw en verschijnselen, dat één man op méér dan één vrouw, en één vrouw op méér dan één man verliefd kan, ja moèt zijn, als ze eerlijk willen wezen. De huichelaars die de wereld van argeloozen zand in de oogen strooien, vunzige blaaskaken, leuterend over huweljkstrouw, dient men 't minst uit 't oog te verliezen. Allerlei vuile afwijkingen in 't geslachtsleven berusten juist op een onnatuurlijke beperking of tegengaan van 'n overigens reine natuurdriift. De monogamie is 'n onbestaanbaarheid, 'n hersenschim. Wij allen komen in aanraking met verschillende vrouwen, de vrouwen met mannen. Leest tijdens dien vormelijken omgang hun gedachten, hun diepste begeerten. Rukt af hun masker van straks, scheurt uiteen hun kuisch gefemel, hun oogen-wakende zede-tucht, belach 't lurkend gezuig op den duim hunner onschuld, en hun gematigde zinnedriift. De grootste geniën van 't menschelek waren ook meteen de ergste polygamisten. En ook zonder dit feit, — laten wij elkaar niet bedotten; laten wij ons bakkes niet verbergen achter de maskers die we de bourgeoisie hebben afgerukt; laten wij ons niet opnieuw het gezicht met valsche tinten beschminken, elkaar foeileelijke, beschilderde moraal-tronies toonen. De verandering van keus in 't geslachtsleven is even noodzakelijk als elke vervorming in de natuur. Zij die trouw zweren aan één vrouw, handelen als gekken, begrijpen de diepe wisselwerking niet tusschen de natuur hunner begeerte en de begeerte hunner natuur!... Ze zijn huichelaars als de rest!

Plotseling daverde hevig tumult op; 'n groepje verwoede mannen, bleek, met nijdig verwrongen gezichtskreukels, drongen schreeuwend op, door elkaar krijschend:

— Je liegt kerel!

— Laagheid, smeerlapperij!... godverdomme!

— Jij bint zelf 'n afgeluizigde huichelaar!

In hevige woede uitgebeten, knetterden de vloeken tegen elkaar op.

In 'n oogwenk stònd alles in 't zaaltje; dreigend gekijk van aanhangers, nog dreigender van tegenstanders.

Uit 'n groepje 'n dikke kerel, met ronde kin, gegroezelden bakkebaard, terugstootend door zenuwgetrek van z'n zwart-dottige,

boven neus doorgegroeide wenkbrauwen, riep met hoog-tenorige stem, dwars door de verwarring heen:

— Wat Veeges daar zei, hèt niks mit anarchisme te make, 't is bombast, gemeen, 't is lager dan de zedelooste bourgeois zegge ken!... Hij hèt 't recht niet mijn vrouw te neme, en ik zijne niet!

Grap-lachend gesnauw van 'n voorstander erop:

— Hou je bek!... 't loopt nièt over jou vrouw!... en Veeges hèt geen!...

— Hij verdomt 't ze bek te houê, hij wil sprêke... verstaan! — gil-woedde één weer uit 't zwellend-verzetgroepje vóór Veeges.

Toen scheurden los uit 't heete warrelmassa'tje andere groepjes, aandrommend in kwaadaardigen spotlust.

— Wil jij 'm 't woord belette?... dàt wille we r's zien... Vrijheid van spreke allereerst!...

Rumoer-instemming van de meesten lawaaide door onder woester geschreeuw en gedreig.

De dikke eerste woordvoerder had moed gekregen en schreeuwde, onder donkerknijpende dichtfronsing van zwarte wenkbrauw-dotten, terug:

— Jij het 'n bek!... 'n vuile, 'n gemeene smoel!... 'n patser bi je!... wi je mijn belette te spreke?

Gezwollen als 'n ton, spoog ie speeksel-spatten om 'm heen; toen viel ie terug op 'n stoel, z'n vuisten gebald voor zich uitdreigend.

De grap-lachende snauwer kroop bij 't aandrommend gemor schuifelend naar achter, bleekig, onder zwak-stamelende onthutsing, nu hij zich door allen plotseling zoo hevig bedreigd voelde. Tegen Veeges dròng op de meerderheid nu. Hij zelf stond nog, schijn-kalm, uitgerold-mager, van z'n gezicht alleen schuw uitspitsend een krijt-witte neuspunt en bleekig gesidder om smal-sarrende lippen. Z'n brillicht alleen flitste snellere goud-vonkjes. Hij had de herrie 'n beetje verwacht. Onrustig nu en dan draaide ie z'n hoofd naar alle kanten, toch in één houding blijvend. Geen kans zag ie nog de schreeuwers met z'n heesche stem te overdonderen. Plots dreunde naast Veeges 'n slag, hevig-kort, boven alles uit, en toen in één in den schrik springend, viel ie uit:

— Kameraden!... laten we niet zoo schandelijk te keer gaan. In alles kunnen we 't niet eens zijn!

Verward gekrijsch, overal uitbarstend, overstemde 'm; in zwaar rumoer en dreunend geweld werden z'n woorden afgehakt:

— Genog, genog, scheinheilige, deftige flikflooiër!

— Luisege teërietjes!... affekaterij!

Alles rauw-krijschte door elkaar. Toorn zwol en kronkelde om 'm heen. Zwak kartelde weg tegengeschreeuw van enkelen die 't met 'm eens waren.

Bleeker, strakker dreigde Veeges' kop. Toen van Rozalie, snel-hevig weer, boven alles uit, 'n ontzettende slag-stamp. Scherp-bevend klonk Veeges' stem, losgescheurd uit z'n heeschheid:

— Geen herrie zeg ik jullie, laten we elkaar bestrijden maar niet uitjouwen, je verlaagt jelui op die manier! Om 'm schaarde zich nu dichter 't kleine troepje gelijkgevers, hem in alles ondersteunend, snel werend onderbrekingen en woede-uitroepen van tegenstanders, onder hevig gehamer op de dof-galmende tafel.

— Iedereen! — vlijmde Veeges nu voort, de indringers met giftige vingergebaren wegslingerend — iedereen mag m'n luizige theorie'tjes verderfelijk vinden, maar bewijzen, logiek; schreeuw niet, krijsch niet, want bang maken doen jullie me nooit. Maar dit wil ik met klem nog even doen uitkomen, — vergeet niet dat we met ons grondbeginsel op één bodem staan!

Met sarrende koelheid heeschte Veeges nu weer z'n woorden door 't stille geluister. Lawaai, snel onderdrukt, kwam nog maar uit één hoek, waar de dikke tenor zat. Als verstand in uitbarstend geweld, stond de heele massa stil, in vreemd-gewrongen strijdhouding, apotheo-seachtig beschermd door 't vale licht.

Veeges stampte in z'n woorden, gebaren als 'n verwoed akteur, met zenuw-sliertige bewegingen en fijne vingerroer-lijnen cirkels trekkend om zich. Z'n woorden golfdin in rappe, losse zinnen, kruipend over hen heen, in hypnotische omsluiting, spanningsaandacht en geduld. Telkens liet ie los straks geuite paradoxen, in geniepige doorvoering van nieuwe, kittelende frazetjes. Plotseling deinde 't eind in brandende, opsteigerende, wilde klimax, met nog één draai opzwellend-revolutionnair vuurwerk.

Applaus en hevig rumoer om 'm heen. Alles schoof naar 'm toe. Veeges, meer als kameraad nu, beet de verwarde praters en bazige tegenstribbelaars, door in de war brengende ondervraging over hun eigen bedoeling, van zich af. Overal groeften gonzende babbelaars met zacht geschuif naar den uitgang, holderdebolder 't trapje afratelend in zware hak-dreuningin, hevig, als neerbonkende trein onder spoorwegviadukt. 'n Paar achterblijvers bleven staan, vlak onder 't licht, half gebogen over tafel, in boekjes iets noteerend. Hein en Rozalie waren mee de trap afgedrongen.

III.

De herrie had Hein verlamd en opgeschrikt. Bleek-sprakeloos was ie meegeloopen. Rozalie keek 'm telkens, met z'n bruin-zwarte kersepit-oogjes, als 'n glurend konijn, onrustig schichtig aan.

[Beneden zaten de vergaderden weer opgepropt in 't kleine, licht-stroomende lokaaltje, met koffie bier of goudvonkende kelkjes konjak voor zich, roezemoezend achter rooïgen rookmist. Zand-knarsend, in sleep-tred, wandelden enkelen met vuurheete koppen langs de dwars door 't kroegje hoekende kachelpijp, schouder aan schouder gedrukt, in opwindingsgesprek nog over de herrie, zich èrger blakerend bij den gloei-mond van kachel.]

Onder de meeste groepjes was de opwinding, de drift wat gezakt.

Toch overal nog opgelopen gezichten, in rood-geligen lichtschijn, die sterk van de vuile muren aansloeg tegen de bleeke jaloezie-latjes van caféraam. Slurp-smakkende drink-gesprekken met drift-betoogen. Stemmen haakten en schuurden weer woeliger tegen elkaar in.

Jassen waren aangetrokken, half dichtgeknoopt, in klee-zwelling zittend, benauwd, buiten den stoelrand, elkaar rakend en stootend met mouwen en ruggen. In 't midden 'n groep, waaruit opgiegelde licht-aanstekelijk gelach om vertelling van een, die sprak met pret-hoesterigen haast, in vooruit-proestende opjaging van grap al luider uitsnikkend in barstend gelach.

Inééns sprong Geert de Wilde op, 'n jonge blonde herkuul, met dom-dik gezicht en vettig geglim op scheef gebogen kokkerd. Vlak voor 't buffet bleef ie staan, gejaagd telkens 'n lucifer hopeloos wrijvend tegen afgekaalden zwampot.

— Jongens! — klonk 't met vettige stem, jolende en zwaarrollende rrr's — morrrge-avond prresent op de Dam. D'rr sal gebakkelaaid worrrde, prresent asjeblieft, de schrrrik mot derrrin blijve!... gisterre hebbe de smeerrisse op d'rrr smoel gehad, morrrge motte ze weerr 'n bakkie hebbe; dus prresent op de Dam!... We wille singe en sprreke so harrrd as we wille, en de eerrste de beste die ons te nà komt, krrrijgt op z'n faalie!... Jongens, jullie bint d'rrr allemaal!... we wille singe ons lied, onze vrrrijheids-sang!... en denke jullie asjeblief, prresent mit de vlag!... en nou één... twée... drié!

'n Brulgezag barstte open. Vanzelf begonnen van alle kanten, uit hoek- en zijgroepjes, tenoren en bassen zich te zoeken, met in-elkaar-glijing van toonhoogte, en toen allen zwaar invallend, met zwelling van kracht hun lied uitgalmend door 't blakerend-verwilderde zaaltje. Terberg, de kastelein, had hoog-tenorig meegeschreeuwd hun lied, 't eenige anarchistenbeginsel dat ie tot regel-drie kende, met weekige daling van z'n schreeuw-stem naar bassen, terugglijdend bij de groep waar ie hoorde. Hein was ook opgestaan, meezingend, schuchter toevallig 'n wijs, teruggeslingerd uit de hoogte, als plots onverwacht stemmenkoor daalde. Toen zong ie zachter, uit schaamte voor z'n mal-erboven-uitslaan, in valscher geluid nog, onzekerder slingerend rond 'n wijs, bang pogend mee te zakken en te stijgen met koor om 'm heen. Met 'n hoog accoord sloot de zang, in daver-gebrul tegen de enge muurtjes klotsend.

't Buffet dreef in rossigen damp, met blond geschemer van laag-uitstekende melkboerenhondenharige juffrouw.

Hein snakte naar lucht. Moedig-kort vroeg ie Rozalie ineens of ie meeing. Ja, schudde ie, midden in 't gesprek met Veeges die 'm had aangeklampt. Om Hein heen bleven debatten gonzen. Telkens vuurspuwde op zware woordmoed over revolutie en moord-tooneelen, met soms ertusschen stille luistering naar 'n spreker, op 't eind door allen onderbroken.

Vlak naast 'm schreeuwde 't meest 'n klein, jong ventje, luchtig, in losjes gekeuvel, met les-dreun in z'n stem:

— Zou je denke dat wij voor vrede zijn? ... Vrede, — nee jonges, oorloge motte d'r zijn, 'r mot gevochte worde, geen lapwerk an de winkel, ze motte elkaar juist verniele. De nihiliste, dat zijn je ware ... geen lapwerk!

Een dikke, in zware winterjas ommolde debater ertegenin:

— Tù-tù-tù-tù-tù, niet zoo doordrave mannetje! ... goed ... maar als d'r revolutie is geweest en d'r hèt bloed gevloeid, dan motte wij ook geen baas spele op ons beurt!

— Dat is natuurlek, — zei 't ventje er weer los-dreunerig, luchtigjes tegenin, — we snije de ouê de hals niet of om weer nieuwe koppe op hun plaats te zetten ... maar de heele boel mot wèg, revolutie! ... we motte vechte mit bomme, gewere, pistole, sabels, wat we te pakke krije!

Daar klonk de stem van den menschhater de Weer:

— Maar knechtschap is 'n moord ... we wille geen onderdrukking ... gelijk recht, en alle genuchte van 't leve, zoo goed as ...

— Kom, lâ naa je kijke seg! — onderbrak 'm 'n bochel, die met z'n spitse sijkpunt in z'n bierglas terecht kwam, 't schuim ermee bekriebelend, — jij mit je geneugte ... altijd soo hoogdravensch sèg ... Ik seg maar, dat de revelusie ons geleerd hèt alsdat we motte oppasse voor de groote Piete ... Al die flikkersche geleerdheid daar schijt 'k op, ... geleerd kan 'k ook sijn, as 'k maar tijd van leeve heb!

Toen 't ventje, luid-driftig, losjes er weer boven uit:

— De revolutie, sacrénom, daar hè je bloed, daar ka je hakke, hakke op de snoete van de verdrukkers! ... Maar nog véél erger mot 't worde. Heb jullie niet verleden week gehoord wat Kaun gezegd het wat we motte doen? De koppe oppieke, Jézes, an de lantaarn zoo as in de groote revolutie!"

Weer nieuwen mengden zich in 't gehits van 't ventje, dat trotsch was op Kaun, z'n neef.

— Maar godverdomme, we wille niet enkel moorde! ... as we bomme gooie, goed, dan zijn ze'r ineens uit, maar moorde niet, we vechte voor heel wat beters! Vergeet ... neeéé stil nou, ... lâ me nou ès effe úitspreke ...

— Niet moorde! ... riep sarrend 't ventje ertusschen, met 'n hoog lach-stemmetje.

— Stil nou, lâ me nou effe! ... Jéses nog toe ... luister jullie nou effe ook na m'ijn! — vervolgde ie, met 'n speeksel-slik verder gaand, — we vechte voor 'n betere meraal, sie je, 'n betere maa-schappij, en ass 't menschedom vernietigd mot worde, dan sal de revelusie vreeselijk zijn! En toch mot'r niet ampàrt gemoord worde, dat seg ik. —

— Maar hemeltje! — 't ventje er weer losjes-wijsneuzig tegenin, — lees dan Bakounine, en hoor wat Kaun, m'n neef in Parijs, zegt, ...

je weet niet wat je lult . . . sentimenteel bi je, dat ken je van mijn op 'n briefje krije!"

— St . . . st . . . niet kijve, niet persoonlijk asjebliet! Van alle kanten stemmen: geen gezag, . . . geen baas! Toen plots viel uit 'n klein joodje, Leverman, die peinzend aldoor voor zich had gekeken, in luidloos lippenbeweeg:

— Weet jullie niet hoe Multatuli zeg in dat sprookie?

— Van Cresos?

— Neeeeh!

— Van Tugater?

— Neeeeh! . . . nòhh, wat zeg je me dáàrvan? . . . 't leg me zóó op me tong, . . . die geschiedenis van gezag, . . . nòh, 't leg me zóó op me tong, . . . as dat meissie mot melleke, en as ze door d'r broer gepres wort, tòt op deze dàgh, . . . dat ze mot blijwe melleke, en dan mit dat ènd: zoo is 't gebléewe tot op deze dàgh . . . Begrijph jullie wat ie bedoeëlt? Geen gezàgh wou ie bedoele, geen poletiek, geen gosdiens, want às je je gééf, en je laat je gebruike, dan blijve ze je toch uitzuige allemaal!

Trotsch van uitleg-klaarheid, ging ie door in één adem:

— En hè jullie goet begreépe wat ie van got zeg?

— Waar?

— Wat?

Een zware bierslok eerst nam Leverman. Toen, in langzaam bijgedraai van verbrokkelde zinnen, voelend vooruit dat ie 'r niet komen zou met z'n uitleg, — want alweer wist ie 't maar 'n beetje, — strompelde schor voort z'n stem:

— Daar was 'n zzijn; dat zzijn was gehijmm, maar alles is begrijelek, en as . . . as got d'r was, zoue w'm begrije, mòtthe begrije, maar nou is ie d'r niet, en nou begrijphe w'm ook niet. —

Verward zweeg ie; onder 't lange slurpen van z'n bier begreep ie dat ie onzin had gesproken: 't wou 'm weer niet heelemaal te binnen schieten. Een heelen avond had ie 'r nog wel op geblokt.

Toen klonk weer, om de tafels, gevraag:

— Nou verder, wat nou?

— Wat vherder? — bromde ie bleu-ig, — d'ris niks meer . . . hij is ghòett!

— Nou, dan zeg i k, dat je d'r geen bliksem van afweet, — en ineens Veeges aanstootend met zware armuitzetting óver twee stoelen heen, koppen van vóorzittenden woest induwend, vroeg één weer, die al lang wrevelig had zitten luisteren:

— Zeg Veeges, hoe is 't ook weer, hoe zeit Edeward Douwe Dekker dat ook weer van God, je weet wel?

Veeges en Rozalie keerden zich tegelijk om. Over z'n bril heen-kijkend, rond de tafelijtjes, vroeg Veeges:

— Wat meen je?

— Jááá, Leverman lult iets van 'n zijn, maar zóó hèt Edeward Douwe Dekker dat niet gezeit, dat weet i k zeker!

Stil lachte Veeges achter zijn brilglazen, met ironische oogtoeknijping van gepeins.

— Bedoel je, — zacht-dof voor-zich-uit deklameerend met oogen naar plafond. — Ik weet niet of we zijn gescha...

— Neé, neé, dat is 't gebed van de Onwetende! — nijdigde de vrager beleedigend terug, woedend dat Veeges dacht, dat ie dat zelf niet kende.

— Wat dan? — vroeg Veeges koel-ironisch.

Luisterend werden door de kenners mompelend gezocht kleine beginfrazetjes, met malle oogverdraaiing naar den grond gebukt, of smachtend-scheel-geloer naar den zolder. Leverman keek star naar 't pleedeurtje bij 't buffet, pal op den deurknop.

Veeges vroeg weer:

— Dit dan? — Als 't bestaan van God moest bewezen worden uit de natuur, hangen wij weer...

— Neé, neé, ook niet!

Leverman luisterde, met gelukkige voorhoofdsrimpeling voor zich starend bij elke mislukking, heviger verlangend dat 't hem toch 't eerst mocht invallen.

Toen viel plots Rozalie's klankstem uit:

— Misschien dat: De studie van de natuur...

Even haperde ie. De vrager bleef, mond-open luisteren. Leverman keek bangelijk naar Rozalie's oogen, scheel-smachtend zoekend de zoldering door. Eindelijk had Rozalie 'm weer.

— De studie van de natuur is de beste studie, maar men leert er niets uit kennen dan de natuur, en juist omdat God is buiten alle...

— Néé, néé, ook niet! — onderbrak de vrager weer, zenuwachtig lollig.

Stilte spande door 't heele zaaltje. Leverman fronste dieper z'n voorhoofdsrimpels; heviger, heviger strakte z'n gezicht tot denken, willen, *willen* vinden.

Bedremmeld 'n beetje had Rozalie stilgehoûen. Toen Veeges weer, gedwongen kalm:

— Al wat is moet wezen, ook dwaling is noodig.

— Ook niet, ook niet, — zenuwachtig lachte de vrager weer, met triomftrekken in z'n gezicht, dat ie ze zoo iets moeilijks gelapt had. Leverman was inééngeschrompen van schrik-luistering bij elke ópklanking van Veeges' stem. Weer leefde ie op; onrustiger voorhoofdsgefrons als bultreten, met zweetdruiping langs z'n slapen van herinneringsinspanning. Veeges voelde aandringen schandalig verlies van reputatie; Rozalie bukte naar den zandgrond. Eindelijk had dié weer wat beet; kweelender klonk z'n stem:

— Papa wat is kerk, papa wat is Dieu?

Nog zenuwachtiger lollend de vrager, die niets dacht, maar alléén hoorde:

— Stal maar in!... ook niet!

— Maar Jeses wat zei Leverman dan? — viel Veeges woedend uit.

I.

Leverman kramp-schokte; bleeker stond ie in z'n hoekje de pleedeur te bestaren.

— Dat zei ik je ommers nèt, van 'n zijn... dat geheim is!

Eindelijk had Veeges gesnapt; 't laatste woord had ie niet gehoord eerst.

Fijntjes glimlachend, verheugd dat ie Rozalie voor was, viel ie snel-kalm in:

— O dát! — Er is slechts één mysterie, het zijn, al 't overige volgt vanzelf uit de eigenschappen van 't zijn.

— Juist, juist, dát is 'm, dát is 'm! — schreeuwde de vrager verheugd.

Allen ontspanden zich in meegejuich. Leverman alleen stond geslagen, met glim-bleek zweethoofd, de pleedeur nog ijziger bestarend. De twee groote ideeënvreters, Rozalie en Veeges, waren weer in gesprek. Hein wachtte ongeduldiger. Eindelijk was Rozalie klaar. Bij den arm trok ie Hein mee de deur uit.

De mist was opgetrokken; nauw kokerde nog de Reguliersdwarsstraat voor 'm, met van verre takkengeschemer van Rembrandtspleinplantsoen. De straatlantaarns rij-den vaag in nog éven roodgeligen damp, omcirkeld door fijn gekring van gouê sterretjes.

Vlak naast elkaar liepen ze 't Thorbeckeplein op. 'n Dikke vrouw scheerde rakelings langs Hein, in 't voorbijgaan zacht iets reutelend.

Hein schrok; Rozalie bleef staan, haar bekijkend zonder iets te zeggen.

— Ga je mee? — klonk 't met zacht-kirrende vraag-stem van dikke vrouw, die, in grauw mantelgeslobber en grooten veêrhoed op, 'n weggerolde ton leek.

— Van ons is niks te hale vrouw! — zei Rozalie, Hein met 'n armduw voortstootend. Toen vertelde Rozalie, in smachtend stemgekweel, 't folterleven van die hoeren. Hein rilde. Zoo dikwijls had ie verlangd naar 'n vrouw, vlak bij 'm. Wild was 'r plots in 'm 'n begeeren gaan gloeien waar ie van duizelde. Maar gerild van bangheid en afschuw had ie, bij 't denken aan zoo'n hoerebestaan. Voor 'n hoer voelde ie schaamte. Al wat ze'm ervan vertelden voelde ie als iets bars, vuils liederlijks. Vereenzaamd en verslungeld als ie was, hadden ze'm op de fabriek wel honderd maal naar 'n kast willen lokken, maar hij wou niet, hij kon niet. Hij wist niet wat dat verzet in 'm was, hij begreep zichzelf niet in z'n drift, want 't gloeide in 'm, de lust naar 'n vrouw, maar beschaamd en beteuterd druilde ie om z'n eigen verlangen heen, als ie met 'n gewoon dienstmeisje sprak. Van dat zóó-maar-naar-bed-gaan-met-iedereen-kerel, daar begreep ie heelemaal niks van.... zie je, dat gevoel, dat doen, al vertelden ze't 'm ook honderd keer. Half stotterend vroeg ie Rozalie door z'n breed woord-gerammel heen:

— Maar kleeê ze zich dan zoo maar nakend voor je uit?

— Zwijg toch joggie; als andere 't hoore, zouê ze je voor 'n gemeene verneuker houê, en je onnoozelheid voor praatjes en voor huichelarij. Op jôu leeftijd heb 'k al 'n paar honderd meide tepakke

gehad. Wách maar, dat doe jij ook, dat doen ál de mannen, de groote piete in 't geheim, ... maar later walg je 'r van, dan spuug je op je zelf.... Of ze zich nakend voor je uitkleeê?... hahhahah, alles, alles doen ze voor duite!

— Maar, — schuchterde Hein — voor iedereen?... hebben ze dan geen béetje schaamte?

— Och kereltje, — lachte Rozalie, — groen blikkie, broekie,... schaamte?... lulderij! Hèt Eva zich voor Adam geschaamd?... Schaamte?... schaam jij je voor je zwarte poote?... voor je tange?... voor je schijf?... 't is hun beroep god-betert, hun beroep... Ze motte eenmaal, of ze wille of niet, ze motte vréte!

Hein hoorde al niet meer. 't Schrikkelijk grauwe gezicht van 't dikke wijf wou niet wég voor z'n oogen. Haar kirrende vraagstem: „ga je mee”, hoorde ie aldoor weer. Een heet gevoel brandde schroeiend door z'n heel lijf. Zijn verbijstering van vanavond was op straat verkoeld en nou, na' die hoerenontmoeting, was ze weer in 'm gestornd, heviger, knellender, als verhitte voorstellingen van z'n jong borrelend brein, waar z'n gedachedriften in smoorden, broeiender beslotener. Telkens keek ie van de straat naar de lucht. 'n Sterrenvonksel met tooverende maanglansbegieting over huizen, kaatste in vensterramen van de Nederlandsche Bank, vijf-dubbel manen-getoeter, als verdwaalde scheepsroepers, door den ruitenhemel blauw-feeërisch-verspringend, in nacht-hel. Haastig doorlopend, wemelde boven z'n hoofd de uitstroomende sterrenruimte, in diep wégvonkende duizeling van lichtschroefjes.

Rozalie sprak nog met rustpoozen.

Hein hoorde niets meer. Wég droomde ie heelemaal in die stáár-eindeloosheid, dat nacht-geheime, die raadsel-diepte, meeloopend snel onder de hollende maan, éven omkranst van roodachtig, teer-kwijnnend gekring, met wit-ijlig wasem-licht van binnen.]

VIERDE HOOFDSTUK.

Het laatste jaar waren er hevige dingen in Hein gebeurd. Van Smidt was ie weggelopen. De sarrende hondscheit van dien kerel kon ie niet langer meer zetten. Thuis stonden ze allemaal letterlijk verstomd van de taaie koppigheid, waarmee Hein volhield niet meer naar Smidt terug te gaan. Vloekhozen overgolfden 'm, niets, niets hielp. Het verlies van d'r paar gulden wekelijks, maakte vrouw Hols stier-woest en wreed-wellustig in 't uitdenken van hindernissen. Op alle manieren verzuurde ze 'm 't beetje dat ie anders toch al met omhaal kreeg. Als ie, niet wetende wat te doen, na een uitgehongerden slenterdag, buiten, om te zien of ie 'n anderen baas kon krijgen, thuis kwam, en onmiddellijk, leeg-wrevelig naar z'n zolderhok dóorholde, dan lag daar 'n breed-uitgestapelde ouwe

rommel, waar ie „'t hart niet in se lijf mos hebbe om an te komme.” Z'n prachtig groen aspergieplantje, dat ie eens op de blommarkt gekocht had, in een vreemd-groen, verkalkt bakje, waar nèt nog even 't vuil-kleurige randje van den aarden pot bovenuit kwam, zag ie heelemaal verkneusd tusschen houtrommel en stapels rotte turven in. Dàt kon ie niet vergeten. Dat donzig teêre plantje, dat ie al vier jaar lang had gekoesterd, waarvan ie zoo vreeselijk veel hield, dat ie lief had als Liesje, dat nèt zoo schuchter rank gekneld stond tusschen de breeë ruige dingen er om heen. Zijn plantje, waarvan ie, dag aan dag, de fijn harige sprietjes in hun zacht gewef geteld had; waarvan ie de teêre boomstamstengeltjes had gestut, gebonden en verzorgd, met fijnsmale plankjes en pennetjes; dat wezentje, dat ie had helpen groeien, leven, en dat ie aldoor in 't schemerig groen van z'n sprietjes-gekriebel zoo zacht en zoo droef had gezien, zoo lief, zoo schuchter. Met hèm alleen had 't meegeleefd, alles. Van zijn hand had 't alleen wàter gedronken, gulzig 't altijd inslurpend door z'n knoesterig aardvlakje. Nog pas, wat 'n geluk had ie gevoeld, toen ie telkens en telkens, zoo vlak bij 't aardgrondje, schuin over 't potrandje, zag opbloeien nieuwe, fijne stengeltjes, klein-slank, met rooige, dunne worteltjes, als bleeke koraal-armpjes, zoo broos in 't zwarte bobbelbodempje wègtakkend. Dat schoone bloeiende zieltje had z'n moeder nou, uit wrevel vernield, geknakt, omdat ze wist hóe dol ie er op was; dat ze 'm àlles konden wegnemen, behalve dàt met hem meegegroeide wezentje, in zijn kleine wrong van stam-stengeltjes, zoo lommerend op z'n broeihok ademend. Lang had ie 'r om gehuild, na heftige uitvallen tegen de gemeene ruwheid van z'n moeder.

't Aspergietje had ie weer willen bijbrengen, maar alles was gescheurd en geknakt. De takjes, in hun olijf-groenig gespriet, kromden in moedwil-wrong, als treurwilgje, vol droeven weemoed; gelig vocht liep uit 't stammetje; 't zachte wolkjes-groen was hol uitgegrafeld; puntstokjes waren scherp-splinterend erdoorheen gepiekt. Huilen van woede en smart deed ie, úren. „Fat maal 'k om die malleghed, bi je belaserd!” — had vrouw Hols gezegd, barstend van lol dat ze'm zoo kon sarren.

Lang duurde 't, eer ie weer 't plantje met allerlei stutseltjes had opgewerkt. Maar nou was 't'm nóg liever geworden. Met dieperen weemoed, teêrdere aandacht, gaf ie zich over aan z'n kalig, neergekneusd gespriet. De glazen bak was gebroken, door den houtrommel die er op gesmakt was. Wat stond 't nów naakt in z'n bruin-rooie aardpotje, waarlangs allemaal vergane kleurweggetjes, net als uitgedroogde tranen-slootjes, liepen; als 'n gewonde, in verbandjes van sigarenlintjes en stekjes, op 'n plank boven z'n bed, die hij daar zelf, in 'n rottenden schimmel-hoek, getimmerd had.

Na weken geslenter, had ie eindelijk 'n baas gevonden, 'n beteren, maar slijpen wou ie niet meer. Dat half leeren hinderde 'm geweldig. Dan maar liever versteller. Daarmee zou wel weer 'n tijdje heengaan, maar toch beter dan 'n vervloekte half-was te zijn. Hij leerde

heel goed en vlug uit zich zelf, bij 'n redelijken patroon, op 'n heel andere fabriek, meer in z'n buurt. Het was 'n heelen tijd al geleden, dat Rozalie 'm naar de anarchistenbijeenkomst had meegenomen. Hij zag 'm bijna niet meer. Hun intiemste gesprek was altijd in 't samen-van-de-fabriek-gaan losgekomen. Nu Hein heel ergens anders werkte, moest dat gepraat ook uit zijn. Toch had Rozalie 'm niet heelemaal losgelaten. Na de bijeenkomst had ie 'm 'n paar boeken van Multatuli geleend.

Hein was gaan zitten lezen met drift-lust en toch groote aandacht. Maar begrijpen deed ie'r niet veel van. Ronduit zei ie dat aan Rozalie. Toen was die 'm, in opgewonden branie, A d i n d a gaan voorlezen. Onder de kweelstem en 't pathos van Rozalie werd 't 'n zang. Prachtig, heerlijk vond Hein 't!... dikke tranen kropen z'n oogen in, onder 't hooren van Saïdja's klagelijk geroep. Maar Rozalie had 'm ineens scherp aangekeken en met spot in z'n stem gezegd: — „Wat bin je toch nog 'n sentimenteel broekie, want dat is nog allemaal niks: Bakounine mot je leze, — kon je maar fransch, — en Kropotkine!” Later begreep ie, dat Rozalie verwacht had, dat ie niet geroerd zou zijn geworden door de s m a r t van Saïdja, maar alleen door z'n haat voor de schurken die A d i n d a vermoord hadden.

In dien tijd was er voor Hein 'n vreeselijke afmatting en hersengemartel gekomen. Als ie zelf anarchistische brochuretjes of revolutionnaire blaadjes las, of stukjes uit Multatuli, dan begreep, voelde ie er heel weinig van. Maar als ie 't zelfde hoorde, dan zag ie alles, àlles. Eindelijk had ie de oorzaak gevat. De vreemde woorden, al die fransche, duitsche, engelsche en god-weet-wat-nog meer voor uitdrukkingen, laptten 't 'm. Met reuzenwilskracht nam ie zich voor, hoe ook, fransch te leeren. De vreemde uitdrukkingen had ie, overal snorrend, gevonden, en de vertaling, dunnetjes, met potlood, bóven de woorden in 't boek gezet. Toen had ie ze allemaal ingeblokt, tot ie er wee, echt benauwd en misselijk van werd. Eindelijk was ie zoover, dat ie alles begreep, en niet meer vasthaken bleef aan 'n vreemd woord, dat 'm anders woedend van verveling maakte, omdat ie er soms 'n heele bladzij niet door snapte. Elken avond bleef ie, van acht tot tien werkwoorden en regels instampen, naast nieuwe woorden met de verklaringen erbij. Bij z'n ouên, goeien schoolmeester had ie aangeklopt, en heel bleuerig gevraagd, of ie 'm, voor niks, nu en dan 'n lesje wou overhooren. Heen en weer liep ie, elken avond, op z'n stank-hokje in de hitte en in de kou, blokkend van acht tot tien, bij 't petroleumlampje, door Liesje's hulp nog weg-gemoffeld, meegenomen.

En als ie dan, zoo inblokkend die woordjes, soms éven lette op zich zelf, dan kon ie wel grienen van smart, en den boel tegen den grond smijten. Daar liep ie, groote slungel, heen en weer, werkwoordjes en verbuigingen te herhalen, tot ie 'r mal, suf van werd, — nou, nou ie juist inéens had willen weten wat al die vreemde woorden hem, z'n ziel, konden zeggen, nou moest ie eerst leeren, leeren.

't Ergst matte 'm de uitspraak af. Rozalie, die 'n paar jaar in Parijs gewoond had, en goed fransch sprak, kwam 'm wel eens 'n handje helpen, maar toch had ie er 'n afschuw van. Hij schaamde zich altijd voor zich zelf, als ie in vraag-antwoord-les-gedreun, daar zoo uitgerold-lang tegenover den kleinen Rozalie stond. Het was 'm of ie bij elk woord dat ie niet wist, Rozalie langer zag worden, hoog boven zich uit. Er was 'n driftig-gegeneerde wrevel in die schaamte, omdat Rozalie z'n meerderheid zoo valsches liet voelen, met ironisch lipgetrek, ingehouën lachgegrom bij 'n fout. En zoo meer. Daarom blokte ie liever uren langer, dan hèm iets te vragen.

Maar vol hield ie. Ook de uitspraak ging langzamerhand beter; dat voelde ie aan de lossere beweging van z'n lippen en tong. Heel veel woorden kende ie al van buiten. Heele hoofdstukken kon ie bij Multatuli doorlezen zonder vast te strikken in vreemde taal. Hoe beter ie las, hoe meer ie doorzag, dat alles wat om 'm heen gezegd werd, uit die boeken kwam. Ook Rozalie had niet voorzien dat Hein alles bliksemsnel begreep en doorvoelde, als ie maar eerst over de technische beginmoeilijkheden heen was, die niets met 't begrijpen te maken hadden.

Bij zwaarder werk op den dag, had Hein 's avonds eerst èrg te worstelen met slaap en lood-zwaar oogledengedruk. Toen, inspannend z'n wil, had ie ook dat nare gevoel weggedacht, Want al vielen z'n oogleden half dicht, hij zelf drong de loomheid eruit, diep verlangend naar z'n boekjes en woorden. Om zes uur ging ie 's morgens weg om zeven uur kwam ie 's avonds thuis, even eten en dan naar boven. Zondags bleef ie ook den heelen dag op z'n hokje plakken, of ging ie, vroeg wel, wandelen, lekker alleen, in stil-gelukkig gedenk aan z'n klein studeer-wereldje. Soms kwam 's avonds onder z'n diepsten-werklust, plotseling dat zwaar-verlammend slaapgevoel weer over z'n oogen kruipen. Maar dan holde ie naar beneden, duwde z'n kop onder de kraan, met ijskoud gestroom boven z'n hoofd, dat ie rilde tot in z'n teenen, in spanverstijving van z'n schedel. Wég was dan loom-verlamming en slaap. Huiverig nog, holde ie weer naar boven, tot elf uur — en dan naar bed. Haastig slapen, haastig opstaan en weggaan, — zoo draaiden en sleurden de dagen tot Zondag, 'n lang, goddelijk-rijk rustpunt. Dat was z'n wandel- en peinsdag.

Het ergst hadden 'm nog de ideeën van Veeges te pakken, die ie wel, overal in z'n blaadjes en bij Multatuli, 'n beetje anders had gelezen, maar uit zijn mond klonken ze zoo vòl, zoo staand! Nog altijd vroeg ie zich af, wat met 'm gebeurd was op den bijeenkomstavond, waar Rozalie hem had meegetroond. De eerste weken had ie niets anders gehoord en gezien dan stem en gestalte van Veeges, 't geschetter van de groepjes, de haat-uitvallen, en 't broeiende beweeg en geslinger van 't klubje.

Alles had ie maar los in z'n brandend hoofd opgestapeld. Eindelijk was 't zò in 'm gaan woelen, dat ie zich zelf aanspreken moest. Met de verdooving was 't gedaan. Kláár was ie de bedoe-

lingen van Veeges gaan doorzien. Nog minder begreep ie van z'n geestdriftval, van z'n wisseling in hartstochten en begeerten. Hoe kon hij, die voor 'n paar jaar nog dol was op bosschen en woestijnen, plots zoo omgedraaid zijn. Vroolijk was ie niet meer. Op de fabriek hoorde ie, in één ontzettings-galm, 't leven om zich wegrazen en wegdreunen. Stil zat ie voor zich te ploeteren, zoo maar werktuigelijk, met denking in z'n hoofd aan alles.

Zware gevoelswentelingen waren door z'n ziel heengscheurd. Ook hij was, zoo maar voor-zich-zelf, gaan denken aan de maatschappij en 't leven; het sprong uit 'm op, 't wrokte en bonsde in 'm, na wat ie zelf gezien, doorleefd had, na wat ie begreep uit heel z'n wereldje van woorden en boeken. Nou zag ie 't kláár, hoe rot, hoe gemeen de maatschappij was. Voor hem was er niets dan 'n reuzehoeveelheid wezens, die elkaar konden zien verhongeren, die niets voor elkaar voelden, of 't moest bijeengekonkeld zijn door geld, bezit.

Al 't vreeselijke woordgebrul, zooals van dien jongen bij Terberg, kon 'm geen zier schelen, raakte 'm niet. Maar inééns, na jaren, zag en voelde ie nu sterk dat hij, dat al de arbeiders veel beter moesten kunnen leven, en er ook recht op hadden als levend voelend mensch. En god-weet wat hij zelf al niet zou kunnen begrijpen, en wat ie al geweest kon zijn, als z'n vader en moeder 'm niet van school hadden genomen en op de fabriek gestopt. Het lamst ging ie gedrukt onder 't martelende gevoel, dat ie met al z'n heldverbeeldingen van vroeger, inzag geen zier in 't leven te beteekenen, niks meer dan 'n sjofel, verwaarloosd knulletje te zijn. Duiten had ie niet, en of ie nou al veel wilde en veel voelde, dat gaf 'm geen bliksem; men keek toch niet naar 'm om.

Als ie voor den baas 'n partijtje moest leveren, bij zoo'n rijken parvenu-juwelier, dan werd ie door de meid al, om z'n zwart gezicht, z'n vuile handen, z'n goor werkpakje met minachting aangesproken. Nooit mocht ie in 't wachtkamertje. Dát was voor de heeren makelaars, die op hun gat konden zitten als ze moe waren. Altijd moest ie voor 't kantoorloketje wachten, uren staan soms, zonder dat 'n sterveling naar zoo'n vuilen werkman omkeek. De rijke kindertjes holden 't kantoor in, hem half omvèrlopend, met vies-griezelige afschuwtrekjes in d'r snuitjes als z'm zagen. Alles ging zóó voorbij, de opgedirkte heeren makelaars, de chieke kloverbpanies, in trotsch gegeneer voor een minderen in werkrang; toch ook, als hij, loonslaven. Hij alleen, of slijpers met hem, mochten, in hun schonkige kaalheid, darren voor 't loketje, tot meneer de juwelier 't in z'n kop kreeg naar ze om te zien.

Dat ie 'n mensch was, die toch graag 'n beetje beleefder en vriendelijker gezichten om zich heen zag, kwam in de hersens van al die heeren makelaars, patroons, kloverers en god-weet wat smurrie meer, niet op. En al was ie nou nóg zoo stom en zoo arm, toch kon 't menschenlijker. En wat waren en deden die heeren zelf? Had Rozalie 'm niet verteld wat voor uitvaagsel eigenlijk onder

die fijne klieken rondliep, baantjesjagers, afzetters en smurrie, lompenproletariers, door gelukkies en uitzuiging van mede-arbeiders tot centen gekomen? Waren 't niet, nèt zoo goed als de werkman, stommeriken — née, véél erger nog, — ezelstomme pronk-botteriken, die voor niets anders leefden dan voor hoerelooperij en mooie kleeren? Wat deden ze anders dan hokken in café's, spelend gokkend hun bluf, hun whist, hun klaverjas? Wat deden die ellendige pronkkerels nog meer? Naar de opera gaan, den heelen dag thuis deunen nagalmen, zich afjakkerend in de vuilste en dierlijkste smerigheid. Alles in hun doen is lol, hebzucht en lol. Dat heele schijnchieke wereldje, kloverers, snijêrs, makelaars en patroons, dat zóó genadigjes neerkijkt op den vuilen slijper, leeft alleen voor dierlijke lol. Zeker, ze sappelen óók wel soms, maar ze willen niks weten van den ploeterwerkman. Heertjes voelen ze zich, van ander maaksel, meegenietend met het zwijn-stelletje dat neerdrukt en uitzuigt den minderen werker. En daaronder 'n troep parvenus, opgekropen uit den modder, met geld scharrelend en pralend, dwingend hun kinderen te leeren, veel, veel meer dan hij ooit weten zal.

Maar alles, alles bij die liederlijken is voor pronk, oogen-uitstekerij aan anderen. Talen, talen, die spreken ze allemaal, — maar toch, Rozalie zei 't ook, botteriken blijven 't, allemaal, ondanks hun neerstriemen van den proletariër, die weten wil dat ie er een is; smurri-groepjes van afgejakkerde leegkoppen, kereltjes met d'n geestje, maar dikke portemonnaies. De Joden er onder, stallen uit op Zaterdag, de Christenen op Zondag, in hun pronkkoorts en uitschitterend neergeflap van arme donders.

O, wat zou ie ze 't eens graag in hun gezicht willen zeggen, wat ze waren, wat voor tuig! — Maar daar kon ie niet aan denken, want waar, hòe zou ie 't kunnen? Hij moest maar alles stil in zich houên en niets zeggen, want niet eens kon ie behoorlijk 'n brief schrijven, waar iets in stond van z'n gevoel.

En toch had ie de diepste verachting voor ze. Wat doen ze; wat doen ze anders, dan zoo sarrend-praatserig wegbluffen ieder die geen duiten heeft? Zelfs onder z'n eigen kameraden was 't allemaal lamzakkerij. Daar zitten ze den heelen dag, bij hun kippen, hun vogels en duiven, rommelen in hun hokken, tellen, maken schoon, zien na, dàt is hun eenig verstompnd genotje. En de Joden? — die komen aandringen in café's, met hun vet-waggelende vrouwen, opgeflonkerd in kettinggerammel, ringenpraal en diamantgeschitter; wijven in krakende zij, plaats-wegpuffend log, overal manlief achterna sjokkend, met hun leelijke gezichten en 't heete gekijk van donkere oogen, loerend naar gele-advocaatjesgelik en borreltjesgeklok van d'r lekkere vrinden, die al zitten, in krijscherige windmakerij; mal allemaal op d'r beurten heentrippelend naar numero honderd, in lijzig, breeduit gevraag aan Jan naar de plee. En s' avonds, met of zonder hun vrouwen, weer breed uitgestald in schouwburgen of café's-chantant, vretend voor en vretend na de kijklol.

En hij, in z'n schuchter niet-durven, de vuile slijper, bij die lui afstekend, en onder de lol van z'n eigen vakgenooten ook weer, stond beteuterd tusschen dat zinnelijk geleeft van die branis ingekneld, als ie 'r, 'n enkelen keer, door vaknoodzaak in verdwaalde. En de patroons, de juweliers? — Goeie heer, met wat 'n vorsten-branie staan ze je nèt even te woord. Wat kruiperig-beleefd antwoordden toch eigenlijk al z'n makkers op hun brutaal gevraag terug. Zou daar dan nooit verandering in komen? Nou, als ie maar heelemaal z'n vak kende, wat zou ie zich verzetten; en had ie dit al niet pas gedaan? Wat lachte ie nog in zichzelf om dien praatsvent van 'n juwelier Bresser, die hem eens, omdat ie óver 't drempeltje stond van de wachtkamer voor heeren makelaars, en omdat ie 'n eindje sigaar vergeten had weg te gooien, met alle geweld weer in de gang terug wou dringen, zonder één woordje te hebben gezegd; maar dat hij, veel sterker dan die zenuw-tang, hem 'n bof voor z'n maag had verkocht van heb ik jou daar. Maar wat 'n pesterige vuilak toch; waarom 'm niet even verzocht van 't drempeltje te gaan, en z'n sigaar weg te gooien; waarom valsch achter je te dringen, om je als 'n vod weg te willen trappen? Hevig bonsde 't in 'm op, als ie goed aan die vuile verlaging dacht. Hoe gloeide z'n haat op tegen dat ongenaakbaar trotsche tuig, dat eigenlijk niets, niets meer was dan hij, arme versteller, tegen al die bluffende pietschoppers. Dachten ze 'm dan met hun fijne slobkousen en dikke gouden horloges bang te maken, door hun hooge borsten klein te krijgen? Maar 't ergst van al wrokte 't in 'm tegen die klovers en snijers, fijne heeren, nawauwelaars van patroons, smerige gatlikkers en grove flikflooiers, valsch als schuim, jaloersch op elkaar als katten. Waren dat niet net zoo goed proletariërs, loonslaven als hij, al droegen ze nog driemaal hoogere boorden, langere punten, nog rooiere dassen, nog gladdere handschoenen, nog dikkere ploertknoesten en ramme-lender degenstokken, nog blankere manchetten en spitsere muiltjes? Zoo op de fabriek, om zich heen, in de portalen van kantoren, in café's, overal in 't diamantwerkersleven, had ie gezien met wat 'n larie, koue drukte, stumperige bullebakken, niets beteekenende, ezel-stomme branie's daar rondliepen, met hun mond vol woordgerammel, elkaar koorstig-gluiperig, bij de juweliers zoetsappig vliegjes afvangend, bedelend om 'n gunstje, 'n wit voetje, zich verkrachtend en verlagend om duiten en nog eens duiten. En de lollige onbenullige juweliers middenin, die zich alles zoo lekkertjes lieten aanleunen. Wat was ie dat uitgeputte, pronkzieke hersenlooze tuig gaan doorzien, en minachten in hun kliek-wellust en hebzucht; die verlodderde malle Joodjes, stinkend trotsch op centen-meerderheid en diamantgeflonker, en de christelijk-verstijfde harken, thuishokkers, onder z'n makkers nog wel, voor wie de heele wereld kon verrekken, als hun duiven, kippen en kanaries maar bleven. Wat was ie op ze gaan spuwen, op al die soorten, op die egoïstische kliekjes, die iemand met nog 'n beetje gevoel voor andere dingen, uitlachen, bespottelijk tegen-

werken; die al wat naar 'n ideaal verlangde, pijnigden met de vunzig-vuile grapjes van hun verhitte hersens, smoorden tusschen hun bluf en grievende centenzucht. O! wat kon ie op ze spuwen, op dat benauwd gedring van al die heeren, die hun sterkte willen uiten in 't meer naar binnen slikken van Poort-van-Cleefsche biefstukken, doorvretend in barstende vulling van hun vettige karkas. Sterker doorzag ie zelf nu dat dierlijke genietwereldje, levend alleen in afgesloten kringetjes, verstinkend, in parvenu-uitstrooiing van middelen, in zinneloos omgang-gezoek met iedereen die hun 'n beetje meer aanzien, uiterlijk alleen, kon geven.

Maar dan dacht ie weer dat 't toch nog maar 'n klein wereldje was waarin ie leefde, zoo maar gezet tegenover de wereld-massa met haar reuze-stroomingen van andere soort arbeiders, met haar overweldigend beweeg en gekrioel van proletariërs, toch net als hij. Want wie let er nou toch eigenlijk op dat stompzinnig mensch-geminacht van al die poenige diamantwerkers als er sprake is van de heele groote massa werkers waar hij aan dacht, die hij voor zich zag krioelen en woelen in z'n verbeelding? Maar dat onder z'n makkers 't leven zoo duf, zoo uitgesuft was! Waar zat dan verlangen naar strijd onder hen, 't besef van omkeering van alles, zoo rot en onrechtvaardig? Voelen ze dan niet, door hun droefste en schamperste ontbering heen, 't besef van opstand in al die millioenen en millioenen werkers over de heele aarde, wier donkere zielen eerst waren begraafplaats van dooie begeerten en gesmoorde liefde.

Hoe had hij zelf eerst met de woorden van Veeges geworsteld? — wat had ie zich er op gesmeten, er om gehuild, er op gesnikt, tot ie eindelijk zich zelf tot gerustheid had gebracht? Moest alles uitgeroeid, neergehakt worden, alles wat leefde en ademde? En als nou eens zoo maar meeinging, vóór z'n oogen, z'n Liesje? — Zouen anderen ook niet op hùn beurt zulke wezentjes liefhebben als z'n Liesje? en zou 'n zee van menschenbloed niet dreigend, niet verstikkend benauwd zijn, als 't eenmaal gedaan is? Pas nog had ie van de Revolutie gelezen, een groot boek van 'n Engelschen schrijver met 'n raren naam. Maar god, god, wat had 'm dat hevig gepakt, uiteengerukt, gestompt, geslagen, gevloekt! Wat heeft 't toen in 'm gestormd! Gehijgd had ie onder 't lezen, zwaarder, beklemd, tot z'n adem, bij 't ergste van schrik als in z'n longen gestold bleef. Daar had ie gezien de wraak van dat volk, die uitgillende, losgebroken mannen, op de ellendelingen die hen zoo zwaar en zoo laag hadden gemarteld, hen, hun vrouwen, hun kinderen: die rijken en monsterverdrukkers, die hun 't liefste uit 't leven hadden weggerukt. Bij elken triomf van den ziedenden, met bloed bespatten, gesarden volkshoop, waren er heel lange, verstijvende rillingen door z'n kop geloopt; z'n hoofd had ie voelen vermarmeren. Hij zag dan zoo diep, heldhaftig, dat ie zich in staat voelde tot alles, op die oogenblikken; en als ie dan fanfares hoorde naklinken, het spottende gejoel

van de menigte, die in tumult-kolken kwam opgolven, achterop fanfares, schetterend-scherp-uitgetoeterde trompetscheuren van koperen klankvloeken, dan voelde ie 'n weenenden moed, 'n grootsche, áánbonkende strijdliefde, die uitscheuren zou z'n ziel, die 'm gek, razend van geluk maakte. Alles tintelde aan 'm; 'n gloeistroom golfde door z'n lichaam. Uit liefde, zingende, dol-overgeevende liefde, en uit haat tegen de verlagers van zooveel leven en geluk, wou ie alles doen, zichzelf heelemaal achteruitduwen, z'n meelij-angsten, z'n Liesje, z'n pas geboren wereldje van lees- en leefgeluk.

Maar dan, als ie las, 'n anderen keer weer, van de wreedheid en den wellust-haat van 't gepeupel, de doellooze moorderij soms, 't dierlijke menschen vleesch-gekerf, dan daalde in 'm 'n droefenis, zoo groot, zoo bitter, dat ie weende. Dan had ie pas voor zich gezien brokken wei aan de Utrechtsche zijde. Gewandeld had ie daar, en weggedroomd in de glanspracht van vérre, paarse sluiertjes, nevelend goud-groen rondom, overal rondom. Wat was toch die teêre weedom, die ie altijd zoo snakkend naar z'n keel voelde opkroppen, groot verdriet, dat ie zoo voelde in de natuur, verdriet en huilsmart, die klagelijk door 'm heen woei, in zachte stootjes van luwte, smart die ie toch goddelijk vond te hebben, zoo bij 't wei-gesluier? En waarom vond ie die wei en die boomen, dat zongezeef en goud, dat sprenkelend lichtgejoel en uitgedoezel zoo mooi, — waarom? Zachte stemmetjes van overal, fluisterden en kabbelden in 'm, en neurieden 'n klankloos liedje, zoo zacht, zoo bevend-éven 'n spel van geluk, dat ie suf verdroomde al 't licht om 'm heen. Een vrede-rust borrelde op in z'n ziel; hij wilde niet meer denken aan bloedgezichten en verwrongen smart-angst van geworgde koppen. En toch tusschen 't klagelijk gemurmur van z'n ziel, en 't klankloos gedein van 't smarte-liedje, bleef z'n zien gevangen in zooveel vreemds op de wei. Hij wist niet wat zoo mooi was in dat verre gesluier. Uren bleef ie verdroomen, bekijken, en dan weer kwam 't in 'm aangolven, dat zachte, snikkende, weenende gevoel; dan brák 't gemurmur, en wild dooreen joegen de stemmetjes van z'n ziel, 't klagelijk lied van z'n huil-smart. Dan bonste aan, in sneller tempo van koorts, uit de dein-rhytmiek van z'n droomen, en van al 't vreeselijke dat ie gelezen had, 't ontzettende, zoo midden tusschen 't verre weigesluier en zonnegevonk. Dan zag ie plots reuzestoeten met pieken en speren, met knodsen, bijlen en bajonetten, flitsend en piekend in 't licht van den dag, achter vlambreking van gebouwen, met straten rood gevloeid, vol afgesneën hoofden. Dan wankelden in 'm z'n rust, z'n geluksleven, dat ie dacht altijd te zullen hebben, als ie mee mocht hakken op de koppen van verkrachters en uitzuigers. Dan ineen kon ie denken aan heel iets anders, aan iets dat ie zelf niet begreep of 't kon. Of 't kon, dat al die kleine kindertjes, dat onnoozele, kleine wereldje uitgemeord zou worden, en dan zooveel vrouwen, mooie, die ie wel eens had gezien, en die maar meededen uit stomheid.

En had ie er zelf wel begrip van? Was ie zelf zoo vernederd

getrapt, geslagen en beleedigd geworden? Was ie zelf zoo'n slaaf, 'n stuk werkmachine? En had ie niet nu en dan voor zichzelf heerlijke boeken, en de natuur, die ie zoo goddelijk vond, zoo hel-licht-vroolijk, en dan zoo droevig weer? Huilde ie niet van genot als ie de schemeravond-wei en de stad tegemoet liep, Zondags als ie vrij had, en dat wondere verdampen van den dag in 't donkere gesluis van den nacht? — Nee, nee! — gilde 't dan weer woest in 'm terug. — Niets had ie daaraan. — Want van-de-week nog was 't 'n pracht-zomerdag geweest; al vroeg moest ie naar de fabriek, naar dat berookte hol, waar ie stikkend verdroogde in stinkhitte en knellende benauwing. Wat had ie daar dan van 's morgens tot 's avonds? Wat zag ie van dien prachtdag? Niets; 'n stuk gloedhemel boven bleef diep blauwen buiten de fabriek, met blakerende zongevens vóór 'm. Geschaft werd 'r niet. Éten onder 't werk, dat moest. Even 'n boodschap; dan zag ie soms kinderen uit de school lawaaiend wègkleuren in groepjes, en zelfs die van de armenschool, uitgebraakt in hun vodden, als uit 'n riool gepompt, huppelden, nog niet kennend hun leed van later. Maar de goddelijke zomergeur van buiten rook ie niet, nooit in de week. Alléén fakkelden vóór 'm, in den smoordag, de uitlikkende verstelpetten, den heelen dag brandend z'n oogen in, omwalmend, zengend z'n hoofd. Daar zat ie nou 'n heele week, met lust in 'm, al was 't maar een paar uurtjes, om te kijken in de wei, achter de boomen; om te studeeren, te kennen, te verstaan al dat gelêef, die boeken, die menschestemmen; om zelf geen woord te zeggen, om altijd maar te luisteren naar dat bewogene van natuur, van menschen. Maar hij mocht niet, zelfs geen uur, geen minuut, en al z'n makkers niet. Ze moesten allemaal verzweeten achter hun pitten, in zwaren gasstank, in gloeiende benauwing van zomerhitte, opgejaagd tusschen eng geknel van molens, banken, raderen en broeiend samengedrang van uitwasemende lijven. En 's avonds, doodmoe meestal, toch weer werken en inhalen, om niet zoo stom, zoo vernederend achter te blijven, of levend alleen als 'n dier dat vreet, slaapt en ploetert, altijd door.

Dieper scheurde en woelde z'n gedachte-leed in 'm.

Was hij anarchist? Wou hij de menschen toch zien stukhakken, of uiteenbarsten door bommen? Nee, nee, dat kon niet. Kalm en streng wou ie nog eens voor zich zelf nagaan, wat ie wou, wat ie was. Vernederd, uitgezogen werd ie, door wie? Door z'n baas natuurlijk en die weer door den juwelier. En zoo was 't toch in alle vakken, onder alle werkers. Overal vloekte toch 't heele proletariaat, overal vloekte 't om z'n zwoegen, als 't maar een beetje begreep hoe 'n mensch kon leven en genieten als ie vrij is.

De maatschappij had ze allen tot rampzaligen gemaakt. Als er geen bezit was, zou niemand zeggen: „Dat is van mij, daar blijf je af.” Moesten de arbeiders zelf niet veel meer eischen? Nog pas had ie heel goed begrepen, dat zij alles laten leven, dat ál de arbeid uit hun handen komt. Nu moest 'r toch iets zijn, dat ieder,

die iets wou hebben, zonder arbeid, zie je, zonder ploeteren, op z'n kop zat; kon dit? Dàt was 't toch dat ie begrijpen moest, wàt de anarchisten wilden. Gezegd, — nou ja, in heele mooie zinnen en woorden, maar toch moest ie 't altijd zoo intiempjes nog 'n beetje overzeggen, stilletjes en gewoontjes in zich zelf. Iedereen moest dan kunnen leven zoo als ie wou; iedereen moest heelemaal kunnen doen en laten wat ie wilde. En als men dat nou eens goed voelde en inzag, was men vanzelf wel eerlijk; dan beredderde iedereen z'n eigen zaken, zonder bevelend lawaai van buiten, zonder dwang. Dat egoïsme zou vanzelf goedheid worden, want alle menschen lieten elkaar dan vrij.

Natuurlijk 'n heel ander egoïsme dan wat er nu is in de wereld. Niemand mocht de vrijheid, eigen wil en leven, doen en handelen, van 'n ander aanpakken. Alles hoorde aan allen. Als men dan goed z'n belang begrijpt en z'n eigen vrijheid, dan dwingt men vanzelf 'n ander nooit tot iets; dan gaan de menschen edel met elkaar om, goed en innig, zonder bedrog, zonder nijd en neerkijking op minderen, die er vanzelf niet meer zijn. En eten en drinken zou ieder kunnen, en loopen, studeeren, zien wat ie lief zou hebben, vlak bij zich, wanneer ie wilde. Maar, — woelde 't dan opnieuw in 'm — sta ik dan alléén op de wereld? Zijn 'r niet allemaal anderen om me heen? Als ieder nou leert alleen voor zich zelf te zorgen, dan komt er toch nooit wat van 't samenleven, samendenken en samenwerken. Als ik nou sterker, begaafder ben dan 'n ander, dan is 't toch de schuld van de natuur, toch heelemaal zonder dat ik 't helpen kan. En die andere, zwakker, beroerder dan ik, blijft achter; onnatuurlijk eigenlijk, want die moest geholpen worden.

Hoe zal dat gezien en doorvoeld worden?

Daar begreep ie niets van, dat wou ie niet, dat vond ie gemeen, liederlijk.

Is 't nou niet veel heerlijker, niet alleen voor je zelf te vechten, zie je, zoo direkt voor je ik, al weet je ook, dat als iedereen dat deed, heel innig, en zoo mooi, zonder dwang, 't voor alle andere ikken goed was, — maar éven vurig voor 't geluk van àl die arbeiders, van al wat je lief is en je naast je gelukkig wilt zien leven. Wat goddelijk zou 't toch zijn, als alles wat 'r was op de wereld, samen gebruikt werd, zonder baasspelen over elkaar. Nee, hij voelde 't goed, uit al de geleerde en ingewikkelde kwesties werd ie niet wijs, maar toch voelde ie daar buiten diep, diep wat 'n mensch kan zijn als ie vrij is, met 'n machtige liefde voor al de werkers. En dàt had ie allerdiepst begrepen, dat 't veel beter is te zorgen voor elkaar, dan ieder voor zich, al moest soms 't leelijke ikje daardoor geknakt worden. Want dat leek dan maar breken van persoonlijkheid, dat leek maar zoo; later had iedereen er voordeel bij.

En dat zelf-bepeinsde gevoel had Rozalie 'm zoo gemeen kwalijk genomen. Wat jij daar kletst! — had ie 'm toegesnauwd, — daar motte we niks van hebbe, dat is geen individueel anarchisme,

maar 'n soort onzinachtig kommunisme. Nee, nee, werachtig niet! — had Hein gezegd, onthutst door den paukslag van z'n groote woorden, die ie dreigend op 'm voelde afkomen, — ik wil ook geen gezag, ik wil ook dat ieder vrij kan zijn, maar ieder heeft toch wat anders, verlangt toch wat anders; zonder dwang en zonder baasjes-gespeel, met heel veel liefde voor elkaar, werkt men toch ook voor 't goeie! Dit kon ie zich toch maar beter voorstellen, dan dat heelemaal niet meer naar elkaar omkijken, en ook beter dan 't laten-in-de-lucht-springen van menschen. Zie je, met haat alleen, nee, dat begreep ie niet, dat kon 'r niet bij 'm in. Wel zag ie, dat 't gezag de pest was, overal. Allang had ie gevoeld, dat 't gezag in de maatschappij 'n meerderheid was, die wèg moest; in z'n jeugd al, toen ie zich moest bukken voor knuisten, schoppen en groote bekken thuis, voor 'n meerderheid die ie vervloekte, verafschuwde, diep, met alles in 'm, dat in opstand kwam tegen baas-gespeel. De maatschappij met haar heerschen over alle middelen, ja, die was van alles 't ongeluk, die droeg 't lijden van millioenen, die bracht al de lamme, trotsche standverschillen, en daaruit al dat leed, gewrijf en gewring van hartstochten die uit de richting willen; die bracht al die kermende ellende, omdat zij de ziel uit elken mensch scheurde; de ziel, de ikheid versmolt en al 't persoonlijke verbrijzelde onder d'r stompen meerderheidswil. Een ikheid, had ie scherp doorvoeld, dat is zelf 'n wil, 'n eigen wezen, 'n eigen levende begeerte. Wat ik doen wil, zal en wil ik, niemand mag me verdringen, vermorzelen, als ik geen *kwaad* verlang. Alles wat dat gevoel in me knakt, door gemeen gezag, moet zelf geknakt, verpletterd worden! — zoo joeg 't weer in z'n wargedachten, in z'n gezoek en klagend gegrijp naar vasthou om 'm heen. — En als 't niet anders kon, dan moest de heele boel maar omgekeerd, met al wat leeft, licht en weent, zingt en vloekt. Want die pest-orde van nu is niks dan laag gezag, dwang van 'n meerderheid die de baas is, blijft toestoppen de monden van kermenden en zwoegers met wat brood, om niet te verhongeren.

En al was er brood met veel meer nog, blijft er niet 'n ziel, 'n willen in iederen mensch, 'n brandend verlangen naar meer, naar hooger, naar weten, leven, begrijpen, alles meevoelen en meeleven wat schoon en goed is? Al was er brood, véel zelfs, was er dan leven, vrijheid, geluk? En al dat ontzettend gekerm, dat moorden, dat stelen, dat razen en tieren, dat zwoegen van millioenen in den schemer van 'n bestaantje, dat duizelend over ze heengaat tot hun dood, zich nauwelijks bewust van één diepe vreugd? Wat was de zon, de natuur, de wereld? Nee, daar mocht ie onlangs nog pas hooren van 'n anarchist, die 'n heel huis de lucht in had laten springen! — Hè, wat 'n vreeselijke kerel toch! Toch ook 'n held! 'n Dolle, 'n monster noemden z'm. Waarom? De boel heeft ie laten springen, wijd de lucht in, uit haat tegen de maatschappij, maar óók z'n leven gewaagd, z'n eigen bestaan, uit liefde voor wat ie

dacht en vóórstond; dat heeft die man z'n Ik toch óók gedaan. Ja, daar moest in dien man toch iets fels geleefd hebben, toen ie daar weggedragen werd naar 't schavot. Kon ie 'm zoo goed voor zich zien? Wat zou'r in'm gevloekt hebben, toen ie daar zong en schreeuwde, zoo vlak bij 't mes, bij den dood! Hè, wat 'n geweldige woestheid; hè, die kop, hij zag 'm direkt als ie z'n oogen dichtkneep.

Van Rozalie had ie 'n fotografie van 'm gezien, op 't oogenblik dat ie geboeid naar 't schavot geduwd werd. En 't was toch z'n leven dat ie liet, voor anderen. Had ie vermoord? Ja, maar zooveel groote lui van 't geloof hadden dat toch óók gedaan. En de Inkwisitie dan, die heeft toch 't zelfde gedaan, en nog veel gruwelijker, lager en ontzettender; want die had de macht, en hij niet. Vond ie 'm dan goed? Nee, nee, dat toch ook niet, lang niet, maar hij bewonderde z'n moed. Hij had toch geen angst voor dat scherpe hakmes, dat daar zoo maar door z'n romp zou kerven. En dan dat zingen van 'm, dat hoonende haat-gespuw in verhitte gejaagdheid, z'n nóg eens vervloeken van de menschen, op 't randje van z'n dood; nog éven dat wegtrappen van de maatschappij, uit razende woede en minachting.

Was dát nou die schriklijke kerel om van te sidderen, die daar, zooals Rozalie 'm vertelde en voorlas uit 'n paar fransche krantjes, met kop op, hoog kijkend over alles, in boeien gewrongen, voortgeduwd werd naar 't mes, met in z'n bevlamde oogen heete bloedlust tegen vijanden, stootend, kwetsend en uitlachend ieder die 'm op 't laatste minuutje van z'n leven nog te ná kwam. Pas was 't gebeurd. En overal hoorde ie de stem van de anarchie, die in vertakking-berichten verkondigd had, zóó de heele wereld te zullen vernielen, met d'r brandende lonten.

Hij rook ze, zag ze in hun rossige onstuimigheid al in den nacht, met over daken en huizen heengillende menschen... Want die stem klonk, als stortte 't uitspansel vlak boven 'm in. Met vreeselijke verrukking en halven angst in z'n ziel las ie, verslond ie alles wat daarvan gezegd werd. Ja, de moed, 't dóen deed 'm rillen van genot; maar iets kalmer daarna, begreep ie toch de onmacht van zoo'n strijd. Want z'n verstand zei 'm, dat de wereld en de menschen erop, toch zoo maar niet te vernielen, uit te roeien waren; en dan pijnigde 'm de gedachte hoe 't zou wezen als alles vernield was. Waarom zou bij hun dan juist 't goeie beginnen? Zoo golfden door z'n hoofd gistende denkstroomen. Overal dwaalde ie rond, zonder hulp, alleen, peinzend, teruggeslingerd van 't eene punt naar 't andere. Telkens vroeg ie zich zelf af, of alle menschen nou wel zoo netjes dachten als 't geschreven staat, zoo woordje voor woordje, zoo zinnetje voor zinnetje. Hij geloofde meestal van wel, en dan voelde ie zich diep wanhopig onder het brokkelende wil-vast getob van z'n eigen klein gemier, en van z'n klein begrip, dat maar niet inéens alles kon bevatten, wat ie zoo om zich heen hoorde bespreken. Toch met iets voelde ie zich gelukkig, — dat ie op niets inging

of niets zei, of 't moest uit z'n eigen diepste kern opdringen. Thuis was ie stil, èrg, 't half kwartiertje dat ie aan tafel zat. Alleen lief had ie, vol innige zachtheid, z'n klein, triestig Liesje, dat ie, langzaam naarder verbleeken vond, àldoor geliger onder de gore sloplucht. Niets daarvan zag ze bij 'm thuis, die blinde vrouw. Als 't schuchtere kindje maar ooit even klaagde over iets, dan vloekte z'n moeder dat ze kouê drukte op d'r lijf had, en dat ze zich door dien „gek" liet vertroetelen, maar dat ze toch nooit 'n kakdame zou worden. Lang bleef 't dan huilen in 'm, als ie'r in 't donkere hok zag bewegen, strak-stroef-ouwevrouwwtjesachtig, onder zwaar getob, iederen dag weer. Had ie maar de macht om 't kind weg te scheuren van z'n moeder, die nooit wilde zien hoe klaagloos ze leed, hoe ingehouên alles in d'r borstje pijnde en strakte van smart en moeheid. Een middel waarvoor ze knielde, z'n moeder, was er: geld inbrengen. Wat kon hij nu doen. Vroeger was 't nooit zoo arm geweest bij hun thuis; den laatsten tijd eerst toen z'n moeder dicht in de buurt van de Gooses wou wonen, en in 't slop bij den Braak gehuurd had, met de werkeloosheid van Willem en 't luieren van Jan woelden er grootere bekrimpingen en vervuilde ellende in 't gezin rond. — En al nam z'n moeder zich tien maal per dag voor, om door rotstank en de donkerte, uit 't krot wegtegaan, — fàont soo erg, had se sich 't nie kenne denke — plakken bleef ze toch. — Zelf verdiende ie nog niet veel. Toch ging ie heel goed vooruit en z'n nieuwe baas was tevreden over z'n werk. Waarop zou ie zich gooien, in dien tusschentijd? Waarop? Hij wou leven, weten, voelen; er brandde en snakte iets in 'm, iets dat telkens bovendreef, als z'n ziel van leefhartstocht en geestdrift volliep. Wat was dat toch voor 'n gepijnig? Hij wou zich aan iets geven, dat heel innig, heel diep, heel goed was, waar ie mee kon spreken over alles wat er in 'm klaagde, juichte, waar ie alles aan kon zeggen, waar ie tegenop kon kijken, iets dat zich heelemaal voor hém uitstortte, al was 't nog zooveel maal beter, hooger of rijker dan hij. Maar nergens om 'm vond ie wat. Hij wist zelf niet of ie 't van 'n man of van 'n vrouw verlangde; als 't maar op'm aanstormde, 'm te pakken nam, heet-brandend zoende met de liefde van iets grootsch; als 't 'm maar sloeg, en als ie er zich maar bij mocht uitstorten, of luisteren uren op uren als in z'n wei-gestaar, z'n droomgeluk aan de Utrechtsche Zij. 't Snakte in 'm, dát alleen voelde ie.

Rozalie had ie nu al in maanden niet gezien. Hij voelde zelf ook z'n ziel op 'n afstand komen van z'n felle haat-spuwerij op alle soort kreaturen. Nou had ie gedacht dat ie wel èrg gelukkig zou worden, zoo zonder die grijnzing van z'n rooie bakkes, als ie maar stil doorwerkte op de fabriek en thuis, als ie maar alles in zich opnam, zonder begeerte naar andere dingen nog. Maar 't hielp toch niet. Diep in z'n ziel bleef iets snikken, iets dat vroeg, en dan droefnis in 'm werd omdat ie 't niet begreep, en altijd maar weer knaagde, onrustig woelend en prangend vanbinnen.

Als ie Liesje, soms alleentjes thuis, op z'n schoot nam, als ie zacht tot 'r sprak in allemaal kleine, geschokte zinnnetjes, 'n uurtje haar droef leventje opvroolijkte, dan bleef dat weeë wel 'n beetje weg; maar als ie dan weer haar wijs-ouelijke lachjes zag, haar schamper gewantrouw van in liefde gegeven voorspellinkjes hoorde, dan 'r weer triestig zag voor d'r uitstaren, 'n beetje dommelijk bleek, zóo net kijkend op 't werkgegroef van handjes en hoofd, dan was 't ook in haar bijzijn niet te smoren, dan weedomde dat gevoel weer knagend, dat willen hebben van 'n wezen, waar ie alles voor kon zijn, dat 'm 'n beetje optrok, leidde, en dat ie kon bewonderen. En of 't 'n wezen was, dat wist ie eigenlijk zelf niet; want als ie maar las, of met groot, eerlijk gevoel hoorde spreken van iets edels, dan gloeide ie al, en dan had ie 't genot van dat diepe gevoel, dan was wèg weedom, dan zoog iets in 'm uit, zoodat 't uren na uren afmatte later, maar 'm toch de heerlijkste geluksschokken gaf en leefkrachtig, zorgeloos maakte. Op de fabriek was 't heel erg, èrg, maar toch zou ie zich bedwingen, kalm-aan werkplicht doen, hard, hard werken, om z'n Liesje door geld àf te koopen uit 't verrotte, leventje thuis, en waar ie kon, zich met alles bemoeien als ie 'r wat van wist of voor voelde.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Er was weer werk bij juwelier Bresser, sedert 'n week. Eén na één kwamen de knechten, snijërs, snijsters en klovers tegen half negen aanzetten. Drie be-looperde trappen óp, ging 't in woest gehol 't huis rechtdoor naar den langen vertimmerden zolder, waar Bresser z'n werkplaats, en ernaast z'n kantoor had.

Juffrouw Erelheim, 'n lange magere snijster, met zwaar besproet, smal-bleek gezicht, zat al van acht uur voor d'r bak te blauwbekken, in de kou-kilte van doodstille werkplaats, wachtend op de werkgeefster, die er vroeg zijn zou.

Alle werktafels waren netjes aangeveegd, door Jakoppie, den jongsten leerling. In hun zwart-verbleekte effenheid hoekten vijf- en zeskantig, met hier en daar halve-cirkelvormige insnijningen, de klovers-tafels onder 't strakvriezende, scherpe winterdaglicht. Aan de afgevreten randen bobbelden overal knobbelige cementpuisten, vergrijsd uitlopend in de bestopverfde, half open-donkerende plankreten. Kort stompten de half afgehaakte kloversbakken op kleinen afstand van elkaar, gedrongen wachtend op gehamer en lawaai. Langs de zil-verige pennetjes van bakketels gleed schichtig staallicht-geglim, dof verbleekend op de bevuilde koperen ketelranden. De smerig-grauwe en half-blauwe boezelaars, waarin messen en verstelstukken builden, zakten zwaar onder de bakken wèg, met de eindbanden dwars over 't lood gebonden, vastgespijkerd er achter, aan uitgerotten tafeland,

met midden in 't loodgat de fijne slankheid van mee- of opsniijêr ¹⁾, in spichtige omranding van koper ringetje er bovenuit kijkend. Enkele verroeste ouê messen lagen vermelaatscht tegen den achterrand bij de ramen onder druk gestapel van stoffertjes, blikjes, grond- en tafelizeften, in àl kleinere vormen optorend. Klein-fijn puntten, uit de koperen, half verbronsde, half vergroende verstellichtjes, licht-blauwe vlammetjes. Enkele brandden scheef-verstopt, met dun vlam-straalte, door 'n propje cement dat half verkoold op 't lucht-gaatje bakte. Onder alle tafels stonden banken en ruglooze stoelen in dol pootengewriemel over- en doorelkaar.

Aan een reusachtige tafel in den rechterhoek van den smal-betimmerden winkel ²⁾, als 'n zolder-doos afgeschut van andere hokken, achter den breeën diamantafkoker en kloversafdeeling, plakten de snijsters zich neer, onder gejaagd bankgeschuif, allemaal puf-haastig elkaar wegdringend en voorbijschuivend, bang voor standjes om-te-laet-komen. In een achter de tafel afgeschut kamertje, ontdeden vrouwen en meisjes zich, in snelle haast-gebaren van mantels, hoeden en bontjes, onder doffe giegelpret, wetend te zijn in klein gedempt hokje vol kleeren, in 't wild maar hun rommel opelkaar stapelend.

Salomon Lepper, vet-korpulente klover, al jaren knecht bij Bresser, stond, telkens opspringend in lol, met handen in z'n zakken, te praten met Swarhuizen en Pronkman die hard lach-kakelden in de nog kouê werplaats, waar hun ademdamp achter de woorden, als vluchtig gestoom, wegsolt.

Lepper, met uitgevonkte oogen, omkranst door blauwig-paarse holte-zakken van zwaar zwieren, keek nèt in 't strakke pijnlicht, half dicht z'n kijk, luisterend in lachspanning naar Pronkman en Swarhuizen, die, elkaars zinnen afhappend in dooréén-geschreeuw, hem 'n streek vertelden van Boy Overbod in 'n hoerenkast.

Langzamerhand waren al de kloversknechts gekomen, in kou-rilling van bevroren straat, met verkleumde, verwrongen-blauw of bepaarste wrevelgezichten, in direkt-even-naar-de-kachel-geloop, om wat hand-warmte.

Achttien man waren er nu bij de klovers op den smallen zolder bij elkaar gepropt, hangend in lui gewacht over de tafels, of zittend met hun rug tegen de bakken, in zwaar gedamp van stinkende sigaretten en pijpen.

Ook bij de snijsters zat 't vol. Langs rondom-hoeking van reuzetafel golfde gonzend gepraat. Onder hoog gegiegel en bankgeschuif, zwierven losjes-weg, schrille klanken van vrouwestemmen, met soms zwaar mangeluid van 'n, achter vrouw-lijven verborgen snijêr er doorheen.

¹⁾ Mee- of opsniijder: bij den klover, twee fijne stokjes met cementkopjes, waarop de diamant bewerkt en gekerfd wordt; bij den snijder zijn de stokken, met den zelfden naam, langer en dikker.

²⁾ Populaire naam voor werkplaats.

Door tot tafelrand uitgebouwde dakruiten, viel scherp tintelend 't licht naarbinnen, de omgeving omschaterend in fel lichtgeraas, als in 'n fotografisch atelier, naakt en doordringend. Bijzij, links, naast 'n hoek bij de klover, flankte 'n hoog zijraam, waar, aan 'n mal-kort tafeltje, op hoge krukken, nog drie snijërs zaten, als weggespat van de rumoer-groote vrouwen-tafel, aan de diepe hoek-ramen rechts. Twee kleine kloverleerjongetjes liepen, in haastig getrippel opgejaagd, over en weer, soms ergens, in zwaar bons-geweld, met punt van oud scheermes cementbulten van tafelranden afhakkend, in woest gespat van puntige stukjes overal heen.

Bij de snijsters liep Leman Zuur gluiperig rond, 'n ineengedrongen jongen met neger-zwart bekruld haar. Met z'n hottentotsch-verwaarloosden, half-idioten kop, loerde ie schuw om zich heen, overal snel kijkend, in bang ge-ontmoet van andere oogen. Hij was de chalks-nar ¹⁾ van den winkel, 't verstumperde, rampzalige mikpunt van spot en kwaadaardigheid, met verlof meegebracht als leerling door een snijster-knecht.

In zwaar-zwart wenkbrauw-geboog, boven z'n neus wild doorgegroeid als pluimige haarwratten, met dikke rimpels en scherp gegroef in lagen voorkop, stond ie, half gebogen, in 'n hoek bij 't raam, achter juffrouw Pinaro, z'n meesteres, op 'n groot blik „grondvulles” na te zien, telkens met z'n dikke vuurrooie negerlippen stofdotten wegblazend. Lepper, Swarhuizen, en Pronkman, met nog 'n paar pas-nieuwe knechten en half-wassen, praatten en rookten nog aldoor, in 'n groepje, druk-levendig, in sigaretten-damp zich trek-lekker omwolkend achter blauw gesluier, met telkens eronderdoor gevraagd en geantwoord, zonder elkaar dan even te zien.

Fijn pinkte Swarhuizen, vlak bij 't vuurrandje, de gloeiende asch van z'n sigaret-endje in den nek van Monsdorff, 'n schlemieligen, pas geprobeerden knecht, die juist vandaag z'n werk aan juwelier Bresser, of z'n dochter afleveren moest, en in stuipende angst onrustig op z'n bank heen en weer schoof, onder drukkend voorgevoel dat ie gedaan ²⁾ zou krijgen. Met z'n rug zat ie vlak achter Swarhuizen, in kippige uitzoeking van z'n bakvuilnis. Snel-geniepig had Swarhuizen de asch in z'n nek gepinkt, toen zich nog sneller omgedraaid met lachlooze gladheid van z'n gezicht, in luisterspanning wéér, staand als van-de-prins-geen-kwaad-wetend.

— Gg . . . gòòò . . . fffffèrdòmme . . . g è è è . . . è . . . m è è n ! . . . spatte de stotterende Monsdorff terug, met één hand woest z'n nek ingrabbelend naar de gloeiplek waar de asch brandde, in vuurrooie gezichtsverhitting doorstotterend, lager grijpend achter 't,

¹⁾ 'n Soort hansworst.

²⁾ „Gedaan” krijgen: — Vakterm gebruikt bij brekebeenen, zich als knecht aanbiedend, doch wier werk, na proef, onvoldoende blijkt. Gedaan krijgen werd onder de werklieden, vooral bij klover en snijders, als 'n schande beschouwd, wíjl 't overal uitlekte, en voor den betrokkene tot permanente broodeloosheid aanleiding kon geven.

mal uit z'n rug opbeffend achterstuk van z'n vuil half-hempje.

— Wè è è... we w... wwwie... doettatnou!...

Half gegeneerd, in angstig gedenk aan z'n moeten leveren straks, keek ie rond, maar zag geen krimpje op de gladde gezichten om zich heen. Swarthuizen praatte door, doodleuk, met twee handen gekruist op z'n achterste, èven, fijn-heerig z'n kolbert oplichtend.

Om negen uur was de winkel stampvol. Alle snijsters zaten aan d'r bakken in druk gesorteer van werk. Alleen de klovers nog stonden of zaten in lui-speelsch armgerengel, wachtend tot de patroon met de bakken zou komen, behalve twee kloofsters-knechten, die, zoolang 't werk er nog niet was, bij de vrouwengroep stonden te nateren.

Telkens wipte iemand in de gang, om te zien door 't openstaande loketje, in 't kantoor naast den winkel, of de patroon, of Eva z'n dochter, er al zat.

Sprauer, 'n lange kerel, langzaam loopend met 'n beetje uitelkaar gebogen beenen, als 'n verkrampde paardrijër, in heel z'n voorkomen bewarend 'n air van iets fransch-loszinnigs, trotsch op 'n, onder z'n kin fladderende gestippelde lavallière, liep achter de vrouwen door, hier en daar 'n bekende zacht in den arm knijpend, of in zinnelijke kikkitteling, met snel-rarige dichtknijping en verdraaiing van oog-appels, vragend of ze goeie partijtjes getroffen had. Achter hem aan liep Mirikstein, 'n nog langere klover, raafzwart besnord, italiaansch-gloeierig gezicht, met donkere schitteroogen. Voor 'n klein, uitgedijd-mollig juffertje bleef ie staan, onder spottend-beleefde grimassen, haar in heete ironie vragend, of ze 'm even de maat wou nemen in 't kruis, voor 'n nieuwe onderbroek die ie zich wou „trakteere“.

Langs de heele tafel kraakten zacht ingehouen lachjes, gegeneerd gegiegel, met bloos-verlegenheid op de gezichten. Juffrouw Pinaro, 't in de maling genomen dikkertje, beet nijdig van zich af, zeggend dat ze van die vuile grappies „versroontt“ wou blijven, dat ze d'r „volstrek“ niet mee gediend was, en dat ie z'n zuster d'r maar most vantussche neme! Toen, mal geraakt, verlegen met z'n hysterisch grapje, tusschen zooveel meisjes en vrouwen afgesnauwd, bitste Mierikstein wat terug:

— Wat 'n drokkie... mechokkene pottegiezerin... kwaadaadege éendarm! ¹⁾

Zacht had ie gesproken, zoodat alleen 'n paar naast 'r 't hooren konden; toen, afgebluft, leunde ie tegen den schoorsteen van den afkoker, die in z'n glazen huisje, met punting van buisjes, daar stond als 'n vreemd-gevaarlijk apparaat van laboratorium.

Drukker gonsde spreekgemompel over de heele werkplaats, uit alle hoeken, onder zwaar gedamp en brandlucht van sigarettenpapier, tusschen benauwing van opgepookte kachel, die door de leerlingetjes en Zuur tot blakerend vuur-lijf was aangegloeid.

¹⁾ Scheldnaam van Hoogduitsche, voor Portugeesche joden.

— Wat blijwe die bakke toch uit!... gromde Lepper. Jakoppie. ga jij nogges vrage beneje of we zelf effe de bakke uit de brandkas magge hale... wat dat duurt bewounes!

— Dàrre, dàrre za je! — treiterde Swarthuizen.

— Dàrre?.. steek de moord, ik mot afmake, morrege is jontef... waarachtegeschot... Voorwat sjnurkt ie zoo lang, de baas? — en toen zich in veinzende nieuwsgierigheid naar den angst-doodzweeter Monsdorff draaiend, vroeg ie met gemaakte deelneming in z'n stem:

— Hê je al gewoge hoeveel kappies ¹⁾ je hêt, en hoeveel persente?... ik heb wel 'n sraaltje... dan kajje wége... maar addenô... hou je sjoel voor de baas, weetje waddewe doen?...

Monsdorff, die aan z'n verzwollen hazelip stond te plukken, in zenuwtrekjes, met oogen half dicht, zacht uitrekenend z'n persenten en z'n verlies, liet 'm billen.

Toen werd Lepper woedend dat ie hèm, eersten knecht, niet antwoordde.

— Zeg, meneer Monsdorff, versta je me niet?... spreek 'k mit 'n hontt?... nògg!...

— K-k-k-kles m-m-m...me-me...

— Zing jij maar, zing jij maar! — lolde Lepper terug, toch innerlijk nijdig weglopend naar z'n groepje, met wellust-pret vertellend dat de hazelip zéker gedaan had.

— Hij hêt wel tien persent te min! — lachte ie hoog, met handen wijduit betoogend, — bij goddallelmachtig, ... zal ik daar dood staan blijwe, jullie zalle zien dat ie àf het, dat plegish...

— Hoe keje daar zoo'n plezier van hebbe? — vroeg 'm zacht Bleekman, vooruit al schuwig voor 'n grooten mond.

— Hij is goetth!... mijn òòk 'n zorg of ie blijft of niet; hij zal weràgterresgot mijn niet de kaas vamme brood ete... maar dat peshponem ²⁾ het zoo'n praats!... op wàt? addenô... op wa-ât? — lawaaide Lepper druk met z'n handen onder Bleekmans neus.

— Bréék mijn kop, laat 'm. Oj, wat wi-je van 'm? — zangdeunde Bleekman verwijtend terug.

Plotseling kwam Jakoppie, 't leerjongetje, met 'n hoop bakken ³⁾, laag tegen z'n buikie, opgestapeld tot aan z'n kin, heel voorzichtig, stap voor stap den winkel in.

— Annéme! — piepte z'n stem 'r benauwd bovenuit — de bakke

Allen stormden op 'm aan; 'n gedrang om 'm heen met getrek, geduw en gegrijp, ieder naar z'n bak.

Louis Zeelt, 'n jonge knecht, scherp achter 'n gouên lorgnet kijkend, duwde met ruwe stooten 'n paar gulzige grippers van Jakoppie af.

¹⁾ Uit ruwe diamant geslagen, volgens de wassen van den steen bewerkte vierkantige modellen, waar, nà dat ze gesneden zijn, de slijpers briljanten uit vervaardigen.

²⁾ Pestgezicht.

³⁾ Bakken: voorwerp, (bij den klover in tweeën gedeeld, voor- en achterstuk genoemd), waarop de arbeid verricht wordt; bij beiden tevens dienende tot berging van verschillend materiaal.

— Jullie drukke-n'm werachtig nog fijn. Laat 'm nou eerst de bakke op tafel zette, dan kan ieder z'n eige toch neme!

Jakoppie zuchtte van blijdschap; bak voor bak werd 'm afgenomen en op tafel gezet. Ieder zocht zijn eigen voorstuk uit en ging meteen naar z'n plaats. Monsdorff had telkens al om de grabbelende en duwende groep heen willen dringen, maar door zwaar getrap op z'n likdoorns was ie achteruit gesprongen op 'n bank. Met z'n voet in de hand, van pijn ineengekrompen, bleef ie geduldig wachten tot ie 'r bij kon.

Toen Zeelt 'm in de gaten kreeg, liep ie juist in kippig gekijk naar z'n bak te zoeken, met z'n neus bijna 't tafelvlak rakend.

— Wat zoek je toch Monsdorff? — vroeg ie 'm dof. Onder angst-zweet vertelde de gebrekkige Monsdorff zwaar stotterend, dat ie nergens z'n voorstuk zag.

Overal klonk nu bonzend gerinkel van stalen messen tegen elkaar, en rommeling van stokken. Aan de grootste kloverstafel, middenin, was 't drukste geschuif. Ossedrijver, zat in rooie beschijning van z'n neus en kin achter 'n uitspuitende, sissende gasvlam van verstellicht, z'n stokken op te maken. Dwars tusschen de ketelpennen lag plat 'n kloofmes, waarop ie, na verhitting in 't licht, 'n nieuwen cementkop, blank-geel uitrolde tot gladdig-rond chako'tje, boven den koperen band. Naast 'm zat, opgedrongen tusschen Olieman en Rozijn, Annie Borg, een klein bleek-blond kloofstertje, in stille werk-aandacht. Overal was de zwaar-kippige Monsdorff al met z'n neus tegenaan gestooten. Hij begreep maar niet waarom z'n voorstuk er niet was; dol zocht ie zich, al heeter en banger, met schlemieligen huiltrek om z'n mond.

Lepper lachte stiekem voor zich uit. Fluisterend vertelde ie aan Olieman en Rozijn dat ie 'm verstopt had in den afkoker.

— In de afkoker! — grinnikte ie na — addenom, orrègeneel is ie!... Zà jullie 'm zien zoeken, an die blinde kip!...

— Godvirdomme wat flauw, wat 'n kinderwerk! — riep Zeelt ineens, die 't aan de andere tafel gehoord had. En vol medelijden met 't ontzettend angstig gekrimp en gezoek van Monsdorff, riep ie hard over den heelen winkel:

— Hé, Monsdorff, zoek maar niet langer, je bak staat in de afkoker, ze hebbe 'm verstopt!

Lepper keek Zeelt aan alsof ie 'm verscheuren wou.

— Wat 'n soùger, ¹⁾ wat 'n vuile spelbreker... hattim nog 'n uur late zoeken, dan had je gezien hoew'm 't angssweet uitbreek!

— Je hèt wèl 'n pik op die stakkert... 'n kùnst doe je.

— Lèk me de maarch... ik wíl! —

— En ik verzoek de heere niet van pik te spreken, of anders zal 'k een van de dames 'r bij roepe om es te oordeele! — zei voornaam-spottend Swarthuizen, met heet lach-gekijs naar Annie, en naar Betsie die aan de tafel van Zeelt zat.

¹⁾ In dien zin: flauwe kerel!

— Ja, jullie met je wit voetje heb makkelijk dolle! — hield Zeelt vol, — maar die stumpert begint pas!

Uit den snijstershoek klonk nu zwaar-raspend dreungebons. Met hun borsten tegen den tafelrand, halfschuin gebogen over de bakken, zaten de vrouwen in zachte schudding van bovenlijven te snijên, kijkend loenzerig tegen de puntkoppen van hun stokken, of, levenloos, met hoofd half-op in den nek gedrukt, ergens tegenòp starend. Om hun handen glommen zwart-soepige, dikke, zeemleeren handschoenen, met afgesneên toppen, waar blank-vleezige vinger-vormpjes uitnulden. Middenin lag de tafel vol drek, onder gerommel van rood-bruinige en zwarte dekseltjes, met hier en daar verspat citroen-geel cementgebrokkel.)

Voor aan den kop van smalle snijstersbakjes bochelden vuil-klontige cement-zweren, roetig verkoold, waarop telkens de snijsters versch-gloeierende zwam neertikten, als in hitting van de koppen, met één slag 't gebrande afgebonkt moest worden. Rauw-rhythmisch bonkten de schuringen der diamanten, met licht stuif-gezwef van poeier in den ketelbak, doordreunend langs de heele tafel, onder zacht regelmatig lijfgeschud van allen.

Als in fijn snavel-gepik van 'n kip, pikte juffrouw Pinaro telkens met haar in gaskraantje verhitten stok, 'n stuk fijngesklopt cement uit 'n blikken bakje. „Ze vreet weer” lachten de vrouwen om haar heen, als ze daar zoo haastig, zonder op te kijken, in strak opelkaar-gepers van lippen, spraakloos doorwerkte, wijs-snibbig met scherpe neuslijn, den ketelbak inturend. De dikke juffrouw Zwaal, voor aan de tafel, bonkte 't zwaarst boven allen uit. Ze had heel grof werk. Haar poeierborsteltje kruifte telkens met z'n uitgeholden, half-kalen schedel over den gesneên steen, om te zien hoever ze al was. Soms wreef ze vinnig met haar vetten handschoenvinger over 't grauwe vlak, als ze niet genoeg zien kon, drie vier maal wild de lucht instrepend, achterelkaar, met zacht-nahijgend beweeg van zwaar kussenenden boezem, geplet tegen tafelrand.

Bij de klovers waren alle plaatsen bezet, behalve één, voor aan de groote middentafel, waar 'n ruw-wit-linnen boezelaar, als grillig-verfrommelde zak, met blauwe banden, over 't lood, om 'n stok vastgebonden zat. Het was de hoofdplaats; daar stond de bak van juffrouw Eva Bresser, zelf kloofster. Rechts en links zaten twee neven van den patroon, de Rozijns, in familieachtig gedrang vlak naast de patrones. Als 'n jonge beer, lomp-dik, in vuil, van gaten weggevreten werkbuis, zat de oudste der Rozijns z'n voorbak schoon te blazen, met één hand voorzichtig de vakjes bedekkend, waarop ruwe diamanten glommen. Z'n broer Aron, 'n piek-fijn heer, in zwart-gekleede-jas, lenig-uitstekende, gekleurde manchet-randen, zat 'n heeten stok uit 't lichtje, in z'n mond koud te blazen en te bezab-belen. Overal klonk nog pas zacht krasbegin, licht kloofgetik en geklop van gelig beschenen werkers, onder koelen lichtval van laag uitgebouwde ramen. Netjes stonden de bakken in hun bruinig en

donker mahoniehout-geblok, met erop lichte òptinteling van spiegellend doorgekloofde brokken. De kraantjes brandden in scherp, goudrooiig-geflakker, met verlengingen van elastiek-geslang naar andere tafels, vastgeschakeld in grijs-mollig verwarringsgekronkel.

Jakoppie, een der jongste leerlingen, zat met z'n hoofd nèt tegen 'n balk aan, vlak onder 't raam gedrukt; 't andere, stotterende leerjongetje, Benjamin, klein neefje aan moeders kant van mevrouw Bresser, vlak náást den dikken Rozijn, omsloten nog in intimeren kring, met praatsig bewustzijn van de familie te zijn. Even kwam Bresser de werkplaats binnenlopen. Langzaam schoof ie tusschen de tafels door, overal zacht goei-morgen terugzeggend, met pas-uit-den-slaap-komende-guurheid om 'm heen, en beverigheid in z'n stem.

— Lepper, van middag bin je toch af, en u ook, meneer Spauer, niet?... en u meneer Wurm, en meneer Monsdorff, u toch ook? — vroeg ie, gapend gerekt, met mond-uitsperring als van 'n nijlpaard.

Allen riepen van ja, beleefdelijk-onderdanig, licht geveleid door 't aanspreken van patroon.

— Dan zal m'n dochter jelui wel nazien, en werk bijgeve... als ze vandaag komt...

Bresser liep statig door naar de andere tafels.

— Ik wou maar dat ik an ha ar mo ch nazien! — lachte gesmoord, tusschen de tanden sprekend, Swarhuizen tot den dikken neef Rozijn.

Juffrouw Borg loerde dieper haar bak in, onder zwaar wanggebloos.

— Jawel, daar zájje vanáfblijwe! — antwoordde Rozijn diktongig.

— O ja, verbéél je wat, omdat ze je nichie is!... en omreède 'r vader stikt in de duite!... Ze mot jòu hebbe!... morrege bringe!

— Bij mijn gezond, hij hèt 'n oogje op 'r!... Ze kijk je nog niet an mit 'r toches! ¹⁾ — spotte Lepper luid middenin.

— Bemoei je d'r niet in!... gáát je niks an! — snauwde Rozijn nijdig.

— Juffrouw Borg, zeg ù nou... is ie nou al droog achter z'n oore?

Annie zweeg, haar wangen antwoordden in donkerder bloos-gloed.

Over de tafels klonk nu, in valsch-scherpe gil-strepen krassend gekerm. Uit alle hoeken hamerde getik, gebonk, in rumoerige gonzing van stemmen, met messen-geklater op looden, pompend gestamp, als 'n steentje niet splijten wou dat dóor was in den stok. In den hoek gedrukt, stond Jakoppie met 'n stapel messen bij zich, die hij voor de heele tafel knechten slijpen moest. Eerst wong ie zich met moeite 'n beetje uit z'n hoekje. Op een klein, glibberig, zwart-bestreept zandblok, schokte ie nu, in zwakkigen armzwier, met dunnen meskant op den steen, telkens bij terughaal, vuurspatten meeslepend. Rood

¹⁾ Achterdeel.

van inspanning, met zweet-vet op z'n hoofdje, in lage bukking van rompje over wiebelende bank, zuchtte ie onder 't platslijpen zwaar, bij elke tien wanhoops-halen éven uithijgend.

— Meneer Wurm, mot dat kleine messie ook geslepe worre, 't zit vol mit keepe! — vroeg ie moe, beklemd-ademend.

Wurm bromde iets. Zacht terug vroeg Jakoppie met z'n vuile hand aan z'n oor:

— Wa-ât?

— Mit-je-neus-in-me-ga-ât... ja natuurlijk, de kleintjes ook; en slijp ze me niet rond, want bij god-dalle-mach-teg je ken ze betale,... voor jôu kôste neemt Merckelbach ze mee!

[In zware hijging ging Jakoppie verder, onder hevig meegeschud van z'n tenger-uitgezenuwd karkasje.]

II.

Bij 't inkomen van juwelier Bresser was van alle kanten stilte gedaald. Moos Dieke, 'n piep-jong, pas uitgeleerd knechtje, vlak over Betsie Beer, die telkens met z'n voeten in d'r beenen zocht verward te raken, om, na 'n woedend uitgestooten „swijn” ze weer haastig terug te trekken, had plots 'n vuil liedje gestaakt, dat ie onder miezige lachjes haar in 't gezicht had geschreeuwd, in vlug spattend speeksel van heetheid. Overal was eerbied gezakt in de stemmen, en tempering in 't geraas. Zacht-sprekend-bedeest hadden ze geantwoord, achterelkaar, met hoofden dicht bijeengebogen. Maar zóó had Bresser z'n hielen gelicht, of uitbarstende stemmestijging joelde en golfde hem achterna. Overal feller geschreeuw dan straks, heen-en-weer gekakel en gevraag, met lach- en roepstemmen eronderdoor. Het doordreunende snijêrsgebons bracht 'n siddering onder den grond over op alle tafels. Potten, flesschen en kruiken schudden licht mee in dreuning op kadans van snijgebonk. De klovers krasten er scherp-kermend tegenin, in snerping van schrille piepende krasjes. Het stokkengestommel en getik tuimelde over den heelen winkel. In alle hoeken rook 't zuur-scherp naar spiritus. Aan 't kleine tafeltje rechts bij 't raam, zaten de twee man-snijêrs op hun mal-hooge krukjes, hunne beenen éven aan den grond licht meeslingerend met bovenlijf. Broeiend was 't er, al stond de werkplaatsdeur wagenwijd open. Soms, bij buien, klonken alleen gekras, kerf-gekerm en snijers-gebons tegenelkaar in, onder vreemde stilte van allen.

De klovers zaten rechtop, net gekleed, als verfijnde arbeiders-heeren, enkelen pronkend in spier-wit borst-geglans en overhemden-gekreuk. Naast hun bakken glommen allerlei steen-witte en bruine spirituspotjes, waarin ze diepten met hun vingers om de steentjes van cementvuil te zuiveren. Bij juffrouw Eva's plaats en om de bakken der Rozijs, stonden enkele geslepen kristallen spiritusbakjes, wemelend van lichtvlekjes, zuiver diep doorschitterend in vonkende

lichtranden van prismatisch kleurgespát. Onder 't werk door, rookten de knechten, omwolkt soms achter zwaar gedamp, sigaretten en pijpjes schuin-lang in den mond geperst, in pijn-gekrimp van oogen, als blauwige rookdwarrels zacht 't wit inkrulden.

— Gisterenavond binne we naa de schoùburg gewees mit Rachel en Lewie, en Rielie mit Eth... Ze wouwe mit alle geweld mee... Weetje wadde-we gezien hebbe?... de Faus... Hoe vô-jij de tenoor? — vroeg Lepper Sprauer, die schuin over 'm zat, zwaar schuddend, met z'n hand in geultjesvorm, een diamantje, hard schoonwrijvend.

— Al zewe maal was 'k 'r dit maand, — zei ie, zonder op te zien, — de tenoor deugt niet... 'n kleis het ie in z'n stròt... mot je Lorriljé hoore, in Parijs, en Riské!

Fijn be-galmend z'n woorden, rustte ie even uit bij de fransche namen; toen weer trotsch-zeker:

— Die het mit rech 'n òrgèltjè in z'n keel, daar is hìj n i k s bij, niks... 'n nefiége! — drukte ie met stem-gezag van 'n kenner uit.

— Nou, ik vond 'm hééél goeth, hééél hééél goeth..., en in de hoogte ook... Dan was jij 'r, toen ie misrien verkoûwe was... 'n kúns!... toen was ie 'n beetje gewâlleerd... maar gisterenavond,... je kamme gegloove of niet... pràchtig meneer!... pràchtig!... vraag maar an Lewie en Rachel,... drie kranze meneer! — scherppte Lepper uitdagend er aan toe.

De dikke Rozijn, met z'n stokpunt kloppend in den ketel van z'n bak, zoekend naar 'n fijn scherpje dat tusschen z'n vuilnis gevallen was, vroeg, heelemaal z'n bak insprekend, dof-dik:

— En de eerste frou... hoew was die?

— Mánjèfèkk, gloof mijn... als ik je zeg... viel Lepper direkt in, onder sluitend gekrom van z'n vinger en duim, telkens lucht-nulletjes van z'n mond wèg-gebarend, en opgewonden verdraaiend z'n oogen, — 't arië het ze gezonge,... mit rech zonder hapere... en de finaale!.. nee, je had d'r motte hoore uithale... addenòm wat 'n hoogte... 'n vógeltje... kompléet 'n vógeltje... en je hadd'r rol-làdes motte hoore... kompléet kristhàl... Nòh, ik bezweer je,... zal me frou 'n goeie menúut hebbe... zoo zalle we alles goets in de wijreld hebbe, as dat de eerste frou in Parijs niet beter het kenne zijn.

Toen Sprauwer er driftig tegenin:

— Hìj zegt..., hebt jij dan oore!... Faus loopt op tooneel of ie 'n druiper hèt... en wat weet jij van muzie-îek?... òggg... doe me nou 'n plezier... ga nou wèg asjeblief!... van je kàppies hèjje verstant!

— Nee jij, waarom jij wel?... omrede je 'n pietsie op de viool ken krasse?... dat ken mijn Fielepie ook, en as ie zou oud is as jij, wed 'k, dat ie 't nog beter doet!

— Verstant hèjje van je kappies... weet jij véél wat muzíek is! — bleef Sprauer terug-sarren, — as 't 'r oppán komt, ziet ie 'n eerste viool voor'n tweede an... dàt wil meèsjmoeze!... wat è piegem!...

Swarthuisen, de heete pretmaker, wou alleen ingaan op 't vies loopje van Faust, op tooneel.

— Was u 'r ook juffrou Borg?... hebt u 'm zien loope?"

Bloos-gelach in den bak, smorend-verlegen gezwijg... Lepper laaide weer op.

— Nòh, tògg!... en ik blijf 'r bij dat de tenoor práchtig was... jij altijd mit je Parijs... Parijs is Amsterdàm niet... nòh,... en was de bas dan niet goett... en de tweede frou?"

— De bás niet, de ált niet, de sopráan niet... Ze deuge geenéén van allemaal... Jij denkt, dat in de heele wijreld niks zoo moo is as de Parkschòuburg... jewèl, éen-twee-drie... an m'n oorolog.

En toen ineen, met z'n stem in de laagte uitvallend, zang-deunde ie:

— Als jij nou éers gezien hèbt,... de groote operaà in Parijs, spreek dàmme.

Toen van alle kanten opmerkingen en gevraag aan Sprauer, hoe diè er uitzag. In trotscherig uitgeleg voelde ie zich boven allen uitsteken. Alleen Swarthuisen lolde er doorheen, beestachtiger grapjes tappend over 't loopen van Faust op tooneel, en voorstellende wat er gebeuren zou, als z'n tricotbroek ereis opensprong, of scheurde.

Plots werd ie onderbroken door 'n útschietend gelach aan de achterste kloverstafel, bij 't zijraam van de snijêrs.

Hard schreeuwde Margo: — Hoore jullie diè?... Rémeni vraagt daar an Sam wat eigenlijk chemikálië binne... Ze hebbe al de heële mórrege derover gestreê, en raa-jullie ereis wat ie zegt... gedroogde heere-artikele... as pók leeft... zal 'k daar dòòd zitte blijwe, gedròògde heere-artikele....

— Wat 'n kòp! — lachte hard Mierikstein, — jammer dattie rotte mot.

— Nòh! stal nou in... maak geen omslag! woedde Sam, de beledigde, met vuurrood schaamgezicht de punt van den stok, door Margo spottend-op-de-kaak-stellend, vlak onder z'n neus gehouden, telkens in grijp-nijd wegstootend.

— Addechimmelekijne! — lolde Lepper mee, die zelf niet goed wist wat 't was, — die is goeth... die het z'n draai! — Maar nog was Lepper niet tevreden; hij voelde de praats van Spauer; 't kregelde 'm; weer wou ie beginnen.

— Maar hè jullie dan niet geleze, — drukte ie dof uit onder breed lippengepers, door 't inkerven van 'n platte glibber-rib, — wat 't Handelsblad geschreve het?... die zal 't doch dòk wel wete?

't Verveelde Sprauer.

— Ogg leg niet te zeurkouze, je weet 'r de kloote van!

— O, meneer is mènes,... dammaar mènes,... motje maar tussche je béene kijke, dan wor je weer goeth!

Monstdorff zat in bleeke angst-suffing voor z'n bak, in zacht getel en zelf-nazien van kappies en endjes, telkens de diamantjes met z'n vinger zacht bijeenhoopend, als kuddetje opelkaar, overkoepelend met laadje boven 'n dekseltje, om vlug 't omkeerend, ze tegelijk erin

te kieperen. Hevig was z'n angst voor gedaan-krijgen. Hij wist niet waar ie dan weer heen moest. Overal had ie z'n neus gestooten, en nou ie eindelijk 'n winkel had, zou ie nou weer de kongé krijgen? Lang draalde ie, eer ie z'n boeltje ging afkoken. Endjes, nou ja, die konden wel in de cement met voorloop gekookt, — maar de kappies moesten schoon, met vitriool. Jakoppie had 'm 'n goed heel afkookpotje gebracht. Eerst wilden ze 'm aldoor maar met Benjamin laten spreken, omdat die ook stotterde. Maar hij deed 't liever zelf dan zoo iets. Hij stotterde niet, maar z'n vergroeide dubbellip zat 'm erg in den weg. Toch had Jakoppie 'm gluiperig geholpen, op raad van Zeelt, met 'n goed heel potje. Even tikte ie met z'n mes tegen den bodem, om te hooren of er tòch geen barsten in waren; toen voorzichtig-bang z'n kappies er in uitglinsterend, goot ie er langzaam een dik-druipende straal donker-dampend vitriool over. De endjes deed ie op 'n tinnen lepel met zoo maar wat spiritus erop. Nou moest ie even naar beneden. Zacht-bescheiden vroeg ie z'n buurman of ie 'n oogenblikkie op de endjes wou letten.

De dikke Rozijn maakte zich rood-barstend kwaad met Benjamin, 't stotter-leerjongetje, die maar niet in z'n kop kon krijgen, dat 'n ruw heel steentje zes harde hoeken en vierentwintig ribben heeft.

— Wat-è versjtopt kemoug ¹⁾! — driftte Rozijn uitvallend in woedenden zangtoon, zwaar drukkend op elk woord. — Zes hârde hòék-kè hêt... 'n... heel stèèntje, door z'n diks,... door z'n plâts... door z'n smâls... verstaà-je? Nòh, Zeg nou nà!... zés... harde... hoek-kie...ies.

Benjamin, sterk verlegen onder 't lawaai van Rozijn en de plot-selinge kras- en bonkstilte om 'm heen van spraaklooze lijven, voelde z'n tong nog vaster zitten.

— Eé... ee... ee... eeeennnn... nnn.

— Daar kòmt de rasjmedaj ²⁾ uit.... Weet je wat, zing jij maar, op wie-néér-lans-bloed...

Benjamin's tong zat genageld.

— Nòh!.. no-ô!.. En vòr zong Rozijn 't met valsch-rauwe stem: Een heel stéén...tje hêt zès harde hoe-oe-oe-kies... no-ô!... zing dan!...

Zenuwachtig schokkend zat Benjamin op de bank te grienen één hand diep z'n oogen inwrijvend, rond zwarte traan-kringen; toen langzaam afgehakt door zwaar gesnik met hik-huil-stem, zong ie op wien-neerlands-bloed-wijs Rozijn achterna.

— Een hèèl stéén...tje, het zès harde... hoe...oé... oé... kies....

— Nòh!... en vier —

— En-vier-'n-twintig-ribbè....

¹⁾ Begrip, verstand,

²⁾ Asmodée: duurt tot in de eeuwigheid.

— Goéd zoo! — lachte wreed-lollij Rozijn, blèr maar niet;... nò-ô, wrijf niet zòò!... En hoe loope de streepies van de vergadering ¹⁾ bij 'n rondist nàbenéde?

— Mmmmm... mè mè... mmmmm... mit...

— Zing!... zing! — schreeuwde Rozijn woester, — alloo zing, zeg 'k je! — Benjamin met z'n stok vinnig op de knuisten ranselend. 't Jongetje kòn niet meer; in scheurende snikken barstte ie uit, van schaamte en knokkel-gloeipijn.

— Zing zeg 'k je, zing! — dreigde Rozijn nijdiger, heftiger 'm meppend op z'n vuur-rooie knokkels.

Toen vielen Zeelt en Bleekman tegelijk uit:

— Hou je poote toch bij je!

— Máák je toch niet zoo de sappel mit die jonge!... laat 'm nou eerst uithuile!...

— Leer jullie 'm of ik! — donderde Rozijn, woedend dat ie voor Benjamin's oogen 'n afstraffing kreeg, — jáá ik laat me daar sàrre door zoo'n kleine dròl!...

— Gelukkig niet, maar je hèt niet te ransle!

— O, ik dòch soms... diè is weràchtig goed, wille mijn wètte stelle, wille mijn leère wat 'k zègge mag, al dan niet.... hè-je me ooit zoo'n versjtopt kemoug gezien... al vier wéke zit ie an de bak...

Pijnlijker snikte Benjamin zonder tranen, in droogkrampend zenuwgeschok van schouders en mond, al scherper snik-hikkend in stillen huil. Z'n oogen waren hel-rood gewreven, rond zwart traan-gekring, en z'n klein fijn gezichtje vertrok bij ieder nieuw verwijt van Rozijn. Angst en schaamte gluipte uit z'n kijkertjes, bij elke beweging van z'n baas vlug-nerveus opzij buigend, bang voor 'n slag; zooals ie dien altijd gaf, onverwacht, pal in 't gezicht.

Hij wist wel waar de „vergadering” zat, maar zoo bang was ie voor z'n gestotter en 't driftige opgejaag van Rozijn, dat ie niets meer kon uitbrengen.

Zacht gegiegel klonk van de achterste tafel.

— Ze hebben Monsdorff weer beet! — lachte Lepper kwaadaardig.

Net kwam Monsdorff van beneden, met z'n dik-stomp gezicht achter de meid aansjokken, die met 'n grooten bak koppen en schotels den winkel op liep. Achter hen draalden bij de trap twee slijpers, die niet goed wisten waar ze moesten laten rondisten. In lollij gedoe werden ze eerst naar Monsdorff toen naar 't kleine tafeltje bij de snijêrs, en eindelijk naar de dikke juffrouw Zwaal gestuurd. Onderdrukt uitgelach klonk er bij de vrouwen. Stil, zich niet durvend bewegen, stond één van de slijpers, in licht gekuch met z'n hand voor den mond, den ander aan te gapen, die ook geen stom woord zei.

¹⁾ Zekere samenloop van bepaalde nerfjes op een diamant waardoor men den was herkennen kan.

Miena, de keukenmeid, òprankend in haar helder gespikkeld japonnetje onder 't licht, wou even achter Lepper met haar blad kopjes doorkruipen.

— Addenòm blijf staan, maak me geen mèrchel ¹⁾ — schreeuwde ie 'r dreigend toe.

'n Grooten requelje-steen had ie door te slaan. Met 'n beetje bleekig gezicht probeerde ie zacht 't mes in de kerf, voelend of ie diep genoeg was. Allen aan tafel hielden even met werken op, kijkend naar Lepper in spannend geadem. Plots gaf ie 'n zwiep-slag met z'n hamer, in zwier-zwaai op 't mes; ... de steen weigerde, spleet niet. Bleeker werd Lepper. Zonder 'n woord, probeerde ie weer, met zacht mes-geglij in de kerf, bijtend in nijd op bleek-bevende lippen. Weer bonsde 'n zware hamerzwaai ... de steen weigerde.

— Daar begrijp 'k me niks van! — riep ie, bleeker verwrongen — 'n prach van 'n kant-kerf!

— Snij'm nog 'n beetje uit an de duimkant! — zei Rozijn sullig.

— Uitsnije?... voorwát?... twee scherrepies ²⁾ wazze derin... hij môt!

In overmoed van zeker-weten dat 't 'n prachtkerf was, waagde ie den grooten kristalsteen aan nog 'n slag. 'n Beetje bevend zette ie z'n mes in, maar zóó zich toch goed houdend voor de omzitters, dat ze z'n onrust niet konden zien.

— Nòh, hij mot!... één!... twée!... bons!!

'n Kort-driftige slag rinkelde van 't lood; wèg gleed 't mes z'n boezelaar in; de steen was gespleten.

— Kapore... ³⁾ vroegen ze om 'm heen.

Angstig loerend nam ie snel z'n stok uit 't lood; 't voorstuk van den kristalsteen was, met 'n bonk cement erop in z'n boezelaar gevallen.

— Spiegel! — klonk 't trotsch, — spiegel. — Hê je ooit zoo'n ijzerharde frotterhòurik gezien?... ànders zijn ze zoo bros as koèk... bij 't kleinste tikkie legge ze door, en nou!...

De meid kon weer passeeren; geduldig was ze in de spanning mee blijven staan kijken.

Lepper voelde zich ontlast; haastig in onstuimige lol rolden de woorden z'n mond uit. Trotsch beweerde ie wel te weten dat ie goed 'm an vinger en duim had uitgesneên en z'n kerf diep en fijn was. Z'n bleke angst was achter ontspannen blijdschap-rood weg-getrokken. Hij begreep nòg niet waarom of ie straks angst gevoeld had, hij, die anders de grootste kanjers zorgeloos-fluitend doorsloeg.

Monsdorff had net z'n kappies, zachtjes in 'n nat-kleurloos klontje, uit 'n klein afkookpotje laten zakken op 'n zeemleeren wrijfdoek, voorzichtig licht-trillende waterdruppels afdruipe in 'n ander

¹⁾ Ongeluk.

²⁾ Scherpje; diamant waarmee 'n kerf fijn en diep wordt uitgesneden.

³⁾ Stuk, of niet volgens den was gesleten.

bakje. Glinsterend wrong ie de steentjes heen en weer, in scherp geschuur tegen elkaar op 't doek, aan 'n smerig hoekje van de tafel.

Z'n endjes bakten nog in den tinnen lepel, waarvan ze, om 'm heen, zonder dat ie iets bemerkte, den spiritus hadden aangestoken.

De blauw-donkere kruip-vlam zag ie in z'n kippigheid niet. Nèt wilde ie nog 'n paar endjes uit z'n bakvulles op den lepel doen, toen ie met z'n vingers in den brandenden spiritus greep. 'n Schrikschreeuw spoog ie stotterend uit. De vlam was vloeiend en likkend over z'n vingers gegaan, gloeiend opkruipend naar z'n hand. Eén sterke blaas, en uit was de vlam. Maar toch was ie hevig geschrikt; z'n hart hamerde. Wie had 'm dàt nou weer gelapt? Koken, gloeiend koken voelde ie zich van binnen. Met valsche lachsmoelen vroegen z'm wat 'r gebeurde, of ie zich gebrand had, en waarom ie toch zoo onvoorzichtig kon zijn. Hij had ze wel looden en messen naar hun koppen kunnen gooien; razend-kokend voelde ie zich van drift, maar te zenuwachtig, te vol angst voor 't afleveren van z'n werk, om iets te doen. Tranen stikten in z'n keel. De brandpijn had 'm nog niet zoo gepakt als de schrik; dat indiepen met z'n kouê vingers in 't vloeiend gevlam tegen den kokenden lepelrand. Huilend vanbinnen, vloekte ie om z'n kippigheid, en verwijten deed ie zich, dat ie niet eerst had uitgekeken; hij had bij die krengen op alles bedacht moeten zijn; nou lachen z'm nog uit op den koop toe. Maar hij voelde dat de schrik 'm verlamd had, dat ie niks had kunnen zeggen, vol bangerig-kramp-geknijp in z'n buik voor 't afleveren van z'n werk.

Suf draaide 't in 'm: — Je krijgt gedaan jonge, gedaàn.

III.

't Was half een. De meeste klovers hadden al hun boezelaars losgemaakt en haalden van planken en uit jassen, netjes in zeiltjes of in kranten verpakt brood. Benjamin moest bij de klovers rondgaan met de koffie; Lewie Zuur bij de vrouwen. Het gekras en gebonk had plots opgehouden. Overal vlogen stemmen, tierend, lawaaiend. De meisjes liepen door bij de jongens; groepjes jongens weer bij de meisjes. Gemeene zinspelende moppen werden er schaamteloos-rauw getapt in verzinlijking van vettig gelach. Ze luisterden, de meisjes in woedende schijn geraaktheid, zonder neiging in zich van wegwillen-gaan om 't vuildierlijke. Een pas van de tweede klasse burgerschool komend nufje, verwaand-rijke-lui-achtig sprekend, in korte rokken nog, kreeg 't meeste te hooren en antwoordde 't felst, 't raakstgemeen terug den heeten zwijn-lummels. Overal klonk zwaar gesmak en geslobber. Geen kras, geen bons-dreun werd meer gehoord. Alleen Monsdorff stond nog, rechtop met z'n lepel in 't licht, vuilnis uit te branden, uit angst voor z'n verlies. Benjamin vergat 'm zelfs koffie te geven.

In gulzig gevreet van dikke broodkorst met gebakken ei, in één

knuist saâmgeknepen, z'n vingers erop vastgedrukt, riep Lepper:

— Jakoppie, nou haal je voor mijn nog 'n paar bôkkes en 'n paar chienesappele, maar denk 'r om, vette en grootte!

Anderen schreeuwden tegelijk: — en voor mijn leverwors!... drie eiere!... vraag an Miena of ze ze goed hard wil koke!... 'n porsie haringsla!... mijn, broodje pekeltvleesch!... Overstroomd werd ie van geroep.

— Ken Benjemin nie meegaan? — vroeg ie bedremmeld.

— Benjemin?... nee! — zei Rozijn, — die blijft.

Toen ertusschendoor 'n paar anderen weer:

— Breng mijn 'n paar pòlleke ¹⁾, ik wil wat harteliks!... en 'n gemarjeneerde; ik ken 't zòo niet inkrijge.

— Voor mijn 'n hallewe gedraaide!... haal mijn 'n broodje mit brokke.

— Breng mijn wat kuitjis en levertjis, maar kijk uit, en haal 'n paar cente peper:... mijn vier pakkie sproth! maar versche!... kom 'r niet an mit je tien gebode!

Nog krijschte dooreen stemgeroep met bestellingen, ook uit den vrouwenhoek, die 'm ingewikkelder boodschappen opdrong. Jakoppie wist geen raad meer. Opschrijven mocht ie niet, dàt duurde veel te lang, zeiën ze altijd. Weer zou ie 't probeeren, maar Lepper begon al te jagen: — Nòh, ga nou doòr asjeblieft!... nòh!

— Denk 'r om! — waarschuwden ze, toen ze Jakoppie naar de gang zagen stappen, — groote polleke... goeie wors... geen vè-tjis... vètte zalmgraatjis... laat je niks in je poote stoppe, beheime! — ²⁾ schreeuwde Swarthuizen 'm na.

[Monsdorff zat eindelijk ook te eten, stil voor zich uit, droog slikkend, met 'n klein pakje naast zich, kleizend-smakkend z'n brood tusschen dubbel-lip-geplet, onder-de-hand 'n vrijgekomen puntje van z'n joodsch, met boter doorvlekt krantje in volle aandacht lezend. Op de laatste boterham plakte middenin 'n klein stukje kaas. Bij elken hap-ruk verlegde ie 't, onder zenuw-gebeef van vuile vingers, met z'n roet-bestreepde nagels meer naar 't end, tot 't er eindelijk met den laatsten hap inging. Ze hadden 't gezien en gierend lolden ze tot elkaar dat Monsdorff „schuifkaas" bij z'n brood at.

In z'n sjofel plunjetje, uitgescheurde jas, kaal-bruin, zat ie, nakauwend 't laatste brok, al droger te slikken onder pijnlijk-stroeve gezichtsvertrekkingen. Vragen om koffie wou ie niet. Allemaal hoorde ie slurpen om zich heen, maar hij had niks. Uitgeschoten werd ie. En misschien stond 't toch naast 'm, want bang was ie geworden voor z'n vervloekte kippigheid. Soms tastte ie even om zich heen, als ie dacht dat niemand op 'm lette. Maar hij voelde geen koppie... niks, niks was 'r.]

Vlak voor 'm zat Sprauer, die bij z'n eerste geslurp een bruinen straal koffie onder veel drukte op den grond uitspoog.

¹⁾ Groot soort augurken.

²⁾ Stommerik.

— Wat 'n pes-koffie! — Z'n lippen veegde ie met 'n zakdoek af, in vies blijvend-geplooi van z'n gezicht.

— Late ze dat zellif zuipe, godverdomme!... wat 'n pessmaak;... en dan mot je gewend zijn aan de café-noo-áár in Parijs!...

— Ch'koug ¹⁾... ga dan ellike middag naa Parijs koffie drinke, — zei Lepper, in vet geschud van z'n kwab-lijf, uitproestend z'n eigen leukheid.

Achter stond 'n groepje in druk lawaaienden lach-spreek te vertellen, hoe Rammenas verleden week 'n nieuwen knecht te pakken had, op den winkel van Malingson. Luid lawaaide een:

— Twee spelde had Barend vasgemaak an z'n bank... affijn hoore jullie... van bove mit cement,... en daar gáátie me zítte... en daar springtie me ópp; kajje begriipe...; de punt was nèt in z'n kont gegaan. Ik heb me n'en bochel gelache. En toen zijn ze me mit z'k tweeë an 't vechte gegaan... Maar toen is ineens de patroon binnengekomme en toen allebei binnen ze blijve staan as versteend... dat had je motte zien!... 'n gúlde was 't waard de benaude ponems van ze te zien!

Heviger laaide 't gepraat op bij 't inkomen van Jakoppie, beladen met pakjes, hoogrood bezweet van trappengeloop en gesjouw. Allen vlogen in wilde bestorming en gretig gegriip, getrek en geruk aan alle zijden waar de pakjes uitstaken, op Jakoppie aan. Van vier, vijf kanten klonk 't:

— Ik krijg nog cénte terug, nog vijftig!... hé bakkebaard!

— Ik nog 'n kwartje!

— 'n Gulde had je van me mee! — riep 'n dikke snijster, Jakoppie naar zich toetrekend.

— Schrijf maar op je buik en veeg 't mit je hemd uit! — drong 'n klover er onderdoor, uitschietend 'n schijnstoot van z'n handen tuschen d'r beenen, die haar wild achteruit deed springen met 'n vloek.

— Nog 'n dubbeltje terug asjeblief, Jakoppie! —

't Wemelde om 'm. Benauwd-afgemat was ie even op 'n bank neergezakt; met heesch stemmetje riep ie: Ja, ja! — onder 't aftellen en verrekenen met anderen die rond 'm kwamen dringen. Van één kon ie niet af; die streed hevig, omdat ie méér terug wilde hebben dan ie had meegegeven en Jakoppie, nog zweetend-versuft van 't gesjouw, met beef-dunne vingertjes grabbelend zenuwachtig diepzoekend in z'n zak, streed al vooruit terug bij-hoog-en-laag dat ie nèt gepast had meegekregen. Z'n hoofd voelde ie duizelen. Geklaag over de meegebrachte waar zwierf al om 'm heen. Eén had te weinig, 'n ander te mager. Doorvretend, lieten ze 'm niet los, kluwden 'm vast in hun hebzuchtig gevraag om centen. Geen raad wist ie meer.

De eerste waarvan ie niet afkon, trok 'm bij de knopen van z'n jasje.

¹⁾ In dien zin zooveel als: In orde.

— Kan me niks schéle bakkebaard, dan vergoei-je de cente maar, bî-je bedonderd. Ik heb je 'n kwartje meegegeve... mijn kostelike cente!...

— Strij u nou nièt; ik ken 't toch niet tòovere as 'k 't niet hêp! — piepte zwak Jakoppie's geluidje. Gestrij over en weer met in de war brengende stemmen er tusschen door van 'n hoop in-de-maling-nemers, die al lekker gegeten hadden.

Rood van drift riep Jakoppie toen:

— Nòh dàmmaar, hou u 't dammaar àf... tòch laat 'k me niet afzette! —

Pakkieloos-geplukt zakte ie toen, dood-vermoeid, rooier en zweetiger van 't gestrij, in 'n hoek op de bank, met drie kale boterhammetjes op z'n spakige knietjes uitgestald.

Louis Zeelt zat zacht te spreken met Clara Rietboom, 'n lief, slank, blond meisje, dat, met handen op den rug, in onbewust spelletje, zich heen en weer van den muur afduwde, onder lachgebabbel. Iets heel innigs vertelde ie 'r. Telkens keek ie over z'n lorgnet met 'n zachten lach tot haar op. Wat lief vond ie 'r vandaag met haar mollige wangetjes, dat frissche gekleur er op, boerinnig gezond, en 't geestige geschitter van haar grijs-groene snel-lichtende oogjes als van 'n katje, wegdiepend onder lang-zachte wimpers. Wat jammer dat ze in dat vervloekte diamantvak gestopt was, waar ze de vuilste praatjes en 't gemeene, verstompemde gewauwel van al die kerels moest aanhooren. Wat smoorden ze nou al in dat lieve kind, alleen maar om de centen.

Met niemand bijna op den winkel kon Zeelt 't vinden. Enkele leuken in 't begin, werden, als ze 'n paar maanden op winkels werkten, direkt verpest.

Hijzelf voelde zich niks bizonders, heelemaal niks, maar toch hield ie van heel andere dingen dan de meeste van z'n kollega's. Hij schrok altijd terug voor hun ontzettende, dierlijk-stompe hebzucht. Wat hebben ze voor elkaar over? — vroeg ie zich altijd af, — niks, niks,... 't licht gunnen ze elkaar niet in de oogen; gemeene streken doen, elkaar hinderen, in den weg zitten, dollen. Geen enkel vriendenhart kon ie vinden onder al die lui, allen verdierlijkt door geld, geld, verdienste. Dàt was hun alles. Hij, — ja van hèm konden ze zeggen dat ie 'n verchwartster-nàr, 'n ijzeren hein, 'n pettig ¹⁾ was, met 'n heeleboel verbeelding, ... goed, láat ze zeggen; hij was overtuigd dat ie niet veel beteekende; maar zij, zij waren nog minder. Ze konden niet velen dat ie 'n beetje fransch en duitsch sprak, en dat ie veel las. Natuurlijk, dàarom was ie 'n verchwartster-nar, en omdat ie ze altijd in hun snoet de waarheid zei. Hun vuilheid, mallen pronk, gemeene, lasterende kliekzucht, kon ie niet luchten. 't Grootste „stuk pest,” dat was 't brutaalste dier, had 't meeste succes; maar bij hem niet; want wat was zoo'n stuk pest toch maar

¹⁾ Dwaas.

'n botterik; 'n uilskuiken dat alleen van z'n macht en van z'n centen gebruik maakte. Walgen kon ie van z'n omgeving van al die zoogenaamde heeren met gepomadeerde koppen, engelsche boorden en waanzin-chiek.

Alleen voor juffrouw Eva, de patroonsdochter, had ie veel respekt. Ja, dāt was 'n fijn meisje, 'n lieve vrouw, die zelfs de smerigste en zinlijkste onder de vuilakken bedremmelde met haar diep doordringenden kijk. Hij begreep maar niet, waarom ze vandaag niet op den winkel was. — Zoo zat ie stil in 'n hoekje te eten, toen Clara 'm uit z'n gesoes was komen wakker praten.

Plotseling schreeuwde 'n troepje onder veel lawaai:

— Jongis, diē is jarig vandaag, die mot traktéere!

Lepper, Sprauer, Mopens, Remeni, Mierikstein, en 'n hoop meisjes drongen allen naar den hoek, waar 't gebrul uitbarstte.

'n Leerling, volwassen man toch, die er pas twee weken zat, hadden ze te pakken. Onder hevig née-schudden met 'n bang hoofd, wou ie halstarrig z'n verjaardag loochenen.

Lepper drong toen uit 't midden naar voren.

— De Kaadele, je mōt trakteere, doen we allemaal!... maak je nou niet mit 't jijlertje d'r van af.

Onder de ontzettende aandromming van zooveel lachende, uit-tartende manne- en vrouwekoppen, voelde de Kaadele zich bleuerig. Hij durfde niet meer zoo hard nee schudden. Bij ongeluk had ie 't in den ochtend zich laten ontvallen bij 'n buurman, en zoo was 't inéens, als 'n loopend vuurtje, de heele werkplaats rondgegaan.

— Bij goddalle-machte je mōt trakteere! — drongen ze allen aan.

Sterker voelde ie zich omsloten door 'n drom in-de-maling-nemende eischers; overal zag ie uitdagende gezichten, en golfde over 'm lach-spottende minachting om z'n krenterigheid.

— Zuinege parrig! — riep een, met 'n scheef mondje gillend, alsof de stem uit 'n anderen hoek kwam.

— Je zakcente, chlampamper!... je nasj-duite!

— Traktéère!... Zuinege parrig!...

Hij moest, hij zag 't, er uit kōn ie niet meer.

Lepper voelde 't eerst de bezwijming en overgave van den bestormden man-leerling, en zonder verder gevraag riep ie:

— Jakoppie, ga jij daar naa Snathager en je bestelt veertig telefoontjis en vijftien bolis. — Lachend-bedeesderig vroeg ie zacht aan de Kaadele:

— Ik lus nou geen zoet, ik neem 'n broodje mit pekelvleesch, is 't goed?

Zonder antwoord-afwachting weer tot Jakoppie:

— Nôh, en dān ga je bij Joles en dān breng je an mijn mee, twee broodjes mit pekelvleesch; voor mijn; één voor de cente van meneer de Kaadele en één voor mijn cente, en bij van Beaver breng je me 'n pond gele cement en 'n half pond witte mee.

Jakoppie stond weer trillend onder boodschappenbelading. Z'n

dun-koud lijfje, verschrompeld onder groen-verkaald jasje met vet-uitgesleten fluweelen kraag, scheen stijf-versmald wêg te bleeken als 'n waspop onder omgestrakte jongeheeren-kleeren. Met luisterinspanning om alles te onthouën, vroeg ie op 't eind bedeesd:

— Mag Léman meegaan?

— Leman?... Leman?... kàn die mee, juffrouw Menies?

— Voor mijn ja, gerus... voor mijn mag ie mee, maar éers mot ie nog één keer onder die hoek vege; al van tien uur is ie an 't zoeken naa 'n steentje van me;... om te stikke, die stofluch... onder 't éte;... dààr, in die hoek is ie gespronge!

— Nôh, wachtte kàn Jakoppie niet... dan ga je maar alléenig.

Uit 'n dikke stofwolk kwam plots 't zwarte negerhoofd van Leman Zuur. Z'n oogen gloeiden dof van 't kruipen in 't donker; in z'n hand hield ie 'n steentje.

Juichend schorde ie: — Ik hèp 'm, ik hèp 'm!

Z'n stem klonk dof, onder gehoest van zwaar stofgeprikkel in z'n keel.

Blij van terugvinden, stemde Juffrouw Menies gul met z'n weggaan in.

Maar Leman gromde iets met woedend vertrokken gezicht. Als bij 'n kwaadaardigen bulldog, rimpelde 't vel op z'n voorkop, onder dreigend gemor van z'n witte hakige tanden.

Eerst wou ie nou ook eens z'n boterham eten. In alle hoekjes en gaatjes had ie achtereën gezocht, drie uur, onder stofwolken verstikt. Moest ie nou weer dadelijk weg?

— Asje terugkomt, kajje wel effe éte, — zei juffrouw Menies zoetigjes-menschlievend.

Verspreid loomden de groepjes mannen en vrouwen vol snaterend gepret 't eetuur om te luieren, in onzinnig, hoonend gespot met alles wat flappend den mond uit bralde. Aan 't kleine tafeltje zat 'n snijêr aldoor met de punt van 'n dikken, smerigen stok in z'n koffie te roeren, zonder op te zien, kijkend verdiept in 'n krantje.

Gestuw en gestommel, dofferig achter gesloten deur, klonk uit 't kleine kleedkamertje, waar 'n paar knechten met meisjes stonden te giegel-schateren om vuil-opwindende moppen en gestoei, in zachte geluidsdempingen de monden drukkend tegen jassen en mantels, zwaar lijf-verwringend en stuip-lachend zonder te kunnen ophouën.

— Die blij-ij-ijft in d'r lach! — zei Jet Kooy achter de deur luis-terend, jaloersch-kwaadaardig.

Monstorff was eindelijk, na vreeselijk uitdraaien, klaar om te leveren.

Van den patroon had ie 'n boodschap dat ie straks op kantoor kon komen. Maar eerst hield nog Lepper 'm op, vragend met streng-gemaakt gezicht, of ie even, voor ie leveren ging, z'n kappies mocht zien.

— Hê-je al afgehak, Monstorff?... bi-je al van de grond ge-wees?... zeg de waarheid... geneer je niet Sjenètje... we binne

allemààl jonk gewees... maak maar geen konkelevoesies... 'n lekkere meid is nie kwaad, — drong Lepper plots, onder treiterig langzaam teruggeven van 't werk, bij Monsdorff aan.

— O ja, kê-je begriipe! — duwde Swarhuizen gloei-lacherig er tusschen in, — jáá hij durft an 'n meisie komme!... hij gòòit z'n kowet ¹⁾ niet weg,... de rechte soort;... kijk maar aan z'n ponem... die het 'n spaarpot... die is lid van eige hulp... hij poets z'n eige bajenet... as ie maar staat... wat ik je brom.

— Nôh, dan is ie teminste niet een van de negentien! — zei sluw-scherp Bleekman, die meelij kreeg met Monsdorff, omdat ie zich in z'n stotter-angst niet weren kon.

— Snuif op Swarhuis, snuif op!... gaat òòk op mijn niet! — gilte een in den hoek bij de deur.

— Krijg jullui allemaal de pips in jullui onderbroek! — woedde Swarhuizen terug, die zelf tegen dollen niet kon.

Onder 'n hagel van spotuitroepen en verdeckte verwenschingen, wilde Monsdorff, voorzichtig met z'n laadjes in de hand, de gang inloopen. Maar toen ie de zolderdeur openduwde, viel 'n groote grondstoffer vlak langs z'n hoofd, mèt 'n kroesje water dat tui-melend op z'n kop terecht kwam; 't nat stroomde z'n nek in en schouders over.

Bloed steeg 'm naar z'n kop, en weer duizelde in 'm ontzettende bedwingkracht, toen ie half gesmoord schatergelach van de bende achter zich hoorde sarren. Wéér durfde ie niets terug-doen, uit mallige schaamte voor de vrouwen, die alles hadden gezien en meegelachen, met oggenèbbiech-uitroepen ertusschen die 'm nog heeter maakten. Snel bedacht ie, dat, als ie terug ging, ze nog beter 't gat in z'n broek konden zien, waarvoor ie zich den heelen dag al dood-gene-neerd had. Toen was ie, na den waterplomp, half verdoofd onder de sarrende gemeenheden en „peststreken", zoo maar met z'n natten nek en rug naar 't kantoor geloopt. Z'n handen had ie gelukkig op de laadjes gehoûen, anders zou alles weggesprongen zijn. Bevend van angst om wat 'r nou met 'm gebeuren ging, bleef ie achter 't kantoordeurtje wachten, tot de patroon z'n nare beverig-schuchtere deurklopjes hooren zou.

De schafttijd was om; allen schoffelden weer naar hun plaats. De gesprekken verbrokkelden achter dreunende snijbonzingen en piepend-scheurend kloof-gekras. Rechts klonk weer zwaar mesgerinkel en hamergetik. In zangnummers van konkoers-program zongen ze door-elkaar-heen melodieën, uren achtereen, onder hard werk-gedreun.

Snel, koud-vreemd, kwam de vriesmiddag, in strakheid van licht-groen hemelgewelf neerdalen. Vaal wintermiddag-goud van blas-vloeiend zonlicht bekaatste de werkplaats binnen, in goêe dwarreling van zonneneeuw. Fijn stuivend zon-stof schemerde op

¹⁾ Eer.

de gezichten schijnsels van rood-brons gevlam, omvlekkend de oogen in wilden gril-gloed. Achter, dof-lichtten de muren, smal, in droomerig rood, 't bruin-houtig geplank snel uitterend in al blasser licht, al blasser verbleekend achter geschaduw van sluierenden schemer.

Bij 't groote raam zat 'n vrouwengroep in voorovergebuk van hoofden, met 't zonne-gezeef op de goûen haren, als door kransen be-nimbust, gezet in roerloozen brand van vuur-blond spinrag. Vlam-schijn brandde in halve gloedlijn op ordenalen-plankrand belichtend de balonnen in tintelend kring-gespeel van rood gevonk op zilveren watercirkels.

Van verre, roze-zacht, teêrde de hemel in fijn licht-gezweef, met in één hoek vuurrood gestreep achter kwijnend takgedoezel van boomgroepen. Kort gloeiden de ramen van vloeiende zon-spiralen, hittelooos zichzelf verterend in koelere kwijning van brand, uit bloedrood gekruip van slangkronkels.

Het raam van kleedkamertje stond wonderbaar blank bevroren in ijs-gebloem, bevlakt door rood zon-gevonk, als ijlruit van venster-kathedraal, koud-strak in bleeke tooversprokige-verstolling, waar druipende tulplanten, uit bloedende stengels, luchtige bogen van zacht vuur rond-druppelden.

Ertegenover, uit 't hoog-kleine toover-kathedraal-raam, bleekte, als koud-gestolde lichtschrijf, de maan, zacht-rond, onder weegig schemer-groen gedein van aandrijvende winteravond-vaalte. In tien minuten was er overal weifelduistering. De ruiten stonden, uitgebrand koel, te grauwen in den zonloozen hemel. Groezelig-spokig lijnden de tafels vergroot in schemerlicht met wilde donkering van hoofden en lichamen. Schaduw-schuw was de duisternis de werkplaats ingeijld.

Monsdorff stond beteuterd z'n bak af te schroeven. De voorspellingen van Lepper waren uitgekomen; hij had gedaan gekregen. Werkloos was ie weer. Smart en bitterheid weenden tegelijk in 'm. Wat moest ie nou beginnen? Juffrouw Eva had z'n werk nagezien en 'm kalm gezegd dat ie véél te min procenten en te veel verlies had, en dat ze'm tot haar spijt geen werk kon bijgeven. Toen ie van kantoor kwam, konden ze, aan z'n huilgezicht zien dat ie af had. Geen woord vertroosting hadden ze voor 'm. Koel-onverschillig klonk om 'm luid gezang en bedrijvig gekonkel. Een diepe, treiterende minachting lag 'r in hun zwijgend geloer naar z'n afschroeven. Weer sprongen tranen z'n oogen in, maar toch wou ie kop-ôp-houên, ze 't plezier niet gunnen, te zien dat ie verdriet had. Mierikstein moest nog éven met de punt van z'n stok in 't gat van z'n broek peuteren, zóó dat Monsdorff niets merkte, stil-vies de anderen aanstootend ernaar te kijken. Maar toch had ie iets voelen grabbelen achter zich. In woede-drift gaf ie 'n harden trap achteruit, tegen de hand van den pretmaker.

Z'n schroef wou niet los; eindelijk had ie 'm. Driftig rukte ie z'n boezelaar, dóór de spijkerkoppen heen, van den tafelrand. Toen,

grabbelend in de schemering, voelde ie zacht in kippig gekijk angstig rondom, of z'm weer iets gelapt hadden.

Het werd tijd 't avondlicht op te steken. Haastig maakte ie even gebruik van het donker om ongemerkt, snel z'n boeltje in te pakken, z'n bakken, messen, stokken, stevig gebonden bijeen in z'n boezelaar. Voorzichtig zette ie den rommel onder tafel. Het zware geruk aan en gebuk onder z'n bak, om 'm los te krijgen, die met half verzaagde garenklosjes en plankjes vastgeschroefd stond, had'm duizelig-moe gemaakt. Maar inéens wou ie alles afdoen; niks wou ie meer van die pèswinkel hèbbe. Wat 'n pès-lui. O! as ie ze wat had kenne zeggen!... Maar jà, hij was in tel bij zoo'n hoop! — Snel nam ie zich direkt voor, z'n rommel door 'n kruier uit de buurt te laten weghalen, om ze te laten zien dat ie tòch niet zèlf zou sjouwen.

Zonder jas, liep ie zóo, in z'n gescheurde plunje, de kouê gracht-donkering in.

IV.

Vóor dat ze met licht begonnen te werken, kon de koffie boven komen. Maar Jakoppie zou eerst zeggen dat er gewacht moest worden, totdat Snathager de taartjes en bolis had gebracht. Zwaar gestommel viel neer tusschen de werktafels. Van alle kanten geloop om ordenalen en lampen. Op elke tafel, middenin, werd 'n gasstandaard geschoven; aan de groote snijêrstafel twee, met krullige slangen, vastzittend aan de hoofdpijp.

— Jakoppie, m'n ordenaal!... kom, Benjemin, alloo, m'n ballon! — werd van alle kanten geroepen.

Tegelijk wipten de jongetjes op de banken, met Leman Zuur achteraan, die op-zijn-manier idiote grimassen maakte met z'n kollega'tjes, kerel van vijfentwintig, zich in 't schemer-gewirwar aanstellend als joggie van tien. In kindsch gegrinnik, muil-breeë mondvertrekking, onder zenuwachtig getril en fronsing van wegdonkerend hoofd, lachte ie gesmoord, de leerjongetjes iets opstokend. Zelf had ie niet veel te lijden gehad vandaag, omdat Monsdorff de prooi geweest was. Dat wist, dat vóelde ie, dat maakte 'm blij.

Zacht ploften op de tafels de slanglampen aan, in laag-blauw-rooig vlamgekruip gelig bleekend tegen de schemerende nachtruiten in. De ordenalen stonden naast elkaar in gedrang te bolkoppen, zacht weerspiegelend gouige lichtflensjes om glazen huid, soms elkaar licht even aandreunend bij bank-verschuif, in klank van glastrilling.

— Jongis! — zei Lepper inéens, — Monsdorff z'n bak is ingepak!... addenom, we motte nog èffe 'n lolletje belééwe!

— Wàt dan? vroegen 'n paar.

— We motte z'n bak weer uitpakke en alles netjes weer anzette an de tafel, of ie nog zóo begínne mot... en dan zoo stewig vas-

schroewe, dat z'm mit z'k tiene niet los kenne krijre... Hoe vin jullie 'm?... zalle jullie 'm zien kijke as mesjògge!

— Maar dat zal ik niet toelate! — schreeuwde Zeelt.

— Jij hout je smoel, pettig, verchwartster-nar... 't is jou bak doch niet!

— Maar jullie bak ook niet!... want ploertig gemeen is 't, die chlemiel zoo te peste!

Lepper werd vuurrood. Hij had dat fijne lorgnet-snuit wel uitelkaar kunnen trekken. Mierikstein, Sprauer, Swarthuizen, Wurm, allen verklaarden zich tegen Zeelt.

— Lepper is m'ns genog om te wéte wat ie doen of late mot!

Zeelt voelde zich door de meerderheid overrompelen, en toen ie zag niets te kunnen verhinderen, sprong ie van z'n bankje, en zei:

— Dan zal ik juffrouw Eva of de patroon gaan waarschuwe; noem jullie me nou maar verklikker, maar ik vin jullie om te kòtse.

— Oók me zorg, wáárschuw jij maar!

Gerust kon Lepper 't zeggen, omdat ie juist van Mietje de werkméid gehoord had, dat de heele familie Bresser uit was.

Lepper en anderen waren, onder heet gelach, den rommel van Monsdorf weer aan 't uitpakken gegaan. Eerst 't voorstuk, precies weer met klosjes-gerei en plankjes onder den bak, stevig aangeslagen in zwaar moer-gedraai, zoodat 't met geen tien man te verzetten was. Toen, boezelaar fijn aangespijkerd, muurvast, en zóó 't heele boeltje, dat netjes ingepakt stond, weer geplaatst alsof ie opnieuw beginnen mocht. Ieder gaf wát uit 't pak aan, tangetje, messen, potje, stokken, onder heeterig gelach vooruit al, bij 't zich voorstellen wat verdwaasd gezicht Monsdorff wel zetten zou, en hoe verschrikkelijk ie dan weer te wurmen zou hebben om den boel opnieuw in te pakken.

Lepper en Mierikstein probeerden met rukken of de bak wel héél vast zat. Hij stond als gegoten op 't tafelvlak. Gieren deden ze vooruit al, zich hooger opkittelend tot lach-nerveusheid, die doorrinkelde langs alle plaatsen. Ieder had 'r lol van als ie 'r naar keek. Zeelt had beneden z'n neus gestooten, geen sterveling thuis gevonden. Toen ie boven kwam, zei ie geen woord, gooide met zwier den boezelaar om, in woede rechts en links z'n ordenaal trekkend, zoekend naar „licht” op lood en bak, z'n handrug dwars over den ketel houdend, opvangend schijnval van ballon.

De koffie kwam met twee groote taart-doozen; één gedragen door Jakoppie en Benjamin, ieder aan 'n kant, de andere luchtig-los op 't hoofd van Leman Zuur.

Er zou weer tien minuten geschaft worden in 't schemeruurtje vóór 't „licht.”

Half brandden de stanglampen, goud-groenig geschijs langs de ordenalen kaatsend.

In dof-donkere belichting zwartten de menschen tegen elkaar, onder druk kruisgeloop en gespring overal heen.

Lepper en Mierikstein waren 't eerst bij de doozen. Leman moest met taartjes rondgaan aan de hand van Lepper als 'n kindje. Eerst bij de dames en toen bij de heeren. Lepper zelf at vandaag geen zoet. 'n Broodje met pekervleesch en 'n groote polk lagen klaar voor 'm op z'n bak. Overal liep ie den kring mee met Leman, hem dwingend galant te zijn, in gebuig en geglimlach de dames taartjes en boles voorhoudend.

Grinnekend-benauwd, z'n zwarte wenkbrauwbogen tot borstelige stoppels samendottend, zwaar rimpelend z'n voorhoofd, idioot meelachend in valsch gegiegel, met spuug-spatjes sprekend, boog ie onder den knuist van Lepper, die z'n nek omschroefde, bleef ie staan voor iedereen, den heelen winkel langs, uitstotterend 'n idioot voorgekauwd praatje van Lepper.

Eindelijk waren allen bediend. Lepper, in nog heet verlangen naar lol, greep toen 'n roomhoorn, groot-vettig klontend van achteren, zeggend tot Leman dat hij dien hebben mocht.

Plotseling drukte ie de weeke roomholte op den grooten bobbelneus van Leman, zóó dat ie zat, als neushoorn van gebak, plat tegen zijn vermald gezicht op.

Haastig-zeker had Lepper, onder woest onderdrukt gespartel van den paars-verwongen negerkop van Zuur, diens handen gegrepen, en stevig achter den rug gedrukt, om te beletten dat ie den roomhoorn er af zou trekken.

Schatergelach alom, stikkende pretkramp van de meisjes, verslikkingen onder koffiegelurp en taartjes-gelik, toen ze Leman daar zoo zagen, schuddend z'n hoofd als vernegerde rhinoceros, om gezwollen gezicht pikzwart gekrioel van krullen, met 't blank-maskerachtige neusgepiek van den roomhoorn karikaturig-naarboven de lucht inpuntend.

Overal sleurde Lepper, één knie telkens ruw in z'n achterste duwend, hem langs; iedereen moest 'm zien. Zwaar tegenworstelend met giftige rukken en wègwingingen in de laagte, slijderde Leman voort. Sterker klemde Lepper armen op z'n rug, zoodat ie van pijn schreeuwde. Toen sufte ie half verlamd mee, met roomerige uitloopstraaltjes om den mond, in wittig-gevelek dat ie uit de lange, bepoeierde suikerpunt van den roomhoorn klagelijk op z'n gezicht blies.

— Wat aardig!... vrééselijk aardig! — lachten stuiptrekkend hoog de dames.

— Gewóón onmógelik! — spotte hoog 't burgerschool-nufje, in reflex-gewrijf haar eigen neus zacht bij de punt betastend.

Lepper zelf schaterde mee. Het lawaai bedaarde 'n beetje, toen, onder een uit Leppers omknelling losgeschoten heftig hoofdgeschud van Leman, de roomhoorn van z'n neus op den grond viel. Als beschminkte karikatuur, met beroomde gelige bulten, stond ie daar nog, half versuft, august-de-domme-achtig gekromd, met z'n handen in duizeling de randen van de tafel vasthoudend.

Toen was de pret gedaan. Allen vlogen naar hun plaats. Hoog

werden de lampen opgedraaid. Rondom kwam donker gedemp van schaduwen, met alleen sterke lichtbundels op de bakken. In gouïg gecirkel van licht, dreven de balonnen vlak onder de lamp, achter schuivend damp-gekring zacht vernevelend. Donker holden de ramen in blauwig zwart tegen de rood-gele gasvlammen, die trillend dansten in fijn geflikker met blauwig puntige kranspijltjes.

Vanonder duisterde alles weg in geschaduw. Somber-vergroot kaatsen silhouetten tegen enkele muurlichtplekken. De tafels dreven als onder een uitgeweven lichtnet van gouddraad, waarin lichtstroomen opgeslurpt verkleurden tot zilveren waterbassintjes in ballondiepenweerskaats. Op de kanten van looden ketels dreef een doezelig, zilverklaar geschijn, als weggeblazen lichtaether, duizelend in kringen naar één plek. Fijn lijnden de staakjes in vierkant gepoot onder de bollen. Ernaast vlamden, in fijn gepiek, als dwaallichtjes, de verstelkraantjes tusschen de warme glans-hitte der tafel.

Monsdorff was nèt boven gekomen; de kruier achter 'm aan. Zonder gedenk meer aan baldadigheid, was ie direkt onder de tafel gekropen, grijp-tastend tusschen 't donkere voetengestommel naar z'n pak. Overal grabbelde ie zacht, tegen laarzen en beenen aanstootend.

— Zeg, verrek!... kriebel me niet amme kuite, ik ben geen meissie! — riep een, ver onder de tafel bukkend naar Monsdorff.

Met z'n kop was ie er nu heelemaal onder gedoken, om nog eens goed te zien waar z'n pak gebleven was, want met z'n eigen handen had ie 't er voor 'n kwartier nog neergelegd. Bons... daar stootte ie met z'n hoofd tegen de scherpe schroef van z'n bak. Z'n kop wrijvend, giftte ie 'n vloek uit van heet-diepe pijn, plots 'n vermoeden krijgend, van wat z'm gelapt konden hebben.

Van onder de tafel keek ie naar de plaats waar ie gezeten had, en daar zag ie alles weer vastgezet, onbewegelijk, netjes, alsof ie pas beginnen moest.

Hevige drift duizelde naar z'n kop; 'n bloedstroom voelde ie opgolven. Brandend van ingehouën gesardheid, voelde ie den boel om zich heen wegzinken.

In woeste, blind-grijpende drift, oplaaïend uit z'n haat en smart, al den heelen dag gesmoord, greep ie rondom zich wat ie te pakken kon krijgen en wierp, zonder dat één 'm tegen kon houën, alles in de richting van Lepper en Sprauer, die 't 'm gelapt moesten hebben.

Groote schrik schokte door de werkgroepen. Geen van allen was verdacht op zóó'n uitval. Angst voor de ballonnen, 't werk, hun koppen, deed ze schreeuwen en vloeken. Lepper rukte zich van z'n boezelaar los en wilde op 'm af, maar Monsdorff was niet meer te houën. Wat ie zag, greep ie, in 'n vaart naar Leppers hoofd en tafel slingerend. Met handen boven hun koppen gedekt, zaten ze weggedoken achter de balonnen, dood-benauwd, bleek-bevend.

— Houw op, godverdomme! — riep Lepper, steen-bleek ontdaan, — hou-wòp!...

Raak... pats... kreeg ie dwars tegen z'n kop 'n bank, die ie niet snel genoeg had kunnen afweren. Overal geroep van: Pas op 't werk!... addechim de ordenaals!

Het licht trilde, en de balonnen dreunden in zwaar gerinkel. Uit den meisjeshoek krijschte gegil. — Niet te herkennen was ie meer, Monsdorff.

Bleek als 'n dooie, met grauwe dubbellip vooruit, greep ie al doller om zich heen naar tangen en dekseltjes, in verwildering van z'n plunje. Z'n halfhempje was dwars-beffend uit z'n vest losgesprongen.

Toen sprong Zeelt middenin, onder zachte paai-woordjes Monsdorff tot bedaren brengend.

'n Minuut had de heele boel geduurd. Lepper stond versteend in z'n hoek, bevend terugschreeuwend: „dat ie 'm zou wúrrege as ie 'm onder hande kreeg, an die pakslinger.” ¹⁾

Toch was ie bang, erg onrustig, uit bewustzijn dat ie zelf 't vuurtje had aangestookt. Laf-bedrukt waren de anderen bij elkaar geleund, afwerend wat op hen neerstortte of terugkaatste.

Zeelt had Monsdorff kalm gekregen. Uitgehijgd was ie op 'n bank neergevallen; z'n stomp-bleek gezicht leek door woede verscherpt; z'n kip-oogen loerden wijd-open; bevend trilden z'n dubbele lippen overelkaar in vleezige zwelling, met schichtige zenuwschokken om mondhoeken.

Uitgeraasd scheen ie. Toen, langzaam weer opstaand, begon ie z'n bak los te schroeven, telkens 'n gloei-traan die op z'n hand droop, tegen z'n kleeren wegvegend, zonder 'n woord te spreken.

Maar 't ging niet. Met behulp van Zeelt en den kruier, die ontzet in de gang was blijven wachten, werd de bak onder reusachtige inspanning losgedraaid.

Lepper was weer gaan zitten, nog bleek van angst, met 'n paar blauwige bultschrammen boven z'n rechteroog, waarop ie telkens, in stil-ontdaan verwijt, 'n zakdoek drukte.

Naar Monsdorff durfde ie niet kijken; toch had ie 'm wel willen worgen... die dolleman. Sterk voelde ie z'n nederlaag; huilen had ie wel gekund om zò'n afstraffing.

Na die avondherrie klonk geen lach meer. Stil kraspiepten de kerfjes, schriller, als er bij een 'n steentje te los in de cement zat, naast 't dreun-gebonk van snijêrs, onder het neerdalend goud-waas van ballonlicht.

Twee uren werd er stil doorgewerkt. Monsdorff was, zonder 'n woord te zeggen, heengegaan. Daarna hadden Jakoppie en Benjamin. kruipend-klein, bang voor de vechtpartij, uit zich-zelf den weggeslingerden rommel bijeengeraapt.

Tegen zes uur vroeg Mierikstein gulzig:

— Zijn 'r geen taartjes meer overgebléwe, Jakoppie?

— Leman hèt gedeeld meneer, vraag u an hèm.

¹⁾ Smous.

— Zeg Leman, zijn d'r nog taartjies overgebléwe?

De lol met den roomhoorn was door allen vergeten na den schrik met Monsdorff.

In half idioterige wezenloosheid, zacht grinnikend, kwam Leman Zuur met de doos voor Mierikstein staan. Stil lagen, gestrekt en rond, nog roomhoorn en telefoontje naast elkaar.

Handig pikte Olieman er 't telefoontje uit, voor Mieriksteins neus. Voor hèm alleen bleef nog de roomhoorn. In gauwgepeuzel klodderde ie 't vet-ding naar binnen.

Even nog bleef Leman zuur staan; toen, ziende dat Mierikstein 'm heelemaal ophad, nasmakkend met z'n beroomde lippen, grinnikte ie onder zware rimpeling van voorkop:

— Die was nou vol mit sjnot van mé neus; díe hèt d'r op gezéte! —

Dol sprong Mierikstein op; stuitingen en oprispingen onder zware walging borrelden z'n mond uit; met vinger in z'n keel, probeerde ie te braken.

Gauw was Leman achteruit gesprongen met 't deksel in z'n hand. Allen lachten weer dooreen, omdat Leman zich zoo gemeen gewroken had.

ZESDE HOOFDSTUK.

Zwaar hijgde ademhaling van machines door de donkering van fabriekskamers. In doffe dreuning gonsden stemmen langs duistere kruis-portalen. Koperkleurig vlammenbrons kaatste 't kijklicht van molenkasten op de schijven, bronzig-goud, in vlekken verlichtend halve brokken gezichten en handen van slijpers. In fel gegloeit toortsten de gasvlammen en kijklichten van verstellers boven koppen-donkering uit. De kleine, vierkant verhakte ruitjes in de groote ramen, flankten hoog uit, bōven vervaging van kromme huizengevels aan overzij, met brandende opzuiging van 't bronzig geflambouw der verstelpitten. Aan weerskanten van werkkamers sidderden dreuning in verdoovenden rythmus onder rompendonkering doorschokkend. De zwarte pijpassen en licht-spakige drijfriemen, middenin, grilden vreemd in gluipend lijnengewarrel, als inééngestort mastwerk van scheepsrompen op den duisterten, trillenden grond. Schaduw-zware uitholling van hoeken en vlakken, als bewasemde nissen in nacht, waar vaag uitstommelden, tusschen houtige binten en kruislatten, been- en laarsbrokken van slijpers in halve broekdonkering, als afgesneën lijfstukken bengelend en hangend onder hoogen molenrand. Vanboven vlamden de lichten in toorts-rossige wildheid, diep kruipend gevelek in doezelig geglij van bronsgoud langs dof metalen zilvering van schijfkringen. Allen zaten ze nauw, opgesmoord tusschen hun molen, met half bevlamde gezichten, in weeken, soms

wilden goudschijn van hoeken, onder alomme duistering en geschaduw van avond.

De verstellers, met hun gezichten naar de diep bewasemde ramen, dreven in felleren lichtgloed, in sterke uitstrooming van gloeiende kijklichten, pal rood-brons op de koppen, in verwildering van trekken, zittend hoog, tegen den bankrand, woester verbronzend, als áán-vlamden naast hen ál de dop-pitten in cirkelende vuur-eitjes van licht, achteruitstaand in mysterieuzen kaats-gloed op rugbrokken van slijpers.

Boven hen dreef kil-lichtlooze schaduw in gedoezel van avond-vage wand-atmosfeer, in vreemd wordend balkgestapel onder nacht-geduister, grooter alles uitlijnend, als vergroeid tot tastbare schrikvormen, in hoog-diepe vèr-affe onbekendheid van punten en hoeken, zoo plots gekropen uit schemer van fabriekssombering.

Zwaar in koren hadden juist de mannenstemmen geklonken, in scherp gezang uitscheurend boven machinedreun, als stoeiing van wilde stemmengolven, in samenzang dwarrelend en woelend onder hoog angstig geschaduw van zolderenden fabrieksnacht, toen hel-hevig bengelgeklank dreun-galmend uit de duistere diepe benedengangen òpluidde; eerste vreugdesein dat de machinist ging stoppen.

Hein kreeg juist order van z'n baas om morgen bij juwelier Bresser te gaan leveren en te laten rondisten. Bij hèm moest ie morgen-ochtend maar even de partijtjes komen aanhalen, want vroeg kon ie niet komen. Hein al maar klankloos „ja” zeggend, onder 't gesprek van z'n baas, in zwaar hoofd-geschud, zat nèt even 'n krant in te zien, omdat ie toch zooveel doppen vóór was. De baas zag 'm niet, sprak met z'n rug naar 'm toe, onder sterk gekrijsch doorwerkend in haast. Daar nèt zou voorgoed stopsein galmen en de machine stilstaan. Hein pakte, met radde, jolige hulp van den potjongen, de doppen al bijeen voor z'n baas. Den heelen dag had ie 't hoofd niet bij 't werk gehad. Juist had ie nog eens overgelezen 't verslag van 'n vechtpartijtje en de gemeene mishandeling van 'n paar revolutionnaire socialisten en anarchisten door de politie, in 'n opstootje waar ie zelf bij geweest was. Ze hadden bij 'n kerel 'n oploopje gemaakt, en den man 'n ironische ovatie gebracht. Door de politie was vreeselijk geranseld, en 'n kennis van 'm, Tom, die 'm had meegenomen, 'n dwepende voorvechter, had van 'n paar smerissen, met 't bot van de sabel, 'n hak tegen z'n kop gekregen toen ie eenmaal over 'n paar steenen gestruikeld was en machteloos op den grond lag. Nòu was ie 'r zelf weer eens bij geweest; zelf had ie meegevochten. Hij had helpen steenen uit den grond opgraven; heerlijk — Maar op 't laatst werd de heele stoet uitelkaar geranseld, en dooréén hollend, waren ze wild gevlucht in straten bijzij en achter openstaande deuren. Telkens waren ze teruggekomen, en telkens weer uiteengepatst. Wat ie gevoeld had onder 't vechten, meeloopend wèg en opnieuw aanstormend met den stoet, was beroerd vernederend voor hemzelf en voor de anderen. Dat vervloekte

weghollen, wild-gierend beangst, in waanzinnig gedrang en gestuw van armen, vond ie iets walgelijks. En toch was 't noodig. Rozalie had ie ontmoet naast Tom. Veegens zelf was nooit bij vechtpartijen. In hoonend gespot had Rozalie gezinspeeld op z'n theoretischen barrikade-moed en op z'n strategie in de woonkamer.

Onder 't opnieuw lezen van 't verslag, werd die ironie nog eens in 'm geprikkeld. Den heelen dag was ie niet bij z'n werk; de geronnen bloedwonden van Tom zag ie aldoor voor zich.

Groep bij groep om 'm heen schoffelde de fabriek af. Overal daverde gehos op ijzeren trappen en klonk ge-echo door duistere kruis-portalen.

Twee potjongens, schril-havelooze kinder-kereltjes, stonden in 'n schemerhoek bij de trap elkaar te bevloeken, in haat van Jood tegen Kristen. De herrie was losgebroken om twee gegapte centen uit de kantien, waarvan ze elkaar beschuldigden.

Vuil en afval van den grond kwakten ze elkaar in 't gezicht. 't Joodje, klein-dikke bobbel, met uitgehaarde bontmuts diep over z'n achterhoofd en ooren getrokken, greep in woede-gebuk telkens in 'n uitgespogen pruim-plas, onder de verstellersbank, vlak naast 'm, in vloek-lachend gemik alles pardoes op scherpe neuspunt van z'n makker kwakkend. De andere grabbelde in schillen en haringkoppen bij gereedschapskist achter den molen. Bij elken raak-mep brak 'n vloek uit van weerskanten.

— e Rotthing in je buik, fuille jeziskoph! — braakte 't joodje, dat nèt 'n haringbrok tegen z'n mond aangekwakt voelde.

— Sa-je de pest in je ooge krrrijge!

Stil bekeken ze toen even elkaar, loerend naar mikplekken, gewapend ieder met twee handen vuil. In snel buk-gewring had 't joodje 'n paar rotte schillen afgeweerd.

— 'n Uitchterving, è kánkir in je darreme!

— Je oûe rrrotte móerr... vuile smauss!

— 'n Uitchweering in je heééle familje, ... 'n uitchweering!.... thien bloetvinne!

'n Paar knechten, klaar om weg te gaan, met 'n fabrieksschoonmaakster die vanavond wat vroeg was, bleven lachend staan kijken, ophitsend met duwen de twee armelijke joggies, in zwaar tegenstribbelend gesleur ze dicht naar elkaar toebrenghend. Nèt had 't joden potjongetje 'n blok hout met kracht tegen den wipneus van z'n vijand gemikt. Woedend viel die uit, met z'n hand vol vuil boven den mond, in ratel-vaart:

— Eéwig-nàkent, gloeiend-lings-rrrechts in de hel gekookt en gebrrràaje!... sodemierterse rrrrotsmaus!

Zwaar gelach van de slijpers eromheen, die de woedende kampers al dicht naar elkaar drongen, ze ópbonkend tegen de molenbank. Weer had 't joodje, met verzuim van één vloekbeurt, 'n pruim-klont tegen den ratelmond van z'n makkertje gekwakt.

— Jesis-sodeflikker!... brrraai'm in de pan en freet'm!

Toen gaf ie 't joodje 'n vloek-trap onder z'n buik, uit gift op 'm afstormend. Het ratelde vloeken, geholpen door de lach-slijpers, die zich verlolden om 't hanegevecht in 't halfdonker, en dolgraag de twee potjongetjes aan 't ranselen wilden zien. In kronkel van been-en armgeknel hadden ze elkaar te pakken, 't joodje half met z'n rug ingedrukt tegen de verstelbank gekneld.

— Lâ uivechte!... nètjes soo!... sla jelui sig op de sodemieterr, datt'r g'n stuk van heel blijft! — riep een knecht vol opwinding. — Hier!... laserstraal 'm die pot mit water over z'n sodemieter... hier, twee potte!

Toen plots stormde de baas van 't kristen potjongetje er tusschen, die eindelijk de herrie hoorde, nadat ie driemaal om schoon wasch-water had geschreeuwd.

— Stéek de sodemietermoord, bî-jelie besódeflikkerd, ga jelig siech buite afrosse, maar hier niet... afgelazerd tuig.

Bij z'n schouder had de baas 't kereltje beetgepakt, van 't vloek-spugende joodje afgetrokken en meegesleurd, 't portaal in. Toen liep 't joodje nog even gauw terug, en galmde met handen aan z'n mond, over de leuning, 'n lachenden sar-vloek door 't donker:

— 'n Chtèrtsing in je hééle familie, mànzèr-binneniddè! ¹⁾

Sufferig onder eigen denk-getob, was Hein met z'n baas mee de straat opgegaan. Die was heelemaal geen sociaal, maar ieder liet ie doen wat ie wilde, als 't werk maar goed was. Voor den korten tijd nog dat Hein leerde, was z'n werk uitstekend. Wel langzaam ging alles nog, met niet veel routine, maar w a t ie deed was goed. Daarom kon 't z'n baas geen zier schelen wat Hein dacht en wilde, als ie z'n werk er maar niet door bedierf.

Vandaag had ie Hein wel erg verstrooid gezien, afgetrokken. Dat hinderde 'm. Hij die anders, als ie op dreef was, over alles wel door kon slaan. Ook nu liep ie naast 'm, zonder 'n woord te zeggen. Bij de Damstraat ging de baas de Nes in, Hein rechtuit, en onder 'n losjes „g'dag” van twee kanten, droog aanklinkend, liep ieder recht voor zich uit, z'n weg op.

Thuis at Hein heel haastig, wat Liesje 'm op de tafel, kaal op hout geplank, voorschooft. In vijf minuten was Hein klaar. Zelf betaalde ie de olie van 'n nachtlampje, dat ie elken avond mee naar boven nam. Ook 't lampje zelf had ie gekocht. Lies had 't al voor 'm klaar gezet. Fel stond 't naast 'm op de tafel te branden, met 't licht inzuipend gegloei van 't glazuur-zilverend kwik-reflektortje, dat ie apart had gekocht. Lachen van pret deed ie, toen ie 't daar zoo schitterend, in heet-licht-getril zag blakeren, onder den zwak-treurenden lamp-lichtval in 't somber achterkrot. Na Liesje wat gezegd te hebben in zacht-warm gepraat, was ie met 't brandende lampje 't gangetje doorgesukkeld. Even, achter de deur, bleef ie in de grauwe slopduistering roerloos, als half belicht blok tegen

¹⁾ Hoerenkind van 'n getrouwde vrouw.

huizennacht; toen snel-strompelend opklauterend de steil-smalle trap van Pieterse, waar de straatdeur zonder slot met vermolmd houtbrok in 'n gat, eeuwig openstond, liep ie verlangend z'n slaaphokje in.

Koud-klein kilde 't scheef vertimmerde holletje achter z'n half-gescheurde betengeling. De front-deur van vermolmd latten, in groezel-vuil geverf, stond er laag-verzakt als voor betraliede kooi. Tegen den vuil betengelden ingewaterden muur rechts leunde Hein's bed, onder z'n aspergietje, uitgestrekt-smal, in smerig bemorst laken opgeboid, als brankard. Even er vanaf stond, met 'n stikkend nauw doorgangetje, 'n klein, ijzer, gebroken, met touwen vastgesnoerd ledekant, waarin Willem en Jan sliepen.

Duizend maal al had ie gewezen op 't vuile dat twee kerels van dien leeftijd nog naast elkaar moesten slapen, en z'n moeder had ie duidelijk gemaakt, dat ze, met 'n kleinigheid er bij, voor dat tweemans-ledekant, twee éénmans had kunnen koopen. Maar afsnauwend had z'm gevraagd: „En fie geef me dat kleinigheidje?” — en dat, als ze kleinigheidjes over zou hebben, ze die wel voor héél wat anders kon gebruiken.

Bij z'n inkomen lagen half-verrotte matrassen, met dufriekende zeegraspeluwen, dwars over 't voeteneind. In steenkoud geruit, lijnden de verroest ijzeren leggers over elkaar als 'n dambord van luchthokken. Alleen zij n bed had Liesje opgemaakt, dat smal-koud verstijfd aanleunde tegen 't scheef-verzakte vensterraampje, waarvan de onderste ruitgedeelten gebroken, met planken beslagen waren. In den kleinen doorgang, over de bedranden heen, legde ie elken avond 'n paar planken, waarop ie z'n boeken voorzichtig neerzette, met 't lampje ernaast. Heel kalmpjes haalde ie van de plank, waarop z'n aspergietje zacht verzorgd stond, 'n oranje penhouertje met nieuw zwart stiftje en 'n klein inktfleschje met krantig papierpropje als kurk. Telkens, als ie even maar stootte, wiebelde zacht de plank mee, met zwak lichtgeschommel dan door 't krotje. Ijskoud was 't. Hij geloofde nooit dat ie 't in zoo'n kou-avond zou kunnen uithouden. En toch, hij wou, hij wou, hij wou 't doen; hij wou werken; al maar fransch en fransch. En aan engelsch was ie ook al begonnen. Bij hem op de fabriek werkte 'n joodsche Londenaar, Davidson, 'n vriendelijk mannetje, die 'm beloofd had, dat hij met 'm zou spreken als er tijd was, en ook wel lol had in den hartstochtelijken leeslust van Hein. De kou was strak, snerpend. De zuur-duffe lucht van de verrotte matrassen met overal uitpiekende hooisprieten en de muffige stank van de vuile, zeegras-harige bulten uit de voddige peluwen, kreeg ie telkens scherper in z'n neus, als ie, in heen-en-weer-schuifelend gestudeer er dichterbij ging. Maar toch zou ie volhouden. Met één hand diep achter den buikrand van z'n broek, in de andere z'n boekje, liep ie éng-opgejaagd, tusschen 't kleine doorgangetje, heen en weer van de plank naar de frontdeur, telkens loerend in 't stikduistere burenpotaaltje, uitlopend op andere, nauw afgehoekte zolder-holletjes waar twee van achteruit, afgeschut met alleen wat

groezellicht van slop-achterkant nog bewoond werden. Soms zag ie, midden in z'n geloop, onder instamping van regels en woorden, 'n vuur-groen gevonk van oogenlichtjes, als zwevende fosforgaatjes, in duisternis zwammend. Dan klonk er 'n miaauwend-klagelijk geschrei van de donkere burenzolders. „'n Kat"! — schrok ie, trillend van bange nerveusheid.

Dan later lachte ie weer luid van genot, als ie, 't woordenlijstje voor de helft met één hand bedekkend, zag dat ie ze allemaal weer wist, en als ie telkens herhaalde, herhaalde en nergens haken bleef in zwak, niet wetend gegis, dan vroolijkte 't in 'm op, dan ontdooide alles om 'm heen, dan voelde ie de kou, zag ie de kaalheid niet, rook ie geen stank van schimmel, uitrottende peluwen en stinkende matrassen. In wanstaltig gebocht sloop z'n schaduw langs den grond, achter 'm aan, en loopend uit den lichtkring, door-reepte tegen de latjes z'n schaduwlijf in zwart gebroken brokken overglijdend de zoldering. Alsof kacheltjes gloeiden vóór in z'n borst, zóó vroolijkte ie op, toen ie heelemaal kon doorlezen z'n vreemde taal, en alles begreep, doorvoélde. Bladzijden, die ie vroeger vreemd-schuw had aangekeken, zichzelf nèt voelend als gek, dat ie in zoo'n ontzettend lettergewemel geen woord kon vasthouden dat 'm wat zei, verstond ie nu door en door.

Nou zag ie 't allemaal anders. Juichen kon ie, dat 't vroeger-voor-z'n-oogen-wegwemeland-vreemde, daar in al z'n bedoel voor 'm lag. Dat ie nou toch nog heel weinig wist, begreep ie, maar sterk voelde ie zich, 't lammie, saaie in dat begin-peuteren van studie, volgehouden te hebben; dat ie zich niet had laten breken door de ellende beneden, door de fabrieksbenauwingen en werkafmattingen, door Rozalie, door alles wat 'm had willen pakken, neerslaan en vernielen. Geen zier gaf ie om mooie kamers, om warmte, gezelligheid; als ie maar kon werken, werken, leven, voelen. Ja, dat gevoel, dat smachtende, dat pijn-droeve verlangen naar iets wat ie wilde hebben, zien, grijpen, iets dat 'n beetje koesterend om 'm heen kwam staan, maakte 'm soms ongerust. 't Kon zoo knagen aan z'n tevredenheid, aan z'n rust, en 't kwam zoo hevig in 'm op, soms zelfs midden tusschen z'n geploeter aan z'n talen, soms midden in 't lezen van 'n boek; 't overviel 'm plotseling, en dan kòn ie niet zitten blijven, dan moest ie op. Onrustig hamerde 'n brandend verlangen dan in 'm, 'n gekabbel en gekweel van innigheid. — Hij wou hebben iets zoo innigs, zoo broos inééns, iets zoo liefs, dat ie 't aanbidden kon. Maar was 't wel aanbidden? — Hij begreep niet wat ie ermee bedoelde. Telkens sloeg dan 'n nevelend gestoei van zelf-gevraag en zelf-geantwoord door z'n brein. Ja werken was 't, voelen de zielen, de verlangens kennen, begrijpen. Neé, niet kennen, want als 't dāt was, moest 't gevoel niet opgolven, als ie toch al z'n lesjes kende. Neé, dat was 't niet. En toch had ie zoo'n soort geluk, zoo'n stil-bevend vreugde-gejoel in 'm, als ie voelde, zoo heelemaal uit-zich-zelf, wat mooi was. En dol-blij, met verruk-

kingsvlagen door z'n kop, begreep, voelde ie z'n lust om na te gaan, wat zoo groot was in z'n boeken.] Dat zal 't wel zijn, dacht ie dan, zichzelf kalmeerend, sussend, met in zich den wil om alles te vatten en te doordringen, wat ie te pakken kon krijgen, en z'n eigen leven 't eerst. De martelende onrust dat ie te laat zou komen, dat ie al te oud was voor al die beginselen, dat 't leven 'm voorbij zou hollen in 'n vaart, en hèm, nietelingetje, niet eens zou hooren schreeuwen, om meegetrokken te worden in z'n gang, maakte 'm woeliger, ontevredener. Wat kon ie dan wèl vatten, hij die niets gezien, niets geleerd had? En hoeveel was er al niet te begrijpen om 'm heen?

Tien minuten later voelde ie zich al weer heel anders. Als ie maar kalm-an zou werken en alles opslurpen wat ie zelf goed doorzag en doorvoelde, dan zou ie niet gemarteld worden door vrees dat ie zoo erg achterstond in de wereld, dan zou ie alles toch diep begrijpen, opmerken en waarnemen om zich heen, en vanzelf diep voelen, al had ie ook niet gestudeerd. Want iets hevig verlangends brandde er toch in 'm, iets zóó diep smachtends, alsof ie 't leven, God, de wereld wou smeecken weer held te kunnen worden, te strijden voor wat ie liefhad en mooi vond. Schatten van vreugd zag ie plots weer in z'n pas levende ziel, als ie dan zoo maar aan z'n klein wereldje dacht, z'n wereldje van voelinkjes en gedachtetjes, van overwegingen, van afschuw, haat en geestdrift. En al was ie dan stom, wat ie wou en in zich voelde opglloeien, was hevig, echt; dat kom 'm geen sterveling heeten liegen, dat leefde allerdiepst en zuiver in 'm.

Klein-gehurkt zat ie aan de wiebelende tafel z'n laatste thema te schrijven. Het telkens verschuiven van de losse plank maakte 'm zenuwachtig, gejaagd soms; maar toch schreef ie door. Waren z'n beenen èrg verstijfd, dan ging ie maar even heen en weer loopen in 't zijgangetje met licht, los gestamp op den grond, handen achter buikband van broek, herhalend z'n woorden, sterker, luider, in hol stemgeklank, duizendmaal over en beter; dan voelde ie weer hitte door z'n leden tintelen.

Toch hinderde 'm dat themagebrul ontzettend. Soms voelde ie zich ineens misselijk worden, naar-beverig, lusteloos, maar heel kort duurde zoo iets. Erg kwam dat over 'm, als ie gedachtenloos meeging in de holle bedoelingen der thema-zinnetjes. Ze deden 'm soms zoo raar aan. Van alles las ie, van alles. En soms waren er zinnen bij over zaken die ie nooit had gekend, gezien. Die dooie zinnen, hol, met namen van dingen, kleurde ie zelf, bracht ze in verband met z'n eigen doen, en dan inééns kon ie huilen, zag ie de sombering van z'n krot, rook ie den zeegrasstank; dan zag ie weer groenfosforisch oogengevonk van katten, luisterde ie met leed-verlangen naar 't klaaggekerm en 't huilend gemiauw, keek ie langer z'n hoofdschaduw na, bang-groot, in verwildering van haren, — onder een zware, drukkende stilte, die 'm om-perste, huiverig-kil.

[Toen sloeg ie dicht z'n boeken, en stopte. 't Sloeg elf uur buiten. Roerloos zat ie de bange klankvracht van verre torenklok af te wachten. Donker galmden de slagen tegen 't raampje tot 'm door, achter de open binten; hij voelde slaap. De plank zette ie achter z'n bed, 't lampje op den vloer. Tuimelende brandschijn gleed over den grond. Donker-lang stond Hein in z'n hokje, dat door 't verzetten van licht zich als omgedraaid had in hoekige beweging van schaduwgekaats. Er kwam iets spookachtig-kils aanvloeien achter 't raampje, zwaar verlengden de schaduwen zich tegen uitbalkende zoldering op, met verreuzing van Hein's gebaren. Zenuwachtig snel had ie zich uitgetkleed, — gauw 't lampje naar zich toe trekkend; dan, met één blaas, ... uit was 't. Een zwart-stikkend duister loerde om 'm; zacht grabbelend schuifelde ie den hoek in naar 't bed. Ijskoud voelden z'n dekens aan. In koester-kronkeling van knieën tot aan z'n borst, met handen weggemoffeld onder één oor, viel ie onder woord-geduizel van z'n lessen in slaap.]

II.

Op den snij- en kloofwinkel van juwelier Bresser klonk zwaar geroezemoes van stemmen. 't Was Vrijdagmiddag, centen-dag. De meeste kloveren waren „af“, en zaten nu, na eenige doodstille, afgejaagde werkuren, in baldadige óvervroolijke afwachting, met zenuwachtige schokjes van angst voor 't leveren, verlangend geroepen te worden. Onder 't woelige stemmen-gepraat klonk toch ingehouden bedeesdheid, getemperde pret. Bij erge lol keken ze allen even eerst naar de plaats aan de groote tafel voorop, naar Eva Bresser, de patroonsdochter.

In zwart-zijden blouse, los geplooid, met 'n snoer bloedkoralen om haar hals, zat ze, gebogen, 't werk van Lepper en Swarthuizen na te zien: met fijn vernikkeld tangetje, puntig, de kapjes op wit velletje papier sorteerend. Achter haar stond, gebukt over 't papier loerend, Lepper, scherp Eva's licht tang-beweeg volgend. Naast hem stond Rozijn diep met 'n vinger in z'n neus te pulken, met zwaar, ongegeneerd gezichtsverwring, 't vuil op vingerpunt bekijkend. Daaromheen groeften eenige knechten in fluisterend of mompelend gepraat.

Aan de eerste tafel, bij de deur, zaten ze in lui gerengel over hun bakken, met ellebogen vèr naar achter, voeten spelend op leege banken, wachtend op „lever-beurt“. Soms klonk helder 't metalen stemmetje van Eva, als ze opkeek plots, uit volle aandacht, van papier.

— Wilt u aan die steentjes nog iets doen, meneer Lepper?

Lepper, verbaasd-woedend, dat ze'm lapjes gaf, legde de kapjes, zonder ze na te zien, op z'n bak. Nog spannender nu, met brutaal verzet in z'n gezicht, volgde ie 't zachte geschuifel van haar glinstertangetje op 't blanke papier.

Soms loeide zwaar 'n gaap achter haar aan van langwachtende, ongeduldige kloveren.

Vol licht schaterde over Eva's hoofd. Haar fijn-gebogen neus lijnde scherp boven teêr klein mondje, 't dof-zwarte haar, met diep blauwigen weerschijn onder blanken lichtval, stond in grillige kapsel-kuif vórover, met doezelend-zachte kronkel-verspringing van zij-krullen, wild-gracieus beschemerend oortjesblank en nek. Nu en dan keek ze op, starend droomerig met haar brons-gouê oogen 't schaterende licht in; oogen die krimpten in pupillen-smelting, met allemaal dwarrelende fluweel-lichtjes rond de donkere appels. Haar klein, vreemd-mooi gezicht stond dan droevig omkranst door wild-gracieus kuifkapsel met z'n blauwigen weerschijn. In haar groot-oogen-gestaar lag wijde, droomerige zachtheid. Maar éven keek ze op, telkens snel zich weer bukkend over haar werk. Sierlijk-vlug schoof smal handje over 't strak-belichte papier, in scherp gespits van haar pinkje, dat zacht trillend meebewoog met handgeschuif. Om haar heen muurde ongeduldig 'n gapende kloverswacht. 'n Vieze slootlucht, met reuk als van bedorven eieren, broeide door den winkel, verwasemend uit afgekookt vitriool en sterk-water-damp. Rondom bij de wachtende knechten strijënd gebabbel over schermkonkoers en zangvereeningen. Met drukke gebaring vertelden Olieman en Rikano van 't laatste Assaut in 't Paleis voor Volksvlijt en van Van Eemdes geweertoeren.

— Is Izak nie prewoo? — vroeg er een bangelijk, onder rarig getril van oogleden en induiking van lijf, voor al de schijnstooten die Olieman in snel beweeg op z'n borst, buik en hoofd inprikte, namakend Van Eemdes toeren.

— Natuurlijk is ie prewoo; prewoo op de dége en prewoo op de korte stok! — zei Olieman, door-goochelend, onder hand- en pols-gedraai, voetstampend, snel wentelend luchtstooten boven 't hoofd van z'n slachtoffer, bewust dat hij was de eenige krijgsman op den heelen winkel, zelf meester op sabel en korten stok. Om hem heen wemelde 't „assoos”. Bij de ongeduldigsten verliep 't luisteren in luiige overgapingen.

Pronkman en Spauer hadden 't middenin aan den stok gekregen, met den heftigen strijdlust van winkeldebaters over lucht. „Luch” van Pronkman, „lucht” van Sprauer.

— Luch... weet jij dan wat luch is? — vroeg Pronkman op den man af, in dreig-houding 'n antwoord afwachend.

— Lucht, lucht? — lachte Sprauer bedremmeld, half-geinig, half-gemeend, — lucht is gas, mit water en iets mit zuurkoolstof!

— Addenom, wat 'n geleërde,... jij wort nog prefeet, wat ik je brom! — riep een, die dacht dat Sprauer 't goed had.

— Je chtinkende ásem zaije meene! — riep 'n ander er doorheen.

— Hij is goeth!... weràchtig,... éét wat voor me! — viel Sprauer greinzend uit.

'n Paar gymnasten, knechten die pas geleverd hadden, brachten nieuwe opwinding in 't klubje. 'n Dikke kerel met 'n droog-leuk klownsgezicht, had z'n buis uitgegooid en stond, met hemdsmouwen

opgebobbeld tot boven z'n spierbulten, onder hevig heen en weer geslinger eerst van z'n armen en slaan op muskels, 'n zwaren stoel aan de kin te brengen, rechtstandig aan 't bovenste ruggedeelte opwringend, om 'm daarna met twee armen langzaam recht voor zich uit te steken. 'n Kringetje kijkers en bewonderaars van z'n krachttoeren schreeuwden van verbazing en de schermers drongen zich tusschen de kijkers.

— Maar geen kuns! — riep 'n spierlooze, magere slungelknecht met zwaar sproetgezicht.

— Doe 't me dan nà, maar dirèk! — riep de gymnast, met vuurrood hoofd nog van til-inspanning.

Luchtig-snel gooide de magere z'n jas uit, pochend in stijfsel-stijf-blank overhemd. Om z'n magere armen niet te laten zien, stroopte ie z'n hemdsmouwen niet op. Voor de grap alleen, greep ie vlak bij den bovenarm 't ruim geplooi van z'n mouw, trok 't op, zóo dat 't mal-hoog bleef staan, blies met den mond er nog eens doorheen en liet toen overal z'n opgeblazen muskels bewonderen. Lacherig, vooruit al wetend dat ie gebluft had, pakte ie den stoel van boven aan, bij den rug. Loodzwaar was 'm de eerste til al naar z'n kin.

— Hé!... niet zoo gau! je hêt de tijd!... langzaam an mot je je n'm ophale! — onderwees de gymnast, die met z'n naakte, harige spierarmen naast 'm stond te kontrôleeren.

— Buik in, godvirdomme!... die komt d'ran mit ze buik, bij mijn gezond; hij duuft mit ze kin!... dat is valsch!

De magere, spierlooze slungel-bluffer stond, in barstend rood van onkenbaar strakken kop, iets tegen te pruttel-protesteeeren, den zwaren stoel pogend op te hijschen van z'n kin af, onder 't doorgekrijsch, verlammend in-de-war-gebreng en ge-beschuldig van valsch-doen, rondom. — Met loodzwaren bons en 'n zucht viel eindelijk neer de stoel, zonder dat ie van z'n lijf geweest was.

— Dat wil mééspreke!... wat 'n sjim-chine gibber ¹⁾!... wat 'n eitvent! — zei verontwaardigd de gymnast, uit z'n gezicht wègrimpelend 'n stillen triumflach.

— Ga naa huis! — riep 'n bewonderaar van den dikke; — laat je moeder je maar iedere dag 'n paar eiere klosse!... je verlies te veel nog mit je dizzirteurs 's nachts!... je mot gort éte!... etcéeteraa!

Weggeduwd werd de magere van alle kanten uit 't kringetje, omgierd van hoongelach na z'n mislukking. Woedend uit onmacht, wou ie schelden.

— Jùllie hebbe valsch gedaan!... jullie hebbe me ekspres in de war gebracht!... die vuillak daàr ook!... zal 'k daar dood staan blijwe as dat niet zòò'n krummel van me buik an de stoel hêt geraak!

¹⁾ IJzerbreker.

— God verdik me, hoe kèn je zoo liège! — vloekte nijdig de gymnast, — mijn ook 'n zorg, of ie 't ja ken of niet, maar eerlek is eerlek!

Driftig wreef ie over z'n bult-muskels, onder de hand loerend of iemand van de probeerders 't 'm nadeed.

— Maak je niet dik, Ben! — zeide de bewonderaar, die door den magere vuillak was gescholden, en 't eerst had gezien dat ie den stoel met z'n buik had opgeduwd. Inééns ging ie vlak voor den spierloozen bluffer staan en zong op 'n mal wijsje 'n sar-liedje in z'n gezicht:

— Jan Toereloer, je bééne, je bééne, Jan Toereloer, je bééne van de vloer!

— Stik pèskop! — barstte de spierlooze nijdig uit.

— Spùg maar in me petje,... Jan Toerelezjoer! — ging voortzingend de ander,... je buikie, je buikie, Jan...

— Godverdomme, as je me treitert, bij godallemachtig, gooi 'k je mit de voòrlooflesch naa je harsens!...

— Je doet niks! — bleef sarren de ander — Jan Toereloer, je arreme, je arreme, Jan Toereloer je arreme van de vloer!

— Krijg de pìps in je onderbroek, nierich ¹⁾! — barstte uit weer de bluffer, en 'n wilden trap gaf ie den voor 'm staanden zanger. Maar deze, op alles verdacht, had z'n been gegrepen en trok den mageren slungel nu, onder dol gelach van allen, 'n eind den winkel op, die al hinkend-haastig en mal-bang voor vallen als de zanger 'm sneller meetrok, met doodsbang, vuurrood gezicht, komisch wankelend en grijpend wijd-uitarmig de lucht in, overal zich aan vastklemde, huil-vloekend:

— Laat me los, pèskop... laat me los!

Maar de ander ging door, onder dol getier, met z'n liedje:

— Jan Toerelezjoer, je beene, je beene, Jan Toereloer, je beene van de vloer!

Intusschen hadden veel kijkers geprobeerd den tiltoer na te doen. Met barstend gezwollen koppen op de helft gekomen, moesten ze allen den zwaren stoel laten vallen. Alleen de schermer en de Rog, 'n snijërs-knecht vol zenuwkracht, hadden 't er goed afgebracht. Dàt kon de gymnast met z'n bultmuskels niet hebben; dan zou ie iets nog moeilijkers doen, wat hij zélf niet altijd kon; maar nu moest 't.

— Nou zal i k de stoel bij één poot optille... heelemaal an de vloer... maar niet de achtertste, maar de voorste poot... en mit één hand optille en gestrèk voor me uitsteke!

Bukkend onder zwaarder gezwel van z'n spierbultigen dreigarm, met linkerhand heelemaal achteruitgestoken, ging de stoel, na eerst zwaar tegenstribbelend wankel-geschuifel, 'n beetje van den grond, zakte dan weer als zat ie vast aan magneet, kwam weer óp,

¹⁾ Malle.

zakte nòg eens wankel-lobbesachtig, om eindelijk statig de hoogte in te gaan, onder inhoudend ademgepers en inspanningstaaheid van den reus.

— Mooi!... bravo! — juichten ze om 'm.

— Doe jullie me die nou na! — zei ie, half schuin staand nog, bevend van inspanning, dreigend zwaar met den stoel boven de hoofden der bewonderaars, die allemaal 'n beetje bangelijk er naar òpkeken.

In elkaar ellebogend-opduwend gedrang kwamen de nadoeners aanzetten. Zenuwachtig gelach en geschreeuw vloog op bij elke mislukking, onder geschuifel en gebeuk van den lam-zwaren stoel die niet omhoog wou. De schermer, die met geweld den gymnast bluffen wou, wèl voelend dat ie tekort schoot in kracht, maakte bliksemsnel gebruik van de verwarring na 't geschreeuw, om ongezien z'n hand 'n beetje hooger om den poot te schuiven. Maar de spiergymnast had 't gezien, en woedend-vlug trapte ie, met de volle zwaarte van z'n meerderheid, de hand naar beneden, plat bijna op den grond.

— Hou op!... bî-je belazerd! — vloekte rood-driftig in z'n vermoeinden bukstand de meester op den degen, — ik hou 'm toch heel beneje àn vast!

— Dat lieg je!... Je ken mîjn verneuke!... ik bin daar van gister... dan mot je vroeger opstaan.

— O ja,... trap me hand dóór de grond!... hij is goed!

— Ken me niks schéle, je mot je hand eerlek houë zoo as ik!... heb 'k glijk of niet, jonges?

De schermer barstte van nijd dat ie betrapt was; maar 't gaf niets, den stoel kon ie niet opkrijgen uit z'n magnetische loomheid. Met gevloek en gescheld probeerde de een na den ander; 't lukte niet één. Over elkaars onmacht belolden ze zich toen, afsnauwend vooruit allen die 't ook wilden probeeren. Maar 't gestommel, geschuifel en gevloek hield aan zonder resultaat. De gymnast lachte trotsch, en stond met z'n armen fier over elkaar, beloerd door de vrouwen die ie z'n spierzwellingen had laten voelen, maar 'r niet durfden aankomen omdat ze 't zoo griezelig, bultig-hard vonden. En als 't een deed, dan tipte ze met één vinger even tegen den bult, licht-gillend van afschuw, starend met ontzag op de grof-donkere, wild behaarde armen van den gymnast. — Eindelijk drentelde 't klubje uiteen, in praatlol elkaar overstemmend.

De gesprekken verliepen weer in ongeduldiger gewacht op 't nazien van juffrouw Eva. Bij 'n deur, vèr van haar af, stond 'n troepje over Miena, de keukenmeid van Bresser te babbelen, die met haar grooten bek iedereen afblufte. Ze wilden haar geen kwartje meer geven elke week. Een klein knechtje uit 't groepje begon breed uit te leggen, waarom hij niks voor d'r over kon hebben, en dat ie nooit in z'n leven zoo'n vuilen bek gehoord had.

— Wil ik jullie ereis wat zegge? — zei ie, bangerig omkijkend

naar de plaats van juffrouw Eva, — 't is warrachtig niet om te te róddele ¹⁾,... maar weet jullie voor wie as-ze wat óver hèt,... voor-as je d'r cente geef;... van mijn krijg'd ze'n drol!... 'n dikke vette nefiechee. — Plots zweeg ie, met hoog-rooien kop; hard had ie de laatste woorden geschreeuwd, bangelijk omkijkend naar Eva's plaats, of ze iets gehoord had. Swarthuizen, die naast haar stond, met 't gezicht naar 't klubje toe, wees 'm iets, spiralend met z'n vinger de lucht in, om te laten zien dat ie 't óók gehoord had. Het klovertje bleu-de erger en school weg naar de trapdeur. De dol-driftigste hater van Miena was Kokering; allen overschreeuwde ie.

— Die vuile mondhoer maar geen konthoer!... Gister had Lepper d'r beet, zal 'k stèrrewè, ónder de rokke!... En he-jullie gehoord wat ze'm gezegd hèt? Ze het'm uitgescholde voor smaüss, bij mijn leve, en de baas kwam d'r jùis op-an. Ze had 'm eerst jeitserig. ²⁾ gemaak, en toen 't op stuk-van-zaak kwam, hèt ie'r beetgepak... tussche d'r beene!... warrachtereschrot,... Jákoppie stond'r bij, die ken 't getúige!... níet Jakoppie?... Ze stond te vége, gebúk, en toen hèt ie'r vanachter beetgepak, onder d'r rokke!

'n Paar seconden hield ie stil, kwijlend lippen beaiend met z'n tong. 't Heele klubje stond te giechelen van heete pret; met lachmonden, wijd-uit, in verzinnelijking van 't verhaaltje, wouën z'm sloopen, omvèrhalen met vragen.

— Née, wachtte jullie,... as pokleef dat ie goed is,... Toe ze'm nou smaüs gescholde had, — wat zegge jullie me nou van zoo'n rotheus?... ze is toch zèlf in diens bij 'n smaüss, daar vréet ze ze toch vàn!...

— Nòh, komt'r wat oppan, ga nou door! — riepen ze ongeduldig om 'm.

— Nòh, en toen z'm dan uitgescholde had, smaüss, toen wou ie 'r op d'r bloote toches ³⁾ meppe!... Maar toen hèt zij van foore, — nie waar Jakoppie, hij is mijn getuige! — toe het zij haar rokke opgetild van foore en het 'm 'n trap gegewe voor z'n jongeneer en gebéte in z'n hande,... maar hij, ook geen kind, had'r vas,... zal 'k daar doodstaan blijwe,... hij had'r vas an 'r mokkel, en hij wou'r op haar bloote kont meppe... En daar hèt ze gestaan — Jakoppie?!? — mit haar ope broeke ope, de hoogte-in te trappe, gescheurd en los, mit zijn hand in háár mokkel, te vloeke!... nèè!... Maar toen was op de trap nèt de baas opgekemme, en toen het ie 'r, mit 'n slag tegen n'r smoel losgelate, omals ze zoo krijschte... Wàt zeg je me noh dààvan?

Uitverteld had Kokering. Met lach-gegloei in hun oogen, stonden ze'm in 't klubje de woorden uit den mond te trekken.

— Wat 'n gòtspe ⁴⁾ van die Lepper!... nou jááá, hij het'r tòch al gehad,... vertel mijn, — lachte Rozijn.

¹⁾ Kwaad te spreken.

²⁾ Wellustig.

³⁾ Achterdeel.

⁴⁾ Vermetelheid.

Kokering keek viezerig Rozijn aan.

— Gehàd!... gehàd!... wat is gehà-àd?... zeg maar genàaid, we binne zoo fijn niet... ijzere hein!

— Ze laat zich toch van jan-en-alleman opzitte! — ging voort Rozijn, in zegdrift, Kokering niet hoorend, — wat 'n sekreet!... zal 'k daar doodstaan blijwe, as ik me niet me ooge uit me hoof schraam, overwat ze zeg soms... warrachtigeschrot, 'n mán durft 't niet!

— O ja, je durft niet àn 'r te komme mot je zegge,... nòu nog maar enkelt!...

— Dànk je wel, an mìn lijf geen pollenijze,... hoe maak 'k'r daar 'n kindd?... Swarthuize had 'r, Spauer had 'r, Lepper had 'r. Remeni... ik dank je wèl, ik lùs dat nie meer, ik mot versch vleesch hebbe voor me cente, versche waar!

Kokering was weer woedend om 't fatsoenlijke „gehad” van Rozijn.

— Wat me niet wéet, maak me niet héet, — bromde gelaten Remeni voor zich uit.

— Nou ik dankje wel, versche waar mot 'k hebbe! — hield Rozijn sarrend vol, — d'r binne nog genoeg nekeiwes ¹⁾ te krijge!

In vroolijk lawaai stormden 'n paar snijêrs en klovers den winkel op. Ze hadden pas geleverd, duiten ontvangen, en toen iets extra's voor hun vrijdagmiddag bij 't brood gehaald. De vroolijkste zong luid;

— En ze hèt van nacht gepídewidewied, van je pidewidewied, op de hoèk, op de pùnt, op 't midde van...

— Hou je smoel! — heeschte één met schrik-gezicht 'm tegen, — juffrouw Eva zit'r nog!

— Godverdomme, het ze me gehoord? — vroeg ie bleek, met de hand tegen den mond gedrukt.

Naast 'm zaten 'n paar, verdiept in 't driftig-zacht optellen van hun nota, die door 't spreekgewirwar om hen heen, niet tot 't eind konden komen met 't sommetje.

— Wat 'n pèsweek heb 'k! — zei Sprauer verdrietig, in aller-fijnst puntgedraai van z'n snor.

— Hoeveel haal je dan? — vroeg Bleekman.

— Nog geen vijf-en-veertig gulde.

— O ja, neem mìn d'r tussche!... je zùster!... laat zien je note... laat zien!

Bleekman was plots naar 'm toegestapt om in z'n nota te kijken; maar met arm omhoog, in heel z'n lengte, stond Sprauer overeind, werend Bleekman, die dol opsprong tegen z'n lijf, hevig nieuwsgierig om te zien hoeveel Sprauwer haalde. Maar hij kon 'r niet bij, Sprauer bleef staan als 'n boom. Toen merkte Oliman, de krijgsman, op, dat als Bleekman nou „meester” was, hij met één schijnstoot 't notaatje te pakken kon krijgen.

¹⁾ Meiden.

— Nou! — zei Bleekman woedend, dan heet ik 't je liege, jullie zijne zoo geheim mit je notes!... Lepper haalt wel honderd-twintig pop vandeweek... 'n kuns, allemaal grof... en Zeelt en ik, hebbe platgoed, brokkantige chips, mit naad, waar je niet door ken komme,... al wat je slaat is naad, en nog-eris naad... as ik dertig gulde haal bin 'k 'n heele piet!... Hoe doe je geen goed woordje voor me bij de patroon,... voor mijn en voor Zeelt?

Sprauer haalde de schouders op.

— Voor Zeelt,... die pettig?... die zich verbeelth dat ie de koning is?... laat ie maar oppasse dat ie niet d'r afgeblitsemt wort, van den winkel;... bij twee is ie 'r toch al afgedondert, meneer de sociaal!... weet ie véél van z'n kopsgezont wat ie wil!...

De Rog, snijêr van 't kleine tafeltje, klaagde nog erger dan Bleekman. Al de chipswerkers klaagden mee en vertelden van hun blindkijken; tot twaalf uur 's nachts, achter den bak, op pestig kleingoed; scholden op 't pestloon, woedend dat mooi werk evenveel bijna betaalde als leelijk.

— Everedig, — jammerde de Rogs stem, — mos an mooi goed veel minder gegeve worre... nou verdiane ze tweemaal zooveel as wij, die 't bewerkeleke hebbe.

— Leg jullie niet te zâneke! — viel Lepper middenin, — ik heb trek in 'n paar lekkere bóles.

— 'n Kuns,... je ken 'r vijftien ete,... je snoepcente!... spotte nijdig de Rog, 't povere snijêrtje.

— Nòh, voorwat wed je mit me as dat ik ze eet? — zei Lepper, de heele groep tartend bekijkend.

— Hoe... achter mekaar?

— Achtermekaar-meneer!

— Hoe,... zonder te drinke?

— Zónder-te-drinke-meneer!

— Zonder 'n spog water?... ògg, maar je heb toch pas gegete! — zei de Rog, verstoord dat ie zich had laten beetnemen.

— Wat gaat dat jòu an, as ik wat verdiane ken? — zei Lepper kalm. — Noh wed je?... já dan née, tartte ie, begeerig z'n vetkussenenden handrug tegen de lippen drukkend, uitzuigend scherp 'n rood vlekje.

— Ik zou je danke,... maar toch ken je ze niet op! — hield de Rog vol.

— Noh wèd dan, gróóte jonge!... wed dan! — tartte Lepper, vinniger z'n handrug uitzuigend in vettige smakgeluidjes.

— Ik sta je porcie voor 'n pop, — zei Bleekman tot de Rog, die durfneiging had.

Ineens klonk 't uit de Rogs mond, gedrukt-heesch:

— Nòh angenome!

Juffrouw Zwaal viel druk-opgewonden in, dat ook zij twee kwartjes portie stond.

— Vijftien bóles,... vijf-cents... achter mêkaar... zónder 'n

druppel water! — drukte de Rog uit, elk woord éven op de tong vasthoudend, — en we magge onder de hand doen wádde we wille?

— Je mag doen en late wat je wil, — zei Lepper kalm, — maar geef de riks aan juffrou Zwaal te beware... ik zal mijne ook gewe.

Het heele stoetje van vrouwen en meisjes dat 't werk af had, zooals altijd vroeg op Vrijdagmiddag, drong, op 't uitdagend gezwets van Lepper, bij elkaar.

In 'n kring woelden ze zich om de weddenden heen. Opgedirkte meisjes in hun Zaterdagse plunje, wild bekleurd, doorelkaar, in gloeierig, opvliegend koloriet, uitflappend hun groote franje-dassen, of lijfjes en blouses vlammend rood tot versjofeld zwart-bruin, in kleur-warme schreeuwerigheid, roze-fondantachtig, week crème-bleek, hemelsblauw betint of vuurrood bestrikt, zich dood pronkend in hun sjabbes-fierheid, met groote hoeden, waarop kleurige veerslierten trilden, opgedrongen tusschen zwartpakkige kellner-chiek van kloveren en snijërs, koketteerend, elkaar de oogen uitstekend, en babbelend zonder te zien en te hooren.

De Rog, smallig mannetje, met 'n steenrood, bepuist-ruw gezicht, haalde met trekspanning 'n pas ontvangen riks uit 'n klein, slotloos vrouweportemonnaietje, die ie juffrouw Zwaal beverig in de handen stopte. Z'n rooie kop stond gespannen, bleekig om neus en mond; z'n oogen joegen schuw, bang dat z'n riks in andere handen verloren ging.

Jakoppie was razend snel boles gaan halen. Lepper stond met handen in de zakken tegen den muur, rammelend speelsch in schijn-van-geen-erg-hebben, met zwaar geld-geklank, dofferig, uit hang-builenden broekzak. Loerend keek ie de Rog aan, met valsch gelach onder scheef-getrek van z'n dikke lippen.

— Je staat daar, zal 'k doodvalle of je in je broek gepoept hêt, — zei ie tot de Rog, die argeloos, benauwelijk met handen op z'n buik gedrukt stond.

Toch waren ze allemaal 'n beetje op de hand van de Rog. Langzaam begonnen de heeren, op wier ruggen nu vertrouwelijk meisjes en vrouwen stonden te steunen, met hun wilde sliertbewegingen van veerhoeden boven alles uitstekend, lachend om alles, wild-gillerig-gerekt te zoeken naar woorden die Lepper misselijk moesten maken. Swarthuizen, Olieman, Mierikstein en Pronkman stonden 't dichtst bij de wedders, telkens luchtig 'n grapje zeggend, viezig, met nagemaakte braakbewegingen, voor Leppers gezicht doorelkaar heen boerend.

— è Barshsting, — zei doodkalm Lepper, al maar leunende tegen den muur.

Eindelijk waren de boles er. Gierlachend vooruit-al drongen ze zich nauwer om Lepper heen, die in 't kringetje was gaan staan, en den snoepzak, dwars door z'n groote, blauwe firmaletters heen, openscheurde. 'n Vettige stapel plakke en klontte in bruinig sap en nattige gemberpunten op elkaar, druipend, om-zich-zelf, van glim-

mende zoetigheidskluiten. Juffrouw Zwaal en de Rog stonden vlak naast Lepper, om goed toe te zien of ie niets weggooide of liet vallen, want dan was door hen de weddenschap gewonnen. Achter de opgedirkte snijsters, en klovers stonden nu ook, in teen-gerek, nog 'n paar kleine leerling-snijsters, naast Leman Zuur, die hij al bij hun dijen 'n poos in de hoogte tilde, om beter te kunnen laten zien, maar van vermoeienis met 'n dreun néersmakte. Andere groepjes, te-laat-komers, die toch naar alles wilden kijken, gingen op banken staan, wiebelend-ombonsd weer door nieuwe, dollopende en dringende nieuwsgierigen, al enger en sluitender, ópstootend tegen 't kringetje om Lepper en de Rog. In jagend geschreeuw vielen er lui tegen elkaar aan, direkt weer op de tafel klauterend over de bakken heen, middenin, tusschen lage gloeiing van verstel-vlammetjes.

Juffrouw Eva was gaan koffiedrinken. Op haar plaats zat Zeelt met 't mollige blondje Clara Rietboom naast 'm, en Sara Groes. Hij zat met gezicht-strakke aandacht te lezen. Als Clara niet alleen was, wou ie niet met haar spreken; dat wist Sara, en uit vinnige jaloerschheid bleef ze plakken, vlak naast 't blondje.

Lepper stond midden in den nauwen kring, met den openge-scheurden zak in de hand. Hij was geschrokken bij 't zien van 't gevaarte dat ie óp moest slikken. Veel kleiner had ie zich 't hoopje voorgesteld. Maar geen zier zou ie laten zien van z'n spijt. Alles zou ie doen om te winnen 'n lekkeren, zilveren riks, met nog vijftien boles toe, voor niks!

De eerste bole ging onder luid gejoel en hoera's van man- en vrouw-stemgedwarrel kalmpjes naar binnen. Met z'n tong likte ie rondom, z'n glimlippen af, even sarrend grinnikend tegen de Rog, die bleekerig-strak, in zenuwachtige verlegenheid, 'n paar puisten van z'n rood gezicht stond te bejeuken, elke beweging van Lepper bangelijk beloerend. 'n Beetje voorovergebogen stond Lepper met z'n kwab-lijf, z'n dijen omspannen door groote-ruit-wollige broek, die nauw strakte, en waarlangs ie telkens z'n vetten duim streek. Met z'n gapersmond en dikke lippen zoog ie uit, in zwaar geslobber, 't vet-zoete uit bole drie, z'n hoofd telkens achterover bij elk begin alsof ie 'n borrel ingooide. Langzaam schoof dan z'n gorgelpunt op, achter vreemde vel-verschuivingen, uit 'n kwabbende laag vet-plooien van kin en hals, neerzakkend-zachtjes weer, wanneer ie door-geslikt had. Bij elke bole die inging, stootte hevig lawaai op. De Rog was vlak voor Lepper met z'n handen in z'n neus gaan pulken, haalde langzaam, in draden, er 't vuil uit, en leî 't vóór Lepper's oogen op z'n zakdoek.

— Lepper, wat ik je brom, 'n bole mit snot! — riep Swart-huizen.

— 'n Kleis mit wurreme,... je weet wel, van die vètte die zoo kruipe,... mit al die kleine pootjes,... mit allemaal slijm om ze,... lus-je die nie Lepper? -- vroeg Pronkman, onder wegkrommend

lijf-gelach en afschuw-gegil van de vrouwen, Lepper zacht bij den arm trekkend.

— Hóór es! — viel Lepper woedend uit, — jullie magge zegge wat je wil, maar blijf mitje poote van me lijf!

— Waaròm?... hebbik kak an me hande, of etter, dikke zweer-etter,... je weet wel, van die géele, die zoo stinkt?

— Laat 'm nou dóórete!... atteroj!... zie jullie daar niet an die boole, vlak bij z'n hand?... daar het de kóekiesman in gefluimd... daar het ie 't zweet van z'n tóne ingegooïd... zal ik daar doodstaan blijwe! — lolde Mierikstein.

— Niewáar!... chkorem,... hij het 'r z'n reet mee uitgehaald, en de klonte het ie fijngewrewe as poeier, en d'r ingestop... Hé Lepper, daar spat 'n etterblaas uit je boole!... de koekiesman het 'r de groene chnotkokers van z'n kindere mee gevulth... ièuwww, ieuwww, ièuw, wat-è roggelslijm, kòts maar!... kòts maar!...

— Bréek-me-kop! — overschreeuwde Olieman, — 'n zeweet-parrig, mit állemaal rooie kliere, die druipe,... je weetwel,... van die púiste, as de Rog op z'n gezich hèt,... maar nog véel érreger... daar kràpt ie zich mee mit z'n hande en knijsht ie de booles!

Lepper stond middenin nog, 'n beetje opgeschoven naar de werktafel, zonder 'n woord te spreken, z'n zevende bole uit te zuigen, overal in oog-getart rondkijkend, luisterend naar 't geschreeuw en gekrijsch, met smakkende lippen en tong-gedraai schoonmakend z'n mondhoeken, alsof ie nog pas beginnen moest.

Schijn-gevoelig keek ie toen even meêlijdend de Rog aan, en zei grinnkend:

— Beshòlleme motje, beshòlleme! ¹⁾

De Rogs gezicht was doffig steen-rood geworden. Een zweer, pal onder z'n neus, had ie opengekrabd uit gejaagdheid. Zacht treuzelde 'n bloedstraaltje dunnetjes langs z'n wang af, op dof-rooien gloed van behitten kop; hulp zocht ie om zich heen, vragend met wilde oogen om middeltjes tegen Lepper. Bij elke bole die er gladjes doorging, gilden schriller de vrouwen, onder 't vettig smakkende geslurp van Lepper. De knechten keken 'm venijnig aan, om z'n sarrende kalmte en doorvrete-lust.

Toch wilden ze 'm aan 't kotsen brengen; ze kookten van woede dat de arme de Rog moest verliezen.

— Weetje wàt?... slobber jij de plee leeg, mit van die klonte van Léman,... die zoo shtinke, en die al tien dage diarrée hèt!

— Geef 'm liever 'n paar gebakke klodders slijm op z'n brood gesmeerd en op èlk gaatje zoo'n pizzebed,... van die klodderige, mit van die spriete... je weet wel!

— Waarom dan niet liewer 'n paar duizendpoote, die bruine, mit hun darreme deruit, besmeerd mit koejebloed.

Telkens gilden de vrouwen erger, met ril-geblaas van lippen,

¹⁾ Betalen.

oogendraai van afschuw, en huiverend gebuk van hoofden naar elkaar toe.

Lepper zelf at al 'n beetje langzamer. De tiende bole ging 'r net in, onder joelend gejuich. Niet meer slokte ie ze op als 'n borrel, maar langzaam kauwde ie, soms met snel slik-gepoog dat terugstuitte. Dan bleef ie met z'n mond wijdopen staan, sarrend de kijkers, met 't fijngekauwde zoet in donkere mondholte. Mierikstein deed net of ie er 'n fluim inspoog. Snel sprong Lepper achteruit, met 'n stuiting in z'n keel. Maar Mierikstein had pret gemaakt, dat zag ie, en gauw slikte ie weer door, kauwend, benauwd-opgedrukt bij z'n maag, nummer twaalf. Z'n gezicht was rood geworden; nu en dan golfde 'n kongestie naar z'n dik hoofd, tot boven z'n oogen óp-kleurend. Z'n adem bleef al dieper weg, hijgde op uit z'n maag, ingesnoerd en weeïg. Toch zou ie zich goedhouën en zich niet „verkleineeren.”

Nog maar drie boles klontten op 't zakstukje in z'n hand; nog maar drie en dan was de riks hèm. Maar de kameraden om 'm heen hadden gemerkt 't gezwollene, benauwde van z'n kop, 't onrustige hollen van z'n oogappels door 't wit, 't langzame gekauw en de slikstuitingen soms. Ook Lepper zag dat z'm in de gaten hadden; daarom wou ie gauwer eraf zijn, haastiger inslikken. Maar 't kon er niet door; als viezige pap bleef 't z'n mond inkleven; 't doorgeslokte snoerde in z'n maag, stijf, in z'n keel overal brandend-benauwd. Weer zochten de knechten naar vuil. Langzaam was de dertiende bole er eindelijk doorgehaald. Heviger draaide en rommelde 't in z'n keel, boven z'n maag. Water, water wou ie hebben één slok, één slok, . . . maar dan was ie z'n riks kwijt; dan maar dóóreten, dooreten.

Onder ontzettend lawaai was de veertiende bole z'n mond ingeduwd. Z'n wangen builden uit; stil bleef ie even staan, zonder kaakbeweeg, met de kauwvracht in zijn mond; z'n oogen draaiden wilder door z'n hoofd; hij kòn al niet meer, hij kòn niet. . . maar hij wou, hij wou den riks, z'n riks die ie voor zich had; nog maar ééntje en dan was ie er. Klam zweette z'n hoofd uit, onder snellere stijging van kongesties, tot in z'n achternek.

Mierikstein was de eenige die nog zinde op vuil. Bijna was de veertiende op. De Rog stond in vertrokken zenuwspanning van z'n gezicht Lepper te beloeren, alsof ie 'm wurgen wilde. 't Bloedstraaltje had ie, denkloos, bij kleine lichte vlekjes z'n gezicht ingewreven, rond zijn bepuist hoofd.

Na de veertiende die door was, kón Lepper niet meer. Rooier bestoof de jagende kongestie z'n kop in bloedaandrang; z'n slik voelde áán als verlamd; z'n kaken haakten, en borrelingen dwarrelden door z'n luchtpijp, die toekneep in beklemming van adem. De laatste, kleinste bole klontte nog op z'n hand. In hevigen wil zòu ie die ook verhapen. Onder dol gegier en gegil proppte ie zich den mond vol. Alleen Mierikstein wou nog iets zeggen. Heel zacht viel ie in:

— Weet je wat Lepper? . . . kauw nou nog 'n paar uitgespoge piete van me hoof, fijn-gebete!

Plots golfde over Mieriksteins arm 'n bruine stroom, met stukken van de vijftiende bole uit Leppers mond. Doodsbleek liep ie in 'n vaart 't kringetje uit naar de keuken, met razend gejuich achter hem aan van mannen en vrouwenstemmen, uitbarstend in wilde lol tegen elkaar.

— Verlore, verlore! schreeuwde de Rog, die als dol in 'n klein kringetje danste en stampte op den grond. Tranen glommen z'n oogen uit; in 'n vaart liep ie naar juffrouw Zwaal, om haar de twee rijksdaalders uit de hand te trekken.

Geen sterveling bekommerde zich om Lepper; alleen klonk gejuich en gelol om z'n verlies. Zeelt had, door 't lawaai opgeschrikt, den afloop gezien. Zoo'n dierlijke verwildering om 'n paar gulden had ie nooit bijgewoond. Wel was 't hem verteld van andere winkels, maar nooit had ie zich zoo'n beestachtigheid, zoo'n zwijmel, zoo'n dronken hartstocht kunnen indenken. En nou gebeurde 't voor z'n eigen oogen. In zich zelf voelde ie 'n diepe schaamte; hij keek ze aan, allen, vrouwen en mannen; hij voelde zich wee worden, dat hij daar zat tusschen zoo'n bende netjes gekleede lui, maar eigenlijk dieren, vuile, vernielende, inlage zwijnen, die hun begeerten rondtolden tot razernijen. Toch zou ie zwijgen. Alleen vond ie 't gelukkig, dat ie den laatsten tijd in z'n vak karakters had ontmoet, die net zoo sterk walgden van 't hebzucht-gekliek, 't bestiale, on-vereenigde bij de lui als hij.

Juffrouw Eva was weer boven gekomen, en zat op haar plaats werk na te kijken. Om haar heen stond weer 'n wacht van klovers en snijërs, met erbij lui die allang geleverd hadden.

Juist kwam Hein Hols de trap op, om te leveren voor z'n baas en nog wat lapjes te laten rondisten. Pal keek ie op de manneomarming van klovers, zonder Eva te zien. 'n Oogenblikje voelde Hein zich 'n beetje bedremmeld, want allang wist ie hoe de lui bij Bresser erop uit waren, ieder vreempje ervantusschen te nemen.

Zacht ging ie door, gegeneerd; hij voelde zich zelf loopen in stijfjes gesleep van z'n been en raar zenuwgetrek van z'n arm, naar de tafel waar juffrouw Zwaal zat, om haar de rondiststeentjes te geven. Swarthuizen hield 'm aan.

— Hé Hols!... Hols heet je, nie?... Wat mot je?

Hein draaide zich om naar den vrager. Zwart-mal van de fabriek de straat oploopen, deed ie nooit meer, daar had ie gloeiend 't land aan. Ze konden 'm dus niet uitlachen; en toch hoorde ie, bij die doodgewone vraag van Swarthuizen om zich heen sarrend, spottend gegiegel, met iets uit-de-hoogte-vijandigs tegen hem. Bedeesd, in nog kalme bedwinging van drift en schaamtegevoel, zei ie kort-droog:

— Ik moet bij u niet zijn... wel bij juffrouw Zwaal, om te late rondiste. — 't Oûe lolletje wouën ze ook met hem uithalen, verwarring wilden ze zien; Swarthuizen wou 'm verlegen maken, „an die lange goj, an die stijwe hèn.” — Lacherig-onduidelijk zei ie

terüg; door 't gesmoorde gegiegel om 'm heen, zich lekker scherp en brutaal voelend:

— O, dan moet je niet bij juffrouw Swaal weze, Hols... Hols heet je, nie?... maar hier bij die meneer,... daar in de hoek, daar bij die kasdeur, lings!

Hein keek maar even, want aan z'n heel doen kon ie zien dat de klover 'm bedonderde. In stroef aangekijk van Swarhuizen, onder kwaadaardig fronsen van wenkbrauwen, zei ie toonloos:

— Zóó.

— Zie je 't nou nog niet?... hè-je dan strónt in je ooge? — viel Swarhuizen gemaakt-kwaad uit.

Hein kookte. Wat verbeeldde dat gele, magere kakebakkes zich wel? moest ie zich nou door dien beroerden kerel voor den mal laten houën?

Swarhuizen, brutaler wordend, de rooie kleur van Hein aanvoelend als verlegenheid, spotte verder en schreeuwde in overlollige dollerij dwars door den winkel naar den hoek:

— Meneer Broos, daar is 'n beheime¹⁾ om je te spreke... óggenèbbiech,... 'n zuigeling... voor mijn part mag u 'm jítche.²⁾

Zwaar lach-uitgebarst om de grap van Swarhuizen. Hein begreep maar half. Maar strak was ie ineens blijven staan; even flitste 'n heet gevoel van woede in 'm op; z'n beschroomheid en bleuerige angst klotsten weg. Heelemaal vergetend waar ie was, bleek als 'n dooie, liep ie recht op den zittenden Swarhuizen aan en in z'n lange magerte op 'm neerziend, schreeuwde ie met gillend zenuw-geluid in z'n stem:

— Zeg jij ès, meneer de klover!... als je me bedòndere wil, dan motje 't zegge!... dan heb ik poote an-me lijf!... Hè je niks anders te doen, dan werklui voor de gek te houë, hè,... zwijnjak?

Woest klonk z'n stem door de werkplaats. Swarhuizen was bleek-bevend, met angstig spier-vertrek om z'n mond, achteruitstuiwend van 'n stoel, tegen den muur aangedrongen. 'n Bres gaapte plots in de ommuring van werklieden om Eva's plaats.

Vreemd-onthutst, keek ze met groote-oogen-verbazing naar de plek waar Swarhuizen en Hein tegenover elkaar stonden; 'n nare stilte was even suizelend. Toen, in statig stemgeklank, vroeg ze, toch zacht door de stilte heen:

— Wat gebeurt er, meneer Swarhuize?

Hein zag nu pas juffrouw Eva; 'n hevigen schok voelde ie; verlegen wou ie wegkruipen, de gang in, om z'n woesten uitval. Maar dan zag ie 't afgeblufte gezicht van Swarhuizen weer, met toch minachting op z'n snuit, en wèg was weer z'n verlegenheid. In lange passen liep ie door naar Eva's plaats. Gedwongen-kalm vertelde ie onder 't spottend, onderbrekend gelach van al de klovers

¹⁾ Suffert.

²⁾ Besnijden.

rondom, dat die meneer dáár, hem van 't kastje naar den muur wou sturen, maar hij zoo'n grap met zich niet verkoos. Onder 't spreken wond ie zich op, z'n oogen en wangen gloeiden. Verbaasd keek Eva 'm aan, met iets als medelijden in haar blik met dien langen jongen, die zoo rond-weg de voor-den-gek-houerie vertelde, en iets van vage sympathie voor z'n durf, z'n losheid, om, zonder dat hij 't zelf wist, in korte, flinke, stootende woorden de lamlendigheid van Swarthuizen te geeselen. Toch vond ze iets erg brutaals en plats in die nijdig-grijze oogen, in dat hoekige, scherpe hoofd. Even keek ze 'm lang, doordringender aan. Leelijk is ie, dacht ze stilletjes er tusschen door.

Swarthuizen wou 'm aldoor onder 't spreken onderbreken, allen ernst van 't gevalletje in minachtend lippengeblaas wegdringend; maar telkens had Eva hem dit met 'n paar scherpe st! st! belet.

Toen had Hein haar eerst goed durven aanzien. Die oogen, die groote, die diepe kijkers, wat brachten z'm in de war vanbinnen! Toch zou ie zich goed houën. Maar wat keek ze lang door, dóór, zonder even te knippen met oogleden. En als Lepper ondershands haar iets liet zien en hij even staakte, dan voelde ie zich echt grof tegenover zoo'n piekfijne dame, met haar uitgeurende rijke voor-naamheid. Z'n stem en woede voelde ie onder haar doordringend gekijk wegsmelten; hij voelde dat ie geen houvast meer zou hebben aan z'n eigen drift. Toch sprak ie nog éven en op 't end hoorde ie z'n eigen stem als komend van 'n vreemde, vlak naast 'm.

Zacht zei Eva, iets van z'n verlegenheid bemerkend:

— Maar in elk geval hoeft u niet zoo op te stuive;... als u meent dat ze u wille foppe, dan kunt u je toch direkt bij pa of bij mij beklage.

Hein begreep er niets meer van. Eerst had ie in haar oogen bescherming gevoeld, iets zacht doordringends, dat 'm half versufte en toch rust gaf; iets dat afstootte in voorname meerderheid en toch tēer meeging. En nou hoorde ie bestraffing in haar stem. Op keek ie naar Swarthuizen en de anderen. Lachen zag ie ze weer allen, hoonend en treiterend. Weg was weer de bedeesdheid in 'm, niets meer begreep, overdacht ie, alles borrelde in 'm van drift. Net zoo hard bijna als straks riep ie:

— Maar juffrouw, ù heb ik niet gezien, en me later gaan beklage dat ze me voor de mal hebbe gehouê,... dat vind 'k laf en kruiprig... Eerst beleediging en jij-en-jou-geroepe en vuile woorden over je heen late gaan,... nee juffrouw, dàt ligt niet in m'n karakter... Als me gekrenkt wordt, moet me direkt terug krenke,... niet drale, maar zegge, hard, zòo dat ze inééns wete met wie ze te doen hebbe!

Er klonk weer kracht in z'n stem; z'n kop bloosde in rood van hartstocht en z'n grijze oogen vonkten; overal naalde z'n blik vast om hem heen. Eva voelde klemmend z'n gelijk, maar ze wou niet zoo maar toegeven ineens, en z'n schreeuwen nu weer vond ze akelig en lomp. Ook Swarthuizen kon zich niet langer inhouden.

— Máák jij je niet zoo dîk!... dùn is de mode!... f'rbeelding is erger dan de driedaagse koors!... wat 'n branie,... nògg!... Wie bin jij wel?... de khoning?... en he je mijn niet eers aan-gevalle?

Hols voelde weer diep dat minachtend ge-jij. Als door 'n gloei-pook aangetikt, viel ie uit:

— Jij heb niks te jije, kerel!... ik laat me door jou zoo niet aanspreke, versta je?... En al vliege jullie allemaal op me an, ik zeg dat je 'n aarts-onbeschofte beroerling bint, om op mensche van mijn soort neer te kijke en voor de mal te houe!... Maar dan vergis je je leelijk!... als andere van je grappe gediend zijn, ik niet!... ik sla je liever dat de velle d'r bij neerhange kerel!

Rood hield ie op; hij voelde zich meegesleurd door z'n drift, door dat heete gewoel in 'm, omdat ie weer dat minachtende zoo sterk gevoeld had. Toch begreep ie dat ie te ver was gegaan.

Alle kloveren en snijërs waren nu uit hun luierhouding opgesprongen. Woedend beloerden ze Hein.

— Wat 'n lèf, mompelden ze doorelkaar, — hij maakt en breekt 'm!

'n Ineengedrongen, dik, klein klovertje, met fantasie-hoed losjes op z'n achterhoofd, aansluitend in zacht geloop van slob-kousen, kwam kort-dwergend naast 'm staan. 'n Beetje ontdaan, keek ie naar Hein op en zei dollend-ophitsend, onder zenuwachtig lachen:

— Waaragtegesrot, ù hêt gelijk;... uw slagt mijn wat... voor-wat mot u ù, en hij jij zegge?... wat e narrichkatt! — Hein voelde dat ook hij 'm in 't oetje nam. Maar rechtuit keek ie naar Eva, die haar tang had neergelegd. Streng zei ze, in schittering van prachtpupillen:

— Ik vin jullie allemaal onuitstaanbare lui. Waarom wille jullie je toch altijd zoo verwaand aanstelle?... Heel veel bizonders is 'n klover toch óók niet... Ik vind 't volstrekt niet goed dat meneer Hols zóó opstuift... maar jullie begint, jullie sart 'm en houê 'm voor de gek... En nú zeg 'k 't voor 't laatst, ik duld in mijn bijzijn die zinnelooze pret niet meer, ik duld 't niet!

Zacht kleurde haar fijn gezicht. Een éven bleeke drift-trek trok haar prachtmondje scheef; haar groote oogen glansden in 't zacht brons-dauw van fluweelen pupillen; de lippen trilden na, licht.

Ze stonden versteld. Zóo strak en streng hadden ze Eva nog nooit gezien. Wel wisten ze allemaal, dat ze 'n erg „excentriek” meisje was, maar dat ze plots zoo voor dien vuilen versteller partij kon trekken, begrepen ze niet.

Ook Swarthuizen stond verplet, en Hein keek inèèns, gloei-rood van verbazing, haar aan. Hij duizelde; hij voelde zich alsof de boel onder 'm wegdraaide; geen woord kon ie meer vinden; ze had 'm weer beschermd, gelijk gegeven. Haar wondere, metaal-heldere stem klonk nog in 'm na, als 'n zilveren wegje van geluk door z'n ziel slingerend. Nooit had ie zich zóó heerlijk gevoeld. Toen ie spreken

wou, klonk z'n stem niet. [Hij zei wat, schuchter, maar 't heeschte onhoorbaar weg.] Eva had hém weer aangekeken, overmoedig. Ze had meelij met dien sterken, brutalen, toch bleuerigen jongen. Ze zag in 'm die worsteling tusschen gêne en echtheid. Ze voelde inééns z'n bedeesheid en zachtheid, door 't sarrende gelach overgeslagen tot uitbarstende ruwheid. Ze vond 'm dan ook duizendmaal sympathieker dan al die zwelgheertjes om haar heen. Veel sympathieker zag z'm daar staan, in z'n lange schonkigheid, z'n hooge schouers, z'n diepkuilende oogen, waarover de leden lijnden in strenge kracht. Ze had 'n gevoel dat z'm wilde beschermen tegen dat rumoerige lawaai der klovers, ook als ie ongelijk zou hebben. Want dat iedereen-maar-in-'t-oetje nemen, dat holle gespot, dat viezige van hun doen, hinderde, stuitte haar vreeselijk, al lang.

Eindelijk had Hein weer z'n geluid losgeschord uit schokbedwelling. Zacht hokte z'n stem:

— Als 'k me in u tegewoordigheid ongepast heb gedrage juffrouw, dan vraag ik u exkuus...; van maniere weet 'k niet veel, ik ben maar 'n versteller... Toch wou ik me niet lomp in u bijzijn gedrage, heusch niet juffrouw... Maar die man dáár heeft me gesard; alleen door z'n laffe pret heb ik me vergete.

— Maar jij mòtje niet vergète!... dat geeft geen pas! — klonk plotseling achter 'm 'n ruw spottende stem.

Juwelier Bresser in eigen persoon, vol praal z'n snor oppuntend, met vooruitgesteek van dikke onderlip, scheelloerend naar de puntkrul, was binnengekomen met neef Rozijn achter zich aan, die, woedend op Eva, z'n oom even was gaan halen en in 't nadeel van Hols snel 't grapje verteld had.

Hein keek om; zacht voelde ie zich schrikken toen ie den patroon zag. Bedremmeld, verbleekend, wist ie 't eerste oogenblik niet wat te zeggen. De klovers triumfeerden. Grof klonk weer geroep, met 't oûe honende gelach en gesar van jij-en-jou.

Maar plotseling was Eva opgestaan. Toen ze haar vader zoo ruw Hein hoorde aanvallen, voelde ze zich gekrenkt, omdat ie niet wist hoe alles toegegaan was. Direkt begreep ze dat Rozijn hem had gewaarschuwd. Ze haatte dien dikzak, die haar altijd deed walgen van z'n misselijke liefdesverklaringen. Aan z'n huichel-glad gezicht zag ze dat hij Bresser erbij geroepen had. Nu zou zij voor Hein antwoorden.

— Pa, ik had liever gezien dat u 't mij had overgelate, ... ik geloof dat meneer Hols...

— Menéér Hols!... pardon... zeg maar Hols! — spotte Bresser ertusschen door.

— Menéér Hols — vervolgde Eva klemmender, — wat driftig, maar oprecht heeft gehandeld. — Fijn slankte Eva op. De boezelaar van haar bak was met de punt aan 'n japonknoopje blijven vasthaken. Als 'n schort, blankte 't witte doek op haar effen zwarten rok, die in statigheid van fijne stof rijk neerploide.

Juwelier Bresser voelde zich door haar halve terechtwijzing 'n beetje beteuterd; maar toch kon ie niet verdragen dat zijn werklieden om Hols werden afgestaan. Half verward riep ie kwaad:

— In alle geval hèt ie hier niks te make, ... niks, geen zier!... Hij komt toch lévere voor z'n baas, niet?... Wat is dat allemaal voor ònzin!... heeft zoo'n snotjonge 't recht mijn heel atelier in opschudding te brenge?... Ik wou je weràchtig wel verstandiger hebbe, Eef!

Ze kon 'm niet laten uitspreken. Ze zag Hein kleuren als vuur bij de nieuwe beleediging van haar vader. Begreep ie dan niet, dat er nu eens iemand tegenover 'm stond die 'n beetje meer eigenwaarde had, dan de anderen? Zij had 'm verdedigd tegen die kliek; hoe zouën ze in hun vuistje lachen, als Hols nou weer werd afgemaakt.

— Ik kàn u niet late uitspreke pa... 't is afschúwelik, afschúwelik hoe hier met de mensche wordt rondgespronge... Als ik u daarvan staaltjes zou vertelle, die ik zelf nu pas gehoord heb, tegenover Monsdorff, Leman en zooveel andere, dan zou u leelijk opkijke... Ik begrijp maar niet dat u die heertjes zoo maar in 't wild kunt verdedige... En onzin zegt ù, als u beweert dat meneer Hols op de werkplaats niets te make had... Wie moest ie dan 't rondistwerk geve?... Nee pa, ù wou 'k wel verstandiger hebbe!

Bresser voelde zich vastgezet. Z'n dochter afstaan wou ie niet, want te erg had ie 'r noodig in alles; maar gelijk geven wou ie ook niet. Weer wreekte ie zich op Hols. Zich plotseling alleen tot hém wendend, zei ie barsch:

— Wat heb 'k eigenlijk mit al dat gezanik van noodig!... Heb jij te leveren of niet?... en heb je niet, dan hoepel je maar op.

Hein keek versuft dan Bresser dan Eva aan.

Nu vond ze haar vader nog brutaler. 't Was heelemaal 'n strijd geworden tusschen haar en Bresser, òver Hein heen.

— Nee pa, dat vind'k niet moedig van u! — viel ze driftig in, — eerst meneer Hols afsnauwe en mij, en de lui die 't feitelijk gedaan hebbe, geen woord zégge!... Nu wil 'k dat meneer Hols niet weg mag, of meneer Swarthuize moet 'm z'n exkuses gemaakt hebbe!

Dàt was te sterk voor den héelen winkel. De klovvers kleurden van schaamte en woede. Overal klonken uitroepen van verbazing. Zelfs Bresser kraste zich op 't hoofd, z'n bril met 'n onnoodigen duw verschuivend. Verontwaardigd riep Swarthuizen:

— Jawèl!... dan ken ie làng wachte!

Toen ineens viel Hein in, met kalme zekerheid in z'n stem, tot Bresser:

— Meneer, laat 'k nou maar weggaan. Ik dank juffrouw Eva dat ze 'n woordje voor me gedaan heeft;... dat zou 'k me niet late anleune, als 'k wist dat ik geen gelijk had... U bent 'r niet bij geweest.

— Kles nou maar niet langer! — onderbrak Bresser weer driftig.

— Laat 'm nou eve uitprate pa! — snauwde Eva, — u bent gruwelijk lomp!

— U bent 'r niet bij geweest, uw dochter wèl, — zei Hein, kalm-ironisch voortgaand, — U die niet goed kan zien of ik wel 'n meneer ben, zou ook niet gezegd hebbe dat die man dààr 'n meneer was, want die heeft me alles behalve netjes angesproke... Exkuus verlang 'k niet eens van uw klover, ... daarvoor is ie me te min.

Eva triumfeerde in zichzelf om den scherpsten koelen trots van Hein. Elk oogenblik dacht ze dat ie zich zou laten overbluffen door haar trotschen papa, door de lacherijen der kloveren en spottende onderbrekingen. Maar telkens vond ie zinnen, scherp-verwijtende bijtende woorden, om ze van z'n lijf te houën.

Bresser begreep dat er een eind aan gemaakt kon worden. Met ruwen omdraai zich in wrevel gewonnen gevend, vroeg ie Hein hem te volgen. Zonder 'n woord meer te zeggen ging Hols achter 'm aan 't kantoor in. Eva zat weer naast haar bak, onder 't felle licht, bij groepjes 't werk van Swarthuizen na te zien.

III.

Overal klonk gemompel en gemopper. In de gang kwamen 'n hoopje kloveren bij elkaar, met gedempte stemmen heftig kibbelend over 't gebeurde. Eenigen zeiden dat Eva gelijk had, maar de meesten vonden, dat ze voor dien vreemden goj geen partij had moeten trekken. Dwars door 't groepje kwamen Jakoppie en Benjamin kreunend, langzaam aansjouwen 'n loodswaaren, buikigen pot, tot aan den rand gevuld met troebel-stinkend vitrioolwater.

Swarthuizen stond, met z'n laadjes in de hand voor juffrouw Eva, Hij durfde 'r niet aankijken. Na twintig minuten kwam Hols weer binnen. Hij moest vragen of ie op de rondiststeentjes kon wachten. Van binnen voelde ie zich half-dronken-soezerig van geluk. Hij, die anders nooit 'n zin goed dacht te kunnen zeggen, had in 't bijzijn van juffrouw Eva woorden gevonden. Eerst had z'm verlamd, betooverd, verbaasd, en inééns, toen ze 't zoo voor 'm opnam tegen haar voornamen papa, kon ie wel voor d'r knielen. Wat wou ie haar met 'n druk van z'n hand zeggen hoe diep dankbaar ie 'r daarvoor was. Wat ie voelde voor vreugd, was te veel, te sterk; een dóór-schallende jubeling, 'n lichtheid, alsof ie zoo in de lucht had kunnen wandelen. En waarom, waarom? Had ie zoo goed van zich afgebeten? Kon ie dan tóch wat zeggen als ze'm te na kwamen? Zelf wou ie zich maar niet indenken, dat hij Swarthuizen had klein gemaakt. De twintig minuten, dat ie bij Bresser leverde, was 't gezicht van Eva geen oogenblik uit z'n gedachte geweest... dat scherpe, prachtige profiel, en die stem, dat geluid! Had ie van zoiets nou niet gedroomd, stemmengezing van wezentjes die ie wel engelen zou willen noemen? Wat ie gevoeld had bij haar metalen stemaanslag,

in woorden tot hèm, was iets geweest als toen in de kerk. Hij voelde 'n geluk, dat 'm bijna deed springen, huilen. Zij, zij had hèm verdedigd, zij had hèm voorgestaan; die mooie, jonge vrouw, met haar oogen, haar kijk, die dame. O, o! als ie er aan dacht, dan bonsde z'n hart. Zonder dat ze 't zag, had z'm, in haar opwindung, met d'r handje aangeraakt, toen haar vader 'm snotjongen genoemd had. Den zachten aanstoot voelde hij nog, precies de plek, alsof 't op z'n arm gebrand was.

Nooit nog had ie zóó dicht en lang bij zóó'n mooi meisje gestaan, bij een dat hèm zacht had toegesproken. Hij voelde z'n gedachten woelen; tegen iedereen had ie wel kunnen lachen, als 't maar niet zoo mal stond. Op alle vragen van Bresser had ie luidgejaagd geantwoord, zonder eigenlijk goed te weten wat ie zei, want door alles heen hoorde ie den slependen, zilveren klank van Eva's stemmetje. Hij haakte naar drukte, gepraat; hij voelde zich al vreemder, vuriger, met 'n nieuw geluk in z'n ziel, zooals ie nooit nog gekend had. En toen ie nu weer naar binnen moest gaan, om aan Eva te vragen of ie op de steentjes wachten kon, had ie Bresser wel willen zoenen, en huilen kon ie van diep geschokt plezier. Maar onder 't willen gaan naar haar toe, voelde ie weer vreesachtige schaamte in 'm zakken. Heel snel dacht ie 'r aan, wat te antwoorden, als z'm weer iets zou vragen. Misschien als ie dien zilveren klank weer hoorde, zou 'm wel iets te binnen schieten. Maar hij durfde niet den winkel instappen, hij dèrfde niet.

Zelf wist ie niet goed waarom. Ja, toch wel, half; bang was ie voor haar oogen; bang, dat als z'm nu weer zag, ze 't vanzelf mal zou vinden zoo'n knul als hij geholpen te hebben. En toch verlangde ie naar binnen. Als ie nog maar éven, éven haar stemmetje mocht hooren zingen. Maar hij durfde nog niet. Nu schaamde ie zich weer voor z'n vuile handen; die had ie eerst wel willen wasschen; en z'n nagels, en dan z'n stinkende fabrieksplunje. Wat graag had ie zich eerst even ergens ingekeken om te zien of ie erg vuil was. Pijnigender werd 't gevoel dat ie belachelijk voor Eva zou uitzien. Plots hoorde ie Bresser in 't kantoor naar de deur gaan. Nou moest ie, moest ie. Ineens was ie toen naar d'r plaats doorgelopen.

Kort-ernstig stond Eva 'm te woord. Even had ie 'r lang durven aankijken met warme, intieme dankbaarheid in z'n oogen. Maar ze lette 'r heelemaal niet op. Haar korte, beleefde, ernstige toon deed 'm schrikken. Zacht, plotseling voelde ie dat ie zich belachelijk aanstelde en juffrouw Eva, juffrouw Eva bleef. De ongenaakbare, rijke patroonsdochter had niet alleen partij voor hèm getrokken omdat hij 't was. Hoe kon ie zoo mal, zoo stomp zijn? Voor duizend anderen zou ze 't zelfde gedaan hebben. [Haar korte ernst-antwoorden hadden de jubeling in z'n ziel inéens uitgedoofd. Stil, ontdaan, verzakt in-zichzelf, loopend als tusschen dampwolken van verwarring en duizeling, schoof ie de tafels langs, zóó stil de trappen af op straat.]

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Hein doorleefde 'n tijd van koortsige opgewondenheid. Een brandend begeeren verteerde 'm van binnen. Na 't gebeurde op de werkplaats bij Bresser, was Eva's stem en gezicht niet meer uit z'n gedachte te krijgen. Door alles heen, hoorde en zag ie haar. Voor z'n werk voelde ie niets meer. Op de fabriek zat ie uren en uren doodstil te werken, met gesloten lippen, in dof gepeins, blind en doof voor al 't geraas en gewoel om 'm heen. Z'n arbeid deed ie in gejaagdheid, met haastige zekerheid, toch goed. Z'n baas had 'm zelfs 'n boel opslag gegeven, inéens, en 'm als knecht aangenomen. Toen z'n moeder 't hoorde, had z'm in zenuwachtige, vreemd-gulle blijdschap gezegd, dat ie nou in 't vervolg 't kamertje boven alleen voor zich mocht, „al mos se fékelks teuge afspraak de huisbaas d'r sélfers féétig sinte ampart foor geefe, omdat d'r g'n luise ware,” en omdat Jan en Willem buiten werkten. Haar valsch-vriendelijke vleitoon had 'm misselijk gemaakt, maar toch was ie 'r sprakeloos blijven aanhooren. Liesje bekeek 'm telkens schuchter; heel dat weemoedige, doffe gestaar, die droomerige verlegenheid, was haar vreemd in Hein. Zóó bleek en stil had z'm nooit gezien. Op 'n avond, toen ie weer veel te laat, geel-bleek, en dood-strak van de fabriek kwam, had z'm ineens maar gevraagd wat 'm scheelde.

[Zacht-ontdaan, met iets wilds toch in z'n blik, had ie haar daarop lang aangekeken en toen eindelijk, onder telkens zelf-onderbreek van zinnen, was 'r langzaam-gerekt uitgekomen, dat ie zich mal vond, mal, brutaal, en — weeker klonk 't na: zoo moe, zoo òp, zoo moe.

Liesje durfde eerst niet verder vragen, maar toen ze zag dat vrouw Hols met de deur dicht in keukentje stond, en dat vader weg was, liep ze naar 'm toe, en met innige smeeking in haar stem, vroeg z'm wat ie toch had den laatsten tijd; dat z'm zóó droevig, zóó bleekig en naar-stil nóoit had gezien?

Die zachte stem van Liesje, dat teêre, doordringende gevraag, dat week-lieve aanhouën en angstig-spannend volgen van wat ie zou antwoorden, gaf Hein 'n smartgevoel dat ie heerlijk vond, heerlijk, nog droeviger 'm maakte. Al lang huilde er iets in 'm vanbinnen, al lang weende en klaagde 't, en nou, nou, onder die zachte koestering en indringing in z'n smart van Liesje, nou kon ie zich niet langer houën.]

Om 'm treurde 't groezelijke, donkere achterkrot. De kleine, hooghangende lamp vlekke éven 'n zwak, gelig licht op de tafel; hevige pleestank zoog door 't hok, met duf-zure leerlucht uit werkkrot van z'n vader vóór; de kale grond, met breeë, vuile, open reten, kilde onder zwart ingeloop van natte voeten; 'n paar stoelen stonden, in gehavende verschrompeling, vierkantig tegen den muur geschoven, met verbruinde stroobiezen langs de zittingen gekruld. Loom stapelden ouë leesten in 'n hoek; zwarte tangen en hamertjes, met

smerige spijkers en staalkopjes lagen op 'n rot rond tafeltje te grienen in modderig vuil van tabaksasch, lijmsmeersel en ouê leerlapjes, met weer 'n verdiepinkje d'r onder, waar nieuwere leesten uitpuntten, uit drok opgehoop van ouê laarzen. Met haar knie op de zitting van 'n kruk, en elleboog op tafel, boog Liesje, in haar stinkende werkplunje, voor 'm, pal kijkend in z'n gezicht. Een scheurend, verstommend verdriet schokte toen plots uit 'm op. Alles zag ie huilen om 'm heen in dat druillicht. En toch, hoe graag had ie Liesje willen wijsmaken dat 'r niets, niets met 'm was; dat ie zich heel goed voelde; alléén moe en overwerkt. Maar hij kon niet; hij voelde dat 't er uit moest wat 'm hinderde, heelemaal d'r uit. Zou Liesje 'm ook uitlachen, zou Liesje 'm verstaan? Weer had ie haar lang aangekeken, vóór ie iets kon uitbrengen. Maar toen 'n paar dikke tranen z'n oogen omwaterden, in dubbelig-duister zien, en ie ook Liesje mee zag huilen, stil, in pijnlijk getrek van haar gezichtje, kón ie niet langer, barstte ie uit in kramp-huil:

— O Lies, Lies!... ik heb zoo'n vreeselik verdriet!... zoo vreeselik!... ik voel me zoo naar en zoo èrrig ongelukkig!

Liesje stond verslagen. Ze voelde, na zoo'n uitgescheurde smart niets meer te moeten vragen. Zwaar snikte Hein, met hoofd tusschen z'n handen, in halve schaamte toch voor Liesje, dat ie zoo inéens maar griende.

[Zacht wreef z'm toen met haar hand over 't haar; lief klonk haar stem weer in doordringend gevraag, wat ie dan bedoelde, waarom ie zich dan inéens zoo verdrietig voelde, hij die altijd zoo opgeruimd en sterk was en zoo vriendelijk voor haar. Droef klonk 't verwijtend vraag-gezeg z'n ooren in. Innig, met traanglinstering van oogen, keek ie óp naar Liesje, óp naar d'r klein, goeig gezichtje, dat zoo vermagerd was, waar zooveel eigen, stil verdriet op bleekte, naar die uitgeholde wangetjes, met die ouê, leelijke trekken al, en die mondhoeken, heel diep, als sneeën. O, wat schrikte ie, nu ie 'r zoo inéens vreemd aanzag, zoo dóór z'n verdriet heen, dat smalle lage voorhoofdje waarop 't lamplicht grauw-bleek rimpelde, in groezelig leelijk gevlek van haar heele kopje.]

En eindelijk vertelde ie 'r, dat ie bij Bresser tot drie keer toe in de maling genomen was door 'n kerel, en dat toen de dochter van den pratoon voor hèm partij getrokken had. In diepe, stijgende uitlegging en omhaal wilde ie Liesje laten voelen wat dat zeggen wou, dat ze den heelen winkel voor hèm had afgestaan en dat, toen haar pa erbij was gekomen, ze nog sterker hem was blijven voorspreken. Telkens wees ie Liesje op de eerlijkheid en schokkende goedheid, waarmee juffrouw Eva hèm wou vrijspreken, en op de zachtheid, waarmee ze hèm aan 't verstand had gebracht, dat ie niet zoo had moeten opstuiven, niet zoo schreeuwen. In opwindende koorts van verbeelding, vertelde ie wat ze zoo al tegen haar vader gezegd en hoe ze 'm aldoor had aangekeken; hoe dankbaar en gelukkig hij zich toen voelde. In verfijning van details, in bizondere

doordringing van alle kleinigheidjes bleef ie stilstaan, àldoor Eva's gestalte en stem naar voren duwend uit 'n achtergrond van platte en nare branies. Z'n jubelend geluk toen ie zich beschermd zag, vertelde ie Liesje in breed gelach en gejuich, met natte oogen, onder nog snikkende huilschokken; wàt ie toen had gevoeld en dat ie wel voor haar had willen knielen van dankbaarheid. Toen was die schreiende teleurstelling gekomen, dat uitdooven inééns van z'n jubeling, dat ontzettende, dat 'm zoo neergehamerd had. Hij was met 'n bonzend geluk in z'n hart, en zoo innige, èchte liefde naar haar toe gegaan. Hij wou haar nog eens bedanken; toen had z'm streng-koud geantwoord, zonder op te zien bijna, met sluiting achter 't gebeurde van alle intiemheid en goedheid, dat zacht-lieve, dat 'm zoo bedwelmd had eerst. Toen, in nieuwe snik-uitbarsting, zei ie Liesje wat dat was voor hèm, voor hèm, die zoo inééns, zooals ie 't voelde, zich uitstortte hoe moedig en mooi ze gehandeld had. Na-huilend, zacht nog, zei ie:

— Zie je Lies, as ze me nou eerst niet zoo beschermd had... en zoo erg diep angekeke, dan had 'k niet beter gewete... Maar nou, nou het ze me zoo trots, zoo uit de hoogte naa zich toe late komme en geantwoord alsof ze me pas voor 't eerst gezien had.

— Gòrn jonge, wat wou je daenn wel? — vroeg Liesje 'm nuchter, — soo 'n dame van-de-rijkdom is nie soo flap-inéén-maar-uit soo as-jij!... jij heb ommirs 'n heel and'r netuur, wel-ja,... en soo 'n rijke dame hoef tege jou immirs nie lief te sijn, wèl neë... al hèt se je pertij getrokke!

Die zachte woorden van Liesje ontnuchterden Hein nog erger. Hij had soms ook wel zoo gedacht, doch in zichzelf wou ie 't nooit herhalen, bang, 'n innig gevoel te kneuzen, dat ie zich al ingedacht had; niet zóo maar, maar ècht. En nu had Liesje 't gezegd, kalm-kinderlijk, in nuchteren eenvoud, zoo naïef en zoo waar. Dat verpletterde 'm nog erger. Verward en half leugenachtig-bedeekt, zei ie terug, dat ie dat ook niet verlangde, maar dat menschen toch menschen sijn.

— Als ze me maar niet ineens zoo koel had behandeld, zie je?... O Lies! dàt steekt me nog erger, dat brandt nog erger in me, dan àl dat geminacht van die Swarthuize, en die andere kloveren... Eerst had 'k zooveel... zie je, ik weet niet, zooveel ruimte, zooveel meelij in 'r ooge gezien... en 'r stem, die zoo mooi klonk... zie je... dat weet jij niet kind,... die heeft in me nagewerkt... Dat begrijp je niet, zie je, dat voel je mèschien niet... En ik had me al gedacht, dat ik eens met haar mocht spreke, lief, zoo aardig, over álles maar wat 'k wou... zoo zonder ruw te sijn en zonder dat 'k zou schreeuwe... Ik had me al zoo veel van die juffrouw voorgesteld, zoo véel;... ik dacht al, dat zij nou 's 'n beetje meer mènesch was as al die àndere trotsche vrouwe, en dat ze nou 's nie vies zou sijn van 'n arme ploeteraar... Ik had haar wille vertelle van me werk, heel zacht, zie je, heel langzaam natuurluk,... en als 'k dan zag dat 'k

'r verveel, had 'k stil opgehoue.... O Lies! ik had 'n geluk, zooas 'k nog nóoit gevoeld had... Geen sterveling had 'k iets gezegd zie je, want ze zouê me gevraagd hebbe, of 'k stapelgek geworde ben,... en op háar zouê ze misschien leelijke dingen hebben gezegd.

En weer vertelde ie Lies, hoe koud ze hem aansprak en dat z'm nou al heel veel keer op de werkplaats gezien had, dat hij groette, maar dat z'm nauwelijks knikte. Weer zei Liesje toen in ouê-vrouw-tjesachtige bezadigheid en óverwijze kalmte, dat ie toch wel heel rare dingen verlangde van die rijke juffrouw, en hoe 't nou toch in z'n hoofd opkwam dat zij, omdat ze partij getrokken had voor Hein, nou ook alles maar met 'm moest uitspreken.

Maar gossiemijsne jonge, geloof je nou nie, dat se jòu wel misse ken as kiespijn!... gom ja... en da se nies g'n èrg heit naa wâ jij werkt, en dat se heul wat frnáamere lui an de hand heit!... gut, ja,... ommirs altijd sukke minse!... En hè je daenn nie geseid dat d'r vader 'n jood is... gut... en begriip je nou nie da d'r vader da eens nie hêbbe wil, 'n jood ommirs?

Langzamerhand ging Hein duidelijker voelen dat Liesje gelijk had, en dat 't brutale malligheid van 'm was, te denken van zulk soort menschen, dat ze maar met je uitspreken, naar je luisteren. Dat zijn toch geen gewone schepsels, ging ie toen na, die zoo maar zeggen wat ze voelen, zooals jij; die inéens met de deur in huis vallen. En toen vroeg ie zich weer kalm af, waaròm ie toch juist met juffrouw Eva wou spreken, waarom ze hèm juist moest antwoorden. Was ie dan gek, stapelgek? Zag ie dan niet in, dat hij, doodarme versteller, nauwelijks langer voor haar leefde, dan 't gevalletje geduurd had? Wat wilde ie dan toch? Wou ie haar 'n gevoel opdringen, dat ze heelemaal zelf niet had? Maar 't ergst van alles vond ie, dat ie voor niks meer lust kreeg. Dat zou ie nooit gedacht hebben; al z'n boeken en schriften lagen al maanden en maanden te bestoffen op de plank. Te veel was 't 'm om ernaar te kijken. Z'n geschiedenisboek, z'n andere werken, àlles lag daar voor 'm, overstoft met verveling en lusteloosheid; walgen deed ie er van.

Toen ging ie 's avonds slenteren langs de stilste wegen. Uren op uren kon ie de grachten afloopen met z'n handen diep in de zakken, àl maar denkend aan juffrouw Eva, àl maar fantazeerend wat ie wel met haar zou hebben kunnen spreken, en of ze niet wat aardigs zou hebben gevoeld voor z'n wereldje, voor heel z'n doen en laten.

Om 'm somberden de grachten, koel, donkere, diepige watervlakken, in boomgedoezel, leuningloos kaal, in buikige opbolling van brug-en grachtgekruis.

Langs de donkere, schaduw-diepe gangen, naast 't water, liep ie 't liefst. Soms bleef ie op 'n stoep zitten suffen, met ellebogen op z'n knieën. Hoelang ie sufte, wist ie zelf niet; alleen als ie angstig om 'm heen 'n dienstmeisje zag dralen, dat de stoep op moest, in onrustig gecirkel, met schuivende stapjes en bang aangeloer,

stond ie op en liep haastig verder. Z'n anarchisme begreep ie niet meer. Alles was uit 'm geloopt. Hol-dol voelde ie zich, zenuwachtig gejaagd; alles, alles bracht ie terug op Eva, op zichzelf, op z'n afgewezen dankbaarheid en liefde voor haar. Dol was 't van 'm, dat voelde ie zelf. En toch bleef heviger, striemender z'n smart erover, z'n verlangen. Onder z'n wandeling hoopte ie 'r wel eens zoo ineens tegen 't lijf te loopen. Dan maakte ie zich angstige voorstellingen van al wat ie te zeggen, en hoe ie zich te houên had. Anstiger ging ie door op die gedachte; 't zweet brak 'm dan uit. Inéén kromp ie telkens van schrik, als ie in de verte 'n vrouw zag aankomen. Als ze 'm nou 's niet groette... heere Jezis!... als ie nou 's geen woord kon uitbrengen! Z'n hoofd-gloeï en opwinding werden heeter, woester. Hij voelde dat ie tot bedaren moest komen, dat ie stikken zou anders. Zwaar geduizel rolde onder z'n voeten... Hij voelde zich klam, dood op, alsof ie zóó tegen de straat zou bonzen... tegen de wemeling van steenen in.

Plots stond ie onder 't felle licht van 'n koekwinkel in de Leidschestraat. Blij liep ie mee tusschen 't menschengewoel op de trottoirs. Hij zou 'n melkinrichting ingaan om wat te bedaren. Toen ie 'r zat, met 'n lang glas melk voor zich, voelde ie eerst 'n doodelijke, loome lendenvermoeienis, ringen van naaldpiekjes om z'n leden, met striemend pijngestreep in de stuit. Vanboven, op z'n borst, kookte heet geprik, verspringend op z'n beenen, heet gegolf soms van bloed dat niet doorliep en tikkend opbolde onder z'n kleeren. Toch voelde ie zich lekker zitten, warm, ingeknust, alleen. Heel vreemd luisterde ie naar de gesprekken van lui om 'm heen, en naar 't diepe gefluister van stemmen achter 'n gordijn in den hoek waar ie zat. Dan dacht ie ineens: als die lui 'r nou eens kennen, en als ze nou eens over haar begonnen te spreken. Bij die gedachte bonsde er 'n stikkend gevoel van vreugde naar z'n keel. Maar alles bleef roezigen om 'm heen, over halve zaken, met stukken zin waarvan ie niets begreep, en namen die ie nooit gehoord had. Tegen sterke windrukken in, liep ie naar huis. De opwinding en gloeiing was weg, maar snakkender z'n verdriet, z'n leeg, traanloos geschrei, z'n afmatting. [Naar niets op den weg keek ie, hij, die anders zoo dol-vreemd genoot van z'n avondgeloop door de stad, van al die goochelende avondkleurpracht, dat wilde leefgestoei van wezens, winkels en licht op regen-sstraat, met neerslag van woelige schijnsels, rond schaduw-gedrang, felle kleur-plassen, wijd glim-gevlam en zwart gedoof van lichtgekruip, uit donkere nachthoeken. 'n Losrukkende loeiwind bij 'n hoek omslaan, duw-droeg 'm als op luchtkussens vooruit. Gierend geslier van straatvuil, afval en dol bladeren-gedraai, wolkten wild langs z'n beenen, snel ruischend in duistere stuiving vèr vooruit.

Donker gaapte 't bij 't zwarte Braak-slop. Bruin-vale schijn bibberde over de eerste pakhuisvensters, die in stompig geluik van half beschenen bintlatten, grienend in uitgeschoten kleur-leed, boven de krotten uit-

druilden. Telkens sloeg stikdonker windgeloei in 't slop, dat opzwelgde straatvuil onder uitwaaiend lantaarnlicht, waarvan de pit in flakkerwoest gesprei en vlam-gekronkel wegdiepte in blauw-sissend geblaas.

II.

[Maanden later was Hein helder gewasschen van de fabriek gekomen, met vroolijk ooggekijk en luid goeien-avond-geroep.

Liesje had ie al in 't gangetje met vroolijk stemgejaag „gedag” gezegd, en gevraagd naar eten omdat ie „honger had as 'n paard.” Z'n stem schalde na in luchtige blijheid. Liesje had, bedremmeld van schrik, 'n bord op den grond laten vallen, dat op z'n kant wegratelde zonder te breken. Dien plotselingen zwaai van Heins bui kon ze niet begrijpen... ontroerd was ze ervan. Met alles ineens beladen, kwam ze uit 't keukentje, de kamer insjouen. In lachend pretgemaak hielp Hein haar 'n paar borden afnemen, terwijl Liesje met d'r dijtje dwars tegen den tafelrand, 'n wankelend neergezet pannetje verder schoof. Ze begreep maar niet wat 'r met 'm gebeurd was. Toch lachte ze al vooruit mee, 'n beetje zenuwachtig-nieuwsgierig wat ie 'r vertellen zou. Maar moeder Hols liep heen en weer met natte zandhanden en schuurgoed voor d'r buik. Hein zei nooit 'n woord waar ze bij was.] Na 'n kwartier, toen moeder voor goed in 't keukentje bleef, viel Hein ineens uit, zonder dat ie z'n eten had aangeraakt:

— Lies, Lies! vandaag heb 'k weer geleverd, en de juffrouw hèt met me gesproke op de winkel, waar ze allemaal bij ware!

Z'n oogen puilden, rooie bloedlijntjes liepen zacht door 't wit; Liesje zag dolle opwindung uit z'n kijken. Z'n eten stond vóór 'm, zonder dat ie 'n tipje geproefd had. Nuchter vroeg ze toen:

— Eet je nou nie?... Ik dacht dê je honger had as 'n paard!

— Ja, goed, dat dacht 'k zelf ook, maar 'k kan geen stuk dóor-krijge... ze hèt met me gesproke!... O Liesje, nee wat 'n engel is 't!... nee kind, dat he-je nooit gezien!

— Enne heit se daenn nies tros?

— Trots, trots! dat ka-je begripte!... nee Lies, je mot hoore hoe 't begonne is... Ik heb je laatst toch verteld, dat meneer Zeelt, die ook voor Bresser werkt, m'n gedrag zoo flink hèt gevonde, en dat ie 'r echt lol van had dat 'k Swarthuize zoo gemept heb?

— Seelt, ... Seelt, — mijmerde Liesje, zoekend met gefronsde wenkbrauwtes in haar klein herinneringskringetje.

— Och ja, Zeelt!... Nou, komt 'r ook niks op-an... Toen 'k nou laatst in de gang Bresser weer moest wachte, heeft ie me angesproke, en me gevraagd of 'k de andere week lust had mee te gaan naar 'n opera.

— Gom, fr wat hèn-je me det...

— Stil nou Lies, laat me èffe uitspreke, — Ik bin toen mit 'm

mee geweest zie je, dat was gisteravond... Ik heb daar prachtige muziek gehoord... En nou weet jij toch een beetje hoe dol 'k op muziek bin, hoe razend-dol?... En nou had die meneer Zeelt vreese-lijke lol, dat ie me zoo zag geniete, zie je... Heel stil was ik mit 'm d'r-naa-toe gegaan en opgewonde was 'k teruggekomme... Hij is 'n beste jonge, en heelemaal geen branie... zie je. Ik heb ook mit 'm gesproke en toen zei ie ineens dat ie socialist was, maar dat ie niks van revolutie wou wete... We hebbe toen 'n heeleboel gebabbeld,... zoo warm, zoo lekker, zoo ongegeneerd... We zijn als heele goeie vriende van mekaar gegaan... Dolgraag, dat begriip je Lies, had 'k 'm over juffrouw Eva gesproke... O, dat brandde in me as vuur... maar ik heb toen niet gedurfd...

— Maor je seit, dê je mit jufr' Eefââ....

— Ja, stil nou, daar kòm 'k op!.. Nou, vanmiddag nou, moest 'k levere; ik stond in de gang voor 't kantoortje te wachte... begriip je? Nèt kwam juffrouw Eva de trap op... heel vriendelijk keek ze me an, en zacht vroeg ze me of 'k niet liever binne wou wachte,... dat 'k dan kon zitte... gut, ik kreeg 'n kleur as bloed... zie je Liesje?... en toen zei 'k maar, ja.

— Is dèt nou alles? — vroeg Liesje weer nuchter-kalm.

Maar Hein hoorde 'r niet. In één vuur vertelde ie nu Liesje verder door, dat de juffrouw 'm toen vroeg, of ie zich gisteravond geamuseerd had, en dat ie toen vol van geestdrift, ja had gezegd, met 'n schrik in 'm, dat ze toch zoo intiem naar iets informeerde. Haar-fijn vertelde ie Lies, hoe Eva naar 'm luisteren kon, dat z'm aldoor maar had aangekeken, zoo diep, zoo lief en met zooveel verbazing. En al meer had ie'r gezegd van „Lohingrinn.” Onder 't vertellen eerst, voelde ie zelf hoe diep 'm die muziek gepakt had. 't Was niet de eerste maal dat ie 't was gaan hooren, maar alles wist ie zich nu haarfijn te herinneren. En toen wou de juffrouw zeggen, dat ie zeker 'n uitstekend gehoor had. Om 'm heen was eerst even gedol, maar langzaam had ie ze aangekeken, en toen waren ze stom gebleven.

Z'n eten proefde ie niet, hij was te vol van alles. Vanavond zou ie weer werken. Lies had ie gevraagd z'n lampje aan te steken. Alles herleefde weer in 'm. Snel achtereen overviel 'm 'n duizeling van gelukkige gedachtetjes. Juichend hoorde ie tusschen alles in de stem van Eva. Met z'n voet op de verbrokkelde mat van 'n stoel, reeg ie z'n laarzen los, onder hoog gezing van 't Zwanenlied.

Op z'n kamertje was 'n leege hoek gekomen. Nog had ie 'r niet naar omgekeken. Nou ie weer meer verdiende, zou ie eerst aan Liesje denken. Hij bedacht 'n plannetje om z'n moeder te overtuigen, dat Lies iets leeren moest, naaien of-zoo. Met prettige regeling van alle-maal gelukkige gevoels-teederheidjes, bedacht ie, hoe ie een en ander bij z'n moeder zou aanleggen. En als 't lukte, zou ie vragen of ze ergens anders konden wonen ook, want dit krot waar ze nou waren, kon z'n vader best opzeggen. Kòn of wou z'n moeder niet, dan zou

ie 't kamertje 'n beetje beter opmaken, en langzaamjes aan wat meer boeken koopen, als z'm tenminste maar niet alles afnemen, nou z'n vader zoo goed als niets verdiende. Zeelt had 'm gezegd, dat ie niet alleen anarchistische, maar ook socialistische boeken moest lezen; niet altijd oprui-bladen, maar ook andere; dat ie dan beter begrip zou krijgen van de politiek, van de maatschappij en haar wetten. Hij had 'm gemeen scherpe dingen gezegd, over z'n hol gedweep, z'n malle utopieën, die ie allemaal zóomaar uitdacht, en over 't onwerkelijke van z'n doen tegenover de groote, strijdende massa van arbeiders. Hij had 'm verteld, hoe ie al met 'n groepje snijërs en slijpers, flinke jongens, had gesproken over 't stichten van 'n groote vakvereeniging, en dat er 'n paar uitstekende kerels, lui met wil, kracht en talent, onder de diamantwerkers waren, die heel veel willen doen, als ze maar niet vooruit al beklad en uitgescholden worden als baantjes-jagers en wat al meer. Hij had 'm gezegd dat ie raaskalde, om altijd maar te leuteren over vrijheid van iederen mensch, en niet inzag dat alleen verbetering kan komen, als de proletariërs zelf zich aaneensluiten. Wat wille jullie toch: — had ie Hein gezegd — jullie weet 't werachtig zelf niet; jullie leuteren precies als de liberalen, maar 'n beetje brutaler, wilder; jullie, die napraten wat 'n paar groote menschevrienden hebben gezegd, in hun haat en verbittering tegen de wereld. Maar ga nou's na wát jullie willen: inééns zoo, húp maar! de menschen verbeteren, zoo dat ieder vrij arbeiden en vrij nemen kan wat ie wil; dat'r nooit 'n gezag mag wezen. Maar zie je dan niet, dat de menschen nu allemaal nog nèt dieren zijn? dat zoo'n verandering van menschen maar niet één-twee-drie gaat? en zie je dan niet dat 't allemaal heel langzaamjes komt? in de natuur toch ook; zie je dan niet dat groei in de wereld zoo goed bestaat als in ieder individu? Als we nu dam voor dam leggen om over 'n afgrond te komen waar jullie inééns willen wezen, dan zijn wij 't toch die wetten van ontwikkeling begrijpen, en ons onder noodzaak en klem van 'n maatschappelijken loop buigen.

Toen had Zeelt 'm veel gesproken over de maatschappij, en met o zooveel geleerdheid was ie 'm komen aanwaaien; allemaal beschouwingen waarvan ie weinig begreep. Maar meer en meer had 't 'm getroffen, toen Zeelt zei waarom of ze bazelen over krenking van vrijheid, en dat eigenlijk 'n individu nooit absoluut vrij was; dat 't altijd gebonden blijft aan al wat er leeft en groeit. Zeelt had 'm gezegd, dat groote schrijvers hem dat allemaal heel duidelijk uitlegden, en dat ie zelf, na véel nadenken, alles klaar als glas doorzien had; dat iedereen dat kan als ie maar wil. En kom wat meer op vergaderingen — had ie 'm gezegd — hoor de socialistische sprekers ook eens, en je zult zien dat ze nog niet zulke ossen of beunhazen zijn als jullie kopstukken beweren.

De ernst-toon van Zeelt had 'm aan 't nadenken gebracht. Toch moest ie veel, heel veel terugzeggen. Hoe kon men de socialistische

beginselen goed voelen, als men beginnen moest met wegsmitting van z'n individu; dat dat niks was; alleen 'n deeltje van 'n reuzegemeenschap. Is 't niet veel beter, te zeggen, dat de anarchisten de heele wereld willen omkeeren, niet om kwáad, maar om goed te doen? En dan had hij Zeelt recht in 't gezicht gezegd, dat ie in al z'n woorden geen ziertje eigen gevoel had gemerkt; dat ie alles al veel maal herkauwd gehoord had, 't 'n lesje voor 'm was, meer niks. Altijd wilden z'm vastzetten met de woorden: evolutie en revolutie, en als ie Zeelt dan vroeg of ie wel allerzekerst wist dat de natuur niets met sprongen deed, of wel alles zóó langzaam ging, als de socialisten 't voorstellen, dan zweeg ie. Ja zeker, ook hij had allang gevoeld, dat de arbeiders zich veel meer met hun leven en omstandigheden moesten ver-innigen; dat alles in hun strijd moest doorgloeid zijn van 'n vuur, iets heiligs, iets goddelijks. Maar z o o moest 't wezen, dat al de burgerlui, die vol zitten gepropt met geleerdheid en slimheid en braafheid, dat al die lui schrikten van hun ernst, dat ze zouën inzien, ineens, hoe op leven en dood 't ging. Zie je — had ie Zeelt gezegd — ze moesten begrijpen, dat de arbeiders zwoegen, ploeteren kunnen, maar dat ze ineens ook heerlijk woest willen opstaan met hun allen; dat ze ineens konden gaan denken, dat de maatschappij ze in alles uitzoog. Ja zeker, ook hij voelde dat er veel dieper, veel inniger samengedacht en samengewerkt moest worden. Hij zelf begreep niet, waarom men elkaar zoo uitschold en bekladde, waarom altijd de eene klik de andere vervloekte en z'n eigen makkers zegende, waarom men de rijke lui, de werkgevers, de lol liet, te zien, hoe de arbeiders, en de lui die vóór en mèt hen voelden, elkaar verscheurden, stuk beten van nijd en haat. Want alles, alles hing toch maar af van hùn macht. En toen Zeelt heel nuchter daar tusschen in drong de redeneering: dat economische macht op zich zelf 'n leeg ding, 'n onbestaanbaarheid was, niets zonder steunpunten in 't politieke leven, dat de wetten door de kapitalisten gefabrieckt, elke economische macht konden insnoeren, toen kwam Hein opstuiven en zei ie dat 't niet waar was; dat de Kommune heelemaal gestreên had als revolutionnaire massa, in merg en been, en door te wachten op regeling, de ontzettende ellende alle fut uit de lijven der werkers zou martelen. Alles — had ie geschreeuwd — alles hangt toch af van de arbeiders zelf, die, als ze voelen hoe sterk ze samen zijn, den staat toch ineens kunnen omdonderen! Niet de wetten wijzigen, maar ineens de maatschappij omsmijten, waardoor de wetten vanzelf tegen den grond tuimelen.

Kalm had Zeelt 'm gezegd, of ie dus dacht, als dat heelemaal kon, dat de menschen dan zóó-maar allemaal engeltjes werden; of ie niet inzag 't idiote, 't ezeldomme van de onbeschermdheid der arbeiders; of ie dan niet begreep dat juist 't laagste egoïsme gegroeid is uit zóó'n heerschappij, waar de sterkste de baas was. Want edel, zooals 'n paar werkelijk echte anarchisten dachten, konden de

menschen toch maar niet worden, omdat enkelen hoe geleerd en goeiig soms ook, dat wilden. Maar Hein had weer doorgehield, en gezegd, dat de arbeiders zelf wel de beste manier zouden weten te vinden, om in de toekomst goed te werken. Als de arbeiders maar allemaal 't werk zouden staken, dan zou de wereld stilstaan, alles zou verbroken zijn. En dan was 'r de revolutie, dan kon alles onderste-boven gekeerd worden, ... alles ... alles! En toen Zeelt 'm gevraagd had, kalm, of ie aan zoo'n bloedbad zou meedoen, had ie inéens weer zware aarzeling gevoeld. Langzaam had Zeelt gezien z'n schrik, z'n hevig deinzen, z'n inkrimpen van geestdrift. Toen was ie voortgegaan, zeggende, dat Hein eigenlijk geen bliksem van maatschappij-groei begreep, dat men al die bloedtooneelen, die hartstochtelijke dierlijkheid, dat Satan-oproepen best in 'n hoek kon trappen, dat men in onzen tijd Satan niet meer noodig had, dat àl dat heethoofdige, vloekende, overspannen nihilisme, zieke, waakzinnige uitputting van 't verstand was. Vuriger ging ie voort, dat men met 't stembiljet meer levens kon redden dan er achter barrikaden stukgehakt kunnen worden.

En toen wees ie Hein op de groote revolutionnaire kracht van arbeiders van alle landen; toen had ie 'm laten voelen, dat zij 'n ideaal hebben, dat niet in de lucht zwiert, niet achter wolken van malle utopie schuil gaat, de burgerij veel meer opjaagt en van angst verhit; alle rangen en standen onrustig maakt, bankiers en kunstenaars, kooplieden en studenten. Hij had 'm laten voelen, dat 't zóó 'n strijd was die over de hoofden der burgerij en stilzittende massa heen, door 't hunkerende volk zelf met de kapitalistische machten gestreden werd. Alles was economisch, politiek, vanzelf dus economische aktie.

Zeelt had kalm gesproken. Hein vond 'm koud, koel, hoorde 'm alles zoo stijf-droogjes zeggen, alsof ie geen hart had. En weer was Hein toen uitgebarsten, dat de socialistten alleen maar 'n anderen Staat wilden, met de arbeidsmiddelen aan den Staat, en ieder weer zich te onderwerpen had aan die wetten. Dat was weer nieuwe ellende. Toen was ie met Zeelt in 'n wild laaiende geestdrift over de Kommune gaan spreken. Waarom voelde ie niets van die reusachtige worsteling? Onder 't spreken, had ie zich weer heelemaal voelen weggaan, in den smeul-gloed van dien strijd, zich voelen bibberen van aandoeningsgenot bij 't nagaan van 't onzettende verzet van die Kommunemannen. Hij hoorde weer fluiten en gieren door de lucht, hun kogels, de gil-kreten van hun manifesten. De dondering van „Leve de Kommune” maakte 'm bleek-wit van hartstocht. Daar zag ie weer voor zich hun kamp, hun koene indringing tegen de groepen van rotheid en vuil geweld. O! die moed, die moed deed 'm weer duizelen. Dat was 'n proletariërsgevecht, dat was 'n martelende worsteling die deed sidderen van ontzag. Met z'n diepste, diepste kracht, liet ie Zeelt voelen, wat ze gedaan hadden. Waarom toch zag ie niet de grootschheid van dien strijd; waarom

voelde ie niet zoo diep en schokkend als hij, de heldhaftigheid van die reuzen, mannen, menschen, die dáár in de darmen van de groote stad, met twee cirkels vijanden om zich heen, bleven vechten, zich lieten neerschieten, één voor één; dwars door de vuurmonden heenrukten; vochten met leeuwenkracht, taaie stoutheid van tijgers; zoo maar door de vlammen heendrongen, onder instortende vuurbrokken, onder een nachthemel van gloed; eindelijk teruggedrongen, saamgepakt, neergehakt weer en uiteengescheurd? Waarom zag ie niet, als hij, die stad van rook en vuur dáár, opwalmen uit 't verleden, met den gloed-walm van duizenden arbeidersgezichten achteropgedrongen in hun martel-moed, onder den brand-schijn van 'n bloedhel, bespoten met licht, vechtend tot den laatsten snik, achter de druipende barrikade, in één goddelijk gejuich van vrijheid? Was dat niets, heelemaal niets, allemaal pathos en tirlantijntjes; was dat niet buiten wet en buiten regeering gegaan? Toch zóó uit de ziel der proletariërs opgedonderd! En waren er geen vrouwen, mooie vrouwen, vrouwen met zielen van haat en toch liefde, die daar, in den hevigsten brand, rondduivelden met petroleum, 't likkende vocht, dat in z'n vreeselijke weerschijnen heengolfde over gebouwen en muren, alles zettend in helle-gelaaï van vuur? En hadden die óók niet gevochten voor 'n ideaal, voor verbroedering? O, die ie zèlf zoo heilig voelde. En waren ze niet allemaal uitgemoord, zonder kracht eindelijk tot verzet, aan stukken gehakt, weggedrongen naar dien schrikkelijken angstmuur van 't kerkhof? En heeft de Kommune niet laten zien dat de arbeiders alleen, alles, alles kunnen, als ze maar bij elkaar blijven, ook bij verschil van meening soms?

Met gloeiende extase, in fellere, dieper-dringende aandoening, had ie Zeelt weer gevraagd, of hij niet de grootheid van die martelaars zag, van die strijders, en niets van hun krijgssang hoorde, en óók vond dat men maar moest neerzien op de opwindung van hun daden; of ook hij behoorde tot de lui, die kalmpjes, van uit de hoogte, al dat gevoel bombast noemen, droomerijen of fantazietjes?

Toen had Zeelt 'm geantwoord, tegen den spattenden golfslag van z'n laai-hartstocht in, kalm, met drukkende, ingetoomde bedaardheid, dat ie 'n fantast, 'n dweper was; dat ie op die manier geen sterveling kon laten voelen, wat er voor edels was in al die vernietigingsplannen van de anarchisten. Want al die Kommune-mannen waren toch óók eerst uitgegaan van doorwerkte politieke ideeën, van georganiseerde verhoudingen. Nuchterder liet Zeelt 'm voelen, hoe zij juist op vreeselijke wijze bewezen hebben, dat tegen de kapitalistische macht, zooals ze nu is, niet te vechten valt met wapenen, met vuisten, met petroleum, en nu door hùn misslag juist mooi uitgekomen was, hoe men martelaar, maar daarom nog geen hervormer kan zijn.

Toen was Hein weer kribbig opgevlogen. Hij, zich in 't leven voelend schuchter, benauwd, hij kon, losgebroken eenmaal uit z'n

beklemming, stijgen tot de rijpste spreekvrijheid, die ineens openspleet z'n natuur, in z'n dubbel kronkel van satanische zielsgisting en kinderlijke weemoedsliefde. Bij 't kouê gepraat van Zeelt, 't berekende gedraai van z'n woorden, werd Hein wild, dwepend, met de sterkere verhitte van al z'n voorstellingen en droomen. Al wat Zeelt 'm zoo leerenderwijs wou vertellen over vorming van vroegere samenleving, over voortbrenging en groei, wist ie. Dat gegapt-geleerde, zonder 'n aartje gevoel ertusschen, lesjesachtig ingestampt, verachtte ie om z'n dorheid. Zelf had ie óók brandend doorleefd in z'n verbeelding, die vroegere vormen van bestaan en leven, en nooit zou z'n haat tegen de beschaving, of wat daarvoor doorging, juist zoo diep en geweldig zijn, as ie dát niet doorgrond en gekend had; maar stil voor-zich-zelf, op zijn manier aansprekend en levend in zijn verbeeldingsbeweeg. Ook hij begreep, dat 'n wijziging in de voortbrenging, 'n harmonische regeling van arbeid, beter leven bracht, maar dwang, baasje-spelen onder 't praalwoord: „gemeenschap” kon ie niet luchten, wou ie niet, nu niet en nooit.

Zeelt had, moe door 't heen en weer gedraaf van meeningen, gezegd dat ie dáárop niet meer zou antwoorden; dat Hein, als uitzondering wel, 'n door en door oprechte, zeer gevoelige, maar verdwaalde proletariër-anarchist was; en ie niet alleen uit woorden, maar ook uit z'n meevechten, in de-bres-springen overal, begrepen had, hoe alles ècht in 'm leefde, maar toch z'n kijk op menschen en dingen valsch was; dat ie maar doorsloeg als droomer en fantast, met 'n warmen kop en 'n warm hart tegelijk; dat de socialist, als kenners en begrijpers van de werkelijkheid, zooals ze was, overal om hen, toch pas de idealisten waren, praktisch allereerst; die alles grondde op 't werkelijke in maatschappij en individu; wien al het gedroom, gezwets van moed en nog eens moed knapjes verveelde, en al 't held-geleuter, dat gedachten-gestoei zooals de gevoeligsten onder de anarchisten dat uitflappen, eigenlijk hun kouëkleeren niet raakt. [En toen Hein met Veeges was komen aanzetten, had Zeelt geschaterd, op z'n frazen-moed gewezen, en gezegd, hoe tusschen Hein en dien man tenminste dit innige verschil bestond, dat Hein verteed werd door gevoel, z'n diepe, snakkende jeugdliefde, z'n ziel zengend van hitte-hartstocht, die smachtte in 'm, en in Veeges den anarchist, alles berekend, kunstmatig was, valsche opwinding, kunstmatige woordpraal, kunstmatige hartstocht, 'n steenkille natuur, hard, wreed, hondscher dan de schokkigste bourgeois.]

Inhamerend z'n woorden, had Zeelt 'm verder gezegd alles kalm te overdenken, en dat ze elkaar nog wel eens zouden spreken. Zoo toevallig had ie 'm te verstaan gegeven, dat ie met juffrouw Eva ook strijd voerde, net als met hèm, maar die weer heel anders tegenover 'm stond. Dol verlangend was Hein inééns, te weten wat ze dan wel dacht; maar Zeelt had 'm koeltjes gezegd, dat ie haar dat zelf maar eens vragen moest, dat Eva volstrekt niet trotsch was, heelemaal niets had van 'n rijk vertroeteld nufje, integendeel

veel bepeinsde, machtig en veel voelde. Toen had Hein 'm nog éven gevraagd, of ze dan geen afschuw voelde van socialisten of anarchisten; maar Zeelt had z'n schouders opgehaald en kort weer gezegd: — Vraag 't zelf.

III.

Heel gauw kwam er gelegenheid voor Hein om Eva eens apart te spreken. Bij Bresser was 't heele personeel al drie weken werkeloos. De winkel doodschte kil in doozige hokkigheid. Hein kwam leveren voor z'n baas, en liep, zacht fluitend, de leege werkplaats in. Toen ie niemand zag, ging ie terug en klopte, aan 't kantoor ernaast. Eva maakte 'm zelf open. Hein wist zich bijna niet te houën van vreugde, en zei van bedremmeling niet-eens goeie-morgen. Zacht-lachend, voelend z'n verbazing, vroeg ze'm in te komen, achter 't hekje uit en te gaan zitten. Zeelt had nogal met Eva over Hein gesproken. Op de werkplaats was hij de éénige waarmee ze wel eens vertrouwelijk praatte. Z'n langzame, koele doen vond ze soms te gemaakt, maar toch kende ze Zeelts oprechtheid en stijgende warmte in alles. Zeelt had haar in de vertrouwelijke babbelaarijtjes iets van Heins vulkanisch karakter, van z'n uitbarstende, toch droomerige en èrg onbewuste naïeve natuur verteld, van z'n diepen en breeën hartstocht voor muziek, en „voor alles wat de hóógte inging”, — had ie er lolligjes bij geklemtoond. Eva had al lang verlangen gevoeld iets meer van dat brandende karakter, die ziedende koortsziel te hooren. Al lang had ze gezocht naar 'n ontmoetinkje, om 'm te zien uitpakken, spontaan heelemaal, zonder dat ie begreep waar 't haar om te doen was. Uit vrees dat haar vader in 't midden zou komen, had ze 't telkens gelaten, toch met voornemen 't niet op te geven. [Met haar rag-fijne intuïtie, voelde ze 't zachte, tembare, 't weeke in dien woesten, stoer-wilden kerel, voelde ze 't droomerige, teêr geschakeld tusschen 't spannende van z'n passies. En in z'n heesche stem had ze gehoord 't bevende, overslaande timbre van kracht en teêrheid, van gloeiing, van mankracht en kind-openheid, naïef en diep.]

Ja, als ie sprak, pakte ie haar heelemaal; in z'n toon dreigde dat vaste, energische; uit z'n oogen gloeide iets hevigs, iets geweldigs, en dan plots weer kon ie kijken zoo kinderlijk, zoo verlegen. Vandaag trof ze 't, dat zij allèen op kantoor 't werk moest nazien. Op de sorteertafel lag, onder 'n hoogtetje van dek-seltjes, haar schetsboek. Juist bezig was ze 'n paar kinderschoentjes te teekenen, — èèn staand, ingezakt-verkreukt, 't andere, liggend tegen 'n grijs stemmig doekje, dat ze erachter gespannen had, om 't wilde licht van den behangmuur te breken. Hein vroeg ze, of ze nog éven 'n paar krabbeltjes mocht doen, 't was háast klaar, ze zou 'm dan onmiddellijk helpen.

Bedremmeld, in al z'n ledematen verstijfd, zoo alleen te zijn met

juffrouw Eva in dat besloten, kleine kamertje, had ie iets heescherigs uit z'n keel geschraapt van „O zeker”, en was ie in den hoek bij de brandkast, achter Eva, voorzichtig-stijfjes blijven staan, z'n hoed, dien ie midden op 't zeil gezet had in de eerste verwarring, telkens met z'n voet schuchtertjes tegen den rand achteruitstootend, meer den brandkasthoek in.

Nooit had Bresser 'm achter het hekje gelaten, en ook nù voelde ie zich gejaagd en beschaamd, bang dat de juwelier straks zou oploopen, 'm vragen wat ie hier kwam doen, buiten 't hek. Maar de kalme zekerheid, waarmee Eva al 'n paar maal 'm gezegd had te gaan zitten, gaf toch 'n beetje rust, minder angstgevoel straks beleedigd te zullen worden. Eva was bijna klaar met d'r laarsjes. Met 'n paar dikke pastelkrijtjes, krabbelde ze doezelig in 't ruig-blanke papier van haar schetsboek, telkens lichtvalletjes tusschen kreuken en rimpels op schoentjes in de teekening verfijnd, in drang tot verinniging van 'n sober stilleventje, dat ze lief had om z'n herinnering. 't Waren de schoentjes van haar jong gestorven, dottig broertje, dat in teêrheid, in kopje, in lijn, zoo op haar geleken, van wien ze alles teekende wat hij gedragen had. De schoentjes op de groote, zwarte sorteertafel die koud in 't licht stond, schenen gerimpelde ouê-vrouwen-gezichtjes, met afgejakkerd, uitgedroogd vel, en hier en daar 'n glimlicht op de verkreukte trekken. Ze wou er leven in brengen; al 't fijne geweeft en gespat van licht op kreukjes en inzakkinkjes teêr opvangen en laten vloeien in de teekening; ze wou heel dat stille gevoel van die kleine knooplaarsjes vóór d'r, in hun uitgelopen innigheid, op de teekening verdiepen, zóó dat er 't zieltje van haar broertje uit groeide, met z'n meevoelen voor haar, toen ie nog leefde, stoeide en solde op d'r schoot. Even voor Heins inkomen, had ze alles van zoo'n stemming angstig-lief in de schets vastgehouden, zooals ze elk stuk van hem teekende, met 'n heelemaal weggaan in atmosfeer, werkend met lichte krasjes en streepjes, dat als fijn gepeins door 't zachte gekleur liep, alleen óm haar voelend 't kleine, verjoelende leventje, dat nu stil was, voor altijd wèg.

Ze merkte dat Hein nu en dan even 'n glunderig-bang kijkje in haar werk gooide; ze voelde 't, en ze kòn niet meer. Ze zou maar ophouên, z'n werk vragen, en onderwijl zoeken naar 'n beginnetje om Hein los te krijgen. Maar dat zoeken en loskrijgen wou ze verbergen achter 'n slordig vraagtoontje, heelemaal uit 'n anderen hoek van haar gevoel.

Plots zilverde op haar stemmetje, luchtigjes de stilte dóorklinkend:

— Meneer Zeelt zegt me, dat u zoo'n idealist bent... is dat zoo?

Direkt voelde Eva de onhandigheid van haar begin, 't stijve, schooltjesachtige gevraag. Hols verschoot van kleur.

— Idee-alist juffrouw?... ja... wat meent u?

— Nu ja,... idealist,... 'n groot woord,... ik meen dan meer, iemand die altijd droomt van dinge die toch nooit gebeure zulle.

Sip keek Hein voor zich; wat moest ie eigenlijk antwoorden?

Hij idealist, hij, nakende versteller, idealist? Wat méent ze toch? — Nog onzeker bracht ie uit:

— Ik begrijp niet goed wat u bedoelt, juffrouw. Ik weet niet wat dat eigenlijk is, ... ik bin 't ook niet, ... en droome doe 'k alleen 's nachts, ... heel èrg soms; wat 'k voel of denk, is voor mij zooals 't is, en omdat 'k nou anders denk over dinge als u bijvoorbeeld, ... bin 'k dáarom idealist?

Eva begreep z'n schuchtere ontwijking van 'n naam dien ie niet eens goed begreep. Maar ze wou nu eens stijfjes-dwaze vragen doen, net of ze was 'n nuffie, om 'm 'n beetje los te krijgen.

— Dát juist niet meneer Hols, maar wat u denkt, maakt u tot iets, ... tot 'n utopist, zooals meneer Zeelt zegt; ... ik heb gehoord dat u en uw geestverwante de héele wereld zouê wille omkeere, niet?

Het laatste zinnetje vleide Eva er zoo liefelijk bij, dat Hein dacht: 't gaat bij haar warèmpel over 'n kopje thee mèt of zonder suiker. Eva voelde haar plat begin, haar burgerlijken plotselingen aanval, maar ze wou, wou mal en nuffig zijn. Toen ze uitgesproken had, was Hein in 'n breeën lach uitgebarsten; heel z'n stijve bedremmeldheid was weggekitteld.

— Ik mot om u lache, juffrouw; ik die 't met mezelf al járe niet éens kan worde over héele moeielijke dinge, waarover 'k loop te tobbe, ... ik wor door u maar inéens voor 'n beslissing gesmakt: spreek! ... Och juffrouw, ziet u, ... ik weet zèlf niet goed hoe dat loopt... ik weet 't zèlf niet, werátje! ... Ik wou alleen maar, dat de mensche veranderde, ... dat ze wat beter voor mêkaar werde, en niet zoo trotsch, zoo ijskoud en zoo uit-de-hoogte mét mêkaar omginge!

— Dus u wil ze dan toch eerst verandere, vóordat u ze vernietige wil?

— Maar juffrouw, dat zijn weer van die groote woorden, ... ik verwerk dat allemaal heel anders, ... 't klinkt zoo ongewoontjes, zoo ophakkerig, zoo snorkend, als ik 't u zoo hoor zègge... Zeker voel 'k dat de heele maatschappij niet deugt en dat de ellende overal zoo groot is... ziet u, en de armoe zoo vreeselik... vrééselik!., en dat de boel zoo oneerlijk is ingericht, om van te huile, ziet-u?

Hein wou nog wat zeggen over schijn-fatsoen en schijn-goedheid van menschen met duiten, maar hij durfde niet verder, hij was bang zich te vergeten. Hij begreep niet goed de zachte vraag-belangstelling van Eva; nog minder, dat z'm juist wou loskrijgen, zien opvlammen, zooals ie was en dacht, zooals ie zich bij Zeelt gaf. Eva voelde dat ze nòg meer prikkelen moest. Wát zij of hij zou zeggen, kon haar niet schelen, als ze hèm maar eens zag. Voort draaide ze weer in een zacht, tartend verzet:

— Maar meneer Hols, er is toch ook zooveel moois in de wereld, niet?... zooveel goeds en schoons. Hoe wille ze dat nu alles onderstebove keere?... Houdt u niet van mooie schilderije, van muziek en mooie boeke?.... Dat zijn toch dinge die góed en schoon zijn, en waar ieder van geniete kan, als ie maar ziel heeft!

Hein voelde plots iets koud in 'm worden. Was dāt nou zijn juffrouw Eva, met die oppervlakkige praatjes, zulk burgerlijk dametjes-geleuter?... Of be-ironizeerde ze 'm? Toch zou ie antwoorden alsof ze 't meende?

— Maar juffrouw, hoe komt u er toe, dat iedereen van àl dat moois kan genieten?... Met de grootste moeite kan ik es naa 'n koncert gaan, ... en wat weet ik dan nòg van muziek af?... 't is maar 'n gevoel van vreemde, huilende dinge in me, as 'k tone hoor... En schilderije zie 'k nooit, ... wanneer?... as 'k op de fabriek zit?... en met wie?... Wie leert ons zien?... wie gaat met ons mee?... Is niet àl dat mooie alleen te genieten voor de lui die geld hebbe?... Zijn we niet uitgeputte kerels, die alleen deuge as we hande an ons lijf hebbe?... Is 't niet maar toeval, as 'r eens 'n enkele onder ons is, die iets echt vóelt voor 't mooie in de natuur?... Ons heele leven toch, juffrouw, is uitslove, wérke, plóetere tot je d'r bij neervalt!... Daar heb u geen begrip van, ... dat ken u alleen van hoore zegge!... En dan in ons vak, waar nog wat verdiend wordt... maar duizende en duizende arbeiders onder ons, juffrouw, ... die hebbe erger dan 'n slaveleve, al lije ze niet wat-je-noemt honger!... Overal is ellende en armoe, overal is verzet en lust tot oproer, overal strijd!... Zie juffrouw, ik kan u dat niet allemaal zoo advokaterig netjes zegge, maar 'k voel 't verschrikkelijk!... Ziet u?... 't lijkt zoo gauw 'n leege opwinding, omdat 'r zooveel lafheid en holheid onder al de mensche is... Geloof u maar niemand, ... heb maar eerst de echtheid van z'n woorde gevoeld, ... de eerlikheid as ie zegt dat ie haat, dat ie verafschuwt; as ie zegt dat ie lief hêt... Ziet-u?... want asje niet dol bint van levenskracht, dol van liefde, nie dol bint van wat je verpest, vervloekt, waar je gloeiend en snakkend aan vastzit mit je heele ziel, ... dan ... dan is 't maar namaak, ... leuteringe van lui die óók meelij voele, òók iets wille meestottere mit valsheid en schijnheiligheid!... Maar kom u eens in kringe... ziet u?... waar je an de ooge, an de gezichte kan zien, en an de dade, dat àlles, alles diep meenes is, ... kom u's onder de werkliede, dan zal u schrikke, dat kerels mit zooveel gloed, zooveel vuur in hun lijf, motte opgeleefd worde door de trappe die ze van alles krijge!... Och juffrouw, òns leed, die smart en teleurstellinge voelt iemand nà zooals ze zijn... Nee juffrouw, dat kan u niet meene, ... de arbeiders hebbe niks geen schoon; ... ze wete, ze begrije niet eens wāt u bedoelt, en enkele die 'r naar snakke... ja ziet u, ... d'r zijn d'r die de helft van d'r leve wille geve, om te leere, te voele, om te zien... die 'r zoo oprecht en diep naa verlange!

Plots hield Hein op. Op 't luister-strakke gezicht van Eva trilde 'n licht glimlachje. Met schrik zag ze 't verbleekte en beklamde gelaat van Hols 'n beetje vertrokken, plots stil. —

— Wat doet u?... waarom houdt u ineens zoo op? — vroeg ze onthutst.

— Och juffrouw, dat lachje daar van u hindert me 'n beetje,

doet me pijn, ... ik weet wel dat u 't allemaal 'n beetje, — of 'n hoop frazerig zal noeme, maar ik zweer u, dat ik me voor u uitgestort heb... als u me voele wil en doorgronde, dan zal u zien, dat ieder woord 'n diepe, o zoo diepe overtuiging is... Ik weet, dat al die mensche as u niet voele wat wij voele, niet denke, niet verlange wat wij verlange... Ze denke altijd maar: hersenschimme, hersenschimme, ... en zoo zag ik ook u lachje, nie-waar?

Eva woelde onrustig met 'r klein handje in haar kapsel-kuif. Haar mooi gezichtje was zacht-rood bebloosd van warme luister-inspanning; de groote droomoogen fluweelden starend Hein aan. Plots kwam er licht getril om haar dun mondje en haar oogen staarden niet meer; 't donkere brons-gouën geglans erin fluweelde wèg in zachtheid. Er was wat bevende weemoed in haar stem toen ze zei:

— U vergist u erg, meneer Hols... ik heb even gelache, omdat ik uit uw laatste woorde begreep, dat u toch òók 't mooie verlangt, ... en toen dacht ik bij mezelf, ... heel eventjes maar: verlange naar 't ideale, 't schoone, dat is toch 't mooiste op aarde.

— Wat meent u juffrouw?

— Wat ik meen?... niets anders, dan dat ik alleen voor de schoonheid voel... Ook dàt kan nu 'n beetje frazerig door u gevoeld worde, maar ook ik verzeker u, dat dit m'n eenigste liefde is in m'n leve... Mij is alles onverschillig, buiten dat... Ik verlang de ellende niet te zien, ... in rijkdom zie 'k óók ellende... en misschien dat juist rijkdom en bezit de mensche zoo laag gemaakt heeft... Ziet u?... ik zou altijd véel wille geve van wat 'k heb, ... maar 't leelijke van 't leve wil 'k niet zien, ... en toch voel 'k voor wat de mensche het „werkelijke” noeme, ... weet 'k, dat ieder mensch hég gewone dinge doen móet... en vreeselijke hekel heb ik aan z.g. poëzie-ellende... knussige sentimentaliteit... aan armoe-elegietjes... boe! boe!... aan hutjes-gepoëtiseer... bezinging van soberheid en eenzaamheid... a la Israëls... toch opstrijkend geld... met drama's van arme ziele... tobbers...

— U verlangt dus alleen mooiheid; ... maar voelt u dan niets voor uw medemensche?

— Zeker heel veel, maar op 'n heel andere manier als u; ... 't Zou mij niet kunne schele of de mensche stoffelijk 't bèter krije, ... ja heusch, beter ete maakt 'n mensch tòch niet gelukkig?... dat geluk zit toch hèel ergens anders... Wat voor innigs en moois zit 'r nou in al die speeche, ... in al die vechtpartije en kibbelarije, in die miserabele politiek, ... in dat holle gezwets met opgeschroefde volksliefde, waar je regel voor regel de malste beeldspraak kunt uithale, als je maar lust hebt precies na te gaan wat er staat?... Vindt u 'n woud nu niet veel grootscher?... en de zee?... en vindt u zoo'n stille stem, uit 'n heerlijk schilderij, of uit 'n ander kunstwerk nu niet veel goddelijker dan àl dat drukke gepraat?... En ziet u nu niet veel liever de goddelijke natuur overal, óveral?

— Maar juffrouw, waar denkt u toch an?... wat 'k zeg is heelemaal persoonlijk, ziet u?... maar 'k voel, ziet u, dat men niet zóó laag moet,... ja ik weet 't niet, ja toch... ik weet 't wèl... ja, ziet u, op die strijd om 't stoffelijke neerzien,... want dat is toch maar bijzaak voor òns ook;... ziet u, we kenne zonder dat, 't hoogere, dat mooie dan, wat u bedoelt, niet bereike, ziet u,... en in de natuur,... ja, ziet-u,... daar voel 'k vreeselijk veel voor... o juffrouw, daar ben 'k zóó dol op... maar och heere-jé, 'k voel in de natuur juist dát leed van de mensche nog honderd maal èrger,... 't woelt dan nog veel geweldiger in me... ziet u, dat gaat zóó-maar niet om te zegge!... d'r gebeurt dan zooveel in me... ééé... ja... ziet u...

Hein kon 'r niet uit, er stokte iets in z'n keel; elk woord dat ie had gezegd, voelde ie bevrozen in z'n ziel. Hij had iets dors, iets stroefs gevoeld plotseling, dat eerst niet in 'm was. Op Eva's gezicht had ie weer 'n lachje zien schamperen, heel fijntjes, maar hij doortastte 't als een vijandigen spot. Onder 't spreken had ie alleen op dat fijne prachtmondje gelet, en op die licht uitstootende oogen, alsof ie 'r in moest vallen.

En heel haar zittende luisterhouding, met dat wisselende gekijk van haar vreemd-mooi gezicht, dat lachen éven, in schalkschlevendig gespot van haar telkens éven zacht samengeknepen oogen, en dan direkt weer dat gestaar, alsof ze hing aan je lijf, aan je ziel, dat doorgeboor in wat je zei en wat je voelde vanbinnen, had 'm dol verlegen gemaakt. In z'n opwindung was ie onder 't spreken vlak naast haar gesprongen, met éen hand op haar stoel. En toen ie opgehouden had, voelde ie inèens hoe schaamteloos en indringerig hij daar stond. Voor 't eerst zag ie hoe onrustig ze met haar wit, klein handje peuterde aan de kraaltjes om haar hals. En plots rook ie, zoo vlak bij 'r, weer 'n geur uit haar kleeren, als ie geproefd had 't eerst, toen ze hèm voorstond tegen Swarthuizen; 'n geur die ie nooit vergeten kon, zoo iets zoets en weeïgs, zoo iets vreemds dat ie ervan geduizeld had. En nou had ie weer ineens die geur in z'n neus, dat wonder-zoete, dat 'm gek van geluk en opwindung kon maken, als ie 'r alleen maar aan dacht in al die maanden dat z'm niet had aangekeken.

Eén momentje had ie'r plots brutaal willen vragen, of ie 'n stukkie van d'r kleeren mocht scheuren, en 'n paar dotjes uit d'r bontmutsje mocht trekken, dat ie naast 'r op 'n stoel zag liggen. Maar gauw kwam ie tot zichzelf toen ie 'r aankeek, heel even, en 'r daar ernst-droomend zag zitten peinzen, in dat doodsige, strakke zwart van haar sober japonnetje. Wat slank, wat zacht en wat heerlijk vond hij 'r zóó, weggedroomd in-zich-zelf, heelemaal hèm niet meer wetend, zacht trekkend aan de bloedkraaltjes om d'r blanken hals.

Met oogen neergeslagen, overwimperd in zachte pracht, leek ze, in den doffen blauw-zwarten glans van haar wild kapsel, 'n indische prinses, peinzende vrouw van goddelijken ernst. Haar strenge wenkbrauwen, donker beboogd in 't bleeke gezicht, dat in z'n fijne

schoonheid voortdroomde 't licht in, krampten samen soms, zacht even, tot ze opkeek, met rondom weemoed in 'r kijk. Om haar teêr-schoon hoofdje krulden, grilliger vóór de ooren in stoeienden sprong, losse prachtharen, meelijnd 't fantastisch mooie van 'r heele verschijning.

Nog had ze geen antwoord gegeven.

Zóo, in z'n pijnlijk zoeken naar woorden, vond ze z'n stem nog inniger, z'n onbeholpen gebaren, die mee uitdrukten 'n woord dat zoek was, nog typischer. Er kwam 'n zacht-kleurende gevoeligheid op z'n gezicht, en in heel z'n wezen lag angst voor eigen grofheid en hoekige lompheid. O! ze voelde zoo iets heerlijks in die halve gêne, dat worstelen met fatsoen, bang ingehouën, en dat zich-zelf-willen-zijn; zoo schuchter, kinderlijk dat stamelende soms, dat veel dieper voelen dan zeggend hikkelen. Ze zag in 'm opgloeien dat breeë sentiment, dat uitslaande, gesmoorde verlangen, gestameld in iets dat 'm heelemaal beet had, maar ie niet zeggen kon, eruit als 't kwam beklemd, verkneusd soms.

Toch wou z'm nog even dōorplagen, al meende ze 't meeste ervan. Ze had 'n heerlijk gevoel voor 't week-schuchtere in dat stuk vuur, dat beschroomde, terugdraaiende, intoomende wēggeaai van z'n drift, z'n uitlaaienden hartstocht. Ze wou 'm nog even zien doorgaan, zooals in 't begin; dat was 'n triomf geweest. Heelemaal wou ze den vollen klank van z'n smachtstem nog eens hooren.

— Och ziet u, ik hou niet erg van debatteere, die woordvangerij vind 'k allemaal zoo grof, zoo gevoelloos, ... en al dat prate... Och... door diep denke en diep voele alleen, kan men eerst 'n klein stukje zuiver van z'n innerlijk leve zegge, ... dat andere openbaar gepraat is allemaal gevatheid, handigheid en heeft toch niets te make met wat ieder heel stil voor zich zelf voelt... Dat kan alleen 'n kunstenaar weergeve, en de grootste redenaar is, wēl bezien, toch maar 'n prater, en geeft toch alleen allemaal uitwendigheidjes van ons voele... Om 't sukses, geblaas en getoeter bij 't volk, geef 'k niets, ... 't volk grabbelt altijd in plathede, ... en ieder die de slag heeft in grappige vorm te zegge wat 't zelf denkt, wordt toch maar toegejuicht... En dan, ... nu kom 'k 'r weer op terug... d'r zijn onder de mensche maar enkele uitverkorene, dat zijn de groote kunstenaars... en dan enkele die uitsluitend wille leve voor de schoonheid, ... 't mooie, ... U bent nu iemand, misschien met 'n beetje meer liefde voor 't mooie, ... maar de andere vechte alleen om meer éte, ... om beter bestaan.

'n Oogenblikje hield ze op; ze had gesproken, Eva, snel, in één adem door, alsof ze opgejaagd werd. Zacht gerekt liet ze 'r op volgen:

— Hemel, mijn heel leve lang heb ik nog nooit zóó 'n speech gehoûe!... U moet 't maar neme zooals 't is... ik ben geen praatster.

Hein voelde dat ze weer uitgedraaid was op 't zelfde. Had ie dan zoo zeker gezegd, dat in zijn klasse niets gevoeld werd voor wat Eva 't mooie noemde?

— Ziet u nou 's hier juffrouw, ... 'k begriip heel goed, dat wij mêkaar toch nooit en nimmer kunne verstaan ... U voelt alleen voor 't mooie, ... 't hooge, ... 't ideale, en waar ik voor voel, mit m'n heele ziel, is iets doods, iets zonder leve, ... iets lagers, iets heel grofs en plats, niet waar? ... Dat noeme ze allemaal érg stoffelijk, jacht op voordeel; ... ú en uw vriende voele allen iets hóógs, ... iets waar wij ploeteraars te plat, te nietig en te grof voor zijn ... Ja ziet u, nou kan me uw lach niks meer schele, ... want 'k voel al lang iets in me ontdooie; ... ik zou inééns wel in u wille overstorte, wat 'k voel, en duizende met mij, dúizende, hoort u! ... die allemaal zoo maar vechte voor hun brood, maar vloeke tegen 't lot, dat hun vastgebonde heeft aan hun mole, in de fabriekshel ... O juffrouw! ik wou u wel es hîer in me binnenste trekke, om u, als ik zelf heel kalm bin, es te late voele wat daar binnenin brandt en woelt ... U zou zien dat ik en honderde mit me, dolgraag wille geniete van alles wat mooi is ... Ziet u, en als 'k nou goed naga wat u straks gezegd heb, dan voel 'k toch âldoor maar dat verschrikkelijk wreeë in uw spreke ... Ziet-u, ik hoop maar dat de juffrouw 't me niet kwalijk neemt, ... maar 'k zou nooit zoo iets wille voele; ... mënſche zijn toch altijd meer dan schilderije; ... en 'k voel alles, âlles voor 't geluk van m'n getrapte makkers, ziet-u? ... en voor hun verongelukte kinders en vrouwe; ... de maatschappij is toch óók natuur, ... waarom alleen nou wóud, bóome, landerije of zee?

'n Oogenblik bleef Hein stil; er dreef starre geestdrift in z'n oogen. Alsof ie zàg wat ie zeggen wou, ging ie voort, zacht:

— O, d'r zijn nachte juffrouw, dat 'k geen óog dicht kan doen, ... dan droom 'k van alles, âlles ... en van wat mooi is ook, ziet-u? ... Dan heb 'k zulke rare dinge in me hoofd, en dan inééns zie 'k boome, ... en stukke wei, zooas 'k ze gezien heb as de zon onderging, ... of zooas pàs, zoo'n heerlijke hemel, ... nèt brand achter de winterboome, mit van die luchte, as góud, diep, ziet u? ... met groen en met rood! ... nee! ... met allemaal andere kleure, die 'k zóo weer voor me zie, ziet u? ... en dan leg 'k wakker, en dan zie 'k nòg meer, ... en dan ineens gaat 't weer weg, dood, nèt of 't voor me wègsmelt, al dat zinkende goud, ... en dan zie 'k weer om me heen, en dan ... alles is zwàrt; ... ik zie m'n arm zusje, d'r afgetobd hoofdje, en al 't leed om me heen, zoo scherp, zóó schérp ... om te huile ziet-u! ... Dan ga 'k met rooie brandooge naa fabriek, dan zie 'k m'n makkers om me heen; ... ziet-u, ... daar staan ze in één werkkoorts ... Waar kenne ze ànders naa grijpe, dan naa wat vlak bij ze is ... en toch, ... gaat u mit ze mee, dan ziet u niet alleen maar werkdieren onder ze; ... dan moet u ze hoore, en u maar es luistere na wat ze verlange, hoe ze wille dat hun gezin hóoger-op komt, ... hoe ze wille leere, ... hoe ze snakke naaiets dathun verklaart hoe ze uit hun slavernij kenne komme ... En de andere? ... ze zijn zoo verdierlijkt gemáákt, juffrouw, ... ver-

stompt, doordat nooit iemand iets voor ze voelde, oprecht, ... met échte liefde!...

Waarom juffrouw, zouê al m'n makkers en al de arbeiders niet nèt zoo goed 't mooie van 'n schilderij kenne voele, ... of van 'n mooi boek, as de mensche uit ûw stand? Ik vin, ziet u... nog véél béter kenne ze 't, ... omdat ze veel meer geteisterd en getrapt zijn, ... véél dieper méevoele, meeverstaan, as d'r iets tot ze spreekt van 't smartelijke uit 't leve, ... hóe ook hoog gemaakt of geidealiseerd zoo as u 't noemt, juffrouw... As men ze maar opvoedt, ... niet dood knelt tusschen dagelijksche zorreges, en nog es zorreges enne niet alleen net-éve laat leve, ... met nieuwe zondagsche broek, mit wat meubeltjes en mit 'n verlokkend spaarbankboekje, ... om te bewijze dat ze 't nog zoo kwaad niet hebbe... En... gelooft u maar, die goeie onder ze, die 'n beetje wete wat ze noodig hebbe, late zich niet meer zóó tráppe... Ze begripte langzamerhand al 'n beetje, dat de rijke allemaal leve van hùn arbeid, van 't geld dat hùn toekomt, ... dat onder de rijke ze kunstenaars kenne worde, omdat haarlie ouêrs ons zwoegers niet géve wat ons toekomt... om zich ook te ontwikkelke; ... omdat ze ons beste... echt bestéle, en daarmee zich zelf en hùn kinderen believe!

'n Oogenblikje bleef Hein weer stil. Z'n oogen traanden van geestdrift, en z'n mond lachte breed en bezielend. Daar stond ie, z'n handen nog in beweeg. Van Eva zag ie alleen oogen, oogen starend diep uit donker-fluweel van schitter-appels. Roerloos zat ze. Doorgaand, zachter, begon ie weer:

— Nee juffrouw, u weet niet hoeveel wij naa 't mooie, 't hooge verlange... o zooveel... maar 't zwaar gezwoeg maakt ons dood en, put ons uit... Luister u nòg es... Ik wou dat 'k u heelemaal alles kon zegge, ... alles dat niet leek op woorde van debatters die u zoo verfoeit, ... ziet u, ... alles van 't lijê van ons proletariêrs in alle soort werk, waar nooit iets verheffends bijkomt... Ziet u, ... 'r zijn wel sprekers die 't in 't openbaar behandle, maar dàt is 't niet, ... ze blaze wel met woorde, maar 't gevoel 'r in, ... waaruit ons dierlijk ploetere mot spreke, ... ons verdriet om al wat we wille doen en nòoit kenne, ziet u?... dat is zoo maar niet te zegge... dat zijn heel mooie speeche juffrouw, maar god, ... as 'k ze hoor, dan breekt 'r wat in me, ... want... nee dat is niet zoo met mooie woorde te zegge

[Toen 'k laatst bij 'n avondwandelingetje, ... uit 'n dorpshuisie... ergens in 'n laan, heel zacht en treurig op 'n orgeltje hoorde spele, ... door iemand... die 'k alleen maar in halfduister heb kenne zien, ... zoo éffetjes maar verlicht siet u... mit één kaarsie bóven 't orgeltje, ... en die 'k daar hoorde mijmere in die donkere toetse, ... zoo zacht... en... zoo verdrietig, en... en zoo plechtig, ... toen ging 'r 'n rilling over me heen van kop tot teen, ... want 'k voelde door alles heen... zoo zachies klagende mensche huile; ... en inéens schoot in me: zie je, daar hè-je nou wat we voele, dat orgeltje huilt om

wat wij huile... dāt knaagt nou in òns, zie je?... En toen 't klagende spele wegging,... zoo zachies allemaal, zoo zachies... nèt of 'r iemand zat te zuchte... en dan weer ineens zoo duidelijk en toch zoo in de verte,... alsof 't heelemaal uit de lucht kwam,... toen stond 'k as dóód... 7

En zóo juffrouw, heb 'k weléens iets geleze, zoo mooi, ziet u, zoo krachtig, zoo breed en mééslepend, dat ik ook meedacht:... dīt is ook wat wij voele, als we heelemaal opgaan in onze strijd om recht en liefde... Ziet u, u moet begriipe, siet u... dat ook ik niet alleen hoor naar die afgewerkte speeche en debatte;... dat is nèt... da's net, of u ons worstele onder 'n glaze stolpie ziet... waarachtig,... dat binne wij niet met ons leve en wille,... maar dooie afdruksels van ons... Maar u,... u die voelt, die zoo veel meer weet en ziet as wij,... u mot dieper gaan as de oppervlakte... En dán voelt u wāt we zoo hate en waarom we 't hate... O! as u es met me kon meegaan in buurte waar 'k geleeft heb en nóg leef, waar 'k ben opgegroeid... dan zou 'k u wel 's wille vrage, of 't 'n mensch daar kan uithouê,... of daar wel wezens leve die toch voele as ieder ander... En u zou niet meer zoo wreed, zoo egoistisch zijn, om alleen maar 't mooie te wille zien... Ziet u, soms voel 'k zoo veel van dinge die 'k zie; 'k weet niet of 't allemaal mooi is,... en 'k begriip heel goed, dat al die groote kunstenaars en mensche út ùw stand... ons wel in alles de les kenne leze, als 't op zien en op hoore aankomt van 't moois... Dat vind 'k juist zoo duvelsch naar, dat wij heelemaal buiten de wereld van dat moois geslote zijn!... En nu heb ik in de laatste tijd maar gedurfd, om zelf maar mooi of leelijk te vinde... Zeker, u zal me uitlache, heel dikwijls ook,... en 'k weet dat 'k van u alles wel kan leere, maar 'k moet mezelf er maar doorheen helpe.... God juffrouw,... 'k denk wel's bij mezelf:... Hein, wie weet of jij ook niet ereis op zoo'n piano of orgeltje had kenne spele,... waar je zoo dol naa verlangt, of op zoo'n viool;... wie weet of je niet es iets had kenne zegge van wat 'r in je omgaat, ziet u? maar dan lach 'k en begriip dat 't allemaal maar malligheid is,... maar 'n ander keer dan vloek 'k op 't lot, dat 't me zoo neergetrapt hêt,... dan hoor 'k, dat je al héél jong had motte beginne,... en dan denk 'k an me rampzalige jeugd ziet u?... Maar nou heb 'k toch gevoeld dat ik toch wèl gelukkig kan zijn,... as 'k maar zèg wat me blij maakt of verdrietig maakt,... en as 'k heelemaal an me liefde mag denke voor wat arm is en voor wat 'r lijdt, ziet u?... al beteeken ik dan niks voor 'n ander, ziet u,... dan voel 'k me toch lekker warm en gelukkig vanbinne,... omdat 'k uit me zelf heelemaal verlang naar wat mooi en goed is. . . .

O juffrouw, als 'k dááran denk,... dan draait alles in me kop om... ik waggel van binne in me rond;... ik draai as 'n tol... Ziet u, dāt is me 'n genot, als ik maar mee mag strijê voor iets dat al die ooge om me heen gelukkig maakt... Want van de ellende weet u niks... niks... in al die krotte en kelders, en op de fabrieke en werkplaatse en overal in de stad...

En dan wou 'k, dat u 's meeging met me, dan zou 'k u late zien,... en u late hoore 'n wereld van mensche die u niet kent,... en dan láter ga 'k met u weer 's mee, as u me mee wil neme, naa 'n koncert bijvoorbeeld.... Eens heb 'k muziek gehoord... ze hebbe me verteld dat 't toen van meneer Beethove was;... ik ken geen noot muziek, ziet u?... maar godallemachtig juffrouw, wat heb 'k dát mooi gevonde!... ik durf waarachtig niet éens allemaal zegge, wat 'k toèn gevoeld heb...

Hein had plots afgebroken. Z'n stem klonk bijna niet meer; hij hijgde, er was gesmoorde, ontroerde naklank van z'n geluid alleen. En Eva had zitten luisteren, roerloos, in gansche verdwijning van lachtrekjes. Ze had 'm nou 's gezien, Hols!

Wat 'n stuk vuur, wat 'n gloed, en heelemaal zonder opwindung, zonder pathos. Hij zei alles juist stil, in de laagte, gesmoord, verstikt in gevoel, waar anderen schreeuwden, opstijgend tot klimax. Hij had onhandig, stotterend nu en dan gesproken; soms had ie zwaar gehakkeld en dan inéens ging 't vloeiend, vol. Ze vroeg niet eens wáarom ie ophield. Stil bleef 't om haar heen suizen. O! ze voelde zich zoo ontroerd, en zoo droevig! Toen, langzaam, boog ze over de tafel, strak, met haar tangetje in de geslepen diamantjes schuifelend. Maar ze zag niets, niets dan gefonkel van kleine steentjes, in schittering voor haar opschietend.

Hein stond beteuterd. Hij wist niet goed meer wat ie gezegd had; alleen herinnerde ie zich z'n laatste vraag of ze hem dan meenemen wou. Toen ie nu, ontnuchterd door de stilte, om zich heen keek, zich voelde leunen tegen de brandkast, gevangen in dat deftige kantoortje van juwelier Bresser, dacht ie zich mal te hebben aangesteld.

Groote god, hóe heeft ie 't gedurfd, háár zoo iets vragen, die vreemde dame daar, de dochter van juwelier Bresser! Onrustig werkte in 'm de stilte. — Was ze gekwetst, juffrouw Eva? Zwaar zelfverwijt om ál z'n gebabbel dreunde in 'm op. God-nog-toe, wat zal z'n baas zeggen, als ze zich wreekt op 't werk!... Maar had ze hem niet gevraagd, heel dikwijls, al maar wèèr?

Plotseling zei Eva zacht, midden in z'n onrust-gedenk, met zóó'n innigheid in haar zilver-stemmetje, dat ie 'r bleek van werd:

— Meneer Hols, ik wil werkelijk eens met u meegaan, of bij u kome;... maar niemand mag me herkenne,... en u mag 't niemand zegge.

Hein voelde zich lam van geluk.

— Wil u dat heus ereis doen? — vroeg ie zóó bedremmeld, dat z'm nauwelijks verstond.

— Zeker! ik dóe 't;... nu zal 'k 't werk nazien, en zeg uw baas maar, dat u door mij zoo lang bent opgehouden... Ik zal 't 'm wel vergoede met wat mooier werk, maar niets mag ie daarvan aan pa zegge!

Bij 't weggaan had Eva hem 'n stevige hand gedrukt, en op

straat herinnerde ie zich, dat ie naar d'r klein, blank pootje bijna niet had durven kijken.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Juwelier Bresser liep, met handen diep in z'n zakken, kin oûelijk op de borst gedrukt, machinaal-denkloos, langs den lichten tapijtrand, van ramen naar deur, telkens heen en weer, in koppig volhouend gebalanceer, afmetend met trippelpasjes 'n lichtlijn, mijndend in zacht lijfgewaggel, donkerder vakken van 't kleur-woelige kleed. De groote eetkamer duisterde koel in gedempt licht. Buiten zengde Augustuszon vensterbanken en ramen in kookhitte, schroeiend fel beblakerde jalouzie-latjes, die uitgereept-netjes voor drie ramen neergelaten waren. Als 'n akwarium-schemer zoog óp de kamer 't verkoelde middag-smoorlicht, dat zacht-schuw langs muren, om broei-meubels loomde. 't Groote eikenhouten buffet, in z'n grof pronkende, gebeeldhouwde kop- en vruchtstukken, kroop hoog tegen den muur, als 'n orgel in kerkschemer, met trillende verheffing van hekjes, kristallen spiegeltjes, waaromhéén ronddanst in flits en beverige lichtstreden, gespat van kleur-vonkjes, spelend rondom kleine zuiltjes en pijpjes vòòr spiegelglas, schietend langs lichtreten van twee jalouzieën, dóórfonkelend bij 't kroonstuk in booglijnen op hoogere spiegel-galerijtjes, waarboven pullen en potjes stonden te drenzen in 't half-duistere hoek-kamerlicht. Zacht dampte 't buffet nog uit, in de koele kamerschemer, z'n ochtend-hitte, toen volop de zon, in sidderstralen dwars over 't tapijt, z'n half lijf geroosterd had, vergloeid in zonnebrand, rond donker gevonk en vuurgeschitter van spiegels, zuilen, en kristallen galerijtjes, waarop Bresser zoo dol was; op dat hoog-prachtige verlichte van zijn meubels, dat uitschieten van stralenbundels, dat krioelende hitte-getril van razend zonnestof, in zijn kamer. In donkere rust sluimerden nu de stoelen aan den muur en rond de groote tafel, die wijd-vlak sufte, met z'n bang versomberde, door schaduw-gril weggeveekte, uitgesneeën monsterkoppen en koperen ringen aan de kanten; dofte de kristallen, groote kroon, met achttienarmig kaarslicht, in mat géglans van duizenden prismaglaasjes in blankeren toonkrans rond den lampboog rijend. Loomige slaapstille van verkoelde hitte-broeiing suizelde uit de beduisterde kamerdiepten. In elken hoek, onder getemperde tint-vloeiingen, spitste geel-mat traliwerk van ranke papegaaikooien, van boven omkoepeld met koperen dakjes. De wanden droomden, diep in 't weeke schemerlicht, dat zwaarder vervloeide achter duistere neerplooiing van overgordijnen. Nu en dan klakte uit de hoeken door de suf-stille, 't tik-gewrijf van papegaaishavels, tegen kooitralies; dan bleef alles weer verzonken in 't matte droomlicht, smorend-stil, schijn-koel, geel-duister drijvend achter de verdonkerde ramen, waar de kamer

in schemerde, zwijmelend weggepaft van hitte en zonnebrand. In den rechterhoek, onder de verdonkerde, goud-bronzige matheid van groot schilderij, stond 'n endje van 'n etagèretje met kleurpoppetjes erop, de kooi van Louise, fransche papegaai, meegebracht door Bresser uit 'n rijk bordeel, op z'n laatste Parijsche reis. Daartegenover, verdiept nu door 't schemerlicht in de wijd uitgebouwde kamer, stond Lorrie, de witte Engelschman, meegebracht door Bresser uit Londen, en aan de raam-kanten, weer vis-a-vis, twee papegaaien die hollandsch praatten. De groote achterste kooien bij de suite-deur, drongen donkerig tegen den muur, in 't smoorlicht vervreemd als moorsch-verschaduwde miniatuur-kiosken, waarin 't wit en rood van vogellijven schemer-kleurde achter de tralies, meesuffend toch in de broei-looming van de heele kamer, die verkoelen ging in z'n eigen lauwte.

Bresser hield dol veel van z'n Chabbesrust, en al was ie klokvrij, geloofde ie aan god noch gebod, z'n Chabbesgenoegens waren 'm goud waard. 't Stille uurtje, zooals nu, van twee tot drie, als z'n kinderen weg waren, z'n vrouw boven sjokte, en Eva uitging, wou ie voor niets ter wereld ruilen. Hij kon dan, lekker ongegeneerd, in z'n overhemd rondloopen, en alles van z'n huis bekijken en bevoelen zooals ie 't altijd wel wou, maar nooit durfde, uit angst dat ie betrapd werd door Eef.

In zoo'n uurtje kon ie lekkertjes uitgaans-plannen overzien, z'n werk nagaan, zaken overpeinzen, en al wat ie bezat en verlangde net zoo lang beknuffelen als ie 'r lust in had. Half flauw nog van de hitte, zich prikkerig-branderig voelend in 't gezicht van telkens zweet afvegen met z'n lauwen zakdoek, had ie plots in 'n paar giftrukken, alle drie jalouzieën neergelaten, de overgordijnen er half voorgeschoven om zoo alleen te zijn, heelemaal koel alleen, tot bedaren komend in dat gesmoorde licht, waar ie ook wel eens 'n uurtje van hield, al was 't maar om z'n meubels, z'n kamerweelde weer eens in 'n andere atmosfeer en toon te zien. Wat 'n schokkende pret gaf 't 'm, als ie 'r aan dacht, hoe ie Lozij op de veiling dat pracht-buffet en z'n reveille-klok afhandig gemaakt had. Twee minuten was ie te laat gekomen, nèt toen de hamer hem buffet en klok had toegeslagen. Wat 'n neus had Lozij gezet, Lozij z'n ergste konkurrent, die altijd wou hebben wat hij, en hij wat Lozij had. Goeie god, als ie 'r aan dacht, — giëren kon ie 'r om; 't waren maar geen pràchtstukken z'n buffet en z'n klok; blind kon ie 'r zich op kijken, 't buffet nooit genoeg betasten, opwrijven, en stilletjes de hoekjes zuiveren van stof, de uitpuntende krullen en vruchtstukken, de gladde zuiltjes en koppen, als levend je aankijkend. Nooit kon ie zacht genoeg bevoelen, met héél schoone vingers, dat schitter-kristal, die spiegelrandjes en facetten, en altijd weer ging ie vèr-af staan om 't te bekijken in z'n volle hoogte. Ze hadden 'm gezegd dat 't uit den boedel van 'n prins kwam. Maar geen kunst, 'n wonder was 't; de hééle klub had 'r den mond vol van, en ze waren zóo nijdig en jaloersch, dat z'm wel

konden worden. En dat juist vond ie lekker, omdat 't 'm liet voelen hoe rijk ie alles had en hoe mooi 't was, en hoe 'r over gesproken werd. En z'n klok, die daar net boven den engelschen Lorri hing; wat'n stùk!... met z'n vuurrooie wijzerplaat en massief-gouën cijfers, ... en 't krulwerk!... Uren lang kon ie 'r op kijken. Elk half uur, en, als ie wou, elk kwartier, kwam zoo-maar-van-zelf 'n mannetje uit de zij van de klok springen, met 'n toeter aan z'n mond, en dan begon 't z'n soldaten-reveille: tètè tètè tètè, tètè tètè tètè... vijf minuten lang. Ieder die 't hoorde, keek 'm aan alsof ie mechègge ¹⁾ was... vraag wat hij 'r aan doen kon! Hun verbazing, schrik, en lol zoog ie in, vulde 'm gezwollen van dolle vreugd. En z'n prachtpapegaaien?... 'n bagatèl... allemaal konden ze spreken, in alle talen. En z'n trijp gekleurde, z'n antieke stoelen, z'n drie piano's, z'n groote zilverkast, daar net bij z'n zilveren sigarenstandaartje?... Pronkstukken!... Wat stond alles daar mooi dof nou in dat rare licht. Toch rijk nog, toch rijk! Wanneer ie z'n zilverkast zag, schoot 'm blijdschap in de knieën. Wat 'n genot had ie toch van alles wat ie kocht. Ze keken zich de oogen uit d'r koppen, z'n famielje en z'n vrinden. Zoo moesten eigenlijk alle meubelen zijn, vond ie, alle kasten, heelemaal bijna van glas, zoodat iedereen kon zien wat er in was. Mal had ie zich al gekeken op die rijk uitgebukte, fingebogen zilverkast, met al z'n glas en z'n kleur-marmeren trapjes en richeltjes, waarop uitgespreid, voornaamstijl, in antieke preutschheid, z'n porcelein stond, z'n oud zilveren schenkgerei, z'n serviezen, z'n potjes en kopjes, van god-weet-hoeveel-waarde-en-hoe-oud, met allemaal van die narriche rooie en groene poppetjes, maar oud, oud, ouër dan de kandelaars in de portegieze sjoel, zooals zelf na te gaan was. En al z'n zilver!... Als z'n vrouw 'r maar wat meer mee voor den dag kwam; en z'n prachtige schilderijlijsten, met schilderijen erin!... Tranen van genot dreven, z'n oogen in, als ie ze enkel maar aanzag, z'n breeë, gouën lijsten, met al die charivari en krullen eromheen, ... had 'm ook maar niks gekost! De schilderijen konden 'm niks schelen, geen zier, of er moest 'n duidelijk bosch of 'n nakende vrouw op staan, ... maar 't goud van de lijsten! Ze keken zich dood, de famielje en de kennissen, als ze dat allemaal maar zoo aan de mûur zagen hangen. En dan wat ie pas weer gekocht had, na de nieuwe tapijten, die groote stereoskopen en twee groote speeldoozen, waar je de deuntjes zoo gemakkelijk kant en klaar had, en uit alle opera's... Soms kon ie vloeken van nijd, dat ie z'n luitjes niet overal naar z'n andere kamers mee kon nemen, waar nog zooveel moois stond, van hèm, door hèm gekocht, onderhouën en gekoesterd. Maar dat durfde ie niet, om z'n vrouw en Eva. O! soms had ie oogenblikken, dat ie zich wel aan z'n boel wou vastbinden, er zich tegen wou aanwrijven, dat ie wou zoenen stoel voor stoel, z'n heel buffet van onder tot boven, z'n zilverkast, z'n portefleurs, alles, alles, als ie maar durfde.

¹⁾ Gek.

Stuk voor stuk had ie toch maar bijelkaar gekocht, eerlijk verdiend, met z'n eigen handen zich doodgesappeld zonder 'n uur rust, voort, voort, eeuwig voort, altijd in zaken. En waarvoor had ie alles gedaan? Voor z'n vrouw, en kinderen, en stand! Voorál voor z'n stand.

Bresser was eigenlijk 'n zwerver van z'n jeugd afgeweest. Op z'n veertiende jaar had ie alleen in Amerika rondgezwalkt en 'n woelig, straatarm leven geleid. In z'n energische natuur geen rust kennend, altijd zoekend te verdienen, had ie zich daar op allerlei beroepen gesmeten, zonder iets te weten, zich ingeregen en uitgezet, verhongerd en soms dik gegeten, overal indringend met den durf van 'n gek, altijd maar loerend op vooruitgang en duiten. Voor niets te lui, van dat de zon aan den hemel stond, tot in den nacht, had ie geploeterd en geslenterd, geroepen, geschreeuwd, gesjouwd, gevochten, de vuilste werkjes opgelapt, zonder schaamte, berouw of klacht, in 'n woest-vreemd land, waar ie geen gezicht kende en eerst geen letter van de taal begreep. Toen, zonder dat ie zelf goed wist hoe, was ie op z'n twintigste jaar met vijf bankjes van honderd terug gekomen naar Amsterdam, op 'n noodbrief, dat z'n vader zoo ziek was, en 'm wilde zien voor ie stierf. Vreemd-veramerikaand, verbruut en inpikkerig, alleen gespist op zaken en geld, stootte ie zich aan alles in 't joodsch-orthodoxe kringetje bij 'm thuis; alles knelde en benauwde 'm daar. Maar ook in Amsterdam had ie zakenafleiding, en was ie van alles blijven doen. Zoo had ie ook, bij zich thuis, 'n mooi, zwart jodinnetje, Suze Cornet ontmoet, dochter van 'n ex-juwelier, door beurs-spekulatie verarmd. Het heele gezin van Suze Cornet zou naar Londen gaan, om schandaal en armoë in Amsterdam te ontloopen, en Levie Bresser vroeg of ie mee mocht, daar z'n vader nog wel zoo lang kon liggen, dol verkikkerd as ie was op de mooie, zwarte Suze, met haar gloeiend-verliefde, donkere oogen. Thuis hadden ze eerst geprotesteerd, maar Levie ging toch, drong zich gediensstiglijk bij de familie Cornet in, meepratend over alles wat zaken betrof, alsof ie al aangenomen zoon was.

In Londen scharrelde ie 'r 'n beetje bovenop, na veel gebrek, vertrapping en ziekte. In de schoenen zette ie 'n eigen zaakje op, samen met 'n poolschen jood, 'n eersterangs werkman; hij verkocht al 't geproduceerde, bedelde, stal, bedroog en drong door, zonder kwaad hart, alles beijkend als handel, waarin je dief moest zijn. Toen de Cornets 'm nu zoo flink de handen uit de mouwen zagen steken, mocht ie de mooie, slanke Suze hebben, die ook van hem veel hield, al begreep ze geen zier, vereenzaamd door de breuk in haar opvoeding, van wat voor háár, meisje van achttien, trouwen was. En Levie's berekenzucht kwam onder den verliefden kijk van Suze's schitter-zwarte oogen altijd in gevaar. Want bij haar voelde ie zich zoo zacht en zoo stil, als bij géén ander sterveling. Al z'n drukte en woordgespat bestierf op z'n lippen aan haar zij; dan keek

ie 'r maar aan, en zei bleuerig: Suus, ik hou zoo dol veel van je, en 'k wou dat 'k alles mocht doen voor jou, — en dat meende ie toen, Zelfs wou ie weer vroom worden om haar, want zij hield van ceremoniën, en ook hij. Met 'n vreemden weemoed in z'n berekeningsziel, dacht ie nog altijd aan 't huisgeluk dat ie gevoeld had van z'n negende jaar af, als klein kind, bij al die vroolijke, joodsche feesten, met al dat licht, al die witte tafellakens en al 't fruit, dat tooneelspelen, voordragen en zingen — want z'n vader was van goeie afkomst geweest. En toen ie later alleen had gezworven in Amerika, was ie zich gaan verbeelden èrg ontroerd te zijn geweest, elken Vrijdagavond, als ie die grijnzende leegte om zich heen zag, dat ploeter-grauwe van elken dag. Zoo voelde ie toen met Suus ook 'n gezinnetje te kunnen krijgen, waar ie diezelfde feestvreegde, dat opgeruimde gewemel, die verkneuterende, koesterende Vrijdagavonden chabbesrust, dat intieme bezoeken, babbelen en eten weer terug kon halen. Dat waren toen snelle weemoedsgedachten, die om z'n zaken-gereken heenschommelden, overblijfsel van herleefd jeugd-gevoel, verbroken in z'n jongelingstijd, waar ie thuis, belhamel, niets leeren wou, en vluchtte als z'm niet lieten gaan. Toen was de gelukkige tijd gekomen, dat ie met Suze zou gaan trouwen. Maar als in 'n droom, verzonk z'n vizie van gezellige feestelijke joodschheid. Z'n poolsche kompanion was weggelopen met duiten en waar, had hem 't zuur verdiende door dag- en nachtwerk bijelkaar geschraapte weggegap. Z'n heele zaak stortte ineen; met nog véél schuld over, zat ie daar, getrouwd, 'n kind op komen, in 'n rampzaligen benauwdten toestand. Z'n eerste gedachte was zelfmoord. Maar toen liet Suus zich van een nieuwen kant zien. Levie sprak ze moed in, zei dat ze samen knoopsgaten heel fijn zouden stikken aan schoenen en kleren, en dat 't goed betaalde als 't fijn gedaan werd. Vewonderd had Levie 'r aangekeken dat zij hem, den energischen, duivel nog dood vreezenden Levie moed moest inspreken. Hij-zelf dacht dat zij allereerst geknakt zou zijn, geslagen, dat ze vreeselijk zou mopperen, dat ze heel schuchter weg zou kruipen, grienend in 't donkerste hoekje van leed en zelfverwijt, en daar stond zij juist, voór hem, zeggend wat er te doen was, richtend den koers van z'n bestaan, kalm en lief. Dat had 'm diep getroffen, en meer nog liep ie voor haar door 't vuur. Toen kwam eenige jaren later 't toeval, dat de Cornets weer in Amsterdam gingen wonen, en Bresser met z'n gezin mee mocht. Door Suus' mooi kopje, haar vlugheid en beminnelijke zachtheid, drong ze zich daar bij 'n paar families in, die haar 't diamantkloven zouden leeren. Met starre energie, nam ze Levie alles uit handen, verdeelde zich tusschen haar kinderen, huishouen en winkel. Net daarop brak de Kaap uit. Volleerd kloofster was ze heel gauw geworden. In korten tijd leerde ze Levie wat er te leeren viel. En toen dóór werd er geploeterd, bijna niet gegeten, niet gerust, in één geldkoorts, opstapelend verdienste op verdienste, tot Suus van uitputting niet meer kon, half dood te bed bleef liggen. Toen zette Levie alleen voort, wat zij

begonnen had, niet meer als klover, maar als koopman. Heel gelukkige koopen deed ie, en op den rand van de bedsteê waarin Suus verlamd neerlag, liet ie zich nog door d'r uitgeput gezicht leiden, door de schittering van haar oogen, beoordeelde zij met zwakke stem z'n inkoopen, raadde en richtte nog tot 't eind, behoeftte 'm voor stroppen en dwalingen. En Levie, sluw en gespitst, pas van de schoenen, hoorde aan, luisterde scherp, leerde alles van z'n vrouw, deed in 't begin precies wat ze wou, verdiende, zonder spekulatie, toch veel geld. Maar toen ze na langen tijd wat beter werd, Levie haar al minder en minder raadplegen kwam, zag ze, dat ie 'n heel andere handelstaktiek had gevolgd dan zij wilde, en dat hij, met minder kennis dan zij, wel honderd maal meer verdiende. Toen begreep ze dat Levie iets was. Met de geslepenheid van z'n scherp loerende natuur, had ie in korten tijd zich overal ingewerkt, en heel gauw 't koopman- met juwelierschap geruild of samengebracht. Uiterst lastig voor z'n werklieden, zoog ie ze 't bloed uit; z'n makelaars sloeg ie bijna. 't Bewustzijn van z'n sluwheid bracht honende bedilzucht, en sarrende truken. Niemand had z'n vertrouwen en heel gauw beheerschte ie, met z'n doorrekende, uitgespitste trukenmethode de markt, kon ie als géén ander, voelen aankomen daling en stijging van ruw- en geslepenprijzen. Als iedere juwelier of koopman z'n goed verpatste om 't maar kwijt te zijn uit angst voor 'n voorspelde daling, dan sloot hij, heel geheimzinnig, ijzervast, z'n waar in de brandkast, tot ze na weken drie maal „de hoogte” ingegaan was, en hij tusschenhands opkoopende tegen verlaagde prijzen, schatten verdiende. Een anderen keer liet ie goed los met verlies zelfs, waar anderen juist vasthielden. Doorzien met rake intuïtie had ie den val van 'n zekere soort diamant. Tusschen de grillige, onberekenbare slingeringen van de prijzen, bleef ie koel z'n kansen wringen en buigen naar z'n hand, als 'n speler, speurend in voor ieder onzichtbare gangetjes en spleetjes, waaraan geen sterveling vóór hém ooit gedacht had of bij kon komen. Ook Suus voelde, dat ze daar niet tegenop kon; toch vreesde ze den een of anderen dag 'n val. Want telkens ging ie schijnbaar tegen dingen in die vallen moesten; maar rijker, trotscher, weelderiger en ongenaakbaarder werd Bresser.

Toen eindelijk de eerste razernijen der koop-weelde over waren, en hij, met de sluwe zekerheid van z'n natuur, niet meegedaan had aan verteeruitspattingen en joodsche orgieën om 'm heen, begreep ie dat z'n bereken- en handelszucht zich nog veel meer moesten verdiepen en ingraven tegen de konkurrentie, dat ie met nog meer verbittering moest werken. Want zelf doorzag ie, dat ie in de Kaap en daarna onder den vraag-aandrang, veel te veel zich had moeten laten donderen door den wil van den werkmán, die z'n onmisbaarheid 'n beetje voelde. En ook hij had 't stilletjes voorzien; z'n aparte handelsstreken en vernuiftigheden waren langzamerhand afgekeken; hij was niet meer alleen baas; men volgde hem in alles na, in alles. Toen bleef ie voornaam bijna weg van de klub, en juwelierde in

't groot voor heel rijke afnemers. Zoo had Bresser de jaren om zich heen zien groeien en z'n rijkdom toenemen, hoewel met niet zoo hevige winstvlagen als eerst. Hij was gebleven een der eerste juweliers van Amsterdam, genoot van de weelde die ie uitstalde na de Kaap. In dien tijd was z'n karakter heelemaal vergroeid; alles in 'm was geldzucht en toch bereken-zuinige praal. Zelf meende ie dol veel van z'n vrouw en acht kinderen te houën, maar allereerst wou hij van 't leven genieten, breed-uit, dooddrukkend ieder die 'm opzij wou dringen. In z'n sluw hoofd draaiden alle soorten van wellustplannen rond. Altijd dacht ie, dat ie uitsluitend rijk was geworden door z'n ploeteren, knapheid en zuinige berekening, buitensluitend met wrevel handelsgeluk of toeval. Zoo meende ie geen sterveling verantwoording te moeten geven van zijn doen en laten. Hij zou leven naar z'n stand, goed toezien op huishoudvertering, en voor-zichzelf, buiten z'n gezin, doen wat ie wilde. Z'n vrouw was, door dwingelandijen en heerschende kracht, weggezakt in z'n waardeering; alleen zag ie nog maar in 'r, 'n goeie moeder van kinderen, maar raad had ie nooit meer van haar noodig. En dan, al jaren achtereen ontplooiden zich stil, diepste neigingen en lusten, dingen waarnaar ie eerst gesnakt had en die ie nu kon uitvoeren. Z'n driften had ie vroeger pijnlijk gesmoord, ingekrompen. Maar met de weeldejaren, toen ie bij Suus negen kinderen had gekregen, was ze versleten, prikkelloos voor 'm geworden, scheurde en gierde 't in 'm naar meer en nieuw zingenot.

In z'n bangelijkheid voor „stand,” had ie in Amsterdam niet goed gedurfd, al snapte ie menig nekeiwetje. Maar op z'n parijsche reizen, als ie geslepen verkocht, of deed alsof 't verkocht moest worden, barstte ie los in de wereldstad, ver van gezin en stand-fatsoen, dreef ie uit z'n dierlijkste lusten, gaf ie zich over aan al wat lijf en naakt was, wreekte zich op z'n gedwongen ingesmoorde matigheid, en zwijnde rond, met vuur in z'n lichaam, in verfijnde of grove beestachtigheid, tolde als 'n gek, moerde zich vast in ontucht, liet z'n heet bloed door strot en hoofd vliegen, lachend om z'n gezin, stand en handel. — Dol was z'n roes, uitzwijmelend z'n geilvracht, om dan, uitgebleekt verschrikt bij 'n èrge klacht en naïef briefje van Suus, tot bezinning te komen, midden in 't schuimend wellust-geklots van z'n passies, zichzelf even bekijkend als onverstandig, heel kort maar, om dan op de terugreis weer voor te bereiden plannen voor nieuwe lol, in combinatie met anderen.

Zoo haatte Bresser alle dingen die niet te tasten, niet te zien waren; zoo alle abstrakties, dingen van geest alleen. Zoo voelde ie geen geluk buiten bezit. 't Leven moest ie voor zich zien als 'n groot dik ding, dat ie bevoelen kon, knijpen, duwen, zoenen of trappen, waarin ie weg kon zakken, als in z'n zacht-veerende en rug-kussenende stoelen; 't moest voor 'm staan als 'n vet vrouwlijf, waartegen ie kon drukken, waarop ie zich kon smakken in dierdrijf, dat niet week, niet verschuchterde, maar dat heelemaal voor hèm

er was, waar ie zich doodwerke, inplette mocht in geile smoordriften. Zóó moest ie 't leven kunnen pakken, zoo moest ie in dat lichaam kunnen graven, als wraak op z'n jeugd-ellende, op z'n doodploeteren en sarrende ontberingen. Alles van 't stof-leven wou ie proeven, bedaard, inzuigend 't volste genot van elk leefmomentje. Hij wou proeven, voelen den tijd, 't geld, zijn duiten, z'n genot; hij wou 't niet laten gaan, niet zien vervluchtigen onder hem wég, meegesleurd in 't staag gaan van uren en dagen. Hij wou vastgrijpen dat vervloeiende genot, om 't telkens opnieuw te proeven, te voelen, te ruiken, zich zwaar schooierend tegen den vet-rug van z'n weelde, opzweepend ál broeiender hartstochten. Zoo rookte ie, in goddelijken proefflust, guldenssigaren, zwijmelend in warmen damp-geur, zonder dat iemand 'm mocht storen; zoo kocht ie zich zijden onderbroeken, kousen, nacht- en daghemden, zoende en koesterde de zachtste stoffen aan z'n lijf; zoo moest alles fijn en rijk-krakend aan z'n lichaam wezen; alles amerikaansch-praktisch en hoog-rijk-toch. Zooiets had ie altijd gewild, en nou genoot ie 'r dol van. Hoe meer de dingen aan 'm vanzelf gingen, hoe inniger ie lolde. En zoo luisterde ie, met even veel-geluk altijd weer, naar z'n mooi slaand horloge, zoodat ie 's nachts precies kon weten hoe laat 't was, luisterend naar de licht-zilveren slagjes van z'n remontoir, dat gouên ding, waar alles op stond, als 'n kompletten levenskalender en dat niemand vóór hem in Amsterdam had gekend.

En onder die heete drift om alles te willen heb-voelen en heb-proeven, uit de dingen zuigend de kittelendste zinne-essence, drong en nijdigde in z'n sluw-bekrompen hoofd, 'n minachtende wereld-beschouwing voor stumpers en werklui, die niet zóó geploeterd hadden als hij, en zooveel geest niet om rijk te worden. Hij voelde niets van dat werklui-meelij; ze hadden te vreten, goed, dat was hún geluk! Hij kon niet dulden dat ze méér verlangden. Niet iedereen kon rijk zijn, niet iedereen had zooveel doorzicht, werkkracht en slimheid. En goed vond ie 't, dat zooiets ook maar bij enkelen bleef. Z'n geld-invloed had 'm opgetild uit nietigheidssfeer waar ie eigenlijk hoorde te ademen. Niets zag ie meer dan geld, vrouwen, genot en handelsradheid. Vandaar dat ie Eva, met wie ie bijna altijd overhoop lag, vreemd, royaal en ongehoord-goedig vond. Toch durfde ie 'r niet véél zeggen, omdat ie 'r érg noodig had, in alles, als hij weg wou naar Londen of Parijs. Hij moest 'r wel ontzien; maar anders, om haar afbrekend gesar op alles wat hij deed, en wat hij kocht, met haar geniepigie kritiek, haar stillen spot, en haar giftig neerslaan van z'n parvenu-vleugels, waar ie éven maar 'n wippie wou nemen naar hoogere kringen, kon ie 'r wel vervloeken soms.

't Was de eenige pijnplek in z'n uitzuig-genietingen, En toch was ie bij anderen trotsch op Eva, trotsch op haar vlugheid, haar stil afdoen van alles wat ie haar op gaf, haar scherp wreken van verkeerdheden, haar strengheid en haar liefde voor kunst en

muziek, al vond ie die mal in zichzelf. Maar respekt toch had ie voor haar geweldig zaken-doorzicht. Dat voelde ie nou juist 't ergst. Daar, zat ie met 'n groote partij grof-geel in z'n maag, die zij had afgekeurd. Ze hadden 'm beet gehad. Veertig duizend gulden verlies zat 'r op, en tweemaal had ie bij Thalmeyer in de bank 'n partij geslepen moeten beleenen, om die partij nog vast te houën. Treiterende wroeging, had ie, dat de direkteur van die bank 'm z'n goed zelf had laten taxeeren, uit zuiver vertrouwen, en ie toen niet méér gevraagd had, veel meer dan de waarde. Wat kon hèm 't schelen of de bank er-in liep; handel bleef handel! Was hij 'r zelf al niet zooveel maal ingeloopt? „En waarom heb ik 't niet gedaan?” — woedde 't in 'm, — die man had 't volste vertrouwen in me, en zéker had ie tweemaal de waarde gegeven. O! 't kon koken en huilen in 'm van spijt, als ie dacht aan z'n eerlijkheid. Was 't gemeen? Geen kwèstie van! Al had Eva 'm voor 't laagste uitgescholden, — want voor háár voelde ie angst in dat zaakje — toch had ie 't moeten doen. Ze hebben hèm zoo dikwijls willen bedonderen, al was ie ze te slim af; hij mocht 't anderen net zoo goed lappen.

Toch voelde ie zich de laatste maanden nerveuzer en gejaagder dan vroeger. Hij genoot niet meer zoo kalm, breed-uit van de dingen. Bangelijk voor z'n lijf, dacht ie 'r aan, of dat beetje zwieren 'm soms zoo òp maakte, en de zorgen. Na ging ie in zichzelf, wat ie al zoo had. Alles wat ie verlangde, in z'n huis en in z'n kring, zoodat iedereen kon begrijpen dat ie bij Bresser was. Maar de angst dat 't 'm armer zou maken, kwelde 'm toch soms; hij overzag niet meer zoo klaar en snel als vroeger, wat ie moest laten staan of mocht nemen. Z'n hartstocht beheerschte soms z'n oogen en kooplust. Aan zelf-bekrimping wou ie niet denken, en ook niet aan standvermindering. Zou hij maar niet wat minder uitgaan? Wat had ie 'n heerlijke huisgemakkes! Allereerst z'n kostelijk eten en alles wat ie wou, z'n nieuwe whistspellen, met z'n overal geroemde schildpadden fiches, z'n parlemoeren doos, en z'n kollektie meerschuijen pijpen met heele straten er op; z'n doorgerookte sigaretten-, sigaren- en tabakspijpen, oliebruin, met dien zwart-bronzen glans en al die weerschijnen erop, pijpen die ie in z'n mond kon nemen met godstrots, en waar ze dol jaloersch op waren.

En wat meer nog had ie thuis? Z'n biljart boven, al z'n zilveren stellen, z'n wapenrekken, heelemaal bezilverd, en dan z'n verzameling nakende fotografieën; god-nog-toe! wat waren ze daar jaloersch op! Om 'm te kwijlen stonden ze, de juweliers, als ze bij 'm waren, en ze smeekten 'm nòg eens en nòg eens te laten zien. Alleen die pest-Lozij, die straks bij 'm zou komen, kon ie niet luchten; die vroeg nooit naar z'n dingen, die mien ¹⁾. Nou liet ie z'n dochter engageeren met 'n

¹⁾ Veinsaard.

gojsje arme advokaat, van rijke komáf, alleen om den naam. Dat vond ie liederlijk. Met zóóiets moest zijn Eva nooit 't hart hebben bij 'm te komen. Er waren net zoo goed joodsche advokaten te krijgen, en mèt centen nog erbij. Waarom 'n nakkedikker? ¹⁾

In z'n gespitste natuur, hijgend naar stand-verhooging, maar toch kliekjood, begreep ie de daad van Lozij als schande. Hij, klokvrij, bleef jood, vol bereddering in de bres spingend voor al wat óók jood was, als 't z'n duiten maar niet moest kosten. Zelf wist ie, dat ie gojgoomer ²⁾ was, maar toch niet een die 'r mee te koop liep, en dan nog meer uit gemakzucht dan uit overtuiging. Maar plots voelde ie dat Lozij maar zelf moest weten wat ie deed. Hij wou nagaan waarom hij niet méér thuis bleef; opzoeken wou ie, waarom ie niet zóo meer genoot in z'n kring waar ie àlles toch bezat. Was ie niet, na dolle moeite, eindelijk lid geworden van Artis, z'n grootste eer, en hadden z'r niet 'n feestavond van zullen maken als juist toen niet z'n jongste ventje kwam te sterven? Hij lid, en Lozij gedeballoteerd! In jaren had ie zoo'n geluk, zoo'n nekome ³⁾ niet gehad!... En was ie niet lid van 't Park, en had ie niet 'n orkest bij zich thuis? Z'n Herman, viool bij Cramer, z'n Manuel klarinet, en z'n dochters piano? En ging ie alles goed na, dan stuitte ie op Eva en z'n vrouw, — twee handen op één buik, in alles 't eens tégen 'm, altijd tégen 'm. 't Scherpst raakte 'm Eva in stand-trots en in kritiek op verteringen, waar hij keef en schold als zij iets extra uitgaven. Wat 'n herrie had Eva niet gemaakt, toen ineens nog twee papegaaien in huis kwamen; en de prachtklok die ze bijna stuk wou gooien. Maar de reuze-stereoskoop met platen, die hij meegebracht had, vonden ze toch allemaal mooi. Alleen maar de platen van de heele wereld, platen van alle opera's, met zwam-lichies er achter, en alles uit Amerika, met kleuren alsof je 'r zoo lévend voor stond. Toen waren zij toch eens gebluft, Suus en Eef. En waarom vervloekten ze nu weer z'n drie monster-speeldozen, die ie had thuis gestuurd, en 't groote tooneel voor de kinderen, en die russische horlogetjes voor haar, en die pracht-kachetringen met malakiet en paarden, en haar oorbellen, zevenkaraats pandelokken? Wel voelde ook hij, dat ie te veel kocht; z'n hartstocht maakte 'm bang, wild. Nou pas weer had ie 'n tweede fabriekje er bij gekocht, dat slecht bezet was, en 't huishouën eischte elken dag meer leergeld voor meisjes en jongens, allemaal privaatllessen. Zou ie maar niet stoppen met hun fransche en duitsche meesters, en zou ie maar die fransche goevernante niet wegdoen? Maar dat kon niet in zijn stand. En toch brak angst in 'm uit, als ie aan al die uitgaven dacht. Waarom móést Herman leeren bij Crámer?... drie pop per les, 'n bagatel,... en waarom Manuel klarinet bij Seevik?... en waarom

¹⁾ Armoe-zaaier.

²⁾ Onheiliger van ceremoniën en ritueele voorschriften.

³⁾ Leedvermaak.

de jongste drie, Betsie, Caroline en Maurits ineens aan de piano? Maar had hij dat zelf niet zoo gewild, en had hij nog pas niet Suus gezegd, dat 't noodig was voor z'n stand? Zeker, want Eva was gillachend de kamer uitgehold, en nà wou ie 'r toen gooien in drift, 'n kopje, dat voor 'm gestaan had, woedend om Eefs honend gelach en gesar. En nou moesten ze weer joodsche les hebben; dat wilde Suus nou op haar beurt; ze moeten niet opgroeien zonder god noch gebod; later konden ze gelooven of niét gelooven, wat ze willen.

Wilder liep Bresser de kamer op en neer, drukkend weer z'n lauwen zakdoek tegen warm gezicht. Z'n denken had 'm opgewonden; onrustig geslinger rond één thema: te veel vertering — joeg 'n prikkel-hitte door t' lijf, z'n genot vergallend. Toch wou ie even 't snoetje van z'n fransch maîtresse zien. Uit 'n licht portefeulietje haalde ie 't portretje van fransche nekeiwe. Onder 't kijken naar haar kopje en stil lachen van haar mond, berekende ie hoeveel z'm al 't laatste jaar gekost had, met al haar grillen en ameublementen. Maar dan keek ie naar haar schalksch uitdagend snoetje, haar slank lijfje, en gepakt was ie weer, met vloekende wegduwing van reken-gedachte. Toch maakte haar lief inhalige lach 'm bang. Pas had ie 'r prachtig ingericht bij Passy en weer was ze niet tevreden; ze wou midden in Parijs, midden in de rue Richer. Toen kon ie niet meer wegdringen 'n vreugdegevoel dat plots in 'm opschoot. Als ie haar nou stilletjes liet stikken, en es terugging naar z'n engelsche maîtresse, die ie van Amsterdam al kende, en maar voortging met dreigbriefjes te schrijven, poste restante, al stuurde ie 'r precies wekelijks wat ze noodig had. Dan patterde ¹⁾ ie metéén de lastigste, en 't dreigen van z'n engelsche nekeiwe, dat ze alles aan z'n vrouw zou schrijven of 'm de twee kinderen sturen, hield op. Maar tot besluit kón ie niet komen: hij vond z'n fransch kluitje nog te versch, te lekker; vandaag woelde al zooveel door z'n kop en voelde ie zich al zoo èrg bekneeld tussen benauwingen waar ie zich zelf ingehaald had. God weet hoe gewoon ie 'n lekkere meid uit z'n eigen personeel had kunnen pikken, al waren 't Racheltjes, ook vleesch, voor niks nogwel, als ie ze maar wat mooier werk gaf. En weer drong vaag gedraai om één denkpunt z'n kop rond. Met schrikhuil voelde ie z'n kalm genot in 'm vervloeien; z'n gejaagdheid, z'n onrust en z'n zenuwen maakten 'm bang, soms bang voor alles, voor zich-zelf. Toch zou ie zich bedaard en opgeruimd houên, want als Lozij daar kwam, mocht ie niks aan z'n gezicht merken.

II.

'n Oogenblikje bleef Bresser staan voor z'n bladzilveren gemonteerd sigarenkastje, peuterend met z'n hand aan 't slotoogje of 't wel goed dicht was. Laatst nog had Herman, z'n oudste, 'm leelijk beet

¹⁾ Zich van iemand afmaken.

genomen. Stinkbokken van drie cent had ie heel netjes in 't zilverpapier van zijn vijftig-cents- en guldenssigaren gerold. Wat 'n slimme rot vond ie 'm toch, sprekend hij-zelf, toen ie jong was. In stilte had ie om z'n streek geschaterd, den heelen boel op straat gesmeten en Herman 'n pak ros gegeven, om 't fatsoen en ontzag op te houën van zoon tegen vader. En van dien tijd af droeg ie 't sleuteltje aan z'n ring.

't Was drie uur. Stikkender broeide zonnehitte achter de ramen, als dampend licht speel-trillend tusschen 't latjes-gereep. De eerste koelheid uit 't schemerlicht was weggestoofd. Zacht trok Bresser aan koordje van 'n jalouzie, wringend de latjes in recht-op-stand. Fel schoot plots 't licht de kamer weer in, gemeubel opschrikkend uit loom schemergesoes. Zacht geschuif krabbelde uit de streepgoud-flonkerende papegaaikooien, van zonlicht dat spatte op koper; de parelende gaskroon schoot vonkvuurwerk in bogen en kleurtóoverende trillingen rond dwarrelend gecirkel en gevlam van lichtjes.

Ongeduldig verlangde Bresser naar de komst van Lozij, om 'm te kunnen pesten, de oogen uit te steken met z'n buffet, z'n klok en 'n hoop dingen die ie nog niet bij 'm gezien had. Elkaârs bloed konden ze drinken, en toch altijd waren ze samen, wilden elkander niet missen. Zonder kloppen was Saartje, de joodsche chef van de meiden, binnengekomen. Als half uitgroeisel van Bresserschen kring, al twintig jaar in dienst, had ze alles meegemaakt, kende elk geheimpje van de familie, mocht de kinderen mee helpen grootbrengen, was vertrouwde en verschoppeling van allen. Wijd-uit had ze de deur opengeslagen.

— Uwés-frou-laaf-frage-of-úwes-al-koffie-mot-hebbe? —

Saartje sprak ratel-snel, alles op één toon, in letters-opslurpende vaart. Bij elk woord, trok hoog aan één kant haar mond scheef. Door jaren gewoonte alleen kon iedereen bij Bresser haar verstaan. De juwelier had 'r niet eens aangekeken. Door de jalouzietjes heenloerend, met gebogen knieën, om de gracht over te zien naar Lozij, zei ie afgebroken:

— Nee... nou... nog... niet... als meneer Lozij strakkies komt... maar... geef maar... de kognak... en... ne... de wijn... en... en... zet de taart klaar.

Nog zag ie niets aankomen; zich omdraaiend naar Saartje, ging ie toen sneller voort:

— En breng wat schuimpies... maar dénk 'r om, presenteer op 't nieuwe zilwre blad... en breng je mijn gróote zilwre beker... en breng mee, de zilwre suikerstrooier en de zilwre taarteschep... maar zeg niet an m'n vrouw dat ik 't je gezegd heb... en de zilwre klontjestang voor de kognakkies... en de presenteertrommels de zilwre, jewéetwel... denk 'r om Saartje... maar doe 't uit je eíge hoor!

Saartje was, haar handen op 'r gezicht slaand, ingevallen, ratel-snel:

— Houw-ùwes-èffetjes-stil-dat-kenn-'k-niet-allemaal-niet-ontouwe... me-kop-loop-me-n-òm... ik-wor-nog-me-chogge-in-ùwes-huissouwe... me-kop... me-kop!... wat-het-uwès-gezeg-allemaal?

Bij de deur stond Saartje; toonloos-snel had ze gesproken, in tuimel-vaart. Nooit kon ze antwoorden, of knorrig moest ze iets terug mogen ketsen. Met nijdig gezicht luisterde ze weer, klaar om bevelen op te vangen.

— Ik zeg niks tweemaal voor 't zelfde geld... bi-je mechogge-of-wat-scheelt-je!?... de mense hoewe niet te denke dat 'k geen zilwer heb!... en nou afgemarcheerd march! — donderde Bresser Saartje na, die, doodbang voor z'n driftstem, weggehold was.

Klaar-galmend, keilde de bel klank-schommeling door de hol-hoog uitgebouwde gang. Dat moest Lozij zijn. Tegen 't raam gedrongen, plat z'n neus op de glazen gedrukt, noodeloos duwend z'n bril, poogde Bresser, in teenverheffing, van boven door 'n latreet op de stoep te zien. Daar zag ie Lozij met zoon, en neef Sak.

Godverdomme! — driftte ie in zich-zelf, onder 't gejaagd aantrekken van z'n gekleede jas, haastig over overhemd-gebobbel — altijd die verdomde Sak! — Woedend was ie, dat die 'm nou weer z'n chabbes kwam verstoren, woedend op dat stuk falderàppes ¹⁾, die schandvlek voor de famielje.

Door de gang strompelden mensen achter elkaar 't trapje op naar de eetkamer, waar Bresser vandaag ontving, om 't effekt van z'n nieuw buffet en nieuwe klok, zóo uit de eerste hand, te zien.

Wijd sloeg open de deur, met neef Bresser in kort gedrongen gestalte voorop, waarachter uitpropte 't hooge schommellijf van Lozij, met z'n gespannen bierbuik, onder licht, fel-wit vest gesloten, in chieke omlijsting van fijn, zwart-kamgaren kolbert. Bij-zij, 'n beetje verscholen, magerde, iets hooger dan hij nog, z'n knokkige zoon, med. stud., familiegodje van geleerd- en bolleboozerigheid in alles. Bresser liep naar de deur, drukte joviaal innig de hand van Lozij en zoon, med. stud., met strak voorbijzien van Sak, wel wetend dat ie 'm daarmee pestte.

— Zeg!... bin 'k zóo e kleihne droll, as-je me nie zieth?... nòggg! — schorde Sak Bresser, vuurrood van woede uit. Met z'n hand stond ie klaar, en Bresser had 'm nieteens goeiendag gezegd.

Sak Bresser was de arme neef uit de familie, vroeger slijper geweest, half werkman, en toen, door invloed van den juwelier, makelaar geworden. Allen in de familie waren bang voor'm, voor z'n flap-maar-uit-tong, en omdat ie overal, altijd dezelfde was. Alleen Eva hield van z'n robuustheid en hij van haar, omdat ze nooit „grootch was teuge d'r arreme pàrrig van è neefh.”

Op Saks uitval had Bresser alleen 'n zuur-zoet lach-gezicht getrokken en luchtigjes gezegd, dat ie zich niks dik moest maken, want dat ie 'm wel degelijk goeiendag gezegd had.

¹⁾ 'n Soort Jan Rap.

— Ghéén kwétsie v ànn!... die wil mijn belazere!... Sraam je z'k veur die àrreme pàrrig van è neefh?... Dan mot je 't rondúit zerre!... nògg!... Bi-je besraamt ower mijn teuge meneer Lozij an, omrééede-je zoo'n arreme pàrrig in je familje hèth?... Dan gaan 'k wègg!... noggg!... die-is, zal 'k dóódvalle óók goett!...

Saks gezicht was weer kreefterig rood van drift geworden. Z'n stem schorde rauw-schraperig, als van 'n venter die zich heesch geschreeuwd had; bij elken eindzin schrampte en scheurde ie 'n vreeselijke „nòggg” eruit, erger dan 'n vloek, die ie aanhield schor-gerekt, vol haat, met bevend-opgetrokken grauww-rooiege bovenlip, die lang erna nog, in tartende minachting van heel z'n, met gift-woede doorschokt gezicht, bleef trillen. Sak was op z'n chabbes, met zwart gekleede jas, waarvan de voeringlooze knopen flauw-blauwerig glansden als gewreven loodschijsjes. Z'n groote, gebogen kokkerd, viezig vanbinnen behaard met zwartige sprietjes, rondom omsprenkeld van bruin-week sproetjesgespat, stond tusschen weggesmalde oogen, onder laag, vuilig-vergeeld voorhoofd, waar net berg tegen plakte. Glundere, diepe oogen, vol vreemde, giftig-draaijerige kleur-mengeling, als van glazen, binnenin spiralend beschilderde stuiters, driftten in nog diepere kassen schuwwild door 't vergeelde wit, alsof ie 'n ziekte onder de leden droeg. Naast z'n neus, onder leedjes-fijn-bestrepte ooghoeken, holden paars-zwarte zakken en als ie sprak of lachte, rijde 'n rotmond met vergroeide, zwartig-groen-wèggebroke tanden, uit iets naar voren geduwde kinnebak, waarop z'n bovenkaak tandloos bijna stompde in bleekig vleeschrood. Z'n zwaar bekruld, kroeziger haar had bij z'n groote, randloos vooruitbuigende ooren, grijsdottige pluimen, stoppelig wild, oorholten ingroeïend. Een kaalplekkige baard, met klierig-rooie huid-schemering ringde nijdig rond z'n kin, verbruind-grijs, verwilderd uitlopend in vinnig-rood-zweertjes-gestippel onder den hals, waar 't vleesch ingekneld zat tusschen mal-hoog-engelschen boord, die al z'n hoofdbewegingen star verstijfde. Gelijkenis met Levie Bresser, den juwelier was er niet veel. Die pronkte met z'n hoog, glad voorhoofd, toevalligen denkgevel, z'n fijn onderhouên lichte huid, z'n blondrossigen puntsnor, z'n kleine-wit-weeke handen, z'n rechten neus, waarboven ingleufde gouên bril, die professoraal geglans gaf rond kippige oogen, z'n chiek geknipten puntbaard, waardoor ie sprekend geleeke op 'n zeer bekend minister, wiens loop en kleederdracht ie dan ook stiptelijk bestudeerd had, om de gelijkenis al maar grooter te maken. Ook hij liep op straat met 'n beetje gebogen rug, hoewel 't'm moeite kostte, en in zaken-gereken z'n schouders soms plòts vreemd zakten; ook hij liep 's zomers altijd met 'n prachtig, wit satijnen vest, bebloemd, of vol gouên hoefjes, met een hoogen dop, waarop schitterde een overal meedraaiende lichtspiraal, één dag in gala, met gelakte schoenen, 'n anderen in licht-geruit grijs, dan weer in tusschenschakeering van gedempt-grijs cheviot naar donkerder blauw, altijd chiek, in uiterste verfijning van kwaliteiten

en coupe, driemaal duurder dan de rijksten. Alleen z'n dikke onderlip, grof-plat uitbuilend boven magere, naar achter geduwde kin, verklapte 't geheim van z'n geweldige zinne-natuur. Die bedierf de gelijkenis met den minister, en ook kon ie niet afleggen de vier reuze-ringen, met diamanten en kachet, zoo rijk flonkerend, als ie losjes z'n handen bewoog onder 't praten.

Maar Sak vond z'n neef Levie 'n branie; z'n verfijning, die ie niet eens begreep, hinderde 'm gloeiend. En boven alles voelde ie, dat die rijke stinkerd 'm wou doodbluffen; dan, — dan had ie nijdigen lust om hem en z'n heel rommeltje te befluimen. Juist om dat haat-gevoel te luchten, verdroeg ie beleedigingen, nam ie zich voor te blijven. Op de laatste snauw van Sak, zei Bresser niets meer. Voor Lozij en z'n zoon wou ie zelf 'n paar groote stoelen naar 't raam rollen, lieverig ze verzoekend te doen alsof ze thuis waren. De middenjalouziën, waardoor 't meeste licht op 't buffet-viel, had ie, zoo schijn-ongemerkt, half opgehaald, om de kristalschittering van de onderste galerijtjes te laten vonken.

Lozij was deftig-paf in den grooten stoel gezakt en z'n zoon deed 'm precies alles na. Lozij behoorde tot den stand van Bresser, was schatrijk juwelier, heelemaal geen geloofs-jood, in z'n soort bekend klub-atheïst, voorgelicht door verklaringen die z'n zoon van de Buchnersche geboden, uit diens Steenen Tafelen had opgediept, en waarvan ie 't grootste gedeelte niet begreep. Jaren was ie al Dageraadsman, klokvrj, luchtend z'n godlooehenarij in spot met vroomheid. In z'n neiging tot verkristelijking, — want zoo zag hij 't atheïsme, — wou ie z'n dochter 'n kristen advokaat aanpraten. 'n Kristen schoonzoon vond ie 'n ideaal, en z'n eigen kind dokter! Toch was ie kalm-goeïg, van natuur, niet heerschend met z'n duiten, „mienig” — zooals Bresser zei, sprak weinig, met altijd 'n raar glimlachje om z'n mond, ook lachte ie heelemaal niet. Op-en-top genoot ie toch van z'n bestaan en duiten, veel rustiger dan Bresser, en gaf ie veel geld uit voor boeken, waar Bresser juist den dood voor had. Z'n spiegelend glad hoofd, met 'n kringetje grijs haar middenin, bleef één van z'n ideaal-gelukjes, waarop Bresser soms jaloersch was, vooral in den schouwburg, omdat 't in de stalles zoo rijk stond. Log van lichaamsbouw, zakte z'n zwaar-mienig hoofd in vetten kwabnek. Z'n gezicht had iets goeiigs, z'n kleine oogen stonden zacht-zelfgenoegzaam te gloeien onder weggemold jukbeen, als ingepriemd in 't vet van ontzaggelijke plooiwangen. Z'n bij den kin afgeschoren baard gaf z'n gezicht iets Engelschmanachtig koels en droog-komisch, met 'n verjonging in z'n verschijning, door kort, zwart kolbert en grijs viltten fantaziehoed.

Saartje was, in haar wollig bruinig-zwart chabbesjaponnetje, met losjes 'n licht blauw halsdoekje om, waarop 'n valsche-granaten broche donkerig flonkerde, zachtjes binnengekomen en had op kleur-fel pluchen tafelkleed, om kristallen pièce de milieu, glazen en glaasjes, trommels, flesschen en kelkjes gegroeped, in een blufferige

uitstalling van zilver, naast taarten en koek, „zooas meneer d'r me-chogge had gemaak te doen.”

— Saar je schullepies!... geeme-ne chnokkel ¹⁾... hi.. hi.. hi.. wat-e-kàk!... wat e chnéks-madam! — ²⁾ lachte Sak, met z'n hand plots woest grabbelend in de geschulpte haren van Saar, die vettig-pikzwart, plat op haar voorhoofd plakten, dat beenig-smal, onder vastgekleefden haartooi vol groene-zeepglans, uitpunte, met iets dun-snoeterigs van 'n haringkop in oogstand, kin en kaken.

— Nòh-schreit-uwes-toch-uit-warachtig-me-beetje-haar-'n sraandaal! nòh, ... me-pietsie-chabbes-verstore!...

Nijdig had Saar haar zinnetje, aaneengeregen-toonloos uitgerateld, na eerst met 't gif van d'r groene nijd-oogjes Sak bespat te hebben.

Jij mot altijd je póóóte uitsteke! — zei Bresser, dik tongig van kwaadheid.

— Veurwàt?... wat dòe 'k dan?... nòggg!... meen je haar schullepies?... è mooi kriebelgatje!... mot zoo'è uitgedroogde nekeiwe ³⁾ dan nog schullepies drage?... wat è lef!... wat è ponem!... dat leer jij d'r zeker, en veurdat trek je z'k d'r partij veur d'r schullepies... vertel mijn!

Bresser lachte zuurder, schudde „nee”, tegen 't schorre gekrijsch van Sak in, voornaam z'n puntbaardje met beringde schitter-hand beaaiend.

In de kamer achter de eetzaal klonk plots stoelbombardement. Henriette, op een na de jongste dochter van Bresser, was luimig thuisgekomen, en had direkt zich voor de piano gezet, om met de deuren dicht door te studeeren, alles wat stoel was om haar heen opzij gooiend. Zelf 'n beetje doof, speelde ze met negatie van rumoer rondom haar. Als er visite was, vond Bresser dat piano-gestudeer, met z'n telkens vloeiend gerol van de hoogte naar de laagte en weer terug, soms met twee handen tegelijk, prachtig, omdat ieder dan hooren kon hoe ie z'n kinderen opvoedde, en wat voor 'n orkest ie thuis bezat. Wel verwarde en dempte 't soms sterk 't gesprek in de eetkamer, maar dat had ie 'r wel voor over. Alleen voelde ie zich kregel, omdat Lozij nog over z'n buffet zweeg, en Sak, die „door 't mechoggene ⁴⁾ heen was”, ook niets zei.

Als er gesproken werd, moest ieder z'n stem hard uitzetten, dwars door 't piano-gejoel. Bresser was, onder 't inschenken van kognak en wijn druk aan 't schreeuwpraten over z'n laatste Londense reis en 't afloopen van z'n partij-brokkantig en Cape-white.

— Hè-je dan niks meer veur je mense? — vroeg Sak meewarig.

— Me mense?... jij vraagt altijd van je af!... me mense?... voorwat eerst die?... nee, zeg-zòo: ik heb niks voor me zèlf.

— O ja, heb rachmonis ⁵⁾ mit je!... vertel mijn!... noggg!... of 'k nie

¹⁾ Zoen.

²⁾ Vrouw met veel drukte.

³⁾ Meid.

⁴⁾ Dolle.

⁵⁾ Meelij.

wéet!... Veur jou ken de werksman doodhongere!... zal ik de pèss krije as 't niewaar is!... Zullie durrewé niks teugezegge;... wie's brooth je eet wie's lieth je zinkt. —

Bresser voelde zich woedend worden, maar hij was bang voor Sak. Toch wou ie scherp antwoorden, alsof ie heelemaal geen angst voelde voor z'n flap-maar-uit-mond.

— Een-twee-drie, doodhongere!... onder ons gezegd en gezwége... ik beb schijt an de werkman, wat zeg jij Lozij?... Eerst m'n eige huishouê, versta je Sak!... 't hemd is nader as de rok!

'n Zwaar pianogebons in de bassen verdoofde z'n woorden in warklanken.

— Laat die verchwartzte pejáno togg ze chnajem ¹⁾ houê! lachte Sak nog dieper krijschend, schor door 't schreeuwen en spreken tegen elkaar in, om 't eerst aan 't woord te komen. — Jullie kenne tóch deurvrete, of dat 'r já of dat 'r née werk is, noggg!... maar de werksman!.. Ooser!.. ²⁾

— En me huishouê — drong Bresser middenin, — waar mot de schoorsteen dan van rooke?

Grijnzend z'n bobbelneus bewrijvend, schorde Sak treiterig:

— Je huishouê?... binne dat je pappagáaje en je temeijes... ³⁾ en ál wat-je koop en wat-je vetéert?... noggg!... Nee jullie make 't mòoi mit de werksman!... as d'r maar geen chtinkert uit mot komme!

— Wat wi jij toch às van de werkman, je bint toch niet meer bij zel!... hè-jij 'r wat van nóódig?... jij bint toch makelàar!

— En dòch wil ik 't zerre as jullie bloedzuigers binne!... en zullie z'k de schwère-nouth ⁴⁾ werrike... Mákelaar!... nòggg!... zeg maar mártelaar!... zal ik ieder week verzieke wat 'k verdiene ken an je pesgoed!... geen màzzel geen bròoche ⁵⁾ is an je heele masse-mátte!... zoo gaat 't mit jòu mit de werksman ook!... Ik weet wel asje owergewich geef en as je nie laat wége!

Rauw had Sak z'n woorden uitgeschord, de hoogte in, òver de klankrammeling van piano, die doortierde z'n wemelende modulaties. Lozij lachte z'n glimlach breeër uit, en Bresser schaterde valsch. Dat maakte Sak nog kokender; want niet zag ie 't gelach van Bresser als gemaakt maar als spot op hèm.

— Hij lach!... pas mar op je bréukie!... blijf nie d'rin!... 't spreekwoort zeg è wáar woort: die 't láatste lach lach 't bèste!

— Jij hêt zoo'n gemèene mond; — schaterde Bresser harder en gemakter door, toen ie woede zag driften op Saks gezicht.

¹⁾ Chnajem: in dien zin bek.

²⁾ Hier onmogelijk, letterlijk ongeoorloofd.

³⁾ Maitressen.

⁴⁾ Doodploeteren.

⁵⁾ Geluk noch zegen.

— En doen de werklui òns niks, meent u? — vroeg, plots schuchterzacht uit z'n zwijgen vallend, Lozij, aan Sak, in komisch aangekijk, dòòr-glimlachend zonder te lachen.

— Waasj-fiel!... jullie binne mit rech twee hande op éen buik as 't teuge de werksman ankomt, maar as jullie verkoope motte, kenne jullie malkanders bloet drinke... vertel mijn!... nogg!

Bresser gaf 'n stamp van woede op den grond; den hals kon ie dien vervloekten uitflapper wel omdraaien. Sak had onthutstheid gezien bij z'n laatste woorden; dát was 'n gevoelig plekje.

— Jáá, of jij nou beis ¹⁾ bin of niet... darr heef ik rau schrijt an... versta-án?... ik bin pietje-rech-uit, ik heef me hart op me tong lerre,... ik kèn nie huichele, ik ken nie schmeigele... nogg!... bij mijn is 't broekie àn, broekie aus;... ik kòm thuis hoe-as ik uitga... dat wéét je!

'n Schel wild geschreeuw uit den hoek bij de deur, met snerpendergillerig gelach ertusschen, verstomde Sak. Ook Lozij schrok even uit z'n paf-rust.

— Adderòj!... wat is dát? — schorde Sak.

De nieuwe fransche papagaai, gelokt door gesprek en pianogetingel, was opgeschrikt uit z'n rust. Op de koperen tralies van z'n kooi trompette flinkerend de zon; onrustig schommelde z'n rood en groen beveerd lijf op den stok, onder uitstootend gillen en lachen van mal-hooge keelstem, in zelf-koesterend schreeuw-geprobeer: Madame, madame as tu... as tu... as tu déjeuné... às tu déjeuné Coco? — waarop lachschaterend schel uitschoot: allrrright mylorrrd!

Kleur van pret kreeg Bresser, toen ie Saks verbazing zag en ook Lozij had zien luisteren. Sak bleef er even stil van en vroeg toen:

— Wat chmoest die?... die kèn je verraàje en verkoópe as ie wil... bij goddalle machtig!

Maar niemand gaf 'm antwoord. Heviger dreunde 't piano-gebonk, met snerpenderhoog meegegil en schatergelach van de Française erboven uit. Bresser gloeide van trots en opwinding. Maar tevreden was ie nog niet, want al lang had ie verwacht, dat z'n klok reveille zou hebben geblazen, en er was niets gekomen. Onder 't gesprek door, zag ie plotseling, dat 't haakje weer voor 't kastje zat, waaruit de trompetter springen moest om te tètteren. Natuurlijk, dat had niemand anders dan Eva 'm gelapt. Vlug sprong ie op 'n stoel onder de klok en verzette 't haakje. Nog één minuut en z'n wonder zou half vier slaan. — dan mòt ie 'r uit met z'n trompet!.. Wat zalle ze kijke! — lolde 't in 'm.

Henriette hamerde woester gamma's en de fransche Coco had den Engelschman gelokt, die in klagelijk gejammer 'n week gezang door 't gesprek heenhuilde. Sak hield z'n handen aan de ooren.

¹⁾ Nijdig.

— Wat 'n verchwartzte herrie!... è pietsie é patch azze we z'k mekaar vestaan kenne!

Opnieuw vulde Bresser de glaasjes, en zoon Lozij, die nog geen woord gezegd had, wou Bresser net iets vragen, toen, in knarsend veer-sprong-geluid, uit de zijwand van de klok hevig lawaai tètterde. 'n Klein, met uniform beschilderd kereltje, hief, met automatisch-strak-scheef-bevend armbeweeg, 'n trompetje bij den mond, en tètterfel, reveilde 't den tijd.

...Tettè tettè... tettètterettè! — hield 't aan, schel, in geluids-gedrang tusschen pianogebons en geschater van papegaaïen, die met 't nieuwe geraas wilder joelden en krijschten, als gillende schoolkinderen op straat. Lozij en zoon, aangestoken door 't kittelend gelach en gebons, waren plots zelf in lachen uitgebarsten; Sak bleef heelemaal verbouwereerd.

Langzaam was ie met z'n handen op den rug naar de klok gelopen, voor-zich-zelf uitroepend in week stemgehaper, onder elk geschetter dat tusschen z'n woorden schoot:

— Wat-e-gèin... wat...e...gèin... hoe kanne-n't ménschehande máke!

Vlak bij 't blazende trompertje was ie gaan staan, en toen Bresser in ernst wou uitleggen, dat 't geluid niet uit trompetje, maar uit de klok kwam, bij 't uurwerk, voelde Sak zich „verneukt”, en onder hoog-luid gestrij van hun twee krijschende stemmen, vlak voor de alarmeerende klok, verdoofd nog door 't pianogebons, kreetstooten en lach-uitbarstingen van papegaaïen, wisten Lozij en zoon, die zitten gebleven waren, niet waar de twee Bressers zóo heftig-gebarend over keven. Eindelijk was de klok uitgetrompet. Lozij had zich best gehouen, weinig van verbazing tegenover Bresser gelucht, en z'n bleuerige med. stud. durfde niet goed. Bresser had ze beide wel kunnen worgen, om hun koelheid voor z'n prachtklok. Maar toch genoot ie van huis vol leven, zich vooruit al lekker makend, als straks daar Herman viool en Manuel klarinetles moesten nemen, al was 't boven. Dat had ie zelf zoo ingesteld, op Zaterdag. Want de klub sprak van z'n huisgezin, als van 'n muzikaal wonder. De twee papegaaïen waren stil geworden nu de klok uitgeschaterd had, en beter konden de heeren elkander weer verstaan. Maar nu klonk zacht-dun, afgebroken soms, boven den rechter kamerhoek, viool van Herman. Drenzerig-week, zeurde door de zoldering, 'n versmoord toontje, eigenwijs ingaand tegen hollende piano-études. Weer gloeide Bresser inwendig om nieuwe muziekstem, die nèt nog te hooren was soms; maar Lozij vroeg niets en med. stud. nog minder. Sak, die vanaf dat ie gekomen was nog geen stoel genomen had, lette er niet op, omdat ie weer 't gesprek terug wou draaien op den werkman van straks, en tersluiks te hooren of Levie nog wat goed ¹⁾ voor 'm mee had.

¹⁾ Diamant.

— Zal 'k verrekke Levie, asje me nie 'n paar nuutene sroene mag géwe!... wat ik me doodgeloop heb gistert, om'm 't laatste kwartje op te krijre... bij die gele melak... ¹⁾

— Dàarvoor bin je mákelaar! — viel Bresser in, — voorwat deug je anders?... dach je soms dat ik jou aanbod maar àan-swaajdraaj kan anneme?... Zéker om je mooi gezich!

— Déuge!... déuge!... nogg!... wat-e chmoesies ²⁾ allemaal!... veur wie loop ik me dood, om'r de láaste chpie uit te haale?... nee mòdi is 't... mijnentwege ja!... Zal 'k daar dóod staan blijwe meneer Lozij, as u mot hoore!... Je winkt!... veurwat wink je nou!... ja, 't is daar-è geheim!... ik noem geen nááme!... Mot u hoore... Daar krijg 'k me eergistert bod,... twee guldes te min, en ik de man nageloop als é hond, om as Levie me de trap hèt wille afgooie omtrent, toe 'k 'm 't bod bin gekomme brenge!... 'k Bin bij de man tien keere angeloop!... às hooger è stooter, nòg è stooter, toe weer 'n hallewe stuiwer, affijn om kort-te-gaan, 'k krijg 'm òp de twee volle guldes... enne... en veur die héele massematte loop 'k me al drie dage me beene-uit me gat uit... van Lévie è sjnauw, van hém è sjnauw... Noh zou u toch wonder-wat denke as hoe 'k er an ver-die-ien!... è mekajiem ³⁾ nie?... raaie u-es,... è dikke vètte nefége!... Hoe 'k goed en wel met 't bod bin àngekomme, zeg Levie an me; vá-mijn geen precente.... motje mit hém maar uitvrije!... Wat zeg u me van zoo'è geitz?... zal ik verèkke wat ik verdient heef... è krùmmel e-makke!... ⁴⁾ Wéer winkt-ie van nee!... Bij jou kops gezond as 'k de waarheid zeg!... Meneer Lozij, emmes ⁵⁾ hoort u!

— Jij vloekt altijd van je af!... vloek bij je eige kop! — zei Bresser nijdig, en bang-bijgeloovig 'n beetje voor die soort vloeken.

— Nòh, maanchene, mijn kop dan!... óók me-zorg, kompt'r op-pan!... hij hèt niegich. ⁶⁾

— Jij wil!... jij wil!... herhaalde Bresser krijscherig boven 't muziek-lawaaï uit, overschreeuwd weer door Sak.

— Wat hebbe-ze-ne kàkkie, è bereddering, die juweliers van daag-des-daags!... en dammot-je ze gekenne hebbe hoe ik!... à-ddenom!... gazzerhoor an gazzerhoor ⁷⁾.

— Jij wil!... jij wil de!... boorde Bresser weer erdoorheen, maar Sak had zich met z'n achterste naar 'm toe gedraaid, en, schor-schreeuwend tot Lozij, overstemmend bijna wilde gil-kreten van schaterende papegaaien en 't golvende pianogebons, vroeg ie:

— Hoe lang geléje is de Kaap nouh, meneer Lozij?

— Dat ie begonne is?... Laat ereis zien... 'n dikke acht-tien jaar.

— Weetje wat jij wil? — giftte Bresser, Sak woest bij z'n arm

¹⁾ Scheldnaam voor Portugeeschen jood; eigenlijk: Mulat.

²⁾ Wat 'n praatjes.

³⁾ 'n Heele slag.

⁴⁾ Ongeluk.

⁵⁾ Waarheid.

⁶⁾ Bijgelooft.

⁷⁾ Zwijn aan zwijn.

weer terugdraaiend, met z'n achterste van 'm àf, -- jij wil!...

— Hòu nouh effietjes je mònth!... laat mijn nouh óók effietjes wat zerre, al binne we niet hoo-me-géeen! — onderbrak Sak, trotscherig koesterend 't laatst opgevangen vergaderingswoord, — ik wil maar zerre, hoe as 't toe-d'r tijd wat anders was as van dáag-des-daags!... à-ddechim!... ¹⁾ kontrárie 't téugedeel!... Weet jij nog hoe as Mòrtje en jij toe bij-me binne gekomme en hoe as jullie me binne komme bidde... geen chkorem ²⁾... gerégeld binne komme beleze en chméeke, om as 'k maar's veur jullie wèrreke heb gewille?... wéet jij nog hoe je me z'k de pertijtjes an me ópgegoot hèt... adderòj as 'k dáaran denk... mit twintig... dertig gúldes méer op 't kraat!... de pès zit d'r in teugeswoordig!... Nouh ken de werksman sàppele dattie de kóue kóors krijg, en veurwátte?... òj, veur wie?... veur de zak van de juwelier... zal 'k de pès krijge as 't wáar is!... Wéetje nog hoe 'k Mòrtje gepès heb om jóu te beliewe, en, è-è-en hoe 'k 'm póóter ³⁾ heb gewille worre, en hoe 'k tóe gezeg heb asdat ik zìjn wèrrek nie ken ánnemen... en hoe ie me toe is gaan chmeigele en gátlekke?... en ie me toe is gaan chmeeke as-è kind mit tráane in ze-nooge, en hoe ie me gezeg hèt: wèrrek veur mijn en laat Lévie verrèkke, ik geef je honderth gúldes méer p'r p'rtijtje... adderòj!... è klúch was 't!... wat heef ik gezete te schúdde op me stoel, toe ie daar zoo veur me gestaan hèt mit chmeigele... en toe ik intersiek jóu niet heb gewille veráaije, toe was ie wèrre-loopen en het ie geschreeft: nòh, seréis ⁴⁾-je dan mit Lévie d'rbij! Teugeswoordig binne die boezemvrinde... niet van mekaar te slaan,... binne ze in-me-gat-uit-me-gat!

Schor-moeielijk had Sak schreeuwend gesproken; door z'n asch-gelig wang-vleesch kwam kleuropwinding schijnen.

— Nòu, en wat wi je nou? — bleef Bresser in éen negatie-toon halstarrig vragen, — de tijd blijft...

— Lèk me de máarch mitje thijth! — beet Sak terug, — dat weut 'k ook!... nògg!... maar 'k wil maar nágaan as hoe jullie binne en hoe jullie éers wázze... Nòu bi-jullie pietschoppers, trótsche frotter-haùrikke!

En ineens stil-kalm kijkend naar z'n schoenpunten, met herinne-rings-weemoed in stemgeschraap, vroeg-droefde ie wee:

— Zwijg maar stíll!... wéet-je nog de avend in de zàalon de de warrejetée?... o nee, bij Mulder was 't,... affijn... dá wil ik van afweze... die meinse ⁵⁾ hoe Schmoel bij je was gekomme en as hoe ie die fantazie-pandelokke hèt geleverth,... waar je vijf duizenth gúlde an verdient hèt, 'n uur later,... ook in dezelfde warrejetée??... as ie naa de pìsbak geweus was... en hoe Herry Doks, die toe ook jùis e groote vér-koop gedaan had, ze segaar

¹⁾ Heere!

²⁾ Leugen.

³⁾ Kwijt.

⁴⁾ Letterlijk zich verscheuren, hier verrek.

⁵⁾ Gebeurtenis.

angestoke hèt mit e bankie van vijf-e-twintig?... 't staat me nog veur as de dàg van vedàag... schimjis-mareine ¹⁾!... nòg zie 'k 't ponem ²⁾ van zoo e Jan, weut 'k-veul, ... as toen ie van de dònner geslàge te kijke hèt gestaan!

Even stem-stil was 't geworden. Uit 'n andere hoek van de kamer klonk nu voller 't vioolgeklaag, en boven 't pianogebulder achter, vloten ook gul-zangerige tonen van Manuels klarinet, die juist les had in 'n ander vertrek, op zijn beurt dwars door 't gehamer, geklaag en gegil heenblies, vol-diep of vlug-hoog soms, hobo-erig nazaal-gedempt door de muren. 'n Moment dreigde 't huis weer vol te klateren met zang-muziekrazernij en spreekwoede, want één minuut nog en de klok moest z'n vier-uur-reveille uitschetteren. Nu waren ook de twee hollandsche papegaaien uit hun rust gelokt, krijschten soms oorverdoovend mee tusschen 't rhytmisch schatergelach van de Française, die lokkerig gilde en zong met de piano mee, in extaze-vaart de engelsche meesleurend. Soms was 't Brèsser zelfs te erg, en woedend vloog ie dan naar den hoek waar de Française stond, om in voetgestamp op 't tapijt, tusschen licht stofgewolk rond z'n beenen, amechtig rukkend aan de kooi, zèlf schreeuwend: „koesjt, ... hou je snater!” Coco tot zwijgen te brengen.

Sak wou juist weer beginnen op denzelden droeven Kaap-herinneringstoon, toen 't reveillemannetje met veergeraas uit zij van de klok sprong, trompet ophief, uitschetterde fel z'n getètter tusschen 't koortsige, elkaar ophitsende lawaai, krijschgelach en uittartend gillen van de papegaaien, alles overtetterend, doorschókkend 't muzikaal geslinger rondom. Heel z'n verhaal had Sak vergeten en juist als de eerste maal, liep ie weer met handen op den rug naar 't mannetje, onder zacht-schor geroep, voor zich uit: Wat-e-gèin!... hoe is 't godsmense-mogelijk dat ze n't máke kenne! — De klok had uitgeschetterd, en luider, valsch tegen 't themagebons van piano en 't drenzerig viool in, gul-flodderde nu de klarinet z'n trillers, onbewust van z'n dissonanten-milieu. Sak was weer naar z'n plaats gedrenteld, met konjakje, dat ie in z'n hand gehouên had. De twee Hollanders aan 't raam gilden nu weer snerpender hun overburen toe, keken nieuwsgierig de kooi uit, met rond, klein-mal ooggestaar bij-zij, of heen en weer klimmend van eet- naar drinkstok.

— Teugeswoordig, — ging Sak voort, alsof er niets gebeurd was, — begappe de juweliers an de werksman, en vroeger hèt 't juis percies andersom geweus, ... toe hebbe de werksmense an de juweliers begap!... As 'k goet nagaat van de Káa-aap!... wáar zijn ze geblewe, me bloed-eige cente?... nouh loop 'k me me beenen uit me gat veur è strontige vijftig guldietjes in de week!... de rooie loop!... nôh!... grous gechrei en matte melooche! ³⁾

— Zeg maar honderd! — nijdigde Bresser.

¹⁾ In dien zin: Hoe is 't mogelijk!

²⁾ Gezicht.

³⁾ Veel geschreeuw en weinig wol.

— Bij jou kops gezond asje de waarheid spreek!... nòuh mot 'k bij de eerste beste sekreet simon-plée speule, die 'k zelf gekènne heef as è arreme nakende parreg... Toe je mit de Kaap tien weke an 't vak was, hè je n't gekènne... en nou motte ze d'r ooge blind kijke op zukke pietsies ruitjes, kleiner dan-e-piet van me hoof!... nóggg!

En Semmi Ceroen, die nouh zoo e grootche hourik is, heefik zèllewers è dùwetje gegewe an zè sinezappele-kar, over de Blaubrug!... daar hèt ie mee staan te venten op de openbare straaht, mit twee guldies massematte ¹⁾... dat is nouh juwelier mit permissie... betoeg ²⁾ veur vijf... Wie ken Ceroen nie?... de chkorimzager? ³⁾... vertelt je dinge... nie gehogge, nie gestogge ⁴⁾!... eppes cheins ⁵⁾... Toe indertijt mit de oorleg van zeventig... hèt ie te arrèm geweus veur ze kont te krabbe!... jááá hij hèt wat gekenne!... en nòu, mit al ze rijkdom, nógg de grootste gammer ⁶⁾ van de wijrelt!... hèt ie nie gedeug voor geen kidisj geen afdoole ⁷⁾!... enn... e... toe hèt ie è gulde gekrere... veur pruime te koope... adderoj!... daar is ie me gaan staan... maar jáá, hij-hèt verkoch!... jáá hij had stem veur te roepe!... noggg, geen spieë het ie gehad veur brood te koope... is ie me ze eigene massematte an 't opràkkele gegaan... omrede ie e flaute had van de geë... noh, daar komp ie me thuis... bij ze vrou, mit è kramph van al die pruime,... ke-je zik veurstelle... e overhoopte!... om as ze gedoch hèt as ie alles verkoch hèt gehath... maar hij roep maar als onder de hand as ie kruip van de knijpings... mit 't doodsweet op ze gezich... hoor jelui!... roep hij als... de poth!... de poth!... omrede ie geen woord meer het gekenne zegge van de knijpings... maar zij doch nog als dat ie alles verkoch had... En... ne... zoo waar-as God leef, zalle we alles goeds in de wijrelt hebbe,... daar hèt ze me gekomme anzette mit de spaarpoth!... ha-ha-ha!... adderoj!... hij staat te krimpe van de knijpings, mit 't doodschwitz op ze ponem!... maar hij hèt geen woorth meer gekenne zerre!... toe hèt ie geweze op ze toges!... diè poth het ie motte hebbe!... ké-je denke... as wanneer ik 'm teugeswoordig zien in è café... mot ik althoos denke!... Ceroen... je pruime... ha-ha-ha!... In vijf weke hèt ie 't vak geleert!... tòe hebbe ze al sratte vedient!... kwam 'r toe wat op-pàn hoe è ze n't gemaak krere!... as 't maar è pietsie geglomme hèt... waas ich viél ⁸⁾, en nouh, nòuh,... adderoj!... Vroeger hê-je gehad lol, hebbe ze gezonge alle avende en an e Vrijderavend dubbelt... Ik zie me nog zóo zitte op me veurkamer mit me vrou-zaleger, olewecholem ⁹⁾ mit àl me lich op!... lich is simche ¹⁰⁾,... hèt ze altijt gezeg, en dan was Nabole gekomme, en die hèt me gezonge allemaal veurdrachte!... en dan me tafel mit

¹⁾ Koopwaar. ²⁾ Goed af, of rijk. ³⁾ Leugenaar. ⁴⁾ Uit de lucht gegrepen.

⁵⁾ Wat fraais. ⁶⁾ Ezel. ⁷⁾ Voor niets ter wereld. ⁸⁾ Weet ik veel.

⁹⁾ Eigenlijk: ngolè hacholoum, zij ruste in vrede. ¹⁰⁾ Vreugde.

fruit... è barsjting hebbe we z'k gegete! tùt tweu uur in de nach!... en al de nichies van me vrou-zaleger, olewecholem... en van mijn... en de jonges van Roggie Slijd en Leib Looime, ... om-kort-te-gaan, dan hè-je z'k geamezeerd, enne alles wat Got geschrapt hèt was auf de tisch!... Ik zie 'r nog zóo zitte, me Ettie, God-het-'r-ziel, mit 'r sjaal om, omrede ze altijd kouelijk geweus was, mit de naaches ¹⁾ op 'r gezich... en wát-e sjaal!... è prachstuk, ... de vrou van Rilie het 'r mee gepronk geloope... Mit rech... waar blijf de tijth... en waar binne alle me cente!... Toe hèt me Ettie-zaleger me nog gewaarschout: — „Steek je sjnees niet in de stront veur 'n ander“... toe heb 'k me nog late meschogge make!... hèt die Meikie Rozeloo, die frôtte kiejaaj moffine ²⁾ die nouh net blind geworre is, en die verledene jaar z'n ouste kinth verloor hèt... hèt ie me an me kop gezanik, as dat 'k Pottegeeze en Turrike mos neme... ik wis 'r percies net zoo veul van-af as me groote toon... Toe later het ie kwansuis de boel mit me geruuld, die goolewachter ³⁾... mit lootjes en Ammerikaanlootjes!... Adderoj!... in ééne dag was ik weer te arrem om me gat te krabbe!... Afijn, ... gepronk heb 'k nooit... Weet-je... net as die ijzere hein van è Meilig, toe-d'r tijd... ook zoo e stuk eit-juwelier... nogg!... vroeger nakenth as e luis, die toe althijt in de opere tweu stoele gehuurt hèt, één veur ze hand mit al ze diamante ringe d'rover te hange... en één veur z'k zellewers... We wazze toe allemaal meschogge, ... maar zooas dié niérich ⁴⁾ wazze we geenéen. En weetje nog van de vrou van Bliem Mors, die teuge de knech bij van Haarlem het gezeg: ik lush geen opgewarremt ijss!, ... toe ie gezeg hèt dat 'r nog ijss was van gistert?

— En 't is maar goed ook dat die mesjoggene boele hèt opgehôu! — zei Bresser deftig, — stand is stand en de werkmán mot geen weelde hebbe, dat geef geen pas!... ze verzuipe de boel toch, of vertere 't an de mèide!

— Addenom wat è pertaligheith! — viel Sak, in zwaar woedegeschor uit, — die spreek van meide!... bin jìj dan nooit in de Nes gezien? veur èlleke keer zal 'k de honderdduizend krijrre, dan ben ik betoeg!... nògg!... Vertel mijn!... bi-je niet mit Bliem Mors en zè groote zoon in één kas geweus, en hèt vader en zoon 't nie gehouwe mit één temeije?... 'n goed verstaander hèt e hallif woord noodig... vertel mijn!... nogg!... Dat wazze je boezemvrinde... fijne gewroese ⁵⁾!... dié spreek van de werksman,!... nògg!... en weetje-nog, als wanneer Japie Trotsch an ze vrou hèt angestoke en an ze dochter, omrede ie roth was, en tòch bij ze vrou gegaan was, en hoe ie naa 't meschoggene-gestich is gebroch?... Oók e vrind van je, ... en Gaj... en Rile... en Heimie Trébe?..

¹⁾ Verrukking. ²⁾ Term voor 'n weekeling onder Portugeesche Joden.

³⁾ Droomer: hier meer iemand die je beet neemt.

⁴⁾ Dwaas. ⁵⁾ Gezelschap, kameraads.

vader en zoon hebbe tog veur één nekeiwe gevochte enne allebei tweu kindere bij d'r gehat!... die spreek van de werksman!... Dat wéut-jij niet, wat Bolezoom hèt komme veurleze op fabriek teuge de zoons wat de vader gedaan hèt, en dat Ralie Strees mit de vrou van Moos geleef hèt, mit Naatje, en dat ze mit goedvinde van malkaar geruult hebbe!... òòk jawweliere mit permissie!... die paar goeie niet te na gesproke... wat è pertàligheid!... Enn e-e-en hoe as die eisdiesje ¹⁾ weer later is gaan leewe mit Roegie Paj, è neef van d'r moederskant die 'r in huis was geweus, jee weet wel... ze vader was Paj uit de Vinkebuurt, die gehandeld hèt in tabak en snuif... waar ze moeder dood van de trappe is afgevalle op è chabbez-è mòrrege?... Die spréek nogg!... En weet-je... neem je hoed af, mit permissie, sta op en ga zitte,... is nouh è groohte juwelier, hoe Sak Assie vroeger geloope hèt mit parrepluus en mit luciferre, hoe ie è kratsnabbel ²⁾ rijk hèt geweus, en altijt gestaan hèt an de Magere Brug en hoe ie gezéte hèt, viér jáar, om as-ie gestole goed hèt opgekoch?... vertel mìn!... nògg!... die spreek van de werksman!... En as ze 't goed hebbe gekrere in de Kaap, mos ze vrou altijt phisse in de opebare straaht, waar ze vedaan binne gekomme... wat è garpenechant ³⁾... En de heele familie het nie gekenne leze of schrijwe... geen ollef veur e beis gekenne... ⁴⁾ En dan die Japie Miskhe, ook zoo'n trotsche pàrreg,... è gebencht ponem... hèt mìn moeder nog eete gebroch, om as ie anders om was gekomme van de honger!..., nouh hèt meneer è eiges ékepaaje!... Als ik me zoo de revuu veurbij laat pesseere, en 'k zie haarlie op straat, dan poppelt me hart... dan zeg ik in-me-zellewers: — jou vader hèt gezéte... jij bint è gannef ⁵⁾... jij bint è kakhuis, è sekreet... jòu vrou is eisdiesje... lallebel eerste klas... jij hèt je familie angestoke... en die zijn nouh betoeg... jij het mit zuur gestaan an Mårreke, en je vader hèt zwart gezien van de honger... treife bemazzels... ⁶⁾ En die kijke je nouh an of je khák an je hèt vasplakke!... die trekke halie neus op!... Dié spréek... ik ja... ik bin altijt è àrreme pàrreg geweus, en dat bin 'k gebléewe maar niemant weut wat op me te zerre!... zal 'k blind worre, op die tweu ooge!... as 'k toe gappe heb gekenne, was 't nòg niet imme òpgekemme,... en nouh binne de grootste ganòwem juweliere en eigewerkmakers. mit permissie,... zuige ze de nesjomme ⁷⁾ uit de werksman d'r uit.

— Wat heb-je weer 'n grooten bek!... pas maar op mit je woorde, je kan anders nog 't rooie dorp inkomme, versta je! — krijschte Bresser verontwaardigd, z'n bril op z'n neus drukkend.

Sak voelde zich plotseling belemmerd, 't woord „rooie dorp” had 'm bang gemaakt.

— Nòh jáá, chtòsz ⁸⁾!... wat 'k zèg is wáár, dat ken návraag

¹⁾ Hoer.

²⁾ Geen sou hebben: geen „krats over den navel” eigenlijk.

³⁾ Schande.

⁴⁾ Geen a voor 'n b.

⁵⁾ Dief.

⁶⁾ Bedenkelijke gelukskinderen.

⁷⁾ Ziel.

⁸⁾ Gekheid.

véle!... ik noem jòu doch niet!... wie 't sroentje pas, die trek 't an... nòggg!

— Hou je mond nou maar! — snauwde Bresser norscher, iets voelend van Saks bedremmeldheid.

Maar toen werd Sak nijdig, verhit door 't lawaai om zich heen. Hoog schorde ie, door de muziek-herrie en 't vogelende lachgeschreeuw heen:

— Ik wil niet!... dat verdom 'k!... nògg!... hoe láát ik me daar koejeneere van jou?... ik bin geen snotaap!... snau jij an je Herman af, nòggg!... ik meen wát 'k zeg!... jullie, jij, Móos, Nátega, pomsjtok... àllemaal belazere jullie an de werksman, mit klateersel veur boort, mit óverwich, mit molehuur, mit àlles!

— Begappe ze ons dan niks? — vroeg Bresser dreigend, — en hè-je niet gehoord, jij mit je praats, hoe ze bij mijn blómpotte ¹⁾?... en hè-je nooit gehoord van Suus, wat ik met al die pèsponems de godganschelijke dag heb uit te staan?... hoe ze me bloéd make spuge?... je geeft ze dauw-wit goed en ze brenge je fróttigheid, zwart of bruin terug!... of ze me begappe?... de háre van me kop koste ze me, die werkluu waar jij zoo'n ragmones ²⁾ mee hèt!... òf ze me begappe?... zwijg maar still!

— Hebbe zuilie dan nie glijk?... jullie begappe an haarlie doch ook!... geef-an-de-keizer-wat-an-'m-is — zeg 't spreukwoord... of jullie zuilie zóó begappe of zus... kodisj gehups kodisj allewanden! ³⁾

— Nou, ik zeg je! — gilde Bresser in onstuimige verhitte van z'n woorden, met woest hand-gebaar dreigend, — dat ze me me háre van me kop koste!... spreek jij nou, Lozij!

Lozij lachte z'n glimlach breeër; hij vond 't eigenlijk te mal zich af te geve met dit gemeene sujet; maar toch bromde ie iets zachts voor zich uit, dat wegzonk in 't lawaai.

— Wát-zeg-u?... zal 'k verrèkke azze we z'k ons eigen woord vestaan kenne, — grinnikte Sak.

— Ik zeg, als dat Levie gelijk heeft! — bulderde Lozij inééns boven 't huilende lawaai uit, toch kalm glimlachend, zacht om-aaiend kalen kop met z'n zakdoek.

Ironizeerend op z'n maanhoofd, wijzend, viel Sak in:

— é Kuns!... an u kènne ze de hare van u hoof koste, ... u het 'r niks òp, ... de rechte soort ... twee hande op één buik, en ... dòch laat 'k me niet afstrijje, al bars je van kwaadheid Levie, zóó veur me ooge!... ik wéet wel as ze blompotte en as ze ruile, ... krieje bekaamberijre ⁴⁾ maar vertel mijn ereis, azze ze je je hare van je hóof koste, hoe *kom* jij dan an je dute? — riep Sak, bulder-rammeiend z'n laatste woorden.

Krijschend weer drong Lozij er iets tusschen in, maar Sak weerde

¹⁾ Het materiaal ter bewerking verruilen met dat van minder kwaliteit.

²⁾ Meëlij.

³⁾ Of je zus of zoo danst.

⁴⁾ Ze moeten wel.

'm heftig af, en drong Bresser alléén te antwoorden. Bresser, zich raar in de klem voelend, viel schaamteloos uit, dat ie z'n duiten verdiend had met z'n eigen handen, z'n oppassen en uitkijken.

— Ik heb m'n duite bij elkaar gegaard en gespaard!

— O jâ!... an me nàbbel ¹⁾... neem mijn! — lachte Sak, duivelsch-grijnzend met z'n zwart-groenen beet-rotmond, — en ze koste je je hare van je hoof zeg je zellewers... hoe klopp dat mit je eige uitkijke?... allemaal goed en wel... ik vraag maarr... hoe kòm jij dān an de duite?

Sak had weer schor-bulderend z'n vraag-konklusie gesteld.

— Ze stele me arm — ging Bresser door, in schijn 't klem-argument van Sak niet hoorend, — verleje week most 'r één 'n beetje lang wachte op kantoor... is me die gannef in 't „Hooi-schuurtje” gegaan en hèt me goed voor 'n appel en 'n ei verkwanseld en hèt mijn bruin in de hande gestopt... ik heb me dood geschrokke toen 'k 't zag!... of ze gappe?... tuig is 't, tuig!

— Allemaal goed en wel, maar hoe *kom* je dan an de duite?? — hield Sak met zangerig stemgebeuk vol.

— Lèk jij me rondom, verschwartzter nar!... zeker van hàarlie? — grinnikte Bresser wreed-zuur in drukke gebaring van z'n beringde handen, „koesjt” roepend tot den papegaai vlak bij 'm, die oorverscheurend doorgilde op arabesk pianogeslinger van 'n aandreigend trilmotief.

Plots ging de deur open. Rozijn en Lepper, met twee ouê, ongetrouwde nichten van mevrouw Bresser, stapten binnen. Achter de open deur vloaide nu ratelend luider klarinetgejoedel, met soms lang-diepe tonen, aanhoudend tegen 't felle, snerpende vioolgezaag.

— Wat 'n overhoopte!... om gek te worre! — zei 'n nichtje, dat, na allen vluchtigjes gegroet te hebben, rood-vlekkig, zweet-vet bedrupt om neus en oogen, pal aan de punt van de tafel was gaan zitten, met glimmond boven 't poppetje van 'n hooge botercake, waaruit twee schuine hoeken gesneën waren.

— Veurwāt an de punt Mie? vroeg Sak de ouê-vrijster, die stug vóór zich zat te kijken in gepeins, — dan trou je doch in geen zewe jaäre!

Mie kreeg 'n vuurrooie kleur, maar zei niets. Er was wat stilte gezakt in de kamer door 't breken van de verhitte gesprekken, zoodat ook de papegaaien mee uitrustten en alleen dan mee-steigerden wild, als de stemmen tegenelkaar inkrijschten.

Blazend en hijgend waren Lepper en Rozijn in 't mannekringetje komen staan, met vlekke, paars-rooie zweethoofden, naast Sak, die maar niet wou zitten.

— Neme jullie stoele, — zei Bresser goeierig tot z'n knechten.

— As 'k staat bin 'k grooter, — antwoordde Lepper gevat, met lach-kuilen in z'n bol-kop, en Rozijn, die, hoewel in één houding staan blijvend, overal monsterend z'n oogen heendraaide, beweerde

¹⁾ Navel.

dat ie al den heelen dag gezeten had. Dadelijk liep 't over de hitte. Lepper vond 't mesjogge heet en Rozijn was bang voor 'n zonne-steek in zoo'n „bloedwarmte“.

— Nôh, wat hè-je dan nog?... dan hè-je tenminste 'n steekie op! — lolde Sak. — è mens ken toch maar éénmaal sterrewè!... nouh of morrege kapore ¹⁾... komp 'r oppan... mênse genògg!

— Jij het goed prate, — zei Rozijn, — jij ouê snoepert!... jij hêt jou porsie dubbelt en dwars gehat, maar ik, ik bin nog jong!

— O ja!... hè je nog às 'n oogje op Eef?... de rechte soort! — sarde Sak, negeerend weer woedgebaren van Bresser, — haas je maar niet, morrege is ook è dag!..., oggenebbich ²⁾... hoop maar... è goeie hoop is nie kwaat... maar-afijn, ik zeg niks! goed beschout... binnen 't me-zake niet... die veul zeg, hêt veul te ver-antwoorde!... wat jij?

Weer stootte wijd open de deur. Saartje kwam met 'n groot zilveren blad aansjouên, waarop 'n twintig, met koffie volgeschonken kopjes elkaar verdrongen. Nadat ze de heele tafel ontruimd, en Bresser haar gewaarschuwd had voorzichtig te zijn met 't „pjès de mejeu“ zei ze schmeichelend-lachend tot de ouê-vrijster-nichtjes, die sip buiten 't gesprek en 't gezelschap zaten, dat de „jùffrou“ op slag kwam. Saartje kòn geen mevrouw zeggen, ze had 'r al zoo lang gekend als juffrouw. Één nichtje, zittend tegenover de ouê-vrijster, met suikerbeeldje van botercake pal onder haar neus, spiegelde zich glunderig-effetjes, maar telkens wéer, net doend alsof ze 't hoofd naar den papagaai draaide, in't onderste spiegelgalerijtje van buffet, waarin ze haar heele chabbes-chiek zag glim-kaatsen. Sak, die toevallig haar op spiegel-manoeuvre betrapte, wou net iets bits zeggen, toen Lozij 'm vroeg of ie aanstaande Poérem ³⁾ niet verkleed ging.

— Wie denk d'r nouh an-è Poérem mit zoo è benaute... nogg!... en dann,... ik heef wat anders an-me kop!... me kindere ombescrieë fesoenlik grootbrenge, dat is mijn Poerem... goed veur mense as u en Levie, die doch niks te doen hebbe... die kenne doen en late wadde ze wille.

— Wil ik jou'es wat zegge, Sak? — zei Lepper heel gewichtig, — ik gloof, dat jij de zon nie in 't water ken zien schrijne... jij spreek zoo, omrede je me patroon 't lich niet in z'n ooge gunt... je bint jaloers... dat ken je van mijn gedruk krijgje. —

— O sloo! — grinnikte Rozijn ophuppelend mee, woedend nog om Saks gemeene toespeling op Eva, z'n nicht, met wie ie zich dacht te verloven.

Stemmengedrang klonk fel tegenelkaar in; allemaal tegelijk wilden ze aan 't spreken, tot de hoogste krijscher, één woord doorschreeuwend, overwon. De papegaaien gilden weer aanhalerig en de piano donderde in de bassen voort, als 'n hollende trein over 'n brug. Met

¹⁾ Dood.

²⁾ Uitroep van meelij.

³⁾ Purimfeest.

de hitte van 't gesprek golfdén òp weer de dierkreten. Onbewust werden giftiger op elkaar de menschen in 't schreeuw-hartstochtelijk debatteerende kringetje, woedend dat ze niet werden verstaan, vloekend in de warmte, dat ze moesten overzeggen dezelfde zinnen, opgehitst door papegaaien, die zwaarder gil-krijschten als er hooger geschreeuwd werd, en de menschen zwaarder brulden om hùn gilschatergelach, vergetend dieren, muziek-razernij dwars door hun kakel-gesprek heen, die telkens volstortte midden in heetste discussie, midden in geblaas en geraas van nijdige stemmen.

Lepper en Rozijn, nog ongewoon aan die klankzwellende herrie, vroegen telkens heftiger: hère, hère... wàtte! — door 't niet verstaan, waarop kwaadaardig kort geantwoord werd in al schreeuweriger stemgekruis, onder wilde gebaring van armen en hoofd. Toch durfden de knechten niets zeggen, wetend dat 't Bressers liefhebberij was, iedereen te laten hooren wat ie had.

Maar Sak zag twee nieuwe vijanden in Lepper en Rozijn aankomen, en Bresser had van dien steun partij getrokken om haastig Sak 'n knauw te geven.

— Je haalt me de woorde van de tong! — schreeuwde Bresser als spreek-overwinnaar dezen keer, — daar mot-jullie 'm de heele tijd hoore over de werkman... zou je 'm niet houe voor de grootste gesjiewes ¹⁾ van de wijreld?... ik bezweer jullie bij God,... als ie vandaag-morrege de werkman 'n loer ken draaie, dan doét-ie 't, en als ie in mijn plaats was, was ie nog veel grooter pèsponem ²⁾ as ik,... want alles wat ie zeg tege mijn, is omdat ie zelf niet verkroppe ken dat ik 'n paar cente heb in de wijreld, en hij niks!... Maar ik zweer jullie, zalle we alles-goeds in de wijreld hebbe, als ie vandaag-morrege 'n loterij trek, en hij kèn juweliere, dan is ie 't grootste stuk pes voor de werkman van de wijreld!... Want jáá, hij meent 't mit de werkman:... gif tege mijn, nijd, àfguns, en dat ken ie nie verkroppe, vóila-tout!

Rood van lol dat ie even z'n venijn kon uitstorten, had Bresser opgehouden, en Sak wist niets anders te doen dan zacht „hè-hè-hè” te grinniken, treiterig-woedend, tusschen elk woord dat Bresser er uitgenijdigd had, hard krabbend z'n achterhoofd en pluimlokken bij z'n oor.

— Bi-je nouh uitgesproke? — vroeg ie schijn-kalm, smorend z'n drift in bedaard-sober vraagje.

Weer sloeg open de deur; mevrouw Bresser kwam in, groetend met hoofdgeknik en lachje de heeren, om direkt naar de nichtjes te loopen. De nichtjes waren plots opgesprongen en vielen een na een Suze zoenend om den hals. Bresser was naar z'n vrouw gegaan en fluisterde haar met 'n ontdaan gezicht iets in 't oor, waarop ze met 'n lachje luchtigjes in 't Engelsch antwoordde, haar man gerust stellend, die vroolijker weer naar 't mannenklubje keerde.

¹⁾ Goed als een engel.

²⁾ Krcng van een vent.

Mevrouw Bresser was nog slank als 'n meisje, en in haar lief hoog stemmetje klankte zachte beminnelijkheid. Juist was ze aan den snater geraakt met de ouê-vrijsters, die haar knussig overstelpten met vragen, intieme trekjes aan haar japon en rechtgezet van plooitjes in d'r jaquet, toen de deur weer opensloeg en twee zusters van Bresser, met hun mannen, lawaaiend onder hoog gelach en uitgeblaas van puf-warmte, instormden. Na heen en weer geloop en gegroet, drongen de mannen weer bijeen in den hoek waar Lozij en zoon zaten, en klubden de vrouwen rond de tafel, slurp-happend kokende koffie met cake. Saartje was aan 't bedienen bij de heeren, die, al stikten ze van eigen lijfwarmte, van de koffie niet konden afblijven. Iedereen duwde ze 'n kopje in de hand met 'n apart schoteltje, waarop, naast fijn-randige zilveren lepeltjes, twee vette reepen cake klaar gesneën glommen. Met één kopje te veel bleef ze, treuzel-zoekend-verlegen of ze iemand soms vergeten had, voor Sak staan.

— Saar te veul?... wat è neweire ¹⁾,... zet mår neer... mesrien hèt Eiliejnove ²⁾ trek, — grinnikte neef Bresser.

Uit 't bijeengekropen vrouwengroepje klonk onderdrukt gekakel en gelach, waartusschen 't meegeschater van Suus zuiver uitschoot met hoog kittelstemmetje, als kaatste ze haar lachgeluidjes in 'n akkoord van lage naar hooge gillettjes op de tong weg. Mevrouw Bresser had de jalouziën weer neergelaten, zoodat allen weer in half-schemer konkelden, raasden en schreeuwden onder muzikale uitstortingen die aanhielden van achter, van boven, van voor. Bij elke deur-openwaai van Saartje, die om lepeltjes en bordjes heen en weer dribbelde, huppelden sterker, neusknijpender klarinet-tonen naar binnen, en woei áán dieper vioolgebeef. Mevrouw Bresser had Henriët 'n boodschap laten weten, of zij tenminste niet wou stoppen; maar ze gaf Saartje bijna geen antwoord; over elf minuten was ze klaar en daarmee uit! — Sak smonselde nog in zichzelf over dien uitval van Bresser, beet spelend op 't haar van z'n baard, dat ie optrok tusschen z'n lippen, loerend op 'n gelegenheid om zich te wreken. Bresser had zich weer kwaad gemaakt met de papegaaien, die ie verwenschte als ze schreeuwden op 'n oogenblik dat hij sprak, of 't pianomotief haastig vooruit even méézong, luchtigjes, in versnelling van maat, om te laten hooren dat ie 't kende. In 't gewoel en gesprek bracht plots de wondere reveille-klok opnieuw afleiding. Weer was Sak, alle kwaadheid vergeten, er heen geloopt, met handen op z'n rug, lacherig aankijkend 't trompettertje. Achter 'm aan drong nu de heele stoet, zwagers, zusters, neven, nichten, vrinden, die allemaal wát riepen, stem-grillig, door 't getëtter. Nou eerst had Sak opgelet, dat 't trompettertje, voor 't weer in z'n huisje terug veerde, even met z'n rug naar 't publiek voorover boog en dan in beefbeweeg verdween in klokzij.

¹⁾ Zonde.

²⁾ Bedoeld: Elias de profeet.

— Hij is goéth!... ha-ha-ha!... daar stàat ie!... gezich op Máárse!... schróonzich!... ha-ha-ha!... mit ze gat naa me thoe! — schaterde Sak.

Bresser genoot razend, alleen, rood-barstend van drift, riep ie naar de papegaaien, dat ze hun snater zouên houên, schuddend dan hier dan daar aan de kooien; maar 't hielp niets, ze krijschten oorverdoovender, gillender. Wat ie eerst dolgraag verlangd had, verwenschte ie nu, omdat z'm z'n heel genot van de reveilleklok bedierven. In 't valsch-schallende, scherpe getetter, achtervolgd en opgejaagd door piano, lawaaiden uitkrijschingen van papegaaien hooger op, tusschen verwensch- en verbazingsuitroepen van de menschenstemmen. Toen de reveille uitgetrompet had, drong alles terug en de vrouwen zetten zich weer om de tafel.

'n Zwager van Bresser, goud belorgnet joodje, dikbuikig, met grooten grijzen huzarenknevel, en zwaar dreunend basgeluid, vertelde van 'n reisje dat ie gemaakt had met z'n vrouw, in 't Gooi, en dat ie daar 'n levensgrootte beeltenis ergens in 'n tuin gezien had van 'n marmiet ¹⁾, uit 'n klooster gevlucht, geloofde ie, zooveel als monnik, die z'n heel leven lang op bloote voeten heeft moeten loopen.

— 't Was manjèfiek om te zien, zei zwager Bizarro, — Vroutje had 'r gejoene ²⁾ van.... wat 'n tuine!... 'n gazaljade ³⁾... maar ken jij zich voorstelle hoe ze dat hebbe bewerkstellig?... haarlie heele leve lang op bloote voete, en wat è pasmade paniems ⁴⁾!... en op de koop toe hebbe ze op èrrete motte loope!... Schud nou niet je hóófd, tofelemoóne, vraag an Vroutje zellef of de portier van de tuin 't niet zellef an ons verteld hèt!... Vroutje, nègááá ⁵⁾!...

— Wat é gein! ⁶⁾ — viel Sak droog in, — onder haalie voète!... zal 'k dóódvalle, teugeswoordig ete de monneke ze n òp! — onder hevig gelach van de mannengroep, behalve Bresser die nooit lachen wou om Sak, ging de belorgnette zwager voort:

— Wat dat nou voor saugers binne, die marmiete, daar heb 'k 't fijne nie van gehoord... Nègáá... Vroutje... wees nou niet zoo cheflade ⁷⁾... thuis bi-je toch ook zoo niet op je mondje gevalle...

— Wat zalle ze zijn?... zoo as bij òns de gazoniem ⁸⁾! — wijsgeerde Sak voort, — alleén éte die haalie erretjes an è vrijdagavend bij de balletjes in de zoep, en zuilie loópe d'r op.

— Wat flauw, wat flauw! — zei Bresser, de humor van Sak vooruit verzwakkend, — is dan 'n monnik zooveel as bij ons 'n gázzen?... dat is nou op zijn manier 'n jiddekind, die nooit 'n sigaar rookt op Chabbes, maar wèl mit z'n vrouw in café gaat zitte en geld uitgeeft.

¹⁾ Hermiet. ²⁾ Genot. ³⁾ Portugeesch-joodsche uitdrukking: gezelligheid.

⁴⁾ Portugeesche uitdrukking: gedrukte gezichten.

⁵⁾ Portugeesche verbastering: hier: Doe me 'n genoeg.

⁶⁾ Hoe aardig, hoe geestig.

⁷⁾ Portugeesch-joodsch: in-zich-zelf gekeerd.

⁸⁾ Voorzangers.

— Breek me kop!... zal d'r wat oppàn komme!... nee jij hêt 'r verchtajem ¹⁾ van! — en plots zich bewust wordend, schorde ie nijdig met zwaardere stem: — ik heef nog 'n appeltje mit jou te srille!... verbeel je z'k dat je zoo van mijn afkomt?... al bi-je nòg zoo 'n trotsche frotterhaurik en ik nòg zoo'n arreme parrig, ik zeg doch wat me op 't hart leg!

De zwagers, als latere bezoekers begrepen die plotslinge kijfwending in 't gesprek van Sak niet, maar hij, eenmaal opgelaaid, ging voort, onder nerveus-bange gezichtsvertrekkingen van Bresser, die de stuip had voor Saks mond in 't bijzijn van zooveel menschen.

— En of jij 't nou 'n pietsie fijner zeg as ik, dat ken me niks sreële!... jáá ik ben daar 'n vrijmesseler!... of je ne gluiper laat of e wind, je chtink dóch!... ieder vogeltje zink hoe ie gebek is, nógg!... Jáá ik weet daar van die hoogdravensche woorden!... jáá we binne daar an 't hoff!... en as je de pes in hêt, om as ik je de waarheid zeg, as je begap an de werksman, ... dat mot jij weête!... binne jòu zake!

— Hou nou je mond maar! — viel Bresser uit, — want bij godallemachtig, ik véel je beleediging niet langer!

Er kwam opwindung in 't klubje, en de vrouwen, verschrikt door 't ontzettende gekrijsch van Sak en Bresser, zwegen, elkaar bang aankijkend. Sak was vaal-groenig bleek geworden en z'n rotmond beefde hevig.

— Ik heef schrijt an jou groohte smoehl!... hê je vestáá-áán?!... ik hou me smoel niet!,... jij bint begonne, jij hêt gezeg asdat ik kinnessinne ²⁾ heef, om as jij rijk bin en ik arrem, en ik zeg dat je liég!... dat-je 'n vuile bluffert bin!... 'n verschwartzter nar, die elkeene doódslage wil mit ze chête!... Zeg jij nouh maar as dat ik niks voelt veur de werksman!... dat slaan 'k an me tógges, as wat jij zeg!... zeg jij nouh as dat ik niks geen,...

Sak kon niet verder; van alle kanten werd er geschreeuwd, geduwd en betoogd, ook door den mienigen Lozij, dat Bresser zooiets niet gezegd had, en vloekend, krijschend, lawaaiden en nijdigden de stemmen boven elkaar om gelijk te hebben.

— Dat hêt-ie wêl gezeg!... tògg, tògg! — hield Sak woedend, schor-gillend vol, tegen de duw-armen, handen en krijschstemmen van z'n bestrijders in.

— Dat liég je!... állemaal zijn m'n getuige, Lozij, jongeneer Lozij, Lepper, Heijman...

— Ik heef schrijt an jou getuige!... die wille jou flikflooie!... maar ikke niet!... ikke bin pietje-rech-uit, ikke heb me hart op me tong en jij bint begonne mit beleedige!... en dòch wil 'k 't zerre!... jij bint 'n arreme pàrrig geweus, net-zoo-goed as ik!... al wi-je dat nou niet hóore, wààr is 't, en jij belazert an de werksman 't erregste van allemaal! ta!... tà! — En inéens heel kalm, sarrend, ging Sak voort:

¹⁾ Verstand.

²⁾ Afgunst.

— Maar ik maak me niet kwaat, ik bin doodsbedaard, as 'k maar zerre mag wat me op me hart leg, ... ik heef géén kippekure ... noggg! ... ik zal géén ònvertoore woord zerre ... en ik kom dòch op veur de werksman, om as zuilie geen te-mijes ¹⁾ d'r op nahouwe Lè—wíé ... vestá—áán? ... zuilie hebbe genògt an haarlie vrou en kindere!

Een zwager, ontdaan, weerde af de partijen.

— Chema-benie ²⁾, maak jelui geen kasjkenaaades ³⁾ ... nêgáá!

Bresser was doodsbleek geworden, z'n gezicht stond in gewrongen woede naar Sak gekeerd. Dat hooren dreigen van z'n neefs stem zoo vlak bij Suus, over z'n temijes, maakte 'm razend van angst, deed z'n stand-voetstuk schudden, maakte 'm klein in één sekonde, brak z'n praats, temde z'n branie-toon.

— Late we nou maar over wat anders prate, — zei ie schuchter-zacht.

Sak voelde de zwenking, en uit meelij met Suus zweeg ie, klaar toch om, zoodra Bresser weer begon, 'm op z'n nummer te zetten. Bleek-bedeesderig kalm draaide Bresser zich tot den jongeheer Lozij, en vroeg 'm of ie niet 'n goed boek over hie-gieéénie van kindere voor 'm had. Stil, geaffekteerd, zoodat Bresser met z'n hand aan z'n oor, moest buigen naar den mond van Lozij Jr., antwoordde de med. stud., dat ie „ongetwijfeld hem zulk ien werk kònn liejne.” Alles werd den med. stud. gevraagd, die, pas op de akademie, voor zijn kring al meer wist dan 'n professor. Sak, die al lang weer goed was, en behoefte had aan lachen, begon weer met z'n eigenwijs ge-nògg en geduw, zich lollig gooiend op 'n vreemd woord dat ie niet kende.

— Hie-genie??... wat is dàt veur è béésss??

— Gezondheidsleijr, — kuchte nu, met 'n kleurtje op z'n magere kaken, luid-deftig de jonge Lozij, onder bewonderend-dwepend aangekijk van z'n vader, die zacht-werktuigelijk de vertaling van 't woord nazei.

— Wat is dà-ât? ... om gezònt te worre? ... nàrrichkat! ... ze worre tòch grooth, nògg! ... mijn jongste van vier eet an-è donderdagavend drie borde chnèrt en me oûste van ach eet 'r vier ... enne ... en dan gaane ze na bed en dan wedde ze wie 't meeste chtinkers late ken! ... noggg! — Luid lachte Sak, alleen, z'n rotmond bevend vooruitgestoken. In één adem ging ie voort:

— Jáá, die dokters binne me wij-choochems ⁴⁾ ... d'r wazze nooit zooveel zieke as vandaag-de-dag! ... hóe meer dokters hoe meer zieke! ... zal 'k verrèkke as 't wáar is! ... weut u wat me vaderzaleger altijd gezeg hèt? ... niet, Léwie? ... toe jij nog niet zoo gróotch gewees bin as nouh, en toe je nog bij ons gekomme bin ... toe hèt ie altijd gezeg: 't spreekwoord zeg è waar woord: asje 'n huis koop, koop

¹⁾ Maitressen.

²⁾ Portugeesch joodsch: in dien zin: god-nog-en-toe ...

³⁾ Dito: Krakeelen.

⁴⁾ Wijsneuzen.

je stéene... asje vleesch koop, koopje béene,... en dat zeg ik ook!...
 ànneme meneer Lozij, ànneme!...

Wacht 'es èffietjes!... as 'k lieg... lieg 'k in kemissie... daar hè-je Vronie van der Hos; kê-je die nie?... *zj* is è dochter van Bogie Nasjkont,... Nee, die hêt ê lol beleef!... ê teneel... Oggenebbiech, ê vROUTJE van vijf-e-dertig jaar... Daar krijg ze me ê dikke buik... zuilie late me an de zjurezjijn van Vink komme... jullie weute wel... hij is è broer van die andere Vink... die mit ze oliefante-month... è month, of ie z'k althoos zellewers wat in ze oore ken zerre... zoo breeth... Nôh,... die gaat 'r an 't betaste en an 't befhoele... afijn, om kort te gaan,... ze mot in de kraam... Kê-je begrippe hoe è ze wazze... Twaalf jaar getrôut... geen kint geen kraai... In de hemel!... kê je begrippe.... Ieder die ie teuge is gekomme, het ie motte traktheere... En Vronie was mechogge van freugte... Ze hebbe z'k mechogge gehoop op e zoon... Afijn, daar make ze â prach van ê luijermant, en zj iedere dag mit ê buik van komça... je hêt 'r wies op gekenne speule... as ê tafel zoo hoog... elke dag erreger... Nee wach, je bint 'r nog nie... è kèmedie... waaragteresrot... De zjurezjijn komp nòg-ê-r's en nòg-e-r's... betast 'r weér en befhoele 'r weér... Goeth!... zj komt in d'r negende, maar al wat 'r nie komme hêt gewille,... is 't khint!..., Doodsbenaut late zuilie wéer komme an Vink, je weut veel, 'n echte tippichkoph ¹⁾... hij zal mijn afgestóle worre... afijn... en die hout vol, dat zuilie z'k vertelt hebbe... Addenòmmelekijne!... afijn... denke zuilie: komp thijt komp raath... Zoo zalle me kindere bij me in de wijrelt blijwe!... daar wort 't tien maande... ellef maande... en al wat niet komt, is 't khint... Oggenebbiech... daar staat me â prach van ê luiermant... zj wort hallef mechogge van ongedult... ze denk ellik oogenblik, daar kòmp ie... enne d'r kòmp niks!... toe beginne zuilie me allemaal te chpote mit 'r en zj loop mit trane in 'r ooge naar 'n andere dokter... En raajereis wat 't was!... è zè newe buik!... zal 'k doodvalle!... ha-ha-ha!... Wat e dokturs teugeswoordig!... En toe is ie me iedere dag 'n ent naa benede gezak van komça... En weet je wat ik toe gezeg heef an ze?... D'r was 'm zàchs toegekemme as meneer Vink zellewers most wòrre besneeje... dan hadde we tòg è brizzemiele ²⁾ gekenne hebbe.

Niemand begreep er 't toepasselijke van, maar onbedaarlijk lachten de zwagers mee, die gein hadden in Sak, en aangestoken door zijn eigen lach-geschraap, lachten allen, behalve Lepper, die zwaar z'n weer ingeschonken koffie stond te blazen. Midden in z'n schouder-schokkend schraap-gelach hield Sak op, droog-nuchter, schreeuwend naar Lepper:

— Je blaast verkeert?... je weut wel Lepper!... in me je-weut-wel mot je blaze!

¹⁾ Treiterkop.

²⁾ Besnijdenis.

— Verrék swijn!... hoe sraam je z'k niet voor mewrou?

— Laat mij Saartje nog 'n beetje kotje geven, — zei deftig-gelukkig glimlachend Lozij, die 't woordje koffie al twee jaar lang ordinair vond.

— Hoe ken ik niet zooveel koffie chlobbere as u? — viel Sak weer middenin tegen Lozij uit, maar ik heb zoo è verschwartzte hartbranding,... me hartt brand me n'af as vùur,... me héel léve lánng heef 'k zoet gegete!... en gepimpelth!... u lach?... om-as u 't zàchs het gekenne zien an me mond zal u zerre?... en nòg ken ik 't nie nálate!

— Dâ-motje doen zooas ik, en géen koffie meer drinke, maar wiener melange, fijn!... mit wanielje-room? — lachte Lepper.

— Koékemol ¹⁾ wat è bluf!... wil ik jou ereis wat zerre Lepper?... jìj vreet koekies en je kakt boles!... mit andere woorde, jìj drink net zoo goed gewonene koffie as ik, maar je maak z'k grootch!... dat kenne we! —

— Wat za-je dáaraan jokke, — sarde Lepper 'n beetje gebluft.

— Dat kenne we.... ons kèn ons... zoo è chloumeduikelaar ²⁾ is Zeelik Rozijn ook!

Onbedaarlijk joeg van alle kanten weer gelach aan, en met de laatste dreuning van piano gilden de papegaaien weer op. Oogenblikken waren er weer, dat iedereen met vertrokken gezicht zat of stond, wrevelig te spreken of te luisteren als woorden wegsmoorden in herrie en niemand z'n buurman meer verstaan kon. Vooral de wit-grijze Hollander vlak bij Bresser, krijschte oorverscheurend, met getril van z'n dik-zwart tongetje boven de drie andere uit, die meer lachten en zongen dan schreeuwden. Bresser kon niet meer aan 't woord komen; drift sloeg 'm tegen z'n strot; woede laaide op om alles kort-en-klein te slaan; maar machteloos-zenuwachtig lachte ie maar mee met de dieren, z'n visite die ie niet verstond en ook hem niet hoorde, — totdat ie op 'n dol moment razend de kooi van den witten Hollander beet greep van boven en beneden, onder gewaggel, vingergepiek en gekrijsch van papegaai, die plots de lucht inging, naar de deur toeliep en met donder-brul Saartje toeriep in de keuken:

— Sááártje!... Saartje-pak-an!... die vervloekte pesbeeste make me mesjogge!... neem-an!... je ken je eige woord niet meer verstaan!

Godverrrdomme... hoor je niet... Godver... verdomme, bas-stemde de papegaai in benauwdheid Bresser achterna.

Saartje kwam rood-opgeblazen aanhollen.

— God-meneer! — ratelde ze uit, van beneden 't trapje opkijkend naar de kooi, die Bresser klaar hield om te laten opvangen, — god-meneer-wat-è-léve! -wat-mot-'k-mit-die-bèeste! -me-soepp! -wat-è-drùk-kie! -me-kiph! -!-waar-motte-ze-héen! -me-kop-loop-me-n-om-wer -àg-tig! -me vleesch!!

¹⁾ Zie eens an.

²⁾ Hier opsnijer.

— Pak-an! — gilde Bresser razender van drift, — pak-an, of 'k slà 'ze hard-stikke-dood, as ze nog langer onder m'n ooge blijve!... pak-àn zeg 'k je!

'n Opstandje kwam in de kamer; alleen mevrouw Bresser lachte, omdat ze 't Levie al lang voorspeld had, dat 't te dol was om vier van die beesten in één kamer te zetten. Geholpen door den gediensstige Lepper, die mee-jammerde op de maat van z'n patroon en door Rozijn, werden alle vier kooien wèggedragen, in de lange gang, naar de keuken, onder razend rumoer en brutaal-snibbighe kritiek van Saartje, dat ze nog, onder 't koken „mit die mesjoggene beeste zat opgeschreep.”

Hijgend van hitte en bietachtig rood van opwinding en zweet kwam Bresser met z'n knechten weer binnen.

— Nòu ken je tenminste je eige wóord weer verstaan, — zei Bresser z'n gezicht afvegend.

— Wie is d'r dan zoo 'n ijzere nérich en koop z'k vier papegaaie tegelij-ijk? — bonkte Sak er weer op. Maar Bresser gaf geen antwoord. Ook 't piano-gehamer had opgehouden, gelijk met de klarinet. Alleen de viool bleef doordrenzen zeurig-dun door 't plafond heen. Toen kwam de kleine familie Bresser binnenlawaaien, de twee jongste jongetjes, Manuel de klarinettist, Henriette en Celien, allen om mevrouw Bresser heenhangend om koffie met cake.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

Fragmenten Persoordeel.

De uren die Hein met Eva doorleeft, zijn van een innigheid, zuiverheid van voelen, ziele-hoogheid, die ze in het boek tot bladzijden heeft doen worden van **groote aangrijpende schoonheid**. Het is geschreven door iemand **die al het lijden** van den werkman heeft meegelerden.... In het tweede deel komt een **aanéenschakeling** van hoofdstukken, die tot het **mooiste behooren** wat ik in lange las....

Ik vind „Levensgang” een **aangrijpend boek, groot en eerlijk**.... Het eerste jaar der nieuwe eeuw heeft aan ons land gebracht het **eerste werk van zuiver socialistische kunst**.

W. G. VAN NOUHUYS in *Het Vaderland*.

In onzen tijd van novellen, schetsen en **klein werk**, nu men aan alle zijden om **groote kunst** begint te roepen, nu men met klimmend ongeduld naar **den** roman van deze tijden begint te verlangen, en nu VAN DEYSSEL, op wien men zijn verwachting gebouwd had om **die kunst, dien** roman te leveren, die verwachting nog niet heeft vervuld — nu is QUÉRIDO'S boek een poging om iets groots, iets buitengewoons te geven.... En dat is: zijn exubérante, gepassioneerde, warme, zuidelijke natuur, zò vol, dat hij ze niet bedwingen kan en dat ze af- en overstroomt naar alle zijden. Het woelt, bruist, kookt, gist en dondert in hem. Van alles en van alles **tegelijk** zoekt uiting in hem. Hij kan 't niet meer bijhouden. En hij wordt meegesleept, in plaats van meester te zijn over die passies. Die passie van kunstenaar en mensch-zijn vormt zijn hoofddeugd, maar het gebrek van meesterschap over die passie is tevens zijn zwakte. Wordt hij eenmaal die maatlooze exubérantie meester, weet hij de hoogte te bereiken, waarop er équilibre als kunstenaar en mensch in hem komt, dan zal QUÉRIDO buiten twijfel nog eenmaal de artiest worden, die een kunstwerk zal weten te leveren, waaraan vreugde zal worden beleefd door een ieder in ons land die **groote kunst** liefheeft en er ongeduldig naar verlangt.

We hebben dit **boek lief** en 't is voor ons **een der meest bewonderenswaardige werken** welke onze Hollandsche letterkundige **kunst** in de laatste jaren heeft voortgebracht.

FRANS NETSCHER in *De Hollandsche Revue*.

De Heer QUÉRIDO toch, heeft veel in zijn mars, angstwekkend veel, en hij is allermint karig met zijn schatten. **Schatten van fantasie en schatten van waarneming; schatten van gevoel en schatten van nadenken, schatten van ontleding en schatten van dramatisering**, schatten van rein.... **Levensgang** is eenvoudig weg een **groot en indrukwekkend boek**. Deze man is idealist, gelijk de held van zijn boek.

Dr. CH. M. VAN DEVENTER in *De Locomotief*.

....In dit werk klopt 't hart van 't ongelukkig volk; gij vindt erin zijn weedom en zijn schande, maar ook **zijn hoop en zijn zegepraal**. Anderen hebben in onze dagen **geschreven** over een echte socialistische kunst die er zou **moeten komen**, QUÉRIDO **schept ze**. Zijn werk opent een nieuw tijdvak in de letterkunde.... Het is een **geweldig** werk.... zoo schoon, zoo echt.... Ge wordt geboeid door de **grootte beeldende gaven** van dien kunstenaar. Meer dan 't werk van HEYERMANS zal deze roman door zijn eigen schoonheid bewondering afdwingen. Het **gewrocht** van een **groot talent**, een fijn en edel hart.

Dr. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA in *Ontwikkeling*.

Levensgang is de lang aangehouden zielekreet van een die voortgekomen is uit het diamantwerkersproletariaat, met eigen **mooi gevoel en groote talenten**.... verklaarbaar is het drukke.... die man, zoo lang onderdrukt, zoolang worstelend, walgend, den ondergang van **zijn grooten geest nabij**, zoo vurig van aard en zoo machteloos, dan smachtend naar kennis.... want 't mooie ligt niet in 't roman-volmaakte, maar in QUÉRIDO'S **hoog-stijgend lyrisme**, dat **verwarmt, onthutst, doet jubelen, schreeuwen, ineenkrimpen, stil weenen**.... Maar hij heeft dan toch van den rijken juwelier Bresser een prachtig type gemaakt, zooals er nog **niet was in onze letteren**, een echt levend, prachtig exemplaar van een parvenu.... een **standaard roman-type**, dat bepaald heel wat romanciers van minder talent dan QUÉRIDO, **de geweldige**, tot na te peuten voorbeeld dienen zal.... QUÉRIDO is ook in de uitbeelding van Bresser zoo uitvoerig geweest, dat zelfs geen episode kan worden gegeven ten voorbeeld hoe, **geweldig** in z'n ironie, QUÉRIDO een charge uitwerkt.

FRITZ LAPIDOTH in *Elseviers Maandschrift*.

....Prachtige brokken zijn er in **Levensgang**. Geen zóó enòrm als het waarlijk in onze literatuur **voorbeeldelooze** hoofdstuk van Bresser, maar **vele** zéér verdienstelijke, natuurbeschrijving, stadsbeschrijving, fabrieksbeschrijving, ellendebeschrijving.... En dezelfde ziel, die **zóó heftig** kan wezen, heeft bladzijden geïnspireerd van

III

de **zachtste teederheid** Het beeld van Bresser is ontstaan als een **onvergetelijk meesterstuk** in onze literatuur met prachtig temperament gezien.

JOHAN DE MEESTER in *De Nieuwe Rotterdamsche Courant*.

Ik kan dit niet allemaal als fouten gaan aanrekenen, daarvoor zijn het te mooie fouten. Wat in de conceptie van het geheel naar mijn gevoel niet thuis hoort, of wel enkel het geheel behoorde te vormen zonder andere bijmengsels, is op zichzelf beschouwd van hoog literair gehalte: de voortgang van het liefde-proces in Hein, de idealiseering van Eva op haar kamertje en alléén buiten in de villa op Zandvoort en bovenal de wandeling door het gekuischte winterpark, hun bijna immateriëel voortschrijden onder de kantbogen van de berijpte boomtwijgen.

VAN BRUGGEN in *Het Volk*.

— Hij heeft zulk een eerlijke, heerlijke, verrukkelijk-warme overtuiging Prachtig van stemming, van atmosfeer, van samenklanking, van uiterlijk en innerlijk leven is b.v. na de beschrijving van Heins langzaam-wassende liefde voor Eva, de beschrijving van den warmen, kleurtintelenden middag, als hij uitrust op het erf van een boerderijtje Ook Eva geeft den schrijver bladzijden in de pen, welke ik niet aarzel onder 't kranigste te rekenen wat er ooit geschreven is. Heerlijk van tint en toon is zoo de beschrijving van Eva's weelde-interieur, haar boudoir met al de artistieke rommel, en prachtig het stukje retrospectieve karakteristiek van haar kind- en jongemeisjesjaren Ook de typiek van juwelier Bresser is grootsch! De gloedvolle warmte eener heerlijke overtuiging heeft het scheppen van dit boek tot een daad gemaakt

GERARD VAN ECKEREN in *De Arbeid*.

.... Die volheid is merkbaar, zoowel bij de met **grootte vaardigheid** behandelde werkplaatstafereelen als bij de van **fijnen humor** doortrokken schetsen van het joodsche gezinsleven Een werk van **grootte** conceptie. De **heerlijk-mooie**, ideale en toch geheel in stevige werkelijkheid wortelende **figuur van Eva** zou leerzaam genot geven aan velen, wie men dit boek niet durft brengen, wijl ze niet sterk genoeg zijn om het te begrijpen in z'n **ware schoonheid** die brief van Eva in z'n heerlijken eenvoud een **meesterstuk** van **geniale** objectiviteit en zelfbeheersching

Meesterlijk en levenswaar is **de schilderij** van den parvenu. Dit boek van een sociaal-democraat over de wordings-geschiedenis van een sociaal-democraat zal, onder meer, niet nalaten, **ruimer inzicht te schenken** over het **innerlijk wezen** van de **grootte maatschappelijke beweging** ter plaatse, waar gewone propaganda-lectuur niet doordringt.

H. J. STRATEMEIER in *De Controleur*.

Het diamantslijpers leerjongentje, vol brandenden leerlust, vol poëzie ook, warmte in zijn ellende, vol medelijdende liefde, vol ernstig denken, doortrild van een teedere vereerende liefde, vol medelijden met den verdrukten arbeidersstand, is een figuur, zoo **aandoenlijk**, zoo **energiek**, zoo **treffend** als **weinig** **grote romanschrijvers** ze **geschapen** hebben.

Mr. VAN LOGHEM in *Nederland*.

De tegenwoordig 't meest van talent getuigenden zijn HEYERMANS en IS. QUÉRIDO, auteur van het met **reuzen-talent** geschreven **Levensgang**. QUÉRIDO een veel-weter, **groot mensch**, intellectueel hoogstaand, uitnemend kunstenaar. QUÉRIDO'S boek **Levensgang** het **eerste** werk onder de **moderne schrijvers**, dat èn door epische èn door koloristische eigenschappen behoort tot **grote kunst**. Want geen der schrijvers van 1880 heeft nog iets anders gegeven dan **kleine kunst**. HEYERMANS overal tendentius, QUÉRIDO niet tendentius, niet opzettelijk, wèl onbewust, HEYERMANS èn socialist èn kunstenaar. QUÉRIDO **socialistisch kunstenaar**. QUÉRIDO'S kunst en socialisme zijn één.

L. BÜCKMAN in *Cosmos*.

Hij heeft zich een **groot schrijver** getoond.

JOS. LOOPUIT in *De Kroniek*.

Onder al deze stuitende en weerzinwekkende tafereelen uit het diamantbewerkerleven, waaraan ze ontnomen zijn, **voelt men den volkomen reinen adem** van den auteur die deze ergerlijkheden schrijft, omdat hij meent, ze te moeten schrijven. De eerlijkheid der uiting **ligt over elk hoofdstuk**, spreekt onomwonden uit elke bladzij.

G. VAN HULZEN in *Boon's Magazijn*.

De groote individualiteit van den schrijver valt te bewonderen en zijn krachtig descriptief vermogen. Het geheel — het gloeiende, bruisende werk van een kerel met hartstocht en nobele overtuiging. En als zoodanig een werk om warm lief te hebben.

J. TERSTEEG in *Den Gulden Winckel*.

Iemand met de **titanen aspiratiën** van QUÉRIDO moet alles verachten wat de volle uiting zijner gevoelens belemmert. Hij denkt niet aan het publiek maar uitsluitend aan z'n hooge roeping als kunstenaar. Hij heeft zeldzame gaven en staat als romankunstenaar hoog genoeg om zijn roman volkomen objectief te houden; niet het koud objectivisme van berekenend realisme — integendeel, zijn epiek is bladzijde vòor bladzijde nà van **hartstochtelijke lyriek** doortrokken, maar het heerlijk objectivisme, dat absoluut geen

rekening houdt met maatschappelijke partijdigheid, omdat het leven boven de partijen staat, dies ook de ware kunst.

Er zijn hoofdstukken in **Levensgang** die tot het **mooiste** behooren dat in **onze taal** geschreven is. **Levensgang** heeft eigenschappen **van den eersten rang** — want wie zóó een **geweldig stuk leven** in zich omdraagt en het vermag te uiten met zooveel overtuigende kracht, zooveel zin voor kompositie en koloriet, zoo iemand kan bewondering eischen, die recht doet aan de prachtige kwaliteit van een hoog-eerlijk kunstwerk.... Het tooneel bij Juwelier Bresser is een **meesterstuk** van breed-epischen verhaal-trant.... De samenstelling van Eva Bresser met den armen Hols **zoekt in onze literatuur haar wedergade** wat innige gevoeligheid betreft, en in 't algemeen bewonderen wij de **machtige** koloristische eigenschappen van dit kunstwerk.

Het is **grote kunst**.

ARIE VAN VEEN in *Rotterdamsch Weekblad*.

Eenig gepenseeld die parvenu-klieken. De uitbeelding van Bresser een juweel. De chabbes ten huize van Bresser een **standaardstuk**. Sak, „pietje-rech-uit”, de arme alles uitflappende neef zal worden in onze literatuur een de jaren trotseerende figuur.

Evolutie.

Levensgang schenkt 'n schat van kerngezonde socialistische denkbeelden.... kan niet te veel in arbeidershanden komen. Het is een door en door realistische roman. Prachtige brokstukken zijn verder in deze roman.... **Eenig mooi** beschreven. Hols vertwijfeling van zijn heen en weer geslingerd worden van anarchist naar socialist.

J. K. in *Volksblad voor Zaan en Omstreken*.

....Waar uit dezen eersten roman ons de verblijdende gebeurtenis **tegenschittert**, dat hier is geboren de **voorlooper** van een literatuur die de meedoogenlooze waarheid en felheid van het naturalisme paart aan het **teederste idealisme** dat ooit heeft getrild in jeugdige toekomstdroom. En nu is het juist het mooiste in dit boek dat de schrijver, na te zijn afgedaald in de diepste diepten van menschelijke dierlijkheid, na ons de depravatie van de bourgeoisie en het proletariaat te hebben doen zien in al haar afgrijselijkheid, dat diezelfde schrijver de schildering van de liefde tusschen Hein en Eva geheel in de zacht-teere kleuren van het **reinste** zielsverlangen heeft weten te houden.

M. in *Het Volksblad*.

In de volste beteekenis van het woord geeft dit boek een levensbeeld, **niet vermooid of 'n beetje idyllisch voorgesteld**, neen zoo uit het leven genomen van den arme, den ons nog zoo weinig bekenden proletariër. Dit boek is als 't ware een aanklacht....

Een schrille kreet, die je pijnlijk aandoet en als je je omwendt en ziet op hetgeen je gewezen wordt, o, dan schrik je en huivert en schaamt je over wat je ziet en hoort.... en voor de treffende teekeningen valt alle ruwheid en platheid uit je gedachten weg.... Geeft ons de auteur in zijn hoofdpersoon Hein de diamantslijper, den man uit het volk, die zoekt en worstelt naar hooger meer menschwaardig bestaan, in Eva, de dochter van den rijken joodschen juwelier — o eenig geteekend dat type, die omgeving — geeft hij ons de mensch van de andere zijde, die leert zien en meevoelen wat daar omgaat.

Weekblad voor dames in Indië.

....den waarsten ziener en hoogsten lyrikus van onzen tijd.... Groot is hij als schrijver, maar groot ook als mensch.... Deze man is de eerste kunstenaar van Holland.... **Levensgang** is een werk van ontzaggeijk dramatische kracht.... Het is een boek, waarin men de snikken hoort, die wellen uit de kelen der verdoemden.... Een prachtige levensglorie is dit boek ook, om den smetteloozen geest, die het tot in merg en gebeente heeft doortrokken.... De goddelijke wijding, die uitgaat van deze bladen, heiligen haar tot de schoonste, die ooit zijn geschreven, zij zijn literatuur van een fenomenale grandioziteit. — Tracht hem ook te zien, waar hij zich bewegend te midden van het verdrukte volk, met zijn groote liefde voor het goede, met zijn brandend mededooen voor de diep-verzonkenen onzer maatschappij — lijdt, — treurt, — weent en medesnikt met iederen ademtocht van zijne geliefden, dezen grootsten man, dezen nobelsten mensch.

V. L. in *Minerva*.

STIJN STREUVELS en QUÉRIDO in **Levensgang** geven een **grote warme stroom** van realisme. QUÉRIDO heeft met zijn roman een **groot werk** gedaan. Het rukt ons heelemaal uit ons dagelijksch gedoe. Dan vind ik dat Hein Hols in **Levensgang** **echt** is.

L. SIMONS in *Voordracht voor Volkstoneelkunst*.

